

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AUGUST F. SCHMIDT

SKANDERUP SOGN

(ANST HERRED)

I KOMMISSION HOS
BOGHANDLER THOMSEN, LUNDERSKOV
TYP. CHRISTENSEN & JØRGENSEN
KØBENHAVN

Forord.

*„Hvad var vel i Verden det fattige Liv
med alt dets fortærende Tant,
om ikke en Plet med en Dal og lidt Siv
vort Hjærte i Skjælvinger bandt!
Om ikke vi drog fra det yderste Hav
for bøjet og rynket at staa,
og høre de Kluk,
de Mindernes Suk
fra Bækken, vi kyssed som smaa!“
(Jeppe Aalejær).*

Denne Bog er et Forsøg paa at fremskaffe et Bidrag til min Barndomsejns, Skanderup Sogns, Historie. Der vil dels blive sammenstillet en Række Enkeltheder om Oldtidsminder og Stednavne, Kirke og Præster, Skolevæsenet, Krige, Dagligliv og Fester, Tro og Sagn, Toldvæsen, Folkemaal, Gravskrifter m. m., dels blive givet en Oversigt over Sognets almindelige Historie — særlig i de sidste Aarhundreder. Det havde været mit Haab ogsaa at komme nærmere ind paa Gaardenes Historie, men økonomiske Grunde har nødsaget mig til at udsætte denne Plan.

Ved Afslutningen af et Arbejde som dette, hvor Stoffet er samlet saa mange Steder fra, ikke alene fra Arkiver, men ogsaa fra mundtlig Overlevering, bliver der naturligvis mange at takke. Først en hel Række, der har givet mig kulturhistoriske Oplysninger. Blandt de mange maa fremhæves Søskeneparret *Anne Marie- og Mikkel Jørgensen*, Lunderskov, Lærer *P. Nissen*, Gelballe og Nagbølgaards Ejer, *Niels Poulsen*. Men ingen skylder jeg dog saa megen Tak som Husmand *Otto Korsgaard*, der nu bor ved Skanderup Kirke. Altid har han været tilrede til at besvare, skriftlig saavel som mundtlig, hvad det har været ham muligt at berette vedrørende det gammeldags Folkeliv. Med en betydelig Fortælleevne forenet med en for Emnet usædvanlig Hukommelse, har han været i Stand til

at meddele en Rigdom af Enkeltheder, som i høj Grad er kommet denne Bog tilgode.

Om Nutidsforhold vedrørende Kirke og Skole har jeg faaet særlig fyldige Oplysninger fra Præsterne *Berthelsen, Eskesen* og *Nørgaard* og Forstander *Palle Kirk*, Skanderup Efterskole.

For faglig Hjælp maa jeg især takke Underarkivar i Rigsarkivet, *Svend Aakjær*, der til enhver Tid har været mig behjælpelig med at finde frem i Arkivmaterialet.

Skanderup Sogneraad har i 1924 støttet mig i mine Studier med et Pengebidrag, og *Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse* samt *Historisk Samfund for Ribe Amt* har givet Understøttelse til Hjælp til Bogens Trykning. Jeg bringer herved disse tre Institutioner min ærbødige Tak.

Ikke mindst maa jeg takke Boghandler *Thomsen*, Lunderskov, for hans uegennyttige Hjælp ved Bogens Forhandling — og de Mennesker, der ved at tegne sig som Subskribenter, har hjulpet til med Arbejdets Fremkomst.

— — —

Skanderup Sogn er tidligere kun behandlet af enkelte topografiske Forskere og altid yderst kortfattet; men i den senere Tid er der fremkommet forskellige kulturhistoriske Arbejder, der, selvom de ikke specielt behandler Skanderup Sogn, dog kaster Lys over Sognets historiske Forhold, nemlig *P. Eliassens: Kolding fru Middelalder til Nutid* (1908), *Historiske Strejftog i Koldingegnen* (1923) og *Kongeaen* (1925).

P. Eliassens mangeaarige, flittige Granskning har for mig været det smukkeste Forbillede under mine lokalhistoriske Sysler. Jeg beder ham modtage min Tak gennem Tilegnelsen af dette Arbejde.

København i December 1925.

AUGUST F. SCHMIDT,
Assistent i Dansk Folkemindesamling.

Geologi og Oltidsminder.

SKANDERUP SOGN grænser mod Nord til Lejrskov Sogn, mod Vest til Anst Sogn, mod Syd til Vamdrup og Hjarup Sogne og mod Øst til Seest Sogn. Sognets Jordoverflade er afvekslende og frugtbar og ofte af stor landskabelig Skønhed. Bakkerne og Dalene stammer fra hin fjærne Tid, da Isen laa som et Dække over Danmark og de øvrige nordeuropæiske Lande. Et afgørende Tegn paa, at der har ligget Is over Skanderup Sogns Jord, har man i Egnen omkring Lunderskov. Her bestaar Landskabet af rækkeformigt liggende Grusbakker, hvis Længderetning ved Drøbæks Mølle gaar fra Nord til Syd, parallelt med Kolding Aa. Gruset er underlejret af Moræneler, der adskillige Steder træder for Dagen i Byens nærmeste Omegn. Ingen af Grusbakkerne naar op til større Højde end det omgivende, fladere Grusterræn. Kolding Aadal er her ganske smal og dybt nedskaaret. Den fortsætter sig opad i bækkenformede Sænkninger ved Dollerup og Dolleruplund. Der er her fra de Gruslag, der udfylder Lerbassinet, en saa stor Tilstrømning af Vand i Form af Kildevæld, at Vandet tæt ved Aaens Udspring kan tjene som Drivkraft ved de store Vandmøller: Drøbæks Mølle og Rolles Mølle. Ved Jærnbanelinjen Syd for Lunderskov begynder den anselige og udprægede Vamdrup Hedeslette, og dennes Fortsæt-

telse mod Nord kan paavises paa en lille Strækning Nord for Sænkningen ved Dollerup. Dengang Gruslagene her afsattes, var Sænkningerne udfyldte med begravet Is, som Smeltevand fra Indlandsisen strømmede ud over fra Nord mod Syd i Retning af Vamdrup. Langs Kolding Aa til henimod Anst fandtes der ved Tilløb af Vand under Isdækket fortrinsvis Aflejring af sorterede Jordlag, Sand og Grus Sted. Under Israndens Tilbagerykning fra Linjen Anst-Egtved-Gadbjerg, fandtes der ingen fremtrædende Spor af Standsning Sted undtagen paa en Strækning langt mod Syd mellem Bølling og Gelballe. De Vandmasser, der ved Bølling og ved Kolding Aadal samt paa nogle mellemliggende Steder strømmede frem fra Isranden under dennes Standsningstid her, har udfyldt de foranliggende mere eller mindre isfyldte Dale med Sandaflejringer, hvis nuværende Overfladeformer først er fremkomne ved de underliggende Isresters Bortsmeltning.¹⁾

Da Isen var smeltet og Menneskene havde fæstet Bo paa den Jord, der nu hører til Skanderup Sogn, var det naturligt, at disse Oldtidsfolk slog sig ned ved Hede og Skov, langs Aa og Sø nær Kolding Aadal. Det er da ogsaa fra Sognets nordvestlige Egne vi endnu har bevaret Levninger af *Oldtidsminder*.²⁾ Efter Nationalmuseets Liste (Marts

---

¹⁾ V. Milthers: Kortbladet Bække (Danmarks geologiske Undersøgelse I. R. Nr. 15. 1925), 39ff., 127. (I dette geologiske Værk finder flere Oplysninger om Skanderup Sogn end her er medtaget. — ²⁾ Om det flg. se Kold. Folkebl. 21. Marts 1924.

1898) skal man have kunnet stedfæste 28 Oldtidshøje i Sognet, hvoraf de to dog nævnes som tvivlsomme. 15 af Højene var i 1898 overpløjede og opdyrkede, og i 1922, da jeg besaa dem alle i Marken, kunde der sees smaa Forhøjninger i Agrene, hvor Højene angives at have været. Paa Gaardene *Flauenfelts* og *Rolles Mølles* Marker, hvor der efter Nationalmuseets Liste fandtes 4 Høje paa hver af de to Gaardes Marker, er nu kun én Høj tilbage paa Rolles Mølles Mark. Denne Høj er udgravet, hvorved den har faaet en grydeagtig Fordybning oveni, der har givet den Navnet *Sorte Gryde* (Nr. 35 paa nærværende Stednavnekort). De øvrige tre Høje paa Møllemarken er tilintetgjorte p. Gr. af den store Jærnbane-grusgravs Udvidelser, og med Tiden vil alle Rester af Oldtidshøjene Nord for Flauenfelt blive opslugt af Grusgraven, der stadig æder mere og mere Land. Oldtidspæret vil forsvinde fra Landskabet. I de nævnte Høje er der ikke fundet noget særligt værdifuldt. I én af Højene er saaledes fundet to afbrudte Spiraler af en Bøjlenaal, en Ragekniv af Bronze, hvorpaa Grebet var formet som et Hestehoved, en Ildsten af Flint og en Samling brændte Ben. I en anden Høj fandtes en meget medtaget Bronzedolk, et lille Brudstykke fra Midten af en Dop eller Bælteplade af Bronze samt Trærester fra Dolkeskeden og Trækisten. Den ene af Højene paa Rolles Mølles Mark var en Tid „Fredet Minde“, men den blev læst til Udsettelse 15. Aug. 1899 og blev udgravet samme Aar. — Efter gamle Folks Fortællinger skal der have været 7 Kæmpehøje paa Flauenfelts Mark,

hvoriblandt den største indeholdt 1200 Læs Jord. I denne Høj fandtes et Gravkammer med Retning SØ—NV, hvori fandtes Skelettet af et voksent Menneske og et Par Urner. Der blev ikke sendt Bud efter sagkyndig Hjælp, og det hele blev tilintetgjort. Ved Aftagning af Mulden i Statsbanernes Grusgrav findes ofte Steder, hvor Muldlaget er meget tykt. I denne Muld er fundet Rester af forkullet Træ, der muligvis hidrører fra Kulsvidning el. l. Langs *Gruen* paa Rolles Mølles Mark og paa flere Marker mod Syd langs denne er man undertiden ved Pløjning stødt paa Aske og ildskørnede Sten. Det er Rester af Fyrsteder. Paa Markerne ved Gruen er ogsaa fundet gamle Møllestene af temmelig ringe Størrelse. De er nu opstillede i Gaarden Anthonsminde Have. — Nord for Aaldalen paa Højdedraget *Spidshøj*, Lunderskov Mark, findes en medtaget Kæmpehøj, der blev udgravet 1902. I denne fandtes et Lerkar, to Bennaale, en beskadiget Paalstav af Bronze, en Miniaturdolk af Flint, en Bronzedolk, to Nagler og Rester af en Skede og noget Tøj, en Ildsten af Flint med tilhugne Kanter, et Brudstykke af en Bøjle-naal af Bronze, et lille Lerkar og et Skelet. — Paa *Nagbøl-Dollerup* Marker findes nogle Kæmpehøje, der alle er medtagne undtagen *Ravnsbjærg* (Kort Nr. 65), den eneste ubeskadigede Høj i Skanderup Sogn. *Ravnsbjærg* ligger højt og den er at se i en vid Omegn. Sagnet fortæller, at en Bjærgkone spinder dér om Natten.¹⁾ 1638 meddelel Præsten, at der

¹⁾ Smlg. E. T. Kristensen: Danske Sagn II, Nr. 129, S. 279.

imellem Nagbøl og Dollerup findes to Høje kaldet *Tueggehøje*,¹⁾ muligvis identiske med to sammenliggende Høje, *Tvillingehøje*, et særdeles smukt Oldtidsminde, der var beliggende tæt ved Vejen mellem Dollerup og Nagbøl, men som ved Jærnbaneanlæg o. 1922 blev sløjfede. I den ene af Højene er gjort Fund fra Bronze- og Jærnalder. To andre Høje nær Dollerup-Nagbøl er ogsaa tilintetgjorte af Jærnbaneanlægene. I 1898 var der 17 Høje paa de to Byers Marker. En Høj NV for Dollerup, der hedder *Sortebjærg* (Kortet Nr. 59) er en lille, kuppelformet Højning paa en større Bakkeskrænt. En Kæmpe skal ligge begravet dér, siger Sagnet. Endvidere fortælles, at der skal have ligget en Sørøverborg samme Steds. I gammel Tid skulde man kunne have sejlet helt til Dollerup, der ligger ved Enden af Kolding Aadal. Sørøverne gemte deres Bytte i den tæt Syd for beliggende lille Skov, *Slotsskoven* med *Slotsbanken* (Nr. 56). Der findes dog ingen Ruiner, som kan stedfæste Sagnet. I Slotsskoven SV for Dolleruplund er fundet en Del store Sten, der muligvis kunde stamme fra en ødelagt Oldtidsstensætning. Det er vel disse Sten, der har givet Anledning til „Slotssagnet“. Paa Skanderup Bymark tæt ved Vamdrup Sogneskel skal der have været en Høj med Vold omkring, men det er tvivlsomt, om det drejer sig om en Voldplads. Stedet kan endnu huskes af gamle Mennesker. 1769 meddeles, at her skal have været en Herregaard.²⁾

Nordvest for Dollerup paa de højere liggende

¹⁾ Danske Saml. 2. R. IV, 86. — ²⁾ P. Eliassen: Historiske Strejftog, 84.

Jorder ved den nu næsten udtørrede Dollerup Sø, fandtes forhen 13 Kæmpehøje, hvoraf ingen nu er helt uskadte. De fleste er overpløjede og dyrkede. Kun i én af disse Høje har man gjort Fund, nemlig i *Thinghøj* ved Kolding-Ribe Landevejen. Thinghøj blev udgravet 1912. Man fandt i den et Knivsblad af Bronze, et Lerkar og en Beholdning af brændte Ben. Thinghøj er maaske identisk med den i 1638 nævnte „*Kongenhøje*“ „paa Dollerup marck ved veyen som løbber mellem Ribe oc Kolding“. Gaarden i hvis Have Thinghøj findes, hedder *Thinghøjgaard*. I den nærmeste Omegn findes Gaardnavne som *Kongsbjærggaard*, *Vikingehøje* og *Thingskovhus*. Ved Thinghøj var i ældre Tid *Anst Herreds Thingsted*. Herredsfogeden boede i sin Tid paa *Noesgaard* o. 2-3 km Nord for Thinghøj.¹⁾ I én af de overpløjede Høje i Nærheden af Thinghøj fandtes 1916 en Stridsøkse. — 1638 nævner Præsten „en gammel steenrøggell som er endnu kiend, som løber offuer Lunderskoff, Skandrup oc Hiardrupmarck, item offuer Fobeslet marck mod hertugdømmen. Menis aff de gamle att haffue veret for en anlob i gamle daage“.²⁾ Resterne af denne „*Stenrøgel*“ maa rimeligvis være at finde i en længere vejagtig Højning i Jordsmonnet o. 1 km Syd for Nagbøl Præstegaard. Andetsteds³⁾ har jeg udførlig gjort Rede for denne „*Stenrøgel*“ samt *Trældiget*, som man mente havde sin Begyndelse ved Dollerup Sø. — I „*Danske Atlas*“ 1769, V, 960,

¹⁾ P. Eliassen: Hist. Strejftog, 59 ff. — ²⁾ Danske Saml. 2. R. IV, 87. — ³⁾ Fra Ribe Amt 1923, 82 ff. 1924, 218. Saml. t. J. Hist. og Top. 4. R. IV. Bd. 5. H., 450 ff.

meddeles, at paa Sognets Mark findes mange smaa Høje, som har været hedenske Begravelser og Offersteder. Nogle af disse skal være omplantede med Sten. Both meddeler de samme Oplysninger i sin Danmarksbeskrivelse fra 1872. — 1890 fandtes paa Dollerup Mark Skroget af en Baad fra Oldtiden af ældste Konstruktion, udhulet ved Hjælp af Ild og Flintestensværktøj. Baaden menes at være mindst 2000 Aar gammel. Den er $4\frac{1}{2}$ Alen lang, 1 Al. 8 Tm. bred. I mangfoldige Aar havde man dyrket Marken over Baaden, indtil dens ene Ende stak frem af Jorden, hvorefter den gravedes op.¹⁾ Senere er fundet endnu en Oldtidsbaad ved Dollerup, der nu findes paa Dollerupgaard. Omkring 1909 fandtes i Nagbøl Mose et Par gamle Egetræshjul, der blev lagt op paa Nagbølgaards Stuehusloft, hvor de brændte sammen med Gaarden 1909. — Et Fund af en anden Art blev gjort paa Dollerupgaards Mark 1870 i en Engkant. Et Par Tjenestekarle fandt nemlig to velbevarede Spiseskeer med Form, som de brugtes paa Kristian 4.s Tid. Endvidere 900 Sølvskillemønter, hovedsagelig fra samme Konges Tid, dog ingen ældre end 1624. Ved Fundet fandtes Levninger af et Strømpeskæft, hvori Kostbarhederne sandsynligvis har været nedgravede. Nedgravningen har rimeligvis fundet Sted i Efteraaret 1627, da Wallenstein hærgede Jylland. Det er betegnende for Landets daværende usle Tilstand, at den største af de fundne Mønter var „Een Mark Danske“. Fundet sendtes til Nationalmuseet.²⁾ — Foruden de foran nævnte Fund

¹⁾ Berl. Tid. 20. Jan. 1890. — ²⁾ Dagbladet 23. Juli 1870.

er der, som alle andre Steder i Danmark, fundet Stenøkser, Flintevaaben, Stenkiler o. s. v., (f. Eks. paa Wissingsmindes Mark paa et Højdedrag Nordøst for Gaarden). Saadanne Oldsager findes bedst under Foraarsharvningen. Enkelte Urner er ogsaa Tid efter anden fundne, men de er enten tilintetgjorte eller bleven gravet ned paa Findestedet igen. I mange Hjem finder man saadanne tilfældigt fundne Oldsager. Paa Koldinghus' store arkæologiske Afdeling findes sikkert en Del Oldsager fundne i Skanderup Sogn.

Topografi, Skove, Stedsagn og Stednavne.¹⁾

I vore Dage er Skanderup Sogn tæt bebygget. Jorden er intensivt dyrket overalt, hvor det er muligt. Enge, Moser og Skove udnyttes paa bedste Maade.

Gaar vi derimod tilbage i Tiden, fandtes store uopdyrkede Hedeflader, hvor nu er frugtbart Agerland. Paa det ældste bevarede Markkort over Sognet fra 1774 ser man klart Forskellen paa den Gang og nu. Til næsten hver Gaard hørte da større eller mindre Hedearealer, og endnu træffes derfor adskillige frodige Marker, som bærer Navnet „Heden“ [æ *hiæ*]. Det store udstrakte Jordareal mel-

---

¹⁾ Se min Afhandling: Stednavne i Skanderup Sogn i „Fra Ribe Amt“ 1923, hvor der findes Henvisninger til benyttet Stednavneliteratur. Disse Henvisninger udelades her, hvorimod ny Literatur over Æmnet vil blive meddelt her, hvis der har været Brug for den.

lem Gelballe og Skanderup var 1774 for Størsteparten Lynghede. Nu findes kun Lyng sparsomt hist og her paa Diger og i Moser. Forhen var Skovene ogsaa større og meget mere uigennemtrængelige end nu. En Egn's Skovvækst giver mere end noget andet et Landskab dets særegne Karakter. I Skanderup Sogns Øst del findes saaledes en Skov, der har bevaret sit oprindelige Præg af ubundet Frødighed, selv om der tyndes aarligt blandt dens Træer. Denne Skov, hvis Hovedpart hører til Gelballe, vil altid være et Besøg værd for enhver, som kan glædes over og beundre et dansk Skov-Landskab, hvorfra der er Udsigt over et herligt, broget og mangfoldigt Terræn. Man ser fra forskellige Højdepunkter i Gelballe Skov Skamlingsbanken, Kolding By og Fjord i Øst, et imponerende Stykke af den jyske Højderyg i Nord, Estrup Skov i Vest, Farrisskovene i Syd og det store yppige Landskab imellem disse Skove. Det højeste Punkt ved Gelballe Skov: *Ulveryg* (Generalstabsmærke) er 91 Meter højt. Til Gengæld kan Skoven ogsaa sees meget langt borte, ja, er maaske den Skov, der kan sees videst omkring fra i hele det sydlige Nørrejylland.¹⁾ I Sognets vestlige Udkant findes Nagbøl Skov, der ikke er saa stor eller ligger i saa smukt og bakkerigt et Terræn som Gelballe Skov, men kan dog paa Grund af sin høje Beliggenhed sees temmelig langt omkring.

Vi skal nu høre lidt nærmere om Skovene i Skanderup Sogn forhen. Saaledes meddeles Aar 1645, at Fjenderne har omhugget 200 Træer i Skande-

¹⁾ Kold. Flkbl. 27. Juli 1923.

rup Skov, 110 Træer i Gelballe og Lunderskov Skove, men „Over- og Underskov findes ved Magt“. ¹⁾ I Koldinghus Jordebog 1662 er Skanderup Skov takseret for 36 Svin, Nagbøl og Dollerup Skov for 18 Svin, Gelballe og Lunderskov Skov for 12 Svin.

I en Indberetning over *Skove, Moser og Vildtbaner i Skanderborg, Silkeborg og Koldinghus Amt* 1731 meddeles følgende fra Skanderup Sogn: „Skanderup Skov, 1 Fjerding Vej lang og halv saa bred, bestaar af nogle faa gamle Bøge og Risbøge, tynd af Træer, kun Underskov i nogle Ellemoser. Skoven er af haard Grund og ikke bekvem til synderlig Fremvekst, skønt Indbyggerne gerne vil frede den.“ ²⁾ Intet Tørveskær, dog bruges Jordeller „Flauertørv.“ *Gjelballe og Lunderskov Skov*, 1 Fjerding Vej lang og halv saa bred, bestaar fra gammel Tid af kappede Bøgestumper og Risbøge; temmelig god Underskov af Hessel, Torn og Bøgepurrer. Skoven er i god Fremvekst, mangfoldige Ege er fremelskede; nu indtages et Stykke af Fælligskoven ca. 200 Favne langt og halv saa bredt. Intet Tørveskær. *Dollerup og Nagbøl Byer* har lidt Skov i deres Haver bestaaende af faa gamle Ege- og Bøgetræer, Underskov af Hessel, El og Bøgepurrer. Et Stykke af Fælligskovens vestre Ende og søndre Side er lyst 6 Aar i Fred fra 1731. Fornøden Tørveskær og noget tilovers. *Skanderup, Gjelballe og Lunderskov Byers Skove*

¹⁾ Besigtigelse paa alle Lehnene i Ribe Stift 1645 (L. A.).

²⁾ Smstds. anføres, at en Del Risbøge og Ege er opfodet i Koblerne.

er ved Udvisning til Kolding Bys Borgere for over 30 Aar siden haardt medtagne." ¹⁾ 1805 meddeles: *Dollerup* Bys Skov bestaar af Eg og Bøg. Ingen Fællesskab finder Sted. Hegnene bestaar af levende Gærder, Risgærder og opkastede Diger og er i forsvarlig Stand. Udskiftningen for o. 30 Aar siden fuldført for hele Sognet. Borthugning til Grundforbedring begyndt. *Skanderup* Skov bestaar af Eg og Bøg; ejes af 12 Mænd i Skanderup. Fællesskab finder Sted, da nogle af Beboerne ejer Skov paa andres Grund. Skoven fredes. Hegnene bestaar dels af Risgærder og dels af Digevolde med Podning. $\frac{2}{3}$ Del af Skovgrunden bruges til Græsning og $\frac{1}{3}$ til Høbjærgning og Afgrøde. *Gelballe* Skov bestaar af Eg og Bøg; ejes af 12 Mænd i Gelballe, intet Fællesskab; iøvrigt som i Skanderup; ligesaa for Lunderskov Skovs Vedkommende, der ejes af 8 Mænd. 1823 meddeles bl. a., at der er Skovfællesskab mellem Skanderup og Gelballe Byer; ikke mellem de øvrige. Areal ikke opgivet. I Indberetning fra 1828 meddeles: Skanderup Skov har 10 Ejere. Overskoven er i Fællesskab. En Del udsolgt til Græsning. Skoven er ingensteds under Fred. Naturlig Opelskning. Gelballe Skov er paa omtrent 48 Tdr. Ld. Med Undtagelse af Skovkoblet *Lismaie* paa 8—10 Tdr. Ld. tilhørende Hans Madsen, er den øvrige Del ikke taget under Fred.²⁾ 1830 meddeles, at „Bestanden er fornemmelig Bøg. Eg og El findes vel ogsaa, men ikke i nogen Mæng-

¹⁾ Saml. t. J. Hist. og Top. 3. R. VI, 207 f. Jfr. Kold. Flkbl. d. 31. Maj 1922. — ²⁾ Indb. om de private Skove i Ribe Amt (R. A.). 1805 ff.

de. Træerne have i Almindelighed en rank og frodig Vækst, og Grunden maa altsaa være bekvem. Men desværre! de senere for Landmanden saa trange Aar har foranlediget, at man har angrebet Skovene vel meget, saa at mange af dem er over Forsvarlighed udtyndede. Imidlertid vilde Skaden dog staa til at oprette, dersom Skovene var fredede, men endnu kan man ikke afse den Indtægt, Græsningen afgiver, og i det hele gør Skovenes Fredning kun lidt Fremgang.¹⁾ 1847 meddeles i de forannævnte Indberetninger om de private Skove følgende: Skanderup Skov. Intet Fællesskab. Skoven er udskiftet. En Del Skov er ryddet og ny Jorder derved blevet opdyrket. Skoven er for det meste uindhegnet og med Undtagelse af nogle fjærntliggende Lodder benyttes Skoven ogsaa til Græsning. Geballe Skov ejes af Gelballe Bys Lodsejere. Intet Fællesskab. Skoven fredes for det meste og er tildels indhegnet. Nagbøl og Dollerup Skov ejes af Hartvig Møller i Dollerup. Lunderskov Skov ejes af en Del Lodsere i Lunderskov og af nogle udenfor Sognet. Drabæks Mølles Skov ejes af Lyth Carstensen. Rolles Mølles Skov ejes af Thomas Poulsen. 1901 var der (efter Trap) 439 Td. Ld. Skov i Sognet. 134 Td. Ld. Mose og Kær. 9 Td. Vandareal. — Nu er Skovene i Sognet delvis indhegnede, og de ejes af Gaardejere i de forskellige Landsbyer. Der fældes Træ til eget Forbrug, ligesom der sælges en

---

¹⁾ „Amtsbeskrivelserne“ ved C. Dalgas 1830, V., 30 f. o. fl. St.

Del. Hver Vinter holdes en Del Skovauktioner, hvor Træ købes af Folk, der ikke ejer Skov. — I Nagbølgaards Mose fabrikeres hver Sommer Tørv i større Mængder, hvoraf en Del bortsendes pr. Jærnbane. Ellers udføres der vist næppe Tørv af Betydning fra Sognet.

Iblandt Hede, Skov og Mose fæstede de første Nybyggere i Skanderup Sogn Bo. Vi har allerede hørt om Minderne fra Oldtidens Bosættelse i Nord- og Vestsiden af Sognet, hvor Aa og Sø gav Vand og Fisk til Samleren, Jægeren og Fiskeren. I Bronzæalderen, da Landbruget begyndte, er de ældste Beboere i Sognet flyttet Nord og Vest paa til en jævnere og lettere Jordbund, hvor denne kunde dyrkes med hin Tids Redskaber. De gamle Landsbyer som Lejrskov, Anst, Vejen, Gjesten o. s. v. er afgjort Moderbyerne til alle de yngre Thorp-byer, som findes imellem Farrisskoven mod Syd og Kolding Aadal mod Nord — i Øst og Vest randede af Skove og Moser, der den Dag i Dag i omtrent ubrudt Linje strækker sig fra Farrisskoven i Syd til Kolding Aadal i Nord.¹⁾ I Tiden o. 800—1200 e. Kr. er de store Nybebyggelser i hele Danmark — som betegnes med Navnet „Thorptiden“ (efter Byer, der ender paa -rup, -strup, -drup, og -trup) — foregaaet. Det har været driftige Stormandsønner eller foretagsomme Bryder, som er vandret ud fra de gamle overbefolkede Byer og har lagt ny Jord under Plov. Disse sejge Slidere, „Thorper“, har ofte sat Bo paa Steder, hver der

---

¹⁾ Fra Ribe Amt 1923, 94 ff.

engang i fjærne Tider havde boet Mennesker.¹⁾ Derfor findes hyppigt Oldtidsfund paa Thorp- og Bol-Byernes Marker, saaledes ogsaa i Skanderup Sogn. Det kan ikke afgøres, hvorfra Skanderups Grundlægger har haft sit Udgangspunkt, men han har fæstet Bo paa det flade Sletteland, hvor Skanderup nu ligger. *Skanderup* [*sganeraub*]²⁾ (1231: *Scandthorp*, 1469: *Skandrop*, *Skandorp*, 1491: *Skandrup*) maa antages at være afledt af Personnavnet *Skami* („Skamis Thorp“), ligesom Bramdrup maa afledes af *Brami*. Skanderup, Bramdrup og Vandrup udtales paa Folkemaalet med *n* foran *d* (o: Brandrup). En folkelig Forklaring fra 1769 (medd. af Provst Winther efter en Student fra Skanderup) udleder Skanderup af *Skarnstrup* (!), fordi der skal have været et Morads, hvor den første Gaard i Skanderup byggedes. Skanderup, der er blevet Sogneby, har det største Jordtilliggende og de største Gaarde i Sognet. Den er en *Langby*, o: to Rækker Gaarde og Huse, en Række paa hver Side af en stærkt snoende Landevej. Byen har nu et meget moderne Præg, hvilket er i høj Grad blevet forøget i de seneste Aaringer, da Straatagene er forsvundne, tilligemed at et Par mægtige Skolebygninger (Kommuneskole, Efterskole) og en ny

¹⁾ Jfr. dog hermed Hist. Aarb. f. Præstø Amt 1924, 18.

²⁾ Lydskriften er ingenlunde fyldestgørende. F. Eks. betegner *e* i Slutn. af et Ord, foruden sin alm. Lydværdi [*e*], den tryksvage Lyd i *Abe*. Hævet Punktum [·] efter Selvely bet. *Længde*. Apostrof [*e'*] bet. *Stød*. Streg [/] bet. *Tryk* paa følgende Stavelse

Valgmenighedskirke er bygget i den gamle smukke Landsby.¹⁾

Den anden Thorpby i Sognet er *Dollerup* [*daalerup*] (1469: *Doldrop*, *Doldrup*, 1523: *Dollerup*), hvis Rodstavelse antages at komme af Personnavnet *Dali; muligvis kan Navnet afledes af Naturnavnet *Dal* (Dal-thorp, Daldorp, Dallorp, Dallerup [Dál udt. Daal]), da Dollerup nemlig ligger nede i en større Dalsænkning. Dollerup, der er Sognets mindste Landsby, ligger smukt ved høje Bakke- drag, Eng og Aa og flade Agre og med smuk Udsigt over Lunderskov. Dollerupgaard med sine store Bygninger samt en stor smuk Kommuneskole er her dominerende.²⁾

I Alder efter Thorpbyerne kommer de Landsbyer, hvis Navne ender paa *-bol*, *bølle*). I Skanderup Sogn findes én By med denne Endelse, nemlig *Nagbøl* [*naa'böl*, *na'gböl*] (1503: *Nagebyl*, *Naghbøl*) af Personnavnet *Naki o: „Manden Nakis Bol“. *-bol*, *-bøl(le)* er beslægtet med Ordet *at bo*, er noget lignende som „*Bolig*“, „*Bopæl*“. Af samme Ord har vi Ordet *Bonde* (o: den boende, bofaste Mand). *Nagbøl* ligger temmelig højt paa et fladt Terræn langs med Sydsiden af Vejen fra Lunderskov til Vamdrup. Kun et Par af *Nagbøls* mindre Ejendomme findes paa Nordsiden. Forhen laa endnu nogle — nu forsvundne — Arbejderhuse paa Vejens Nordside. *Nagbølgaard* med sin Lade — vistnok Sognets længste Bygning — lægger man mest Mærke til i den lille Bondeby. Den gamle

¹⁾ Kold. Flkbl. 23. Sept. 1922. — ²⁾ Sammensteds 4. Juli 1923.

Præstegaard ligger skjult bag en Allé af mægtige og ældgamle Træer.¹⁾

Foruden de tre nævnte Landsbyer findes endnu to i Sognet, hvis Navne viser, at de er af yngre Oprindelser. Disse to Byer har Navne efter Naturforhold. *Lunderskov* [*lunesgaaw*] (1580: *Lunderskouf*, 1609: *Lundeskof*) er et Navn, der hentyder til Omgivelserne: *smaa Lunde og Skove*, hvoraf der er Rester endnu ved Drabæks Mølle. *Lunde(r)* af *Lundr* (Ejefald Flertal: *Lunda*); a—æ; r er antagelig senere indføjet i Ordet, og der er fremstaaet en Lyd, der ligger mellem æ og ö foran r'et. *Lunderskov* ligger i en smuk Dal ved Aaen. Siden Jærnbanens Anlæg mellem Kolding og Esbjerg 1875 er *Lunderskov* aarlig vokset, saa den nu er en temmelig stor Stationsby, ligesom selve Stationen er meget stor p. Gr. af, at den er Krydsningspunkt for Syd- og Vestbanen. *Lunderskovs* Borgere har i de senere Aaringer udført et smukt Arbejde for at forskønne Byen og give den et Præg, der svarer lidt til dens smukke Omegn.²⁾ I *Lunderskov* holdes aarligt to Markeder, der dog ikke er godt besøgte. Der har i sin Tid ogsaa været holdt Dyrskuer her. Om *Lunderskovs* Markedsrampe findes nogle ret spøgefulde Oplysninger i *Morgenbladet* den 26. Januar og 29. Januar 1888.

Nordøstlig i Sognet ligger Landsbyen *Gelballe* [*gjælbal'e*] (1579: *Gielballe*; 1683: *Geld Bale*; 1830: *Gjellebølle*), hvis Navn man vanskeligt kan give en helt tilfredsstillende Tydning af. Rodstavelsen *Gel* [*gjel-*] maa være det samme Ord, som

¹⁾ Kold. Flkbl. 4. Juli 1923. — ²⁾ Smst. 28. Nvbr. 1922.

findes i Plantenavnet *Gyvel* (*sarothamnus scoparius*), der i Egnens Dialekt udtales *Gejl* (Vejleegnen: *Ge'l*, se Feilbergs Ordbog). Udviklingen af Rodstavelsen kan maaske have været denne: *Ge(g)el, Gigel, Geel, Giel — (jfr. Kalkars Ordbog Art. *Gyel*). Endestavelsen *-balle's* Betydning er „et ophøjet, hævet Stykke Jord“; smlgn. Fodballe.¹⁾ Navnet Gelballe skulde da betyde saadan noget som en „*højtliggende Gyvelager*“. Omgivelserne kan godt passe med denne Tydning, idet Jordsmonnet hæver sig fra alle Sider imod Gelballe By, der dog ligger lidt lavt ved en mindre Eng. Det vides ogsaa, at der forhen har groet megen Gyvel paa Gelballes Marker.

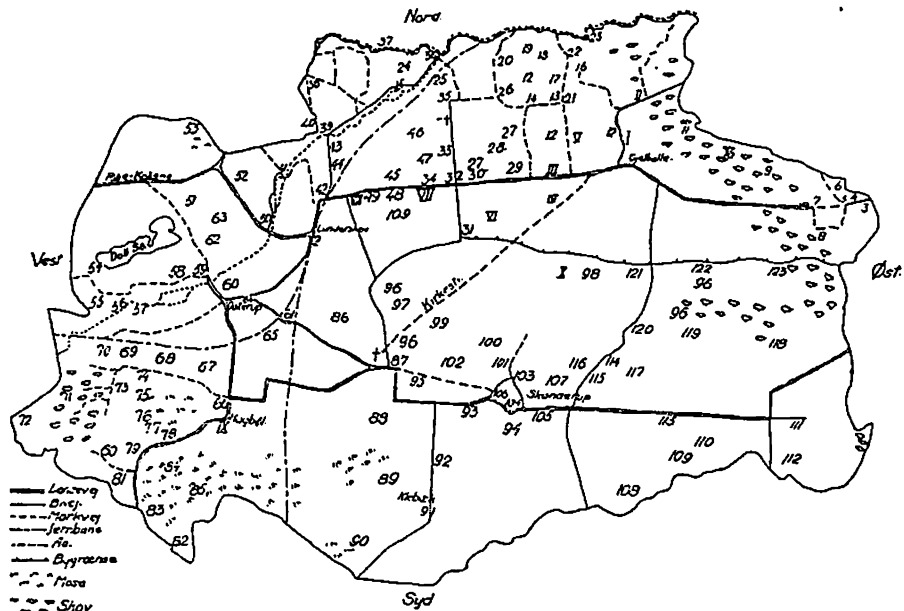
For ca. 55 Aar siden lod saaledes en „klog Kone“ „Gejlrod“ hente fra Gelballe-Bakkerne til et Barn, der havde Ringorme, og endnu kan man paa Diger og lignende udyrkede Pladser se Gyvel, der vokser frodigt paa mager Jord og i Vestjyllands Klitter. Det kønne Ordsprog: „Der gror Guld under Gyvelrod“ huskes endnu af enkelte gamle Mennesker i Egnen. Da Gyvelen er en Bælgplante er den kvælstofsamlende. Derved gødes Jorden om Planten og Græsset faar en kraftigere Farve her. Det er vel denne Iagttagelse de gamle har gjort, og saa har de ment, at Frodigheden skyldtes Jordbunden og ikke Gyvelen.²⁾ Det er vel mest sandsynligt at antage, at Gelballe er blevet grundlagt af Folk fra Skanderup, Sognets største By — i det 14.—15. Aarhundrede.¹⁾

¹⁾ Samsø's Stednavne, VI. — ²⁾ Jyllandsposten 21. Juni 1923. — ¹⁾ Kold. Flkbl. 21. Febr. 1923.

Foruden de nævnte fem Landsbyer findes der et Par mindre Bebyggelser i Sognet med særlige Navne: *Klebæk* [*kle·bæk*] 1683: Klegebech, Engnavn under Skanderup) er saaledes en spredt Bebyggelse af Gaarde og Ejendomme paa en større Flade Sydøst i Sognet. Navnet Klebæk stammer fra Bækken *Klegebæk*, der et Stykke udgør Sognegrænsen mellem Skanderup og Hjarup-Vamdrup Sogne. Denne Bæk siges at være noget „kleg aa sæj“ i Bunden. *Klæg* betyder „fugtig lerblandet Sandjord“, hvilket forøvrigt ogsaa passer godt med Klebækjordernes Bonitet. Klebæk-Markerne ligger mellem to Bække: Bækken ved Kirken og Sogneskelbækken. Et Jordstykke, der saadan er omflydt af Vand kaldes et *Tvede*, deraf vel Navnet paa Gaarden *Tvedsgaard* i Klebæk (findes paa Markkortet 1774. Paa Vidskb. Selsk. Kort 1804 findes Navnet Tveed-Gaard ved Lunderskov. Andre Tved-Navne i Sognet er: *Tvede* (mellem to Bække Syd for Dollerup Sø) (Nr. 58); *Dolletved* (nævnt 1683 i Markbogen); fra samme Aar kendes *Tvedagerskifte* paa Lunderskov Mark og *Lusetvedsfuld* paa Skanderup Mark. Endnu hedder Broen over Aakjær Aa og Lunderskov Aa, hvor Aærne løber sammen i Sogneskellet til Kolding Aa og Lunderskov Aa, *Tvedsbro* (Nr. 36 paa Stednavnekortet).
1683

Hesselvad (1)¹⁾ [*hæjsel'vad*] (1863: Hasselvad),

¹⁾ Tallene henviser til tilsvarende Tal paa Kortet. Tallenes Rækkefølge i nærværende Tekst svarer ikke altid til Kortets, fordi dette er tegnet, og Klicheen fremstillet 1922, og siden da er det lykkedes mig at finde enkelte nye Navne og stedsbestemme nogle nøjere.

Stednavne-Kort over Skanderup Sogn. (Fra Ribe Amt 1923, 3—4).

findes i det nordvestlige Hjørne af Sognet. *Hessel* er den jyske Form for *Hassel*. *Vad* 5: et *Vadested*, hvor Vandet er saa lavt, at man kan vade over. Da *Hesselvad* ligger ved *Aakjær* *Aa* lige Øst for *Kolding-Ribe Landevejen*, er det et *Vadested* over *Aaen*, hvis *Bredder* er bevokset med *Hasselbuske*, som har givet *Bebyggelsen* sit *Navn*. Dog bærer *Hesselvad* aldrig i daglig *Tale* sit *smukke Navn*, men kaldes derimod *Putihul* [*poti'/haal*], en *Benævnelse*, der ogsaa passer godt til *Lokaliteten*. *Putihul-Navnet* siges af nogle at *stamme* fra 1808, da *Spaniolerne* laa *indkvarterede* dér. De kaldte *Stedet* med et *Ord*, der lød og blev tydet som „*Putihaal*“! Det maa dog *snarere* *hidrøre* fra en *Mand*, *Peder Rønne*, der *ejede* den ene af *Hesselvads* *Ejendomme*, nemlig *Hesselvadgaard* (*vistnok* o. 1870). Han *sagde* *gærne*, at han og hans *Naboer* var „*puttede ned i et Hul*“! Samme *Mand* gav ogsaa *Aadalen* mellem *Rolles Mølle* og *Drabæks Mølle* *Navn*. Da man *skulde* *over* en *Træbro* for at *komme* til *Rolles Mølle* og *Hesselvad*, kaldte man disse to *Aadale* for „*Træbrow Amt* aa *Potihaal Sown!*“ 1906 blev *Træbroen* *erstattet* af en *Betonbro*, der blev bygget *skævt* for *Vejen*, hvorfor *Folkvittigheden* *døbte* *Aadalene* om til „*Sgjæwbrow Amt* aa *Potihaal Sown!*“ —

Herefter skal *Sognets* *Mark-* og *Naturnavne* og *lignende* „*smaa*“ *Stednavne* nævnes. De *Marker*, som endnu bærer det *Navn*, de havde i 1683, vil faa denne *Navneform* *føjet* til. Af *Markbogens* 196 *Navne* er 47 *kendte* endnu *iblandt* *Egnens* *ældre* *Folk*. *Udgangspunktet* for vor *Vandring* bliver *Sog-*

nets nordøstlige Del, Gelballe Østermark; derfra videre Vest paa over Lunderskovs Marker; saa Dollerup-Nagbøl Markerne og tilsidst Skanderup Markerne, hvorefter vi slutter i Sognets sydøstlige Hjørne nær vort Udgangspunkt.

Øst for Gelballe Skov findes en mindre Bebyggelse tæt op til Seest Sognegrænse. Bebyggelsen har intet særligt Navn, men 1688 fandtes østligst paa Gelballe Østermark en Mark med Navnet *Schallum Holt*. Dette Navn er det sikkert, som endnu findes bevaret i forvansket Form i Gaardnavnet *Kallunholt*, der til for faa Aar siden laa lige bag Sognegrænsen. Nu er Gaarden efter en Brand flyttet ud til Landevejen ved Hylke i Seest Sogn. *Skalle* betyder *et Stykke Mark uden Plantevækst*. *Holt* betyder en lille *Skov*. Frit oversat maa Navnet nærmest betyde „*Marken ved Skoven*“, et Navn, der passer godt til Stedet. Her er nemlig frodige Agre i det bakkerige Terræn. Sognets østlige Bebyggelse burde have sit gamle Navn igen, og hedde *Skallumholt*.¹⁾ Marknavne Øst for Gelballe Skov er *Himmelbjerg* (3), *Faarehullet* (4), *Faarebanken* (5), temmelig nye Navne. *Trindhaven* [æ trindhaw] (6), et lille Stykke Eng omgivet af Hegn og Bakker. *Have* bet. enten en *indhegnet Mark* eller en *indhegnet Skovlod*. *Trind* har her Betydningen: *rund, kredsrund*. *Blindtarmen* (7) hedder et skarpt Knæk paa Vejen igennem Skoven. Det ser paa Afstand ud som om Vejen ender blindt. *Tarm* bet. en *snæver Vej*. Huset ved *Blindtarmen* hedder *Knutenborg* efter en gammel Ejer

¹⁾ Smlgn. Kold. Flkbl. 23. Febr. 1922.

Knud. Møllevidet [æ mölevræjt] (8) findes lidt Syd for Blindtarmen paa den gamle Skovvej. *Høgeengen* (9) og *Sneppekrattet* (10) i Skoven Nord for Vejen er af nyeste Dato, givet af Jægere. *Ulvekkrattet*, ogsaa Nord for Vejen, er sikkert af ældre Dato. (Smlgn. Ulveryg S. 47). *Tykmave* [æ ty'kmaw] (11) er et stort, enligststaaende Bøgetræ Nord for Vejen. Træet har en mærkelig Gevækst eller Overgroning rundt om hele Stammen ca. 1 m over Jorden. Sagnet fortæller, at en Kanonkugle blev skudt ind i Træet under Slaget i Gelballe Skov 29. April 1849. Kanonkuglen skal have frembragt Gevæksten, der forøvrigt er en Kræftsvulst. —

Paa Gelballe Østermark fandtes 1683 følgende Navne, der nu er ukendte i Eggen: *Oldkiær*. *Old* ∴ Græsgang. *Kjær* ∴ *vandrigt Jordsmon*, *Morads*. *Schouskifte* ∴ *Skovskifte*. *Oders Have*; *Oder*, Personnavn. *Kaures Bjery* ∴ *Korsbjærg?* *Troldd-Agerre*. *Ager* ∴ en opdyrket Strækning. *Østerdams-Agerre* (*Agerre*, *Agre*). *Brockager-skifte*; *Brok*, enten et Personnavn eller en Grævling. *Skifte* og *Fald* svarer til det nu brugte Ord for et Markstykke: *Indtægt*.

I Gelballe By fandtes *Branddammen*, der i mange Aar var en Slags „Køkkenmødding“ midt i Byen. Nu er den tildækket. Tæt Vest for Gelballe gaar *Kirkestien* over alle Marker til Skanderup Sognekirke. Nu bliver den kun lidt benyttet. Kirkestien fører tæt forbi Gaarden *Elisabetslyst* (IV)¹⁾, hvor der skal spøge en stor Hund om Nat-ten. Den forfulgte engang en gammel Kone, men

¹⁾ Romertallene henviser til samme paa Kortet og betegner Steder, hvortil der knytter sig Sagn.

da hun slog Kors for sig, forsvandt den. Samme Gaard er *hensat i et Træ*, der staar i Haven. Fældes Træet, brænder Gaarden. Paa Vejen til Gelballe Øst for Elisabetslyst's Ledhul er en Lavning (III), hvor man efter gammel Tro *altid møder Folk i Mørke*. — Nord for Gelballe er en lang Lavning, der slynger sig hen igennem Markerne fra Skoven mod Vest og Nord helt forbi Roldsgaard ned til Kolding Aadal. Lavningen hedder *Langdal* (1683: *Lang Dalle*) (12). Hvor Vejen (I) til Kolding gaar tværs igennem Langdal skal en sort Hund spøge om Natten. Følger man Vejen længere mod Nord og Øst efter Kolding, rundt om *det skarpe Hjørne*, spøger to hovedløse Hunde, nemlig ved Gaarden *Aldershviles* Ledhul og ved det nærmest mod Øst derfor værende Ledhul (II). Paa Gelballegaards Mark fandtes en Mergelgrav (IV), hvor der hver Midnat sad en hvid Dame og svøbte eller kæmmede sit Barn. Engen paa Gelballegaards Mark hedder *Skiddenvad*. *Rold* (1683: *Rold*) (13) er Navnet paa den højtliggende Mark Øst for *Roldsgaard* (14) Nordvest for Gelballe By. Paa Roldsgaards Mark findes endvidere *Store* og *Lille Roldmark*. Roldsgaard (nu ogsaa et Slægtsnavn) og *Rolles Mølle* (15) har uden Tvivl deres Navne efter Marknavnet Rold. Rolles Mølle er muligvis ved en Skrivefejl i ældre Tid blevet stavet med to l'er (1769: Rolles Mølle, D. Atl.). I Nutidsudtale høres kun et l [raal's møl']. 1683 nævnes to Enge paa Gelballe Nørremark: *Role-skifte* og *Rolleskiær*. Ordet *Rold* kunde tænkes at være sammensat af Ordene *Rá* og *Old*: *Ráold* o:

forkortet til *Raald*, i Overensstemmelse med Folkekemalets lange [o·] i *æ Ro·lmar'ge*. *Rá* kan paa Oldnordisk betyde *Grænsepæl*; *Old* betyder *Græsgang*, *Fællesjord*, *Overdrev*, *Udmark*. Den omtrentlige Betydning af Rold maa saa blive „*Grænsemarken*“, et Navn, der passer godt til Roldmarkerne Beliggenhed yderst paa Gelballe Mark grænsende op til Lejrskov Sogn.¹⁾ Paa Roldsgaards Mark findes endvidere Marknavnet *Ryland* o: ryddet Land; tæt Øst for Rold er *æ Lajskov* (16), der har Navn efter en gammel Eneboer *Nikolaj*, hvis Hus var gravet ned i Bakkeskrænten. For ca. 60 Aar siden fandtes Huset tildels endnu. *Store Roldmark* (17) hed i ældre Tid *Hvolbølkaavl*, fordi den hørte under Hvolbølgaard i Lejrskov Sogn. *Brandsgrue*, *Grube* og *Gruen* (18) findes nordlig for Roldsgaard. Grue bet. en *dyb*, *snæver Dal* (smlgn. Gruckedel). Foruden nævnte „Gruer“ findes der en „Grue“ paa Rolles Mølles Mark Syd for Jærnbanen, én i Gelballe Skov, og 1683 nævnes *Damgru* paa Skanderup Nørremark. Paa Roldsgaards Mark findes desuden *Over- og Neder-Fællet* (19) (o: Fælled, Græsgang) samt *Snogen* (20), en lang, smal, snoet Bakke, der sikkert er identisk med det i 1683 nævnte Navn: *Gylden Snog*. „Gylden“ maa vel forklares ud fra den Kendsgerning, at Gyvelen om Sommeren under sin Blomstring giver hele Bakkepartiet et „gyldent“ Skær. Dette smukke Naturbillede kan endnu iagttages paa de store, udyrkede Skrænter Nord for Jærnbanen paa Hvolbølgaards Marker. *Æ Ro·lmar'ge* er et

¹⁾ Jfr. Saml. t. J. Hist. og Top. 3 R. II, 323.

storslaaet Landskab, hvorfra der er meget vid Udsigt til alle Sider. Ved det sydøstlige Hjørne af Roldmarkerne findes æ 'Fut ɔ: *Forde* (21) ɔ: en Drivvej til Kreaturerne, som Regel mellem to Gærder, hvilke ogsaa passer paa æ Fut, der fører ned til Markerne og Engene ved Aaen. Æ Fut er vistnok blevet benyttet af Smuglere i gammel Tid.¹⁾ I Hulvejen fra æ Fut hen efter Roldsgaard færdes et Spørgelse i Hundeskikkelse ved Nattetid. Nu fører æ Fut bl. a. ned til tre smaa Ejendomme: *Bakkerunden* (førhen kaldet *Kragelund*) (22) samt *Fjedtstak* og *Smørstak*. (Smlgn. *Smørstak*, Navn paa en lille Ø ved Langeland). Nede ved Aaen bag de tre Ejendomme findes de smukke Partier: *Aahaverne* (23). Spadserer man gennem *Fællederne* Nord for Roldmarkerne langs med Aaen mod Vest, kommer man til *Granskoven* (24) med Huset *Granly*. Syd derfor findes den store *Jærnbane-grusgrav* (25). Syd for denne igen findes Marknavnet *Velsnap* [*vilsnob*, *vælsnab*] (26) Øst for Gaarden Flauenfelt. *Velsnap* nævnes 1683: *Wilsnapsgab*, *Veeldsnap* (smlgn. Folkemaalsformerne fra Nutiden). *Snabe* ɔ: en Skovstrækning, der strækker sig ind i Marken; ogsaa sid og sur Mark. Begge Tydninger passer forøvrigt paa *Velsnapjorden*. Navnet kan ogsaa betyde en smal Spids Agerland i Hedejord. *Wilsnapgab* hørte 1683 under Gelballe Nørremark og *Veelsnap* hørte til Lunderskovs Jorder. Paa Markkortet fra 1772 gaar Skellet mellem Lunderskovs og Gelballes Jor-

¹⁾ Jfr. P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 329 f.

der ad Vejen, der nu fører ned til Gaarden *Vendborg*. Nu hører Velsnap til Gaarden *Flauenfelt*, hvis Jord i ældre Tid hørte under *Gelballegaard*. Navnet *Flauenfelt* er sikkert givet Gaarden efter dens Mark med samme Navn. *Flauen* (ø: flaaet) er en gammel Tillægsmaade af Udsagnsordet *flaa* (smlgn. *gaa* — *gawn*), her i Bet. *nøgen*, bar. *Felt* bet. efter Tysk *Feld* ø: *aaben Mark*. Den germaniske Grundform *feltha ø: „*Mark, Flade*“ staar i Aflydsforhold til Oldnordisk *Fold*, „*Jord*“, „*Mark*“. *Mark* (isl. *Mörk*) er maaske oprindelig Navn paa en skovbevokset Strækning. Nu forstaar vi ved *Mark* et Omraade, hvorpaa der ikke findes Træer. *Mark* kan ogsaa betyde *Grænsen for et Omraade*. Navnet *Flauenfelt* er maaske givet *Marken* af en Tysker eller af en Mand, der har kendt til Tysk. Det findes paa *Vidskb. Selsk. Kort fra 1804*. Sydvest for *Rold* paa *Vestsiden af Langdal* findes *Sognets navnkundige Bakke: Bremhøj (27)*, hvorfra der er en storslaaet *Udsigt*. *Bakkenavnet* er overført paa *Gaardene Store og Lille Bremhøjgaard*. Paa *Generalstabskortene* findes tre *Bremhøje*, men i daglig Tale bærer kun den midterste og højeste af de tre i Række liggende *Høje* dette Navn. 1683 nævnes *Bremhøjsaggerre*; paa *Lunderskov Mark: Bremhøj-Fald*. Paa *Vidskb. Selsk. Kort 1804: Bremeshøj*. Paa *Bremhøj* er udgravet en *Oldtidsgrav*. Fra 25. Apr. 1661 til o. 1671 var her *Tingsted*¹⁾. Dette siges dog ogsaa at have været paa *Gelballe Vestergaards Mark* paa den vestligste af de tre *Bremhøje*, da *Tingstedet* skal have

¹⁾ Historiske Strejftog, 59 ff.

været omgivet af Vand, hvilket nok kan være Tilfældet, hvis det har været paa den vestligste Bremhøj. Galgen derimod menes at have staaet paa den midterste af Bremhøjene, hvorfor den ogsaa har været synlig i en vid Omegn. Navnet Bremhøj kunde tyde paa, at en af Højene har været brugt som *Bavnehøj*, da Ordets Oprindelse sikkert maa udledes af *brim*, *brimi* o: „Brand“; smlgn. *brinnr* b: „Sværd“, en poetisk Omskrivning af samme Art som Folkevisens „den brune Brand“ om et Sværd, eller det sydgermanske Ord *brand* o: „Sværd“, der er et meget almindeligt Led i Mandsnavne (Wulfbrand, Hildebrand o. s. v.¹) En af Bremmarkerne Vest for Bremhøjgaard bærer Navnet *Ole Svendsens* (28). Syd for Bremmarkerne ligger Gaarden og Marken *Troldfold* (29), et gammelt Marknavn; smlgn. *Trold-Agerre* paa Gelballe Østermark 1683. I Troldfolds nordøstlige Hjørne er et Markstykke: *Skomagerhaven* [æ *sgomagehav*], nu et opdyrket Stykke Jord, hvor der tidligere laa et Hus, som ejedes af en Skomager. Bakken paa Landevejen ud for den vestligste af Bremhøjene hedder *Blæsbjærg* [blæjsbjær're] (30), fordi det er det barest Punkt paa Vejen mellem Gelballe og Lunderskov. Førhen, da Bakken laa ubebygget hen, var den meget slem at komme over i Blæstvej, især for Skolebørnene. Gaarden, der blev bygget paa Blæsbjærg for faa Aar siden, hedder *Vestergaard*. Syd for Vestergaard paa Gelballe Vestermark stod for en Del Aar siden et gammelt, enligt

¹) Sv. Aakjær i Skivebogen 1923, 142. Smlgn. „Fra Ribe Amt“ 1923, 18.

Piletræ (VI) midt paa Marken. Hvis det blev fældet, vilde Gaarden *Dortheasminde* i Gelballe brænde. (Den Gang hørte Marken, hvorpaa Træet stod, til nævnte Gaard, nu til Gelballe Vestergaard). En ny Ejer kom, og trods det, han havde hørt Troen, der knyttedes til Træet, fældede han dog dette. Kort efter Træets Fældning den 2. Juni 1912 brændte Gaarden¹). Det yderste (sydøstlige) Hjørne af Gelballe Vestermark hedder *Laadne Krog* [*æ laajen kro'g*] (31), et Navn, der er overført paa et Hus derved. *Lodden* er et almindeligt Til-lægsnavn til Marker, der er bevokset med Buskeri og Græs.

Ved Korsvejen, hvor Lunderskov og Gelballe Marker mødes, er der en Grøft med et lille Vandfald (32), som førhen om Sommeren stemtes op, saa der blev en lille Vandsamling, hvor de nærliggende Ejendommers Kreaturer vandedes. Stedet kaldtes *æ Si'l o: en Stenkiste under en Vej, hvorigennem Vandet ledes*. Paa Norsk betyder Ordet „en meget lille Bæk“. Begge Betydninger passer paa nævnte Lokalitet²). Vejene, der krydses ved *æ Sil* har Navne: *Gelballe Kirkevej* mod Syd, *Persillevejen* (Parcelvej?) [*æ pa'silevæj*] (33) mod Nord, Hovedvejen efter Lunderskov hedder *Stralsund* (34). —

1683 nævnes følgende Navne paa Gelballe Nørremark: *Hommeler-(gaard)³*. *Trund. Heldagerre, held o: skraa. Eskiær-støckerne: Aske- eller Eskekjær. Hans Biergs Fald.*

¹) Se Kold. Flkbl. 18. Juni 1912. — ²) Se Kold. Flkbl. 23. Juli 1924. — ³) Om Humle-stednavnene, jfr. Danske Studier 1915, 193 ff.

Kiercke-Støckerne. Kragtonschrift, Kragetorn o: smaa, røde Ærteblomster. *Wejager. Synderhund. Mitthudsagerre* o: Midterlods- —. Af Enge under Gelballe-Markerne nævnes 1683 følgende: *Husmay, May, Mai, Made* o: *Eng. Damsted. Under-Bierge. Fliufve. Holsted-Krog; Krog* o: et Jordstykke, der indesluttet af et Vandløbs Bugt; eller Jord mellem to sammenløbende Strømme eller Veje. *Skiold-schifte; Skjold* kan betyde *Bakke*, smlgn. *Lyngskjold. Pugmay, Puge* o: *Tudse. Skidenmay. Rafnholtschifte*. Nu findes et Hus: *Ravnholt* eller *Skovhus* ved Gelballe Nørreskov. *Bolleskrog. Bønschifter; Bøn* o: *Bønne? Tuarnschifter, Tuarn* o: *Torn. Synde-Eng. Eskiær. Bechschifter. Hadsted Krog. Lismay (?) Svinholt Krog. Brildschifter; smlgn. Kobridde* o: *Koskarn. Hørdeng* o: *Hyrde (?)*.

Lunderskov-Markerne. Gaar vi ad Persillevej ned mod Rolles Mølle, kommer vi over en Bakke paa Anthonsmindes Mark, hvor Sagnet fortæller, at der skal have været en Kirke i gammel Tid (÷ ÷). Jeg har ikke kundet faa dette Sagn bekræftet. Vest for Persillevej findes den tidligere nævnte store *Grue*, der med sine bratte Skrænter er af en særegen Skønhed. Grusgraven med de omliggende Oltidsminder er nævnt S. 11 f. Ved *Aakjær Aa* (37), der et Stykke udgør Sognets Nordgrænse, kendes Navnet *store Krog* [æ *stue kro'g*]: en større Bugt dannet af Aaen. Det høje Bakkeparti, der hæver sig hen mellem Aakjær Aadal og Lunderskov Aadal, hedder *Spidshøj*, nævnt 1683 (38), og Gaarden paa Bakkedragets højeste Punkt hedder *Spidshøjgaard*. Imellem denne Gaard og *Træbro-Banke* (1683: *Træbro-fald*) (39) mod Syd findes *Grisdal* (1683: *Griisdall*) (40). Nord for Lunderskov er en lille Dalsænkning, forhen en Mose, der bærer Navnet [*Dron-*

ning] *Gunhilds Mose* (42); et Laan fra Sagnet om Dronning Gunhild, der mentes at være fundet i Haraldskjær Mose i Skibet Sogn ved Vejle¹⁾. Nord for *Skovlundgaard*, vistnok den ældste Gaard i Lunderskov, findes *Skovlunds-fald* (1683: *Schou-lunds Fald*) (43), og Øst for Gaarden Nord for Banen Engstykket *Blærrebæk*, vistnok identisk med det i 1683 nævnte Marknavn: *Blegebechs-Fald* (44); rimeligvis brugt som *Blegeplads*. *Blege* i Bet. *Kridt* kan der vist næppe være Tale om her; maaske *Blærre* o: *Kile i Marken*. Øst for *Skovlundgaard* paa *Kildegaards* nuværende Mark kendes Navnene *Husted Mose* (45) og *Husted Mark* (46), efter en tidligere Ejer af *Skovlundgaard*, der bar Navnet *Husted*²⁾. De fem nye Ejendommens Marker mellem *Kildegaard* og *Lykkesgaard* hed tidligere *Møllermarken* (Nord for Vejen) (47) og *Fynbomarken* (Syd for Vejen) (48). Over *Lykkesgaard* (VII), der ligger ved Gelballe-Lunderskov Vejen, skal der engang komme flyvende en Gris — fortæller Sagnet. (I *Klebæk* findes ogsaa en Gaard med Navnet *Lykkesgaard*). *Lykke* o: et indhegnet Stykke Jord. S'et i *Lykkesgaard* ved *Lunderskov* er med Vilje indsat, da Navnet *Lykkesgaard* skulde lyde kønnere en *Lykkegaard*, der er det oprindelige Navn. *Kildegaards* Mark Syd for Vejen hed 1683 *Kiehl-Bechs-Fald*. En lille Eng paa nævnte Mark hedder endnu *Kjeldsbæk* (49). *Kjelds* o: *Kilde* [*kjæl*; *ki·el*]. *Kildegaard* maa vistnok have sit Navn efter Marknavnet. Paa Vej-

¹⁾ Jfr. Hist. Tidsskr. III (1842), 249 ff. — ²⁾ Jfr. A. J. Marcussen: Fra Rødding Sogn (Haderslev 1912), 55.

en (VIII) mellem Kjeldsbæk og Gaarden *Bøggely* ved Lunderskov, skal gaa en hovedløs Hest og spørge om Natten.

1683 fandtes endvidere følgende Navne paa Lunderskov Marker: *Faarchede*. *Lindbieryskifte*. *Schallekildsfald*, *Skalle* o: nøgen, bar. *Brendesperholm*. *Bruhnhøyy*, brun o: maaske lyngbevokset. *Lundsbiery*. *Mølvejsagerfald*. *Ormager*. *Meel-Mose*; maaske *Mellem-* eller *Melde* (Ukrudtsplante). *Østerdumsfald*. *Nørhede-fald*. *Rafnholt*. *Mayerne* o: *Fyngene*.

Dollerups Marker. Nordvest for Lunderskov findes Vandmøllen *Drabæks Mølle* (1683: *Drabecks Mølle* (41) af *Drag* o: *Bakkedrag*. Ejefalds-s'et maa antages at være fremkommet ad skriftlig Vej ligesom ved Rolles Mølles, da dette ellers ikke almindeligvis fremkommer ved Sammensætning med Naturnavne. (Smlgn. Skovlundgaard, Bremhøjgaard). Møllen ligger imellem høje Bakker i meget smukke Omgivelser. *Drabæks Mølle* findes paa Prospektkort, Konfirmationstelegrammer o. lign., og Møllen og dens Omgivelser er et Sted, der beses af alle Tilrejsende. Vest for Lunderskov er *Rejnholdts Banke* (50). *Rejnholdt* er et Familienavn. Nord for Landevejen findes *Dronning Margrethes Dal* (52), hvortil der knytter sig følgende Sagn: Da Dronning Margrethe var i Krig med Svenskerne laa disse og „*lurede i Dalen*“ efter hende nede Syd for Lunderskov i en Dalsænkning, der nu er jævnet paa Grund af Jærnbaneanlægget. Dalen ved Lunderskov fik efter dette Navnet „*Lurendal*“ [*lu'renda'l*] (2). (Dette Navn siges dog at hidrøre fra Tiden omkring 1870, da en Mand, Søren Thygesen, gav Dalen sit Navn, fordi Husene,

der laa i denne, blev helt skjult af den høje Jærnbanedæmning. Beboerne kom derfor til at „*lure i Dalen!*“). Da Dronning Margrethe erfarede, at Svenskerne laa og lurede, lod hun Skoene vende paa sine Heste og drog bort. Fjenderne blev nu vildledte, da de fik det Indtryk af Hesteskosporene, der viste den modsatte Vej end Hæren i Virkeligheden var draget¹). Ejeren af Dronning Margrethes Dal, Peter Nielsen, fandt for et Par Aar siden under Pløjning i Dalen en Sabel, der er meget medtaget af Rust. Den kan se ud til at stamme fra Svenskekrigens Tid. Dalen, der er meget dyb og ca. 3 Tdr. Ld. stor, siges at være fremkommet ved, at Jorden til nogle nærliggende Kæmpehøje er hentet herfra. *Kongsbjærggaard*, (forhen *Kraghus* efter *Kragmose* Vest derfor) (53) har sit Navn efter Kæmpehøjene Vest for Lunderskov. Syd for Landevejen findes *Hotelmarken* [*æ ho/tælmarg*] (51), har hørt til Missionshotellet i Lunderskov. Ved den nu næsten udtørrede *Dollerup Sø* findes *Søkvælen* (54); *Kævl*, *Kobbøl* 5: *indhegnet Mark*, opr. *Jordlod*, *Græsgang*, *Fælleseje*; endvidere Gaardene *Dollerup Søgaard* og *Sølyst*. Ved Søen findes ogsaa to *Fællede* og *Enemærket* (1688: *Bønstrup Enemærke*) (55); *Enemærke* 5: *Særjord*, kunde ejes af en Udensognsmand el. lign. Ved Gaarden *Dolleruplund* findes *Slotsmark* (56) og *Slotsbanke* (57). Bækken, der løber under Vej- en Øst for *Dollerupgaard*, hedder *Kjællingbæk* (60) og er en Fortsættelse af *Kjællingrendsten*

¹) Smlgn. f. Eks. E. T. Kristensen: Danske Sagn: IV. A. 6 Nr. 140.

(61), der flyder ned under Sydbanen Øst for Dollerup Skole og ud i Dollerupgaard's Eng S.V. for Skolen. I Engen Nord for „Fikkenhuset“ findes *Hvirvelkær* (1683 nævnt *Huerlemosefald*) [*wirrelkjæ:'e*] (62) og *Grostien* $\circ$: *Gro Stin, Graa Stine?* (63). Syd for Vestbanen findes *Oldhøjen Ravnsbjerg* (1683: *Rafuenshoysaggerne*) (65). Tæt ved Nagbøl er et Sted, der endnu kaldes *det røde Led* [*æ rø·/læj*] 1683: *Rødlogsfald*) (66), hvor det spøgger om Natten. I Sneknog gik man vild dér. Nord for *Nagbøl Nørremose* og *Nagbøl Skov* findes Markerne: *Markdam* (67), og *Indvang* (68). *Vang* $\circ$: *indhegnet Omraade; Rakkehat* (69) og *Langkrog* (1683: *Langkrogager*) (70). Forbi disse Marker flyder en lille Bæk: *Tirsbæks'*. *Tirsbæk(s)* er vist et Personnavn, der er blevet overført paa Bækken. I *Nagbøl Skov* findes *Husarbuskene* (71); Husarerne skal have bundet deres Heste ved disse Buske i 1848 fortæller Folk. Dog stammer Navnet vist snarere fra Kvægpestens Tid 1776—79, da der boede Vagthusarer langs Toldgrænsen; i *Nagbøl* fandtes da en „Husarhytte“. Imellem Skoven og Anst Sogn findes *Dollerup Bagkavl* (72). Imellem Mosen og Skoven findes *Faarekavl* (73), *Langagre* (74) og *Hajben* (75); Mosen stikker frem som et *Hajben*, forklarer man (!?); endvidere findes *Store* og *Lille Rode* (76). Paa Markkortet 1821 findes *Rodhaugerne* ved *Nagbøl Skov*. *Rode* $\circ$: en Størrelsesbestemmelse (Rodeinddeling, f. Eks. 4 Roder à 22 Lod). *Bitte Kjær* (77) og *Skovkavl* (78) findes mellem *Nørremose* og *Vamdrupvejen*. Fra *æ Vandropvæj* (79) fører

Kotrappegdyden [æ *kutrabbegy*] (80) op i Skoven; sidstnævnte Navn forklares af de „Trapper“ Kreaturerne paa deres Gang til Skoven danner i Vejens Smadder. *Gyde* 5: *smal Vej*. Vi har her sikkert en gammel *Forde*, der har faaet dette løjerlige Navn. 1683 nævnes saaledes baade *Foerteagerfald* og *Gyevay* ved Nagbøl. Sydøstligst i Sognet, findes Skovlykken *Rovedmay* (1683: *Rout May*) (81), Navnet maaske fremkommet ved Laan fra Landsbynavnet *Roved* nær derved i Anst Sogn. Syd for Nagbøl *Søndermose* [æ *sønæmues*] findes *Holte* (82), *Bumsekjær* (83), *Slang-Eng* (*slanke Eng*), *Brede-Eng*, *Broengen* og *Store Eng*. Et Moseparti hedder *Lygums Mose* (efter et Personnavn), én Moseeng hedder *Albuen* (84) (1683: *Aalboenge*, *begge Aalbuenge*, *Aalboe*, *Aalkrog Eng*); *Albue* 5: *Bugt paa en Vej*; en anden *Ulvborrekjær* (1683: *Ulfgrafkjær*) (85). Her maa vel have været en Ulvegrav. Ved *Nagbølgaard* (IX) staar et gammelt Træ, der ikke maa fældes, saa brænder Gaarden, men 1909 brændte dog Gaarden uden at Træet var blevet fældet! Vest for *Kirken* [æ *kjær'g*] findes *Kirkemarken*, hvor forhen *Tammisbølle* fandtes. Her boede Præsten i den katolske Tid. I ældre Tid kaldtes Skanderup Kirke for „*Nagbøl Kirke*“, saaledes paa *Wesenbergs Mark* kort fra 1774.

1683 fandtes endvidere følgende Navne paa *Dollerup-Nagbøl* Markerne: *Stenborrigsagerfald* 5: *Stenborgs* — *Bochøj*; *Bo* 5: Personnavn. *Holgades-fald*. *Hampe-biergeagerfald*. *Thomæsflods-agerfald*. *Bregendall* 5: *Bregne*. *Korse Løkke-fald*. *Boldis-pøttisfald*, *Boldis-Bolles-Bolhøjs*; *Pøt* 5: *Pyt*. *Wispøt*, maaske af *Vese* 5: *Sump*. *Nyedams-*

fald. Wederhøysfald, af Vejr —? Seiberg-fald. Nagbølle Løkke. Gadebierge-fald. Smidedams-fald; af Smede eller Smidje. Roi Fald; Roi af oldn. ruth o: Rydning. Ancherhafue Agre; Anker, vistnok Personnavn. Suermesigfald; maaske Surmosesigfald; Sig o: blød Eng. Aaskrog-aggerre, Aas o: Bakke. Grødbiergsfald; enten af Gryde eller Sten, oldn. Grjót-Gryt-Gryd. Korsveyfald. Arszdalsfald; Ars o: Aas, Rump. Lange Kaars Vej. St. Steens Agre. Kidickevongefald, Kiddike [kjerg, ki-r-eg], Ukrudtsplante (raphanus raphanistrum). Loge-Agerre, Laage, maaske ved „Røde Led“. Kleinsmedetofte „som Bymændene tilhøre.“ Engnavne 1683: Malmøst, Malm o: Sand. Fællighafue. Haslkær. Rejerhavefald. Estkær. Royereng (Rødder?). Bønstrup, Landsby i Vamdrup Sogn; af Personnavnet Bjørn. Refuehulle; Ræve —. Sifueagerhave, Siv. Begge Kalfuehaverne. Spegisvase. Vase. o: en over fugtig Grund lagt ophøjet Vej. Stage-Enge. Brill-Eng, se ovenf. Brildskifter. Liedekær, maaske Led ell. Lide o: Skraaning. Rølkær: Planten Røllike? Egelund. Rørkær. Thoer May. Byemayer. Kvildeng. Synder og Nørre Kær. Spreensig, jfr. Sprægen: Bregner. Paa Markkortet fra 1821 findes Navnet Otteshaugue nær ved Dolleruplund; nu en Gaard i L. Anst med dette Navn. —

Nord for Sognekirken, der ligger paa Skanderup Byjord er en Lavning, der hedder *Kirkedammen* 1683: *Kierchesig*) (86); er nu næsten udtørret. Bebyggelsen ved Kirken kaldes ofte — for Spøg *Pellabyen* (87) efter Missionshuset Pella (opført 1882). Pella var en lille By hinsides Jordans Flod, hvortil de Kristne drog efter Jerusalems Fald Aar 70 e. Kr. 1638 nævnes *Degne-Toft* beliggende Øst for Kirken. I et Benaadningsbrev fra 1479 nævnes *Karlsbygge* paa Skanderup Mark. 1580 nævnes bl. a. *Remmerstoft, Vaiberg, Frepe Toft* (Præstejord). Sydvest for Kirken findes *Døvkjær* (1683:

„Døfkjær Mosefoder, ikke godt Høe, maadelig Byg-jord“ (88). *Døv* er ofte Betegnelse paa daarlig Jord. — Paa *Klebæk-Markerne* kendes nu kun Marknavnene *Vestermarken* og *Grydsfelt Mose* (1683: *Gryedkjær*) (90), vel med samme Betydning som det forannævnte Grødbjærgsfald paa Nagbøl-Dollerup Marker. *Visevejen* (91) danner Skel mell. Skanderup og Klebæk Marker. Den „viser Vej“ til Vamdrup hedder det! 1683 nævnes *Wiisvay-agerreschift* og *Wiishkier*. *Wiisvay* er sikkert forvansket til *Visvej*. *Vay*, *Vad*: Overgang. *Wis*, vistnok *Vese* o: *Vase*; *Visevejen* fører igennem Mark, der tidligere var Enge [*æ maj'er*], hvoraf der paa Sydsiden af nævnte Vej fandtes fire med Navne efter — nu afdøde — Gaardmænd i Skanderup. Nu er *Maderne* (92) (1683: *Udi Mayerne, 2 Mayer*), uddrænede og opdyrkede, og Marken hører til den nærliggende Gaard *Helensminde*, tidligere *Knudsminde* (93). Syd for Skanderup findes *Skidensig* (94). Nord for Vejen mellem Sognekirken og Skanderup By ligger *Vestermarken* (1683: *Westeragerschift*) (95) og *Heden* (96), et Navn, der kendes fire Steder fra paa Skanderups Marker, hvor der nu er dyrket Jord. Nordøst for Sognekirken findes *Kirketoften* (97). Paa *Wissingsmindes* Mark imod Nordøst findes *Gelballehjørnet* [*æ gjælba'æ /jøn'*] (1683: *Eet Fald ad Gielballe led*) (101); her findes en Mergelkule (X), hvor en hvid Dame spørger om Natten, da hun har druknet sit Barn i den. Det fortælles ogsaa, at hun kører med en Guldtrillebør. Man gaar let vild i Mørke ved denne Mergelkule. *Povls Mose* (99) Vest for Skanderup er en lille Trekant nu opdyrket

Hyrejord. *Mikkelstoft* (100) er Nord for Wisingsminde. I *Hundehullerne* (102) Nordvest for *Mariegaard* druknedes Kattekillinger og Hundehvalpe. *Sneglebanken* i Hjørnet af Wissingsmindes Have er omflydt af en Bæk. Sneglene kravler op ad Bakkens Skrænt. *Slapmaj* (103) ved *Grønhavegaard* var, som Navnet viser, en daarlig Eng. *Trindam* (104) ved Grønhavegaard er nu tildækket; var tidligere Branddam. Der var sat *Trinstene* ved dens ene Side, for at man kunde komme tørskoet igennem „*de Skanderup Vandplasker*“, anført i en gammel Byremse¹⁾. *Slusen* (107), et Stykke Eng, der blev overrislet med Vand, hørte ogsaa til Vandplaskerne, ligesaavel som *Drejjevad* (paa Vejen tæt ved Efterskolen) (105), der forklares som det „*tredje Vad*“. Den nuværende Branddam hedder *Vesterbæk* og ligger Vest for *Maren Gandrups* (106), hvor den nye Skole blev bygget 1908. Overfor Skolen ligger *Mannegaard* [*manne-go'r*] s: der bor *mange* Folk (flere „*Partier*“) i denne Bygning. Mod Syd efter Hjarup findes tre Gaarde med Naturnavne, der svarer til Beliggenheden, nemlig *Engholm* (108) (ogsaa Slægtsnavn), *Damkjærgaard* (109) (en Gaard ved Lunderskov har samme Navn) og *Rørkjærgaard* (110). Paa Engholms Mark findes Navnene *Store Runde*, *Lille Runde* og *Rundbanke*. Sydøstlig i Sognet findes *Parkumjorden* [*æ par'gomju'r*] (111) (1683: *parkum Maj*), der har givet Navn til Gaarden *Parkumhund*, (112), der er udparcelleret fra Wisingsminde. *Parkum* maa antages at komme af

¹⁾ Kold. Flkbl. 16. Juli 1921.

Plantenavnet *Perikum* (*hypericum perforatum*), der i ældre Tid bl. a. brugtes til at sætte paa Brændevin mod Mavesmærter. Paa Parkumjorden findes Højdepunktet *Ravnsbjærg* (113) med et Hus af samme Navn. Ved *Jordemodervejen* (114) til Gelballe ligger *Annexjorden* (har tidligere hørt til Præstegaarden) og to Huse i *Kaalhaven* (115), hvoraf det ene Hus: *Gundes Hul* ligger Øst for Engen *Grønhave* (116). Sydøst for de store Gaarde: *Skanderup Nørgaard*, *Rosenlund* og *Nørgaardslund* fandtes to *Hestekavler* (117) og en *Møllekavl* (118) foruden to „*Heder*“ (96). Tæt Vest for Rosenlund er *Surkjær* (1688: *Suurkier*) (119), og i Mosen derved er fundet et Dødningehoved, der skal være en svensk Rytters, som sank i Bløde i Mosen. Tæt Nord for Skanderup Nørgaard (120) findes en lille enligtliggende *Egeskov* (121), som ikke tør fældes, fordi Skanderup Nørgaard saa brænder. Ved nævnte Gaard færdes en hovedløs Hest om Natten. Til Gaarden hører en Mergelgrav, hvori engang — efter Sagnet — blev nedputtet Liget af en Røgter, Ejeren af Skanderup Nørgaard havde slaet ihjæl. Først hang Liget i Mælkebrønden hjemme ved Gaarden, men saalænge det hang dér, var der Uro og Spøgeri paa Gaarden særlig i Staldene om Natten. Efter en Tids Forløb, da Spøgeriet blev for groft, og Liget var svundet ind til et Skelet, blev det en Nat af Ejeren puttet i førbemeldte Mergelgrav. Saa blev der Ro paa Gaarden. Paa Rosenlunds Mark Øst for „*v Jormovæj*“ er et Højdedrag, kaldet *Skjælmsholt* (122), hvorpaa der tidligere laa en Pogeskole. *Skjælms-*

holt nævnes ogsaa som Navn paa Gaarden *Højrupsminde*, tidligere „Vagtmestergaarden“ Øst i Skanderup. En Dag denne Gaards Ejer gik paa sin Mark, blev han nemlig fulgt i Hælene af et stadigt rullende Nøgle Garn, der endelig gjorde *holdt* ved Markskellet. Det var æ *Skjælm* (o: den slemme, Fanden), der havde fulgt Ejeren i Hælene. Saa kommer vi til det sidste nukendte Marknavn paa vor Vandring Sognet rundt, nemlig *Ulverøgel*, *Ulveryg* [æ *ulrøg'el*] (123), Sognets højeste Punkt (91 m). *Røgel*, *Rygel* o: *aflang Bakke, Aas, Stak*; smlgn. *Tørveryggle*. *Ulvne* skal have holdt til her i gammel Tid, deraf Navnet. Omkring 1775 skød en Gaardmand i Gelballe dér den sidste Ulv. Denne Mand har Efterkommere endnu i Sognet, bl. a. Grd. Anthon Thomsen, Gelballe. Ulverøgel, der ligger paa Rosenlunds Mark, er et af Egnens skønneste Udsigtspunkter.

1683 fandtes følgende Navne paa Skanderup Nørremark: *Broelund*. *Boelkrog*; *Boel* o: Personnavn. *Tyggehøjfald*. *Tidtzellbierrig*, *Tidsel* — *Lærtidtzellfald*, maaske *Ler-Aardshøjzfuld*, *Aard* o: Plov. *Brekierager*, *Brede* — *Slumtofte*, *Slum*, *Slom* o: *Slummer*, *Søvn* [?]. *Lopholm*, *Loppe* —? *Offucnstell*. *Blærretoft*, *Blærre* o: *Kile i Marken*. *Gauszpiold* o: *Gaasspjæld*. *Hvedebierre*. *Luszetuedtfald*. *Roloch-Kyeg*. *Reffbierre*, *Ræve* — *Langfeldtholt*. *Hyffel Holtt* o: *Hjulholt* [?]. *Horagger*, *haarde Ager* eller *Hore* — [?]. *Blau-borrigsfald*. *Hommelboer*, maaske efter *Humblebier*. *Mellemkier*. Paa Skanderup Søndermark: *Elemiskær*, enten af *Almisse* eller *Almo* o: et Stykke Land til Græsning eller Tørvegravning. *Esthuor*. *Nædd*. *Weed*. ([?] Ved o: Træ). *Lie-hie*, vistnok *Ler-hede*. *Dollersiig*. *Sønderkiersfald*. *Engnavne*: *Binchkroeg*. *Strommelseschifte*. *Westkier* og *Hyrdeug*. *Nederkier*. *Follekier*, af *Føl* eller

Fole, Hoppe. Thruenmay. Flye. 5: Vandpyt med flad Grund. Walszekier. Brudeseng. Hoelceng, Hole 5: Hul [?]. Randkier. (Rand: Kant [?]). Breemay 5: bredc Eng. Morszmay, Mor 5: Mosejord, Sumpjord, Moreng. Paa Vidsk. Selskb. Kort (1804) findes nævnt paa Skanderups Jorder: Vedstoll. Barne-Hus og Stampe Hus.

I det følgende skal *Gaard-, Ejendoms-, Villa og Gadenavnestoffet* meddeles. Paa forskellige Omraader yder den mere moderne og helt moderne Navnegivning paa Bebyggelser o. lign. et ret interessant Materiale til Belysning af Folkets Karakter. Der vil blive set helt bort fra personalhistoriske Forhold o. a. sl., som er Skyld i Gaardnavnenes Fremstaaen. I ældre Tid, da Gaardene laa samlede inde i Landsbyen, havde de ingen Navne, men efter Udflytningen er det jo blevet meget almindeligt at give Gaarde og Ejendomme — dog mest Gaarde — saadanne. Det er værd at lægge Mærke til, at i den nyeste Tid forsvinder Marknavnene mere og mere paa Gaardnavnenes Bekostning. I gammel Tid var det modsatte sikkert Tilfældet. Det var vel ogsaa temmelig nødvendigt i Fællesskabets Tid, at hver Gaards spredte Marker havde sit Navn for at man kunde hitte Rede paa dem. — Indenfor den moderne Gaardnavnegivning hersker en vis Regelbundethed, samtidig med at Tilfældighederne og Indfaldene ogsaa har gjort sig bemærkede. Dette sidste gælder dog mest Villanavnene. Rent folkepsykologisk har denne Navnegivning en ikke ringe Interesse. Navnene kan opstilles ret skematisk i Grupper¹⁾. Det

¹⁾ Jfr. J. J. Ravn og Henrik Ussing i *Namn och Bygd* 1916.

er almindeligt, at Byens største Gaard faar Bynavnet. Dette er dog kun Tilfældet hos to af Skanderup Sogns Byer, nemlig *Nagbølgaard* og *Store Dollerupgaard*; i Tilslutning hertil bærer den næststørste Gaard i Dollerup Navnet: *Lille Dollerupgaard*. Endvidere *Skanderupgaard* (formodentlig tilhørende Befalingsmandsgaardene under Koldinghus' Rytterdistrikt), *Gelballegaard*, *Lunderskovgaard* og *Klebækgaard*, der ikke er de største Gaarde i deres respective Byer. Til denne Navnetype hører *Klebækhus*, *Skanderup Nygaard*, *Nagbøl Nygaard* og *Hesselvadgaard*. Gaarde med et *Verdenshjørne* som Forled kan være gamle. Dog er *Gelballe Vestergaard* denne Bys yngste Gaard. Ældre Gaarde er derimod *Glb. Østergaard* og *Glb. Nørgaard*. I Lunderskov findes *L. Nørgaard*, *Østerled* og *Vesterled*. *Skanderup Nørgaard* er en gammel Gaard; har affødt Navnet *Nørgaardslund*. I Klebæk findes en nyere Gaard: *Søndervang*. — Et Par Gaardnavne: *Roldsgaard* og *Engholm* er ogsaa blevet *Slægtsnavne*. — Gaarde, der har taget et gammelt *Marknavn* som Forled er: *Roldsgaard*, *St.* og *L. Bremhøjgaard*, *Troldfold*, *Lykkesgaard* (2 Gaarde), *Kildegaard*, *Skovlundgaard*, *Spidshøjgaard*, *Parkumlund*, *Tvedsgaard*, *Kolykkegaard*, *Drabæks-* og *Rolles-Mølle*. — Gaarde med delvis nyere Navne efter *Beliggenhed* og *Omgivelser*: *Lindholtgaard*, *Timmerholt*, *Skovhus*, *Gelballehave*, *Enghavegaard*, *Højdegaard*, *Solgaard*, *Damkjærgaard* (2 Gaarde), *Bøgely*, *Højvang*, *Tinghøjgaard*, *Dollerup Søgaard*, *Dollerup*

lund, Elmegaard, Grønhavegaard, Engholm, Rørkjærgaard og Langagergaard. Ejendomme: Bakkerunden, Bakkely (2 Ejendomme), Højbo, Skovhus, Skovhøj og Kirkely. — Abstrakt Navnegivning: Frydenslund, Rosenlund, Sorgenfri, Aldershvile, Sølyst og Jægerspris. — Gaarde med Menneskenavne, derunder Navne paa -minde, særlig „hendes“ Minde: Dorthesminde (2 Gaarde), Kathrinesminde, Helenesminde (forhen Knudsminde), Mariegaard, Anthonsminde, Huggersminde, Kielsminde, Ejersminde (forhen Stavlundgaard), Højrupsminde, Wissingsminde, Frederiksminde, Dahlsminde og Kirstinelund (2 Gaarde); Ejendommene Fløjstrupsminde og Karolineborg (sidstnævnte er nu nedrevet); herunder ogsaa Fredensminde, Knapstrupsminde eller L. Dollerupgaard (efter en Knapstrupperhingst!), Frisendal, Iversværk, Pedersborg og Harbos' Gaard. — Gaarde med Menneskenavne, der udtrykker Ro og Lykke: Marielyst, Elisabethslyst, Julianelyst. Gaardnavne med fremmed Sprogtone: Flauenfelt (affødt Villanavnet Rosenfelt, senere forandret til Rosenvæld) og Siverland. Det sidste Navn er indført af en Familie fra Eskris Sogn, Ny Herred, Angel, der ejede Gaarden Siverland. Paa Skanderup Kirkegaard staar paa denne Families Gravsten: „Ruhestaette der Familie Johannsen aus Siverland.“ — Gaarde og Ejendomme med særlige Navne: Kontrollørboligen (i Dollerup, fra Toldgrænsens Tid), Præstegaarden, Fattiggaarden, Stændergaard, Viborggaard, Vendborg, Hagstedgaard,

*Andhøjgaard*¹⁾, *Mispa* (Bibelsk: Jeremias 41 Cap. IV V., bet. „helligt Sted“), *Ravnholt* (Hus), *Sønderborghus*, *Grønninghus*, *Planteskolen*, *Jordemoderhuset*, *Fragaria* (bet. *Jordbær*; ejes af en Gartner!). — *Øgenavne*. Paa en ofte morsom Maade udtrykker Folkevittigheden sin Mening om denne Gaards eller dette Hus' Beliggenhed, Ejer el. lign. Her skal ikke gøres Rede for Øgenavnenes Fremkomst; Navnene skal blot anføres: *Knutenborg*, *Gelballe Landbyhjem*, *Villa Kokly*, *Slottet*, (*Smørstak*, *Fjedtstak*), *Frydenslund*, *Røde Hus*, *Bloksbjærg*, *Laadne Krog*, *Fikkenhus*, *Æ Hønsemands Hus*, *Fattesmark*, *Knorborg*, *Hotel Svingind*, *Balsenly* (efter Balsampopler), *Blankenese* (efter Byen ved Hamborg), *Pelleby*, *Munkenhof*, *Manneguard*, *Store Helvede*, *Lille Helvede*, *Skjælmsholt*, *Gundés Hul*. — *Villanævne* fra den nyeste Tid: *Aldersro*, *Egevang*, *Rosenvæld* (i Gelballe); *Granly*, *Hvidkilde*, *Solbakken*, *Duborg* (efter Duborg ved Flensborg), *Escol* (bet. *Klase*; se 4. Mosebog, 13. Cap., 24 V.), *Corner* (o: *Hjørnet*), *Pax* (o: *Fred*), *Bakkely* (2), *Aablink*, *Buen* (efter en Vej-bue), *Wigtre*, *Fredensbo*, *Breidablik*, *Hjemly* og maaske flere endnu. — *Gadenævne* findes i Lunderskov. Det er kun faa Aar siden Gadeskilte blev opslaaede til Oplysning og Vejledning: *Jærnbangegade*, *Store Gade*, *Frederiksberggade*, *Grønnegade*, *Havnegade*, *Nørre-*, *Vester-*, *Øster-* og *Søndergade*,

¹⁾ *Arnhøj Toft* nævnes i et Skøde z. f. 11. Septbr. 1684; maaske *Andhøjgaard* har sit Navn derfra. Se Saml. t. J. Hist. og Top. 4 R. IV. Bd., 433.

Møllevej, Drabæks Allé. Østergade hed førhen „gammel Lunderskov“, hvis Fortsættelse er Vejen efter Gelballe, der bærer Navnet *Stralsund*; et Navn, der dog nu næsten er glempt.

Historie.

Skanderup Sogn, Anst Herred (7021 Tdr. Ld.) hørte oprindeligt under det gamle *Almindssyssel*, der bestod af Jerlev Herred, Anst Herred, Almind Herred (nu Brusk H.) foruden noget af det senere Slags Herred, det af Jerlev Herred før 1340 dannede Holmans Herred og det af Brusk Herred dannede Elbo Herred. *Koldinghus* er tidlig blevet Hovedsted i Herredet, idet Benævnelsen „Kolding Amt“ allerede nævnes 1296 ved et Forlig mellem Erik Mendved og Hertug Valdemar. „Koldinghus Amt“ o: Almind Syssel var da et omtvistet Arve-gods mellem Valdemar Sejrs Efterkommere. 1348 tilsikredes Valdemar Atterdag „Kolding Len“; 1406 forlenedes Mogens Munk bl. a. med Kolding og Rotsborg Slot (ved Vejle) og de Len, der laa dertil¹⁾. 1578—79 samlede Kongen alt Gods i Anst m. fl. Herreder under *Regnskabslenet Koldinghus*. Fra 1660—68 hørte Skanderup Sogn under *Riberhus*, og fra 1668—1793 (4. Septbr.) hørte det under *Koldinghus Amt*; siden 1793 har det hørt under *Ribe Amt*¹⁾. Skanderup Sogn er en egen Sognekommune, der hører under Anst m. fl. Herre-

¹⁾ Oluf Nielsen: Sysselinddelingen i Danmark, 62 ff.

ders Jurisdiktion (Kolding), Ribe Amtsstue- og Kolding Lægedistrikt, 11. Landstings- og Vejle Amts 6. Folketingskreds, samt 4. Udskrivningskreds' 75. Lægd¹⁾).

I *Kong Valdemars Jordebog* fra o. 1231 faar vi Oplysning om, hvor meget Krongodset i Skanderup Sogn skulde betale i Skat til Kongen eller Kronen, nemlig 3 Mark rent (lødig) Sølv (ø: 96 Kr.). Sølvværdien var da mindst 10 Gange højere end nu. I *Ribe Oldemor*, en Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter fra Ribe Domkapitel og Bispestol nedskrevet 1280—1518 meddeles fra Aar 1469, at Tuli Iversen i Dolle- rup af den Gaard han beboer, taber til Kapitlet 3 Mark. I Oldemors Kirkeliste fra efter 1330 (maaske fra Aar „1325“²⁾) er Kapitlets Indtægter fra Skanderup Sogn 5 Mark Sølv (ca. 150 Kr.). En Jes Jepsen, der boede i Skanderup (1469), ejede en Gaard i Kårkov, Sem Sogn ved Ribe³⁾. I *Necrologium Ripense*⁴⁾ under 9. Oktbr. 1379 nævnes, at afdøde Ridder Esger Puk testamenterede Gods i Skanderup til Ribe Domkapitel. — Omkring ved Aar 1500 begynder det at vrimle med Navne paa „Danemænd“ fra Skanderup Sogn. Saaledes i *Tingsvidner* fra før 1533⁵⁾. Her nævnes Navne paa Væbnere, Bønder og en *Præst* fra Sog- net; saaledes nævnes i et Skøde af 16 Juni 1491,

¹⁾ Historiske Strejftog, 62. 270 ff. Trap³ V., 785. —

²⁾ Fortid og Nutid III, 154 ff. — ³⁾ Baade Jordebogen og „Oldemor“ er udg. af Oluf Nielsen. — ⁴⁾ Scrip. Rer. Dan. V, 561. — ⁵⁾ Gamle jyske Tingsvidner, udg. af O. Nielsen, 1882, 102 ff.

Anders Pedersen, Sognepræst; endvidere *Anders Esbernsen* i Dollerup, *Lasse Esbernsen* i Lunderskov, *Væbnere*; *Tuly Iversen* (ogsaa nævnt i „*Oldemor*“), *Knut Buk*, *Knut Nielsen* og *Iwer Iwersen* i Skanderup o. s. v. Et Par af de ovennævnte Tingsvidner hørte til en Linje af Slægten *Sandberg*, der ejede smaa adelige Sædegaarde i Sognet. 1485 nævnes saaledes en *Marine Mikkelsdatter* i Skanderup. *Anders Esbernsen* og *Las Esbernsen* (*Væbnere*). *Anders Esbernsen* skrev sig til Skanderup; 1503 ogsaa til Lunderskov. Han førte et tredelt Skjold, var 1504 nærværende paa Anst Herredsting, beseglede i 1509 tilligemed *Las Esbernsen* i Lunderskov „til Vitterlighed“ med *Knud Snub* og skrives da „i Skanderup.“ Hans Børn var a) *Morten Andersen* til Dollerup; nævnes 1523 sammen med sin Farbroder i et Vidne af Anst Herredsting, og 1536 med sine Børn i en stor Reces angaaende en Arvesag. b) *Las Andersen*; nævnes i Recessen 1536. c) *Christiern Andersen*; nævnes 1511 blandt Adelen i Ribe Stift, og 1536 i Recessen; boede 1538 og mulig endnu 1547 i Skanderup. Sønner 1) *Anders Christensen* i Skanderup; blev 1580 tilsagt til Adelen Hylding, levede endnu 7. Jan. 1582. 2) *Las Christensen* blev 1580 tilsagt til Hyldingen; boede 1597 i Skanderup og havde da Trætte med sin efternævnte Broder; boede endnu 1612 paa Skanderupgaard og kaldtes „velbyrdig.“ 3) Unge *Las Christensen* i Dollerup, betegnes 1587 kun som „denne Brevviser“; solgte sin Gaard i Dollerup til *Caspar Markdanner* og boede 1612 i *Nagbøl*; betegnes 1617 som „erlig og velbyrdig“.

men var da vistnok død; gift med en Søster til Niels Jensen i Dollerup, der vistnok var en ufri Mand.

Las Esbernsen; nævnes 1491 med sin Broder i et Vidne af Anst Herredsting og fører det tredelte Skjold, medens Broderen kun har et Sigilfelt, hvori er en Fugl; skrives 1496 i Lunderskov, men 1503 i Dollerup; levede endnu 2. Juli 1523¹⁾.

Foruden de foranførte Tingsvidner og Sanbergslægten findes der nu fremdraget en Del flere Navne paa Bønder i Skanderup Sogn fra før Reformationen og fra det 16.—17. Aarh.; saaledes kan især nævnes 16 Skøder fra Tidsrummet 1487—1726 vedrørende en Gaard i Nagbøl. Disse Skøder er udgivne af Arkivar *Hans Knudsen*, Odense, i hans værdifulde Afhandling: *Kolding Rytterdistrikts Selvejere*²⁾, der i det følgende vil blive hyppigt citeret. Ligeledes har H. Knudsen ogsaa udgivet en Del „Adkomster, Skøder og andre deslige Dokumenter“ og Navne paa Selvejere i Skanderup Sogn³⁾. Hele dette af H. Knudsen fremdragne Materiale er af betydelig personalhistorisk og gaardhistorisk Interesse, men da denne Side af Skanderup Sogns Historie ikke vil blive behandlet her, maa nævnte Materiale (i dette Tilfælde for

---

¹⁾ Danmarks Adels Aarvog XVIII (1901), 450 f. Jfr. *Trap* V, 785. — ²⁾ *Saml. t. J. Hist. og Top.* 4 R. 4. Bd., 423 ff. — ³⁾ *Smst.*, 362 ff. Om en Slægt i Starup Sogn, hvis Stamfader var fra Gelballe, se Poul Lindholm: *Starup Sogn* 1911, 389 ff. Jfr. K. Understrup: *Ørre Sogn*, 136; N. P. Larsen: *Hodsager-Minder*, 134 ff. (om Præsten Thule Ibsen Schandorph).

Sk. S.' Vedk.) vente til fremtidige indgaaende Undersøgelser og Benyttelser.

Allerede saa tidlig som fra Aaret 1520 har vi opbevaret en *Skatteliste*¹⁾ fra Sognet, hvori Bøndernes Navne er nævnte. Da en saa gammel Navneliste maaske kan være af Interesse, anføres den her.

Anders Jensen.....	16 Skl. ²⁾	Jes Turesen	12 Skl.
Anders Madsen.....	24 -	Per Stub	23 -
Jes Broersen	12 -	Jens Jepsen.....	25 -
Nis Jensen.....	18 -	Hans Jensen	21 -
Mads Andersen	18 -	Boel Pouls	11 -
Jes Christiansen ...	26 -	Bodil Mikkels.....	4 -
Joen Jensen	25 -	Las Henriksen	24 -
Nis Gall	1 Mk.	Jes Lauesen	15 -
Las Clausen	18 Skl.	Oluf Nielsen	1 Mk.
Poul Lassen	22 -	Per Dampe	6 Skl.
Jeppe Jensen	27 -	Joen Persen	1 Mk.
Nis Buch	12 -	Knut Persen	12 Skl.
Per Madsen.....	12 -	Nis Persen	8 -
Iver Jensen.....	21 -	Hans Jensen	20 -
Thyge Iversen	26 -	Søren Lassen	8 -
Hans Eissen	26 -	Søren Mikkelsen ...	6 -

I *Koldinghus' Ekstraskatter* fra 1610 (R. A.) over Bønder, som har frit Jordegods, findes flg. Navne:

Peder Nielsen, Skanderup.	Peder Iversen, Dollerup.
Nis Michelsen, —	Markus Nielsen, —
Hans Christensen, —	Niels Lauridsen, Gelballe.
Anders Iversen, Nagbøl.	Jens Nielsen, —
Oluf Buch, —	Thomas Sørensen, —
Jep Iversen, —	Anders Sørensen, —

¹⁾ Forskl. Stk. Lensregnsk., Jordebøger fra Kr. 2. og Fr. 1. Tid (R. A.). — ²⁾ 16 Skl. = 1 Mk. 6 Mk. = 1 Rdl.

I *Koldinghus Lens Ekstraskatter* (Mandtal) (R. A.) 1636—40 nævnes:

Oluf Buch,	Skanderup.	Chr. Nielsen ($\frac{1}{2}$ Gaard),	
Jesper Pedersen,	—		Dollerup.
Peder Nielsen,	—	Iver Pedersen,	—
Jep Olufsen,	Nagbøl.	Mikkel Thomsen,	Gelballe.
Jep Iversen,	—	Anders Sørensen,	—
Jep Andersen,	—	Niels Jepsen,	—
		Niels Lauridsen,	—

I Sognepræstens Indberetning om Gaarde, Bol og Tiendeydere fra 1. Febr. 1651 (R. A.) nævnes bl. a. flg. Tal: Skanderup 13 Gaarde, 2 Halvgaarde, 5 Bondebo (o: Selvejebol). Nagbøl $3\frac{1}{2}$ Gaarde, Dollerup do. og 2 Bols mænd. Lunderskov 5 Gaarde, 4 Bols mænd. Gelballe 8 Gaarde. Disse Gaardmænd og Bols mænd var alle Kongen tilhørende undtagen en Gaardmand i Skanderup. — Fra indsendte *Jordebøger* 1660 (R. A.) skal meddeles flg.: Skanderup By har 3 Selvejergaarde, $11\frac{1}{2}$ Krongaarde og 1 Kronbol. Nagbøl 3 Selvejergaarde, $\frac{1}{2}$ Krongaard. Dollerup 2 Selvejergaarde, 2 Krongaarde, 2 Kronbol. Gelballe 4 Selvejergaarde, 5 Krongaarde. Lunderskov 6 Krongaarde, 2 Kronbol. Drabæks- og Rolles Mølle er „begge af Suen-sken afbrændt“. I Skanderup er alle Gaardene betegnede: „Ruineret, ingen Sæd“; Nagbøl ligesaa; i Dollerup er 1 Gaard og 2 Kronbol „ruineret, ingen Sæd“; i Gelballe og Lunderskov ligesaa. Man vil af disse faa Ord erfare, at det har været haarde Tider for Sognet (jvfr. S. 84), naar der var Krig i Landet. I samme Jordebog fra 1660 findes et

„Summarum“ over Skanderup Sogn, hvoraf vi kan se, hvad det skulde yde af Afgifter:

Penge: 37½ Rdl., 31 Skl., 2 Alb. ¹⁾ .	Honning: 1 Td.
Rug: 34 Td. 2 Skp.	Aal: 1 Otting (o: ¼ Td.).
Mel: 42 Td.	Brændsvin ²⁾): 34.
Byg: 32 Td., 3 Skp.	Fodernød: 6½ (opfødes af Bonden).
Malt: 6 Skp.	Lam: 4.
Havre: 35 Td., 3 Skp.	Gæs: 7.
Foderrug: 4 Traver.	Høns: 20.
Gryn: 3 Fdk.	Æg: 2 Snese.
Smør: 7 Td., 10 Pd.	Hø: 2 Læs.
Kul (o: Trækul): 10 Tdr.	Lysegarn: 11 Mark.
Ved (o: Træ): 80 Læs.	Sommer- og Vinter Heste ³⁾): 304.
Humlestænger: 6 Snese.	Jægerheste ⁴⁾): 42.
Haar: 12 Mark (o: 6 Pd.) ⁵⁾	Lyng: 2 Læs.

Til Sammenligning anføres et „Summarum“ for 1662 over Afgifter til „Kgl. Maj. og andre“:

Penge: 48 Rdl., 21 Skl., 2 Alb.	Lam: 4.
Rug: 36½ Td., 1 Skp.	Gæs: 7.
Mel: 42½ Td.	Høns: 20.
Byg: 33 Td., 1 Skp.	Æg: 2 Snese.
Malt: 6 Skp.	Hø: 2 Læs.
Havre: 36 Td., 3 Skp.	Kul: 10 Tdr.
Foderrug: 4 Traver.	Brænde: 80 Læs.
Gryn: 3 Fdk.	Haar: 12 Mark.
Smør: 7 Td., 10 Pd.	Lysegarn: 11 Mark.
	Sommer- og Vinter Heste:

¹⁾ Albus: Hvid o: ¼ Skl. — ²⁾ Brændsvin: Svin med indbrændt Mærke jaget paa Olden i Skoven. — ³⁾ Mark, her som Vægtenhed. 1 Mk. = ½ Pund. — ⁴⁾ Kgl. Heste, der skulde fodres paa Gæsterejser. — ⁵⁾ Kgl. Heste, der skulde fodres under Kongejagter.

Honning: 1 Td.
 Aal: 1 Otting.
 Brændsvin: 35.
 Fodernød: 6½.

304.
 Jægerheste: 42.
 Lyng: 2 Læs.
 Humlestænger: 6 Snese.

„Landgilde anløber udi Hartkorn fra 300 til 321½ Tdr., 3½ Skp. 1 Fdk. Sæd og Avling ansloges udi Hartkorn til 130½ Tdr. 2½ Skp.“ Som Prøve paa Landgilden 1662 skal blot anføres et Par Eksempler: Laurids Thulesen, Selvejergaard¹⁾: 7 Tdr. 1½ Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Sæd og Avl: 2 Tdr. 2½ Skp. 1 Alb. Mads Clemmensen, Selvejergaard, øde; Landgilde: 7½ Td. 1 Skp. 2 Alb. Sæd og Avl: 2 Tdr. 2½ Skp. 2 Alb. Jørgen Joensen Stub, en Fæstegaard; Landgilde: 7 Tdr., 3 Skp. 2 Alb. Sæd og Avl: 1½ Td. 2½ Skp. 2 Alb. Rolles Mølle ejes af Las Nielsen Møller, ingen Avl; Hartkorn 6 Tdr. 2 Skp.; Mølleskyld: 10 Ørte Mel (= 12 Tdr. 5 Skp.). Drabæks Mølle, ingen Avl til Møllen; Hartkorn 15 Tdr. Mølleskyld 1 Læst Mel (c: 30 Tdr.). Foruden de to Møller findes i Jordebogen nævnt 12 Selvejergaarde, Præstegaarden, et Stykke Kirkejord, 27 Fæstegaarde, 5 Kronbol, 1 Bol, 1 Præstebolig og 1 Hus. I indsendte Jordebøger i Aarene før 1660 og i Matriklen 1664 (L. A.) er Opgivelserne omtrent de samme som ovennævnte. I Kop- (c: Hoved) og Kvægskatlisten fra 1678 er nævnt 6 Gaardmænd til 5 Gaarde i Nagbøl, 3 i Dollerup, 5 i Lunderskov, 12 i Gelballe og 15 i Skanderup. Endvidere 11 Selvejere fra hele Sognet, ved hvilke er nævnt det Beløb, som de skulde

¹⁾ Om Selvejernes „Landgilde“ jfr. H. Knudsen, 328.

betale i Kop- og Kvægskat 1678. Rytterbønderne betalte ikke denne Afgift. Præst og Degn kaldes tilligemed Rytterbønderne „Coldinghuses Tiennerne“. — Aar 1683 har vi den store landsomfattende Opmaaling og Vurdering af Jorderne. De enkelte Sogne er beskrevne i *Markbøger*, der findes i Matrikelsarkivet. Skanderup Sogns Markbog giver Oplysninger om Sognets Jordbund, idet der til hver Marks Opmaaling er vedføjjet Jordens Bonitet og Beliggenhed; endvidere Gaardmændenes Navne og de enkelte Markers Navne, der er meddelte her i Afsnittet om Stednavne (S. 30 ff.). Marknavnene har bl. a. Interesse ved det Indtryk de giver af de gamle Bønders Evne til at finde træffende Betegnelser til den Jord, de havde for Øje og dyrkede Aar efter Aar. I Markbogen meddeles de enkelte Byers Størrelse 1683 saaledes: Gelballe 9 Gaarde med 12 Ejere. Lunderskov 7 Gaarde og 1 Bolssted paa 4 Tdr. Ld. Dollerup og Nagbøl (der havde Bymark sammen) 13 Gaarde, hvoraf den ene dog var Præstegaarden. Skanderup 16 Gaarde og 4 Bolssteder.

1686 afgav Præsten Mandtal over Befolkningen i Sognet med følgende Resultat: Ægtefolk og Mænd, som bor enligt: 103 Personer. Børn 23. Tjenestefolk 33. Kreaturantallet var: Heste og Hopper: 86. „Føller“ under 3 Aar: 36. Øksner fra 2 til 4 Aar: 28. Køer 128. Ungnød og Kalve: 73. Faar, Geder, Lam, Kid og Svin: 192. Bistader: 3. Denne Liste er underskrevet af Pastor Buch i Sognemænds Nærværelse i Skanderup Kirke den 9. Novbr 1686. Som Prøve paa Kop- og Ildstedskat kan f. Eks. nævnes, at der den 1. Oktbr. 1689

betaltes ialt for Sognet af Kopskat: 7 Rdl., 4 Mk.; Ildstedskat 3 Rdl., 4 Mk. Betalingsyndere var Præsten, Borgmester Fausts Arvinger i Skanderup, Peder Nielsen, Drabæks Mølle, Søren Pedersen, Rolles Mølle, Hans Madsen, Skanderup og Thøgger Jensen, Nagbøl. —

I det 16., 17. og 18. Aarhundrede bestod Hærene mest af Rytteri, og det var den Vaabenart, der afgjorde Slagene, men tillige var det den kostbareste at holde paa Fode i Fredstid. Da Kristian 5 begyndte Revanchekrigen mod Svenskerne paa den anden Side Sundet, var Udveje til paa billigste Maade at forøge Rytteriet paakrævede. Det naturligste var at lade det direkte underholde af det Krongods Kongen endnu beholdt, og 1670, 23. April, blev den første Anordning om *Rytterdistrikter* udstedt, nemlig for Sjælland, og deres Oprettelse for det hele Land regnes fra 1670, 1. August, skønt den grundlæggende Forordning først udgik 5. Oktbr. s. A. Dennes Artikel 2 lyder saaledes: „Den, som bor paa en Ryttergaard, skal enten selv ride og være Rytter eller og holde for sig en dygtig Karl med tilhørende Hest, Gevehr og Klæder, som dr sig bør, og paa Mønstringen kan for god tages.“ Artikel 3: „En Rytter skal nyde sin Gaard fri for Landgilde, Ægt og Arbejde, al visse og uvisse Afgift, Fæste, Udskrivning, alle Slags Kontributioner, hvad Navn de have eller fange kunne, intet undtagen i nogen Maade, saa vel som ogsaa Indkvartering. Og skal samme Rytter ej være Skriverne eller Ridefogederne undergivne“.

Ved Matrikuleringen i 1664 var alle Gaarde blevet ansat til Hartkorn efter deres Landgildeydelse, idet disses brogede Masser var blevet omsat til een Regningsenhed: *Tønder hart Korn*. Nu skulde der af hver 8 Td. Hartkorn under Rytterdistrikterne svares en Rytter med fuld Udrustning, idet Gaardene inddeltes i Rytterportioner, og flere lagdes sammen om Ydelsen, naar de ikke hver for sig naaede de 8 Td., det sædvanlige Hartkorn for en Helgaard. Som anført i Art. 2 kunde Bønderne selv afgøre, om de vilde ride for Gaarden eller holde Rytterne og yde deres Skyldighed under den Form.

Udviklingen førte med sig, at der efterhaanden ikke var ret mange Rytterbønder, som brød sig om selv at ride for deres Gaarde, og da Ryttergodset efter Fredsslutningen ved Forordningen af 27. Oktbr. 1680, reorganiseredes, skiltes Rytter og Bonde helt ad¹⁾. I „Ryttertiden“ kom Skanderup Sogn til at høre under det *Swanewedeske Regiment*, som havde Gods i hele Vestjylland og Varde til Hovedkvarter²⁾.

Rytterbønderne var ganske underlagt Regimentsskriveren i Forbindelse med Officererne. Amtmændene havde i Begyndelsen slet intet at sige, og der førtes ikke „Sessionsprotokoller“ over Bondens Tilstand eller Kontrol med den Behandling, han var udsat for fra Officerernes Side. Rytterbønderne havde visse Privilegier. Der maatte saaledes ikke gøres Udlæg i deres Bo for noget af det, der hørte til Avlingens Fortsættelse. Vilde

¹⁾ Hans Knudsen, 322 ff. — ²⁾ Historiske Strejftog, 91.

én forfølge en Rytterbonde paa Tinge, skulde vedkommende samtidigstævne Regimentsskriveren, der var Bondens naturlige Forsvar¹⁾). Rytterbønderne var fri for Hoveri, fordi der ingen Hovedgaard fandtes paa Distrikterne at forrette egentlig Hoveri til, men derfor var de ikke fri for Ægter, som der i Koldingegnen med mange gennemgaaende Transporter var nok af, ligesom en Del Arbejde paa Veje og Bygninger m. v. jævnlig maatte forefalde²⁾).

Da nu Bønderne kunde blive fri for selv at være Ryttere ved at leje sig fri, gjorde de naturligvis dette, og der kom da til Koldingegnen en Mængde fremmede Ryttere, alskens Rak, der var lejet i Udlandet. Forholdet mellem Rytterne og Befolkningen var daarligt og det kunde ikke blive andet. Eliassen har i Historiske Strejftog („Da vore Bønder red paa Træhesten“) meddelt en Mængde Træk herom fra Koldingegnen, saaledes ogsaa for Skanderup Sogn, saa her skal jeg ikke brede mig videre om dette Æmne. Det skal blot nævnes, at det af Kirkebogen for Skanderup Sogn fremgaar, at de fleste uægte Børns Fædre var Soldater. Noget lignende har vel ogsaa været Tilfældet i de andre Sogne i Egnen. —

Det var meget billigt at overtage en Ryttergaard, thi Indfæstningen var kun 2 Rdl., men trods dette, var det meget svært at faa en Ryttergaard bortfæstet, naar den blev ledig. En Bondekarl vilde meget hellere være Husmand under en Selvejer-

¹⁾ Historiske Strejftog, 91 f. — ²⁾ Hans Knudsen, 344; Historiske Strejftog, 117 ff; jfr. smsts. 237 f.

gaard. Husmændene synes nemlig at have haft det godt, mens de fattige Rytterbønder ofte forsømte deres Gaarde, enkelte løb deres Vej, i Regelen til „Holsten“. Naar en Rytterbonde ikke holdt sin Gaard vedlige, var den almindeligste Straf en Tur til Kolding for at ride paa Træhesten nogle Timer. Naar Uheld hjemsøgte Rytterbøndernes Besætning eller Høsten slog fejl, ydedes der dem Hjælp paa Rytterkassens Regning¹).

Frederik 4.s Død betød Afslutningen af hans Ryttergodsordning. 1731, d. 8. Septbr. fik Regimentsskriveren i Kolding Ordre til at indgive Forslag, da det paa Grund af Ryttergodsets Vanskeligheder paatænkes at faa det sat paa en bedre Fod, saaledes at baade Bonden og Rytteren kunde blive „conservet“. 1732 d. 10. Oktbr. resolverede Kongen, at alle hans Bønder i Rytterdistrikterne heretter skulde svare Skyld og Landgilde lige med andet Jordegods, „dog maatte der, hvor det befandtes tjenstligst baade for Kongens Interesse og Bøndernes Konservation, akkorderes om Landgilden i Penge i Stedet for in natura“²).

Rytterbøndernes Utilfredshed med de mange Ægter, Kørsler og Pengeudgifter faar vi et levende Indtryk af ved at læse en lang Klage til Kong Frederik 4., underskrevet af 72 Bønder d. 24. Jan. 1731. Af disse 72 Bønder var 10 fra Skanderup Sogn. Denne Klage blev afvist, men d. 2. Novbr. 1736 indløb der atter Klage, denne Gang var den navnlig rettet mod *Officererne*, og denne Gang

¹) Historiske Strejftog, 104 ff.; jfr. Hist. Tdskr. 9 Rk. III, 3 f. — ²) Hans Knudsen, 354 f.

faar Bønderne virkelig Medhold, idet den nye Amtmand, *von Linstow*, indsaa, det var bedst, at Borgerne i Byen støttede Officererne, der daglig havde Næring af Militæret, men Bonden ikkun Skade. Ogsaa mindre Byrder, der var Bonden til Besvær, afløstes efterhaanden, saasom de 22 Husmænds Hoveri til Kongens Have paa Koldinghus (1749) og Plidsarbejder (o: Pligtarbejder) ved Byggeforetagender paa Koldinghus (1750).¹⁾

Vi gaar nu lidt tilbage i Tiden et Øjeblik. 1731 ophævedes *Landmilitzen*, men 2 Aar efter, 1733, indførtes Landmilitzen igen over hele Danmark, og samtidig fik vi *Stavnsbaandet*, d. v. s., at Bøndernes Sønner fra det 14. Aar (fra 1741 fra det 9. og fra 1764 fra det 4. Aar) var bundet til deres f'ødestavn. Stavnsbaandet var et haardere Tryk end alle andre Plager (Kørsler, Hoveri o. s. v.) til sammen, men de ledende Mænd har ikke set dette. De saa Stavnsbaandet som *Hjemstavnsens Ret overfor den enkelte* og som en Nødvendighed for, at Agerdyrkningen kunde holdes paa Fode. Stavnsbaandets Bestemmelser greb ind i alle Forhold, og enhver bondefødt Mand ramtes af dem, naar han følte Lyst til at forlægge sit Opholdssted. Hvis f. Eks. en Mand flyttede fra Ryttergodset over paa „Proprietærgodset“, maatte der træffes særlige Foranstaltninger. Da saaledes *Søren Nissen* i 1747 flyttede fra Gejsing By, Anst Sogn, til Præstens Mensalgaard i Skanderup, hvor han vilde gifte sig, fik han ganske vist Lov til dette, men kun paa den Betingelse, „at det Mandkøn, som avledes af ham,

¹⁾ Historiske Strejftog, 161 ff.

skal høre Hans kongelige Majestæts Ryttergods til¹⁾). Nu i vore Dage kan man let se, hvor forkert det var, da man paalagde de danske Bønder Stavnsbaandet.

Inden vi gaar over til Udskiftningen, skal der meddeles nogle kulturhistoriske Træk fra Skanderup Sogn i det 17. og 18. Aarhundrede, væsentlig hentede fra P. Eliassens Bøger.

Da Skanderup Sogn jo laa nær ved et af Landets Kongeslotte, har det vel Tid efter anden hændt sig, at Kongen er draget hen gennem de gamle Bondelandsbyer, hvor Bønderne i ydmyg Ærbødighed har hilst paa og beklasket Majestæten. Saaledes ved vi fra Kristian 4.s egne Dagbøger, at han besøgte Nagbøl d. 24. Januar 1614²⁾). Kristian 4. var sikkert den af Kongerne, der mest traadte i Forhold til Kolding og dens Omegn. Man læse herom i P. Eliassens Koldingbog, 116 ff. Alle Bønder maatte før 1670 gøre Hoveri under Koldinghus, men dette har de undertiden forsømt, og de er da idømte Bøder. Saaledes nævnes hos P. Eliassen³⁾, at der i Aaret 1610—11 blev paadømt 42 Mænd i Anst Herred hver en lille Bøde, fordi de ikke vilde age Kongens og Dronningens Fadebur til Haderslev. Det er rimeligt at antage, at der blandt de 42 Mænd ogsaa har været nogle fra Skanderup Sogn.

Naar Bondemændene saa agede til Kolding enten i Ærinde til Slottet eller privat, kunde der nok ske

¹⁾ Historiske Strejftog, 184 ff., 189 f. — ²⁾ P. Eliassens Koldingbog, 117. — ³⁾ Anf. Skr., 114.

et eller andet, som fik alvorlige Følger. Saaledes var den 22. Decbr. 1661 Peder Hansen af Dollerup, Jep Mogensen af Lunderskov, Niels Iversen og dennes Broder, Laurids Lauridsen af Gelballe, i Kolding. Inde hos Portner Jens Christensen fik de et Par Kander Øl at drikke, men der var ingen Klammeri. Da de senere kom udenfor i Mørket opstod der Slagsmaal, der endte med, at Peder Hansen blev slaaet af Laurids Lauridsen (ogsaa kaldet Hvinderup) med en Vognkæp, saa han døde faa Dage efter hos sin Søster i Seest. Laurids Hvinderup blev dømt fredløs, men om hans senere Skæbne kendes intet¹⁾. Nu da vi er ved Retssager, kan det maaske være passende at nævne lidt om *Tinget paa Bremhøj*²⁾ paa Gelballe Vestermark, idet der fra 1661 til først i 1670'erne holdtes Ting for Anst Herred paa nævnte Bakke. Før 1661 var Tingstedet paa *Tinghøj*, Dollerup Mark, nær Grænsen til Anst Sogn, saa der har altsaa i Tidens Løb været Tingsted *to* Steder i Skanderup Sogn. Datoen for Flytningen til Bremhøj er d. 25. April 1661. Herredsmændene skulde efter denne Dag søge Ting ved Bremhøj, der laa mere bekvem for Acciseforvalteren, som skulde møde ved Tinget og tilbyde Bønderne *Møllesedler* (Accisen paa Kornmalingen). Det nye Herredssted laa ogsaa bekvemt for Herredsfogeden *Joen Jacobsen*, der kort efter Syenskekrigen flyttede fra *Noesgaard* til *Vrammerup*. Herredsskriveren *Anders Jepsen* i Nagbøl blev det nu ikke saa nemt for. Om de forskellige Sa-

¹⁾ Historiske Strejftog, 51 ff. — ²⁾ Historiske Strejftog, 59 ff., jfr. Fra Ribe Amt 1925, 272. Smlgn her S. 14, 34 f.

ger, der blev behandlet paa Bremhøjtinget har P. Eliassen skrevet udførligt i „Historiske Strejftog“, hvortil der henvises. Saaledes beretter Eliassen (efter Tingbøgerne) om et Slagsmaal mellem Delefogeden *Rasmus Jepsen* paa Vamdrupgaard og Mændene i Skanderup, der sad paa „Stokkene paa Skanderup Grandestævne“. Delefogeden hilste Mændene pænt „Guds Fred“, men da han ikke var afholdt, kom han i Skænderi med en af Bønderne, *Mads Christensen*, og da Delefogeden, der var til Hest, trak sin Kaarde, løb Mads hjem og hentede en Fork og gav Delefogeden nogle Rap og Stik med den, kastede Sten efter ham og slog ham desuden med en Plovstryge. Delefogeden fik sin Flintpistol op, slog Krudt paa Panden og skød, men kun Fængekrudtet brændte af. For Resten sigtede Rasmus Jepsen i Luften. Udfaldet af Sagen fremgaar ikke af Tingbogen; thi da Sagen angik Ære og Lempe, kunde Dommeren kun henvise den til Landsting. — Ved Bremhøj maa sikkert have staaet en Galge, hvori Folk, der var fradømt Livet, blev hængte. Denne Galge maa have været synlig vidt omkring; thi der er en storslaaet Udsigt fra Bremhøj. Endnu en Retssag skal nævnes, ogsaa efter P. Eliassens „Historiske Strejftog“ (97 f.). Det var i Aaret 1699, at en Ryttersoldat havde — for at sætte Sladder — fortalt til Bøddelen i Kolding, *Jochum Brøchner*, at Rytterbonden *Peder Bertelsen* i Lunderskov havde flaaet en selvdød Ko. Bøddelen mødte paa Grandestævnet i Lunderskov og klagede over, at man gik ham i Næringen som Rakker. Han gik hen og lagde sin Haand paa Peder Ber-

telsens Skulder og sagde til ham: „Du est en Rakker!“ Peder Bertelsen, der blev vred over slig ærerørig Beskyldning, sikrede sig Bistand fra Regimentsskriverens Fuldmægtig, *Herman Willer*, og gik med sin Sag til Anst Herreds Ting, hvor *Chr. Jensen* af Drabæks Mølle, *Søren Pedersen* af „Raales Mølle“ og mange andre af Lunderskov gjorde Ed paa, at de med god Samvittighed og Sandhed kunde sige, at den paagældende Ko ikke havde haft anden Svaghed „end hendes ene Laar var kommen af Leddet, og ej heller døde hun af anden Aarsag end at hun som et andet Slagtensød blev ihjelstukken“. Huden blev aftaget, og Kødets blev ædt af Hunde, Ravne og Krager. Med dette Vidne gik Peder Bertelsen til Kolding Byting. Bøddelen blev her dømt til at gøre ham offentlig Afbigt, „saa fornøjelig, som Peder Bertelsen, hans Hustru, Børn og Familje vilde være fornøjet med, saa det herefter ikke kommer til Hinder, Skade eller Prejudice paa Ære og Rygte“, og desuden skulde Bøddelen betale Klageren Sagens Omkostninger med 8 Rigsdaler. —

Vi skal nu gaa lidt *indenfor* og se, hvilket Bohave der fandtes i *Bondehjemmene* i det 17.-18. Aarhundrede.

Først skal dog meddeles, hvad der medgik til en Begravelse i Dollerup 1665. Den ret velhavende Enke efter *Fæster Peder Rasmussen* (Fæsterne var ofte bedre stillede end Selvejerner!), *Kirsten Hansdatters* Begravelse kostede: 1 Tønne Øl, udtaget hos *Anne Flyes* i Kolding, 3 Daler. 5½ Stob Brændevin, Stobet 1½ Mark, 2 Daler 4 Sk. ½ Tønne Øl, udtaget hos *Maren Frederichs* i Kolding, 1½ Daler. Laante Ligklæder i Kolding (formodentlig et Tæppe over

Kisten) 3 Mark. Item laant to Vokslys, som blev sat paa hendes salig Lig i Kirken, gav deraf 2 Mark. Desforuden udtaget i Kolding adskillig Speceri, som blev brugt ved Begravelsen, 1 Daler 1 Mark. Brugt to Flæskebøster, og skal gives for dem 1½ Daler. Hos *Jep Jepsen* i Nagbøl udtaget 3 Ligkistefjælle, 1½ Daler. Snedkeren for Kisten at gøre 1 Daler. Søm, Haandgreb m. v. til Kisten tilsammen med Smedeløn 1 Slettedaler. — Præsten fik to Daler, men heri var ogsaa hans Betaling for Tjenesten over et Barn kort i Forvejen.) —

Her et Skifte efter Kirsten Hansdatter, „som levede og døde i *Gjelballe*“. Skiftet blev foretaget 1722 d. 16. Oktbr. Kirsten Hansdatter var gift med Rytterbonden Iver Hansen. I første Ægteskab havde den afdøde 4 Børn, og i andet Ægteskab med Iver Hansen havde hun en Dreng, der nu var 5 Aar. Ved Skiftet blev registreret og vurderet som følger: I *Stuen*: 1 gl. Bord og en gl. udskaaen Kiste 5 Mk. 8 Sk. 1 Jærngryde og 1 Ostekar 3 Mk. 1 Sk. 2 sorte Potter og 1 Stenkande 6 Sk. 3 Stenfade 2 Sk. 1 Egehalvkiste 2 Rdl. 4 Mk. 8 Pd. Uld og Løg à Pd. 10 Sk. 5 Mk. 1 gl. Hue, 1 Vest 2 Sk. 1 lille Glasflaske og 1 Tragt 4 Sk. 1 gl. Bøsse 2 Mk. 1 Seng bestaaende af 2 Vadmelsdyner, 2 do. Puder, 1 Par Hampelærredslagener 1 Rdl. 2 Mk. 1 do. med Bolsters Overdyne, 1 Par Blaargarnslagener og 1 Bolsterpude og en ulden Underdyne 2 Rdl. 1 Spinderok, 2 Stole 1 Mk. 10 Sk. 1 Buløkse og 1 Dejtrug 3 Mk. 2 Solde, 1 Messingkedel 2 Mk. 4 Sk. 1 Sold, 1 Balje, 1 Skæppe 1 Mk. 1 Jærnpande, 4 sorte Lersætter 10 Sk. 2 Potter, 1 Ildklemme 8 Sk. 1 Skorstensbænk, 1 Øltønde 2 Mk. 1 Kærne, 1 Mælkebøtte 14 Sk. 1 Øltragt, 2 Klædekurve 4 Sk. 1 Høle med Drag, 1 Sædeløb 1 Mk. 2 Sk. 2 Gravspader, 1 Haandkværn 5 Mk. 8 Sk. 1 Ørebalje, 1 Bygtønde og 1 Bølle (lille Skaal eller en Pibe) 2 Mk. 6 Sk. 1 Hakkelseskiste med Kniv 1 Mk. 8 Sk. I *Guarden*: 1 Trævogn med al Behov 3 Rdl. 1 do., 1 Plov med sit Behov 3 Rdl. 2 Mk. 1 Jærnharve, 1 Par Hæstøj (Hestetøj? eller noget vedr. et Hæs?) 3 Mk. 8 Sk. 1 Fork 4 Sk. *Levende „Qvæg Beeste“*: 1 sort Hest 22 Aar

1) Historiske Strejftog, 61.

gl. 1 Rdl. 1 hvid do. 11 Aar 6 Rdl. 4 Mk. 1 sort Hoppe 11 Aar 3 Rdl. 1 gul Hoppe 14 Aar 4 Rdl. 1 2-Aars Hesteplog 4 Rdl. 4 Køer 21 Rdl. 2 Mk. 2 Kalve 2 Rdl. 2 Mk. 7 gl. Faar 3 Rdl. 3 Mk. 6 Lam 1 Rdl. 2 Grise 2 Mk. Korn: 10 Traver Rug, pr. Trave 6 Skp. 12 Rdl. 12 Traver Byg, pr. Trave 3 Skp. 3 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. 16 Traver Havre 5 Rdl. 2 Mk. 5 Læs Boghvede, pr. Læs Skp. 4 Rdl. 1 Mk. *Summa* 96 Rdl. 5 Mk. 5 Sk. (Boets Formue). Herimod skyldte Iver Hansen væk, naar det alt blev lagt sammen 119 Rdl. 3 Mk. 10 Sk., hvilket viser et pænt lille Underskud, hvorved der ikke blev „noget til Deling mellem Faderen og Børnene.“ Dog faar Iver Hansen Paalæg om „Tid efter anden“ at yde sine Kreditorer „fuldkommen Betalling, om de vil give nogen Dilation (Henstand). Børnene angaaende, som endnu er smaa og umyndige, lover Faderen dem med Ære og Lære samt christeligen opdragelse at forsyne, til de selv deres Brød kan fortjene. Saavel som Hans Majst.' Gaard at bygge og forbedre efter Loven og Rytterforordningen. At Skiftet saaledes efter sal. Kiersten Hansdatter er sluttet og tilendebragt, bekræftes med vores Hænders Underskrift og hostrøgte Zignetter“. (7 Bønders Navne').

For endnu at give et Interiør fra et Hjem skal hidsættes Skiftet efter *Hyrden Niels Jørgensens* afgangne Hustru, Anne Jensdatter i Lunderskov. Skiftet holdtes i *Lunderskov* d. 6. Juni 1748. I *Stuen*: 1 gl. lidet Fyrbord 8 Sk. 1 Fyrrehalvkiste 5 Mk. 1 lille Krus 4 Sk. 1 „Boutelli“ 3 Sk. 1 Trætragt 1 Sk. 4 Lurfade 6 Sk. 2 Trækoppe 2 Sk. 1 Mangeltræ 2 Sk. 1 Jærnpande 6 Sk. 1 Saltkar 2 Sk. 8 Lersætter 6 Sk. 2 sorte Gryder 3 Sk. 2 sorte Potter 2 Sk. 2 Træblokke 3 Sk. 1 lille Messingkedel 10 Sk. 1 Jærngryde 1 Mk. 1 Ølfjerding 8 Sk. 2 Brædder 2 Sk. 2 Solde 10 Sk. 1 Trælysestage 1 Sk. 1 Lærredsforklæde 1 Mk. 1 do. 10 Sk. 2 Lin-Lagner 8 Sk. 1 gl. Silkeklud 4 Sk. 1 Æske og et lille Krus 5 Sk. 2 Blaarlærredsforklæder 15 Sk. 1 sort Skjørt 12 Sk. 1 brunt do. 1 Mk. 1 gl. Særk 8 Sk. 1 Vadmeststrøje 1 Mk. 1 Par Strømper 8 Sk. 1 Blaarlærredsforklæde 6 Sk. 4 gl. do. 1 Mk. 4 Sk. 1 Par Handsker 6 Sk.

1) Kolding Rytterdistrikts Skifteprotokol (L A) 1718-25.

1 Vadmel's Bul (ærmeløs Trøje) 10 Sk. 1 gl. sort Kjole 2 Mk. 8 Sk. 1 Seng med Klæder ialt vurderet for 4 Mk. 1 Par Tøfler 4 Sk. 1 uldent Vaar og 1 Blaarlærredslagen 1 Mk. 1 Skrin 12 Sk. *I et lidet Kammer:* 2 Stand-Tønder 4 Sk. 2 Halmkurve 2 Sk. 1 Dejgtrug 1 Mk. 1 Rok 12 Sk. 1 Hæretre (Garnhaspe) 4 Sk. 1 Kjerne 8 Sk. 2 Træbøtter 8 Sk. 2 Solde 4 Sk. 1 Haandøkse 8 Sk. 1 Sav 4 Sk. 1 Spigerbor med Skaft 3 Sk. 1 Hammer og Naptang 3 Sk. 1 Baandkniv 4 Sk. 1 Ildklemme og Skuffe 8 Sk. 4 Nøgler uldent Garn 4 Sk. 1 Messingkedel 2 Mk. 1 lille Balje 6 Sk. 1 Træskovl 2 Sk. — 1 Ko 6 Rdl. 4 Mk. 8 Faar og Lam 5 Rdl. *Ialt* 17 Rdl. 5 Mk. 11 Sk. Boets Udgift var ialt 18 Rdl. 4 Mk. 8 Sk. „Naar nu af Indtægten mod Udgiftens Lydendes sees, at Udgiften er større end Indtægten, og altsaa ej noget kan blive til Deling imellem Enkemanden og hans Børn. Og som Enkemanden lovede at betale enhver skadesløs, og ej videre var at erindre, er dette Skifte saaledes sluttet og tilendebragt, og med samtlige vore Hænders Underskrift bekræftes.“ (5 Navne)¹⁾. De anførte Skifter giver et godt Indtryk af Bohave og Besætning hos Bønderne i det 18. Aarhundrede, og det er ikke uden Interesse at sammenligne hin Tids Bondehjem og Smaamandshjem med vor Tids²⁾.

Koldinghus' Rytterdistrikt bestod af 36 Kirkesogne, hvori var (o. 1720) 653 kgl. Gaarde og 278 kgl. Huse. Selvejergaarde 63½, Huse 293. Kgl. Majestæts Hartkorn for Skanderup Sogn var da 216 Tdr., 1 Skæppe, 3 Fdk. Selvejergodset ansloges for Skanderup Sogn til (i Hartkorn) 15 Tdr., 7 Skp. 2 Fdk.³⁾. Ved den nye Jordebog over hele Kolding Rytterdistrikt af 1733 blev alle Bønderne anførte med deres Hartkorn og Landgilde efter

¹⁾ Koldinghus Rytterdistrikts Skifteprotokol 1744-51. —

²⁾ Smlgn. hermed Historiske Strejftog 205 ff. (Besøg paa Landet. Interiører fra omkring 1760). — ³⁾ Vejle Amts Aarbøger 1915, 105 ff.

Matriklen 1664, samt Ansættelse til ny Landgilde i Penge med varierende Beløb af hver Td. Hartkorn efter „Stedernes Vilkaar“. I de allerfleste Byer sattes Ydelsen til 1 Rdl. 16 Sk. eller 1 Rdl. 32 Sk. pr. Td. Hartkorn (dog var herfra nogle Undtagelser udenfor Skanderup Sogn). Denne Ansættelse var tilfredsstillende for Bønderne, og vedvarede til ind i 1760'erne, da Kronen mente at se sin Fordel ved at sælge Ryttergodserne.¹⁾ Auktionsplakaten over Godset i Koldingegnen er dateret 21. Jan. 1765. Det omfattede ca. 122 Tdr. Hartkorn af fri Hovedgaardstakst (ø: direkte under Koldinghus) og 6443½ Tdr. Hartkorn Bøndergods. Ved Auktionen var en af de vigtigste Bestemmelser den, at Halvdelen af Købesummen kunde blive staaende mod 4 pCt. Rente, jordløse Huse dog undtaget. Ved selve Auktionen var mindste Overbud 1 Rdl. for hver Td. Hartkorn. Straks efter at Auktionskomiteen var ankommet til Kolding, lod den Selvejerne indkalde. De mødte med deres Skøder og Adkomster, som Kommissærerne granskede nøje, og derefter gav dem tilbage igen. Det ældste Selvejerskøde gaar saaledes helt tilbage til Aar 1487 og angaar som tidligere nævnt en Gaard i *Nagbøl* (der 1727 tilh. Antoni Jacobsen Buck).²⁾

Forhandlingerne med Selvejerne begyndte den 21. Maj 1765 og varede i flere Dage. Resultatet blev, at alle „de saakaldte Selvejere“ (P. Eliassen) i Kolding Rytterdistrikt købte deres Gaarde und-

¹⁾ Hans Knudsen, 355 ff. — ²⁾ Se Hans Knudsen, 422 ff., jfr. smsts. 347 f. 359. Historiske Strejftog, 211 ff.

tagen 6 Beboere i Bramdrup. 1254 Tdr. Hartkorn blev nu Bøndernes *virkelige* Ejendom; thi Selvejerne havde i Tidens Løb haft deres Besvær med at blive anerkendte som saadanne. (Et Spørgsmaal, Hans Knudsen udførligt har behandlet i sin Afhandling). Det er derfor P. Eliassen kalder dem — og med Rette — de „saakaldte Selvejere“. Prisen var naturligvis højst forskellig for Selvejerne, der saaledes fik deres Gaarde ved Akkord og uden Auktion. *Gennemsnitsprisen* pr. Td. Hartkorn var 93 Rdlr. Da det kneb for mange Bønder at rejse Penge til Indfrielsen, fik de Hjælp fra enkelte velhavende Borgere i Købstæderne! En Række af Koldingegnens Byer havde dog Raad til at købe sig selv, deriblandt Gelballe, der gav fra 86—102 Rdl. pr. Td. Hartkorn. Da der ikke var blevet betalt for alt det Gods, som var fremme til Auktion 1765, blev der berammet en Auktion igen d. 27. Novbr. 1767. Den almindelige Pengemangel bevirkede, at der endnu 1769 og 1770 blev holdt et Par Auktioner, men disse var ikke nær af det Omfang, som de to store Auktioner 1765 og 1767. Ved Auktionen over kgl. Gods i Koldingegnen blev der nu — baade af de gamle Selvejeres Gaarde og Rytterbøndernes Gaarde — ialt ca. 1700 Selvejergaarde. Hele Salget ved første Auktion 1765 indbragte 981,887 Rdl., eller som man sagde dengang henvend *10 Tønder Guld*.¹⁾ Salget af hele Landets Ryttergods indbragte Kronen ca. 13 Millioner Kr. Ifølge Plakaten af 21. Jan. 1765 blev der trykt en Specifikation over det bortsolgte „Coldingske Ryt-

¹⁾ Historiske Strejftog, 213, 222.

ter-District". Denne trykte Specifikation findes i Rigsarkivet. For Skanderup Sogns Vedkommende findes der naturligvis ogsaa en Liste over Sognebøndernes Navne, deres Jords Størrelse og hvad enhver især gav i Skovskyld, Mølleskyld, Landgilde samt Hus- og Arbejdspenge. Denne lange og interessante Liste skal af Pladshensyn ikke aftrykkes her.¹⁾ I Listen er navngivet 16 Bønder fra Skanderup, Nagbøl 5, Dollerup 5, Lunderskov 9, (plus 5 hørende til Lejrskov, de ejede Jord under Lunderskov) Drabæks Mølle, Rolles Mølle, Gelballe 12. Ved dette store Gaardkøb blev ikke alene Rytterbønderne Selvejere, men tillige blev „Koldinghus Amts Selvejeres aarhundredlange Kamp for Bevarelsen af deres ældgamle Rettigheder bragt til en for dem gunstig Afslutning. I de Skøder, der af Kongen udstedtes til Bønderne, var der ingen Reservationer. De fik deres Ejendomme med Skov-, ja endog Jagt- samt Sigt- og Sagefaldsret, altsaa godsejerlige Rettigheder, saa at de nu ejede deres Gaarde friere end Bønder før havde kunnet. Tilmed nød de Bønder, der selv havde købt deres Gaarde, endda den Fordel m. H. t. Konsumtion og Folkeskat, at de dog ikke derfor skulde henregnes til Selvejernes noget dyrere Skatteklasse, saa at der fra Regeringens Side virkelig var udfoldet gode Bestræbelser for at lette Bønderne Erhvervel-

---

¹⁾ I J. C. B. la Cours Værk: Danske Gaarde 1 Bd. 3 Saml., 1050 ff. findes omtalt 15 Gaarde (7 Fotografier) i Skanderup Sogn, hvorved er fjøjet nogle gaardhistoriske Oplysninger. 8 af disse Gaarde frikøbtes 1767. I Trap (alle 3 Udg.) findes Oplysninger om Sognets større Gaarde.

sen af de Gaarde, de brugte." Selv om det i Førstningen kneb for Bønderne at udrede Pengene ved Gaardkøbet, saa gik det dog efterhaanden i Orden, og Salget blev til stor Velsignelse for Egnen, og da Gaardenes Udskiftning af Landsbyfællesskabet var fuldbyrdet, saa hver Mand virkelig fik sit eget, gik det „gamle Rytterdistrikt frem i Velstand og Frodighed i en Grad, som ingen Regimentsskriver og Sessionsherrer med al deres Omhu og Formynderskab for Bønderne nogensinde vilde have opnaaet, og det blev omsider til den blomstrende Have, som Frederik IV havde drømt om at skabe, men aldrig havde faaet at se".¹⁾ —

Udskiftningen. 1759 indsendte *Pastor Friis* i Hjarup Andragende fra Bymændene i Hjarup, om Tilladelse til at udskifte deres Marker af Fællesskabet, og om de til Brug ved Udskiftningen kunde faa en Udskrift af Landmaalingsforretningen med Matriklens Numre. Amtmanden paa Koldinghus anbefalede Andragendet, og Udskiftningen tog sin Begyndelse i Hjarup, hvorfra Forsøgene paa at faa udskiftet Markerne smittede til Omegnen. Ved Udgangen af Aar 1762 indberettede Amtmanden til Kommissionen for Landvæsenet i København om Udskiftningens Begyndelse. Her meddeles bl. a., at „*Nagbøl og Dollerup* Byer i Skanderup Sogn, som havde deres Jorder liggende mellem hverandre, havde faaet dem delt saaledes, at hver By havde sin Mark, og Rolles Mølle i samme Sogn, der havde en Fjerdepart Gaard i Fæste paa Lunderskov Bymark, havde faaet samme Gaards Jorder

¹⁾ Hans Knudsen, 359 f.; jfr. Dansk Udsyn 1925, 69.

udlagt ved Møllen".¹⁾ Udskiftningen i Skanderup Sogn foregik følgende Aar: Skanderup 1774. Nagbøl 1774. Dollerup 1776. Lunderskov med to Møller 1776. (To Gaarde fra Lunderskov flyttede ud for at Udskiftningen kunde komme i Stand). Gelballe 1776. En af Grundene til, at Udskiftningen i Koldinghus Amt tog stærk Fart 1769 var, at Amtmand Hans de Hoffman under 29. Juli 1769 fik approberet, at Opmaalingen og Udskiftningen foregik paa Statens („Kongens“) Bekostning, siden Staten havde den halve Kapital staaende i Gaardene. Ofte blev der bevilget kontante Tilskud til *Udflytterne*, i Regelen 40 Rdl. til hver.²⁾

I 1786 lod Amtmanden, Hans de Hoffman, trykke en Udsigt over Udskiftningen i Koldinghus Amt.³⁾ I denne Udsigt findes følgende Taloplysninger om Skanderup Sogn:

	Hartkorn				Skovskylde			Gaardmænd	Boelmænd	Husmænd
	Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Sk.	Fd.	Alb.			
Skanderup	94	7	2	„	3	3	2	14	1	„
Nagbøl	25	7	„	1	1	2	1 ^{1/2}	4	„	4
Dollerup	26	1	1	1	3	1	„	3	„	5
Lunderskov (m. 2 Møller)	32	6	1	1	„	2	„	10	5	5
Gelballe	52	5	„	1	2	1	1	11	1	„

Endvidere nævnes Udskiftningsaarene (se ovf.), og de 2 Udflyttere fra Lunderskov. Skoven benæv-

¹⁾ Historiske Strejftog, 223 ff. — ²⁾ Historiske Strejftog, 226. — ³⁾ Uldall. Saml. 192, Fol. (Kgl. Bibl.); jfr. Vejle Amts Aarbøger 1906, 86 ff.

nes som „maadelig“, undtagen for Lunderskov, hvor den benævnes „ung“. Foruden de to Udflyttere fra Lunderskov 1776, blev der indtil 1784 af forskellige Gaardejere i Sognet (Skanderup 2, Dolerup 3, Gelballe 1, Lunderskov 2) bygget 10 Huse med Beboere (det ene med 1 Fdk. Hartkorn), og disse Huse „ere alle noget Jord tillagt, hvoraf dog svares Afgift til Eierne“.¹⁾ Aar 1803 opgives den Tdr., 3 Skp., 3 Fdk., 1 ¹⁰⁹⁹/₁₃₂₀ Alb. Den ansatte Værdi (Middeltal) pr. Td. Hartkorn var da 450 Rdl. Af (Middeltal) pr. Td. Hartkorn var da 450 Rdl. Afgivet Beløb pr. Td. Hartkorn: 1 Rdl. 24 Skl. I Listen fra 1803 er nævnt Ejernes Navne, ialt fra de forskellige Byer i Sognet: 61.²⁾

Med Udskiftningen skete der jo en stor og gennemgribende Forandring til det bedre for alle Danmarks Bønder, og saaledes da ogsaa i Skanderup Sogn. De fem gamle Landsbyer havde ligget bygget hver for sig i en Krog af Sognet med Marker og Heder omkring til alle Sider. Der var store ubeboede Strækninger imellem dem. Disse Strækninger blev nu efterhaanden taget under Plov, Gaarde blev byggede ude paa Markerne, og de fleste Ejendomme fik Jorden *samlet*, imod før at have haft den spredt mange forskellige Steder. Selvfølgelig havde (og har) flere Gaarde Udmarker længere borte fra Gaarden, men ved Salg og Mageskifte er der i Tidens Løb blevet raadet Bod paa dette

---

¹⁾ Indb. o. Forbedringer i Landvæsenet, Ribe Amt 1770-85 (R. A.). — ²⁾ Commissionsprotokol o. Forord. af 1. Oktober 1802 om paabudt Afgift af visse Bygninger paa Landet (R. A.).

Forhold i Skanderup Sogn som andre Steder. Udskiftningen af Enge, Skove og Moser skete først senere i Tiden og er maaske endnu ikke helt afsluttet. Flere Gaarde i Sognet har Skov, Eng og Mose undertiden flere Steder og langt borte. Udviklingen er her foregaaet som overalt i Danmark. Mindre Gaarde og Ejendomme er i det 19. og 20. Aarhundrede opførte i stort Tal, og med *Husmandslovene* af 22. April 1904, 30. April 1909 og 13. Juni 1914 er der ogsaa blevet bygget en Række Husmandshjem. Til Slut skal anføres Folkeantallet i Skanderup Sogn — efter Folketællingslisterne (R. A.) — siden 1787. 1787 (1. Juli): Dollerup: 65. Nagbøl: 70. Begge Møllerne 17. Lunderskov: 82. Gelballe: 96. Skanderup: 182. Ialt: 512 Personer. 1801: Ialt 451 Personer. 1834: 774. 1840: 882. 1845: 960. 1850: 1056. 1855: 29. Juli: 1140 (som er 16 mindre end 1. Febr. 1855, der hidrører fra „mindre Tilfredshed formedelst den sløje Løn“). 1860: 1248. 1870: 1352. 1880: 1657. 1890: 1687. 1901: 1791. 1906: 2002. 1911: 2139. 1916: 2298. (Mænd: 1159, Kvinder 1139).¹⁾ 1921: 2412 (1226 Mænd, 1186 Kvinder).²⁾

I Trap (1. Udg.) 1859, II. Bd. 2, S. 1000 meddeles bl. a. flg.: Sognets Hartkorn: 364 Td. Ager og Eng, ca. $\frac{1}{4}$ Td. Skovskyld og 17 Tdr. Moseskyld. Ialt i Sognet 65 Gaarde og 78 Huse, hvoraf 39 Gaarde og 47 Huse udenfor Byerne. „Indvaanere 1140. Jordbrug er Hovederhvervet. Muursten fabrikeres, men kun til Sognets eget Forbrug.“ Af

¹⁾ Folkemængden i Danmark (Stat. Medd. 4 R. 51 Bd. 1 H. 1916), 47. — ²⁾ Smsts. 63 Bd. 1921, 47.

anden Udgave af Trap, (1879) VI., 518 skal nævnes de nye Oplysninger, der er tilkommet siden 1. Udgave: Ialt i Sognet 75 Gaarde, 81 Huse med 67 uden Jord, hvoraf 52 Gaarde og 106 Huse udenfor Byerne. Moseskyld nævnes ikke her. I Traps 3. Udgave 1904, V., 784 findes bl. a. følgende statistiske Oplysninger: Af Sognets 7021 Tdr. Land var 3590 besaaede (deraf med Hvede 15, Rug 493, Byg 546, Havre 1096, Boghvede 13, Frøavl 6, Blandsæd til Modenhed 651, Grøntfoder 113, Kartofler 38, andre Rodfrugter 612, andre Handelsplanter 7). Afgræsning 1566, Høslæt, Brak, Eng m. m. 1035, Have 79, Byggegrunde 168. Kreaturhold 1898: 421 Heste, 2162 Stk. Hornkvæg (deraf 1380 Køer), Hartkorn 1895: 362 Tdr., 76 Selvejergaarde med 351 Faar, 1542 Svin og 38 Geder. Ager og Engs 333, 138 Huse med 29 Tdr. Hartkorn og 106 jordløse Huse. Befolkningen 1. Febr. 1901: 1791 Personer boede i 307 Gaarde og Huse; Erhverv 1890: 123 levede af immateriel Virksomhed. 1025 af Jordbrug, 2 af Gartneri, 349 af Industri, 102 af Handel, 14 af forskellig Daglejervirksomhed, 56 af deres Midler, og 16 var under Fattigvæsenet. Lunderskov bestod 1. Febr. 1901 af 77 Huse og havde 532 Indbyggere. Wissingsminde havde 16½ Td. Hk., 357 Td. Ld., hvoraf 10 Eng, 27 Skov, Resten Ager; 2 Huse. Dollerupgaard 18 Td Hk., 350 Td. L., hvoraf 30 Eng og Mose, 12 Skov, Resten Ager. Nagbølgaard 14¼ Td. Hk. 242 Td. Ld., hvoraf 15 Eng, 20 Skov, 7 Mose, Resten Ager; 4 Huse og en Smedje. Rolles Mølle 13½ Td. Hk., 182 Td. Ld., hvoraf 12 Eng, 12 Skov, Resten Ager. Skande-

rupgaard 5 Td. Hk. Nørgaard 8 Td. Hk. Nørgaardslund $7\frac{5}{8}$ Td. Hk. Dolleruplund 5 Td. Hk. Gelballegaard 7 Td. Hk. Elisabethslyst 8 Td. Hk. Stort Anlæg af Fiskedamme tæt ved Rolles Mølle. 1909 var der ved Optælling d. 15. Juli af Heste: 456; Hornkvæg 2943; Faar: 134; Svin: 1696; Geder: 68; Kaniner: 214; Høns: 9859; Kalkuner: 16; Ænder: 655; Gæs: 44; Bistader: 96.¹⁾

1924 den 15. Juli var Kreaturantallet følgende: Heste: 455. Hornkvæg: 2808. Faar og Lam: 19. Geder og Kid: 36. Svin: 2539. Høns og Haner: 11.711. Kyllinger: 10.664.²⁾

1907, 15. Juli, var Sognets 7060 Tdr. Ld. (1904 nævnes kun 7021 Td. Ld.) dyrket saaledes: Rodfrugtarealer: 861,6 Td. Ld. Kornarealer: 2731,6 Td. Ld. Andre Høstarealer: 58,3 Td. Ld. Brak og Afgrøder til Nedpløjning: 268,1 Td. Ld. Grønfoeder og Græsningsarealer: 1242, 4 Td. Ld. Andre Arealer: 486,4 Td. Ld.³⁾

1915 var de forskellige Dyrkningsarealer følgende: Rodfrugtarealer: 898 Td. Ld. Kornarealer: 2644 Td. Ld. Andre Høstarealer: 65 Td. Ld. Brak og Afgrøder til Nedpløjning 114 Td. Ld. Grøntfoeder og Græsningsarealer: 1832 Td. Ld.

1916 blev Sognets Areal sat til 3894 ha. Der var da 485 Steder (Gaarde, Huse o. s. v.). 1921 var Arealet ligesom 1916, men der var 495 Steder.

---

¹⁾ Stat. Tabelværk 5 Rk. Litra C Nr. 5. 1911, 98—99. —

²⁾ Opl. i Stat. Dep. — ³⁾ Stat. Tabelværk 5 Rk. Litra C. Nr. 3. 1909, 157.

Krige.

Skanderup Sogn ligger paa *Hærvejen* op igennem Jylland. Fra den ældste historiske Tid og lige til 1864 har Hære enten kæmpet paa Sognets Jord eller draget hærgende igennem dette, efterladende brændte og ødelagte Byer, og Bønder i Armod og Usseldom. Den første Krig, vi har Oplysninger om vedrørende Skanderup Sogn, er *Kejserkrigen* 1629. Da blev bl. a. Anst Herred meget haardt medtaget. Skanderup: „Gaardene er slet uddøde af Pest, saa Korn og Fodring er bleven stjaalen“. Gelballe: 7 Gaarde brændt.¹⁾ Den næste Krig vi hører om er *Torstensonskrigen* 1644—45. I Gelballe er alt meget forarmet og udplyndret. Synderlig nu om Pinsedag nu forleden har plyndrende Rytterer taget saa meget, at kun en Mand beholdt en Ko, og meget af deres Udsæd blev forødt af Fjenden. I Lunderskov klager Bymændene over, at ogsaa de Pinsedag blev udplyndret for alle Ejendele, stort og smaat. I Dollerup er det galt med Hestene, som andet Steds; med de synes at have deres Køer i Behold. „4 Køer og 4 andre Nød“ omtales paa et Par Gaarde. I Nagbøl er der Besætninger paa 6 Køer og 8 andre Nød. De Nagbøl Mænd beklagede sig over, at de har været meget betynget af en Kaptajn og en Fændrik, som laa der i 15 Uger med 32 Soldater Fodf. og 18 Heste. Siden d. 22. Novbr. 1644, da Wrangel igen

---

¹⁾ P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid, 127.

er indrejst i Jylland, har der ligget i samme By et Regiment Dragoner i tre Dage, og de udlagde og forødt da den meste Del af deres Korn, opgravede, hvad de havde i Jorden, slagtede meget af deres Kvæg og tog „Fitallien“, de havde i Husene. Tillige omtaler Bønderne den Skade, som de led af Hertug Frederiks Folk paa en Nat, da de drog fra Ribe til Kolding „som war offuer 1000, som war Indquarteritt.“ Dernæst havde Wrangel d. 8. Septbr. 1645 fraplyndret dem 6 Heste og Hopper og desforuden beskattet dem for 22 Rdl. af Oberst Kruses Folk. I Skanderup By klager Bymændene over, at de i Ufredstiden har lidt stor Skade paa deres Korn, Hø og Heste, Hopper og Formue af Fjenden, og nu synderligen den 8. Septbr., da Wrangel med sin Armé sidste Gang drog ud af Jylland. Da har Oberst Kruse med sit Regiment ligget der i Byen i to Dage og Nætter med en ganske stor Hob Rytteri og Rustvogne og Heste. De aftærskede det meste af deres Korn og opfodrede det, og da især Vaarsæden, der sad indavlet i Husene. Og det Korn, de ikke opfodrede paa deres Heste, tærskede de og tog med paa Rustvognene. De borttog ogsaa Heste, Hopper og andet, der var i Husene.¹⁾

I *Svenskkrigen* med Karl Gustav 1657—60 led Koldingegnen naturligvis uhyre. „Udenfor Byen findes der efter 1660 næppe en Gaard, undtagen

---

¹⁾ Kold. Avis 8. Decbr. 1922. P. Eliassens Koldingbog, 136. Akter ang. Besigt. paa Lenene i Skaane, Bleking og Jyll. i Henhold t. Kgl. Miss. 1645, 7. og 8. Oktbr., IV. Ribe Stift. (R. A.).

den er halv ruineret, helt nedbrudt eller afbrændt. Matriklen af 1662 i Rigsarkivet giver fortrinlige Oplysninger om, hvilken Ødelæggelse der er gaaet hen over dette ulykkelige Land. I Tingbøgerne hedder det oftest, naar der nævnes en Gaard: „Afbrændt, men nu igen opsat en Hytte i Stedet.“¹⁾ I Jordebogen 1660 for Skanderup Sogn meddeles da ogsaa, at alle Gaardene er „ruinerede, ingen Sæd.“ (Se S. 57). I Folkemunde fortælles endnu et Sagn fra Svenskekrigen. Svenskerne stjal en Dreng fra den nukaldte Nagbøl Nygaard. De tog ham med til Sverig. Da han blev voksen, rejste han hjem og ankom en Aften til Forældrenes Gaard i Nagbøl, uden at han dog straks tilkendegav sig. Da han omsider sagde, hvem han var, vilde hans Forældre ikke tro ham, inden hans Moder havde set et Modermærke, han havde paa Brystet. Den hjemvendte fik nu sine Forældres Gaard, og fra ham stammer en større Slægt, der en Overgang bar Tilnavnet *Svensk*. Søren Møller, Bremhøj, Gelballe, Niels Nielsen, Rolles Mølle og flere hører til denne Familje. — De store Gennemmarcher var i Koldingegnen en uhørt Landeplage. Saaledes drog i 1713 Generalmajor Brockdorfs Regiment gennem Egnen til Holsten. De tog med Magt de *Erresø* Rytterbønders Vogne og kørte med den Mad og Øl, de ikke kunde fortære af denne Bys Forraad, til næste Nattelager, der var i Skanderup, 3 (!) Mil derfra.²⁾

---

¹⁾ P. Eliassens Koldingbog, 143. — ²⁾ Historiske Strejftog, 121.

1848.¹⁾

Om de to slesvigske Krige findes et ret udførligt Materiale fra Skandrup Sogn, som her meddeles. Omkring 1848 fik Folk noget andet at tænke paa end det dagligdags. Man begyndte saa smaat at tale om Krig, som der toges Forholdsregler imod. Vi havde lige faaet et Slags Sogneraad med tilhørende Lægdsmand. Sogneraadet raadslog om, hvad der skulde gøres. Præsten (U. K. Schmidth) var Sogneraadets formand og en gal Gaardmand var Næstformand. Gaardmanden vilde have Slesvig-Holsternerne slaaet ihjæl med det samme. Det blev nu vedtaget, at der skulde øves Mandskab og der blev saa bestilt tre lange Høleer hos Sjølund Smed og hos Højrup Smed (ved Stepping). Hver Gaardmand skulde afstaa Mandskab efter Gaardens Størrelse. Wissingsminde maatte ud med 6 Mand og de andre Gaarde i Forhold dertil. De tre stærkeste Karle i Sognet skulde have Høleerne, de andre Karle hver et Spyd lig en Bajonet paa en 4 Alen lang Stang. De beordredes til Vaabenøvelse om Søndagen og om

---

¹⁾ De i det følgende meddelte Oplysninger om 1848 og 1864 er — bortset fra Axel Liljefalks Afhandling om Slaget ved Ejstrup — meddelt af Otto Korsgaard, dels efter hans Fader, der deltog i Krigen 1848, og andre Veteraner, dels efter hans egne Oplevelser i 1864. Et Par af Trækkene er dog ikke meddelte af Korsgaard (Hjemmelmændene er nævnt paagældende Steder). Korsgaards Krigserindringer har jeg tidligere udgivet i „Venstrebladet for det sydlige Jylland“ d. 28., 29., 31. Decbr. 1923, 2., 3., 4., 5., 10. og 12. Jan. 1924, hvor der ogsaa findes en Del flere interessante Krigsbegivenheder end her medtaget. Disse Begivenheder foregaar nemlig ikke i Skanderup Sogn.

Aftenen. Der blev udstillet Poster og Patruljer hver Nat. Kommandoen blev lagt i en gammel Gaardmands Haand. Han havde været Dragon i sine unge Dage, men hans Kommando varede ikke længe, da der jo var mange, som havde været Infanterister. De kendte ikke hans Kommando og derfor fik han sin Afsked. En gammel Husmand, Johan Jensen, der havde lært som Infanterist i Helsingør, fik nu Stillingen. Han var Pladsen voksen. Han var af den gamle Skole og havde selv været med til to Gange at slaa en Soldat, som løb Spidsrod. Det var et stolt Syn at se alle Bønderkarlene under Husmandens Kommando med deres Høleer og Lanser gaa ud til Gymnastik! De var iklædte høje Hatte og lange Skødefrakker. Pigerne stod i Dørene og var helt stolte, for der var jo ikke saa faa Forlovede iblandt dem. Om Natten blev Posterne udstillede. Patruljerne marscherede gennem Byen, og det saa ud til, at Danskerne var parate til at modtage Slesvig-Holstenerne, naar det skulde være. Præsten og en Hestehandler, Chr. Juhl, i Nagbøl, som ogsaa var en Slags Sognefoged, var Højstkommanderende. Der indtraf adskillige Fejl ved Disciplinen. En Aften Runden kom og inspicerede Posterne, fandt de Vagterne sovende; det var en Murer og en Kostebinder. Den ene kaldtes til daglig Murepeter, den anden Jesper Syvspring. De blev begge indmeldte og stillede for en Krigsret. Hestehandleren dømte dem til at skydes, men Præsten sagde: „Nej, nej, min gode Nabo, det er for haard en Straf!“ Saa blev de begge benaadede, endskønt Hestehandleren sagde: „Æ Krigsartikler

æ hoæ (haarde) Hr. Pastor!" Det varede ikke længe før Rygterne om Fjendens Komme nærmede sig, og saa fik Folk travlt med at gemme alle Vaaben. Min Fader¹⁾ fortalte om, hvordan Rygtet lød, at Fjenden kom dragende ind i Jylland i tre Afdelinger, een ad Kolding til, een i Midtjylland og een ved Foldingbro. Det var nogle pæne Krigsfolk! Nogle i Træsko, andre i Støvler uden Saaler, nogle med en Slags Hestedækkener paa i Stedet for Klæder. Det var alle de fangne fra Rendsborg, Glückstadt og andre Fængsler, som blev lukket ud. De drog hærgende frem. Det første de gjorde, var at arrestere Amtmanden i Ribe, hvorefter de førte ham til Kolding, hvor han sad fangen. Han kunde saa ikke udstede Passene, der ligger paa Amtsstuen, men saa fik han en gammel Kone, som gik forbi hans Vinduer i Kælderen, hvor han sat arresteret, til at faa Bud efter en ham bekendt Lægdsmand i Omegnen, at han skulde komme til dette Vindue. Lægdsmanden kom ogsaa, og han fik den Besked, at alle, som var i Linien, skulde møde i København, baade dem, der havde været Soldater og alle Frispillerne (Soldater med for høje Numre). De maatte ikke rejse lige til København, men Vest paa, helt op ad Nørrejylland uden om Aarhus og derfra sejle til København. Det viste sig snart, at det var løse Rygter, der var udbredt om de udslupne Slaver.²⁾

---

¹⁾ O. Korsgaards Fader. *Jeg*-Formen betyder overalt i Erindringerne O. Korsgaard. — ²⁾ Smlgn. f. Eks. Minder fra Foldingbro-Eggen i Krigen 1848-50 v. J. H. Byriel i *Fra Ribe Amt*. 1912. Lønborg Friis: *Den jyske Slavekrig*, især S. 149-155. H. P. Hansen: *Fra gml. Dage* (Hern. 1921), 5 ff.

Min Fader var Frispiller, men han blev ordret tillige med tre Mand i vor By. De rejste med det samme om Aftenen. De maatte ingen Klæder eller Penge have hos sig, ifald de skulde falde i Fjendens Hænder. De kom til Aarhus paa tredie Dag, hvor der var en Købmand, som besørgede dem til København paa en Soldaterskole, som var af den Beskaffenhed, at det en Mand havde lært i Dag, skulde han lære en anden Dagen efter, fordi der kom nye til hver Dag. Da min Fader havde været derovre nogle Dage, var der nok til en Batallion. Den blev sendt til Als. Det var sjette Batallion. Hvor længe de var der, husker jeg ikke. (Den 29. Marts landsattes 5 Batailloner paa Als. 9. April stod Slaget ved Bov). Imidlertid var General Wrangel efter Slaget ved Slesvig d. 18. April 1848 gaaet over Kongeaaen og besatte Vejle Amt. Den 26. August blev der Vaabenhvile, men det tyske Tyvepak blev ved at husere et Aars Tid. De stjal værre end Ravne. De danske Tropper blev omdelt i Byerne hist og her i Landet. De to første Kompagnier af sjette Bataillion kom til Ribe, de andre til Varde, hvor de gennemgik Rekrutskolen. 1849 (den 3. April) begyndte Fjendtlighederne paany. Det kom til et Slag ved Kolding og Ejstrup den 23. April. Slaglinien naaede fra Rolles Mølle ved Lunderskov til Kolding. Olav Rye kommanderede dette Slag.

Vi forlader nu for et Øjeblik Otto Korsgaards folkelige Fortælling om Slaget ved Ejstrup, og lader Krigshistorikeren *Æxel Liljefalk* fortælle, hvorledes det forløb, idet vi især holder os til den Del

af Slaget, der udkæmpedes paa Skanderup Sogns Grund i Gelballe Skov.¹⁾

„Den 2. slesvigholstenske Brigade, bestaaende af 8., 7. og 5 Bataillon samt to Kompagnier af 6. samt Batteriet Feldmann under Kommando af Oberst Grev Baudissin, var Kl. 5 om Morgenen brudt op fra Ødis for at gaa til Skanderup; da den forreste Bataillon, 8., naaede dertil, var Slesvigholstenerne kastet ud af Skoven og samlede sig ved Gjelballe By. Kolonnen fastsatte derfor Marchen til Gjelballe, hvor 8. Bataillon fik Befaling til at tage Skoven tilbage. Bataillonen formerede Kompagnikolonner. 4. og 1. Kompagni vendte sig fra Gjelballe lige mod Øst, 2. Kompagni blev i Midten, og 3. fulgte Landevejen, men kom derved bag den efterfølgende 7. Bataillon, som ligeledes gik frem ad Vejen og snart udviklede sig Nord for denne. 8 friske slesvigholstenske Kompagnier brød saaledes frem mod vore i Skoven spredte Skytter af Jægerkompagniet Mathiesen, 12. lette og 4. Reservebataillon. Stødet ramte særlig Jægerne, og under en livlig Skydefægtning blev de trængt ud af Skoven. De fjendtlige Støttetropper standsede i Skovbrynet, medens Kæden fulgte efter vore vigende Skytter ud paa Marken, frem imod Vranterup Hovgaard. 8. Bataillon havde sin venstre, 7. sin højre Føj ved Vejen. Det halve Batteri Feldtmann kørte omtrent Kl. 8 op i Skovbrynet lige Nord for Vejen, dækket af den 5. Insurgentbataillon, det andet Halvbatteri under Løjtnant Krenski gik til Rolsmølle. Danskerne forsvarede sig meget haardnak-

¹⁾ Fra Ribe Amt 1910, 8 ff.

ket bag Hegnene, og Fæstningen blev staaende. Paa en Gang lød i 7. Bataillons Kæde Raabet „Tilbage! Tilbage! Rytteriet kommer!“ og i Løb styrtede Skytterne mod Skoven, her blev de optaget af Kompagnireserverne.

Der kom ikke noget Rytteri. Det var Jægerne af Kompagniet Caroc, som rækkevis sprang frem over Hegnene med saadan Orden og Fasthed, at Fjenden tog dem for Ryttere.

Da Major Wilster hørte den stærke Skydning fra Skoven, var han straks klar over, at Fremrykningen mod Seest ikke kunde fortsættes, og efter Samraad med Stabschefen, Major Steinmann, sendte han derfor sit Reservekompagni under Kaptajn Caroc til Hjælp for vore ved Vrannerup Hovgaard kæmpende Tropper. Som klog, erfaren Fører stillede han ikke sine Jægere bag vore vigende Skytter for at optage dem, men besatte en Gaard Syd for Vejen, hvorfra han kunde beskyde de fremryk-kende fjendlige Kæder paa langs. Derved bragte han dem til at standse, og han førte saa sine Jægere frem saa rask og flinkt, at Slesvigholstenerne tog dem for Ryttere og skyndsomst flygtede tilbage til Skoven.

Da vore Skytter blev kastede ud af Skoven, gik 6. Bataillon frem til Hjælp for dem. De to Kompagnier var da kommen tilbage fra Rolsmølle. Klokken var omtrent 9½ Morgen. Angrebet blev ikke vel ledet; Fjendens Skytter blev vel kastet noget tilbage; men da en ny slesvigholstensk Bataillon, den 5., greb ind i Kampen, blev 6. Bataillon igen kaldt tilbage til Vrannerup Hovgaard, og om denne Gaard og Hegnene der om-

kring kom Kampen til at dreje sig. Slesvigholsterne raadede dengang over tre friske Batailloner foruden de 4 Kompagnier, som havde kæmpet der fra Morgenstunden, mod disse 16 Kompagnier havde vi 12.—6. Bataillon, 4. Reservebataillon, 2 Jægerkompagnier og 2 af 12. lette. Kaptajn Rasmus Bonnichsen fik her den Kugle, der var spaaet ham. Hans Bataillonskammerater, Kaptajn Bohse og Løjtnant Dorph, blev saarede. En halv Time efter 6. Bataillon gik Kaptajn Krieger over den da lige færdigblevne Bro med de to Kompagnier af 7. Bataillon. Dermed var vor sidste Reserve ført i Ilden. Og da Major Wilster med de to Jægerkompagnier, der havde været ved Seest, nu ogsaa kom til Egnen om Vrannerup Hovgaard, var alt vort Fodfolk samlet der, naar undtages de to Kompagnier af 12. lette ved Paaby og de to af 7. ved Rolsmølle. Vort Artilleri stod med det halve Batteri Schultz paa Højderne Nordvest for Ejstrup. Her kom snart de to Kanoner, der havde været ved Paaby, til, samt en Deling af Batteriet Haxthausen. Disse 8 Kanoner hindrede Fjenden i at sætte sig fast bag de lodret mod Aæn løbende Gærder i Nærheden af Overgangsstedet, og tvang ham til atter at gaa tilbage mod Skovbrynet Nord for Vejen til Gjelballe. Kampen paa Markerne mellem Vrannerup og Gjelballe Skov var haard, især om selve Vrannerup Hovgaard. Alt, hvad vi endnu kunde raade over af Fodfolk, blev ført i Ilden, og der blev kæmpet baade med Tapperhed og Forbitrelse paa begge Sider. Chefen for det slesvigholstenske Fodfolk, Oberst Grev Baudissin, blev saaret af en Riffelkugle i Laaret, medens han opholdt sig i sin 7. Ba-

taillons Kæde nær Hulvejen til Gjelballe, og blev bragt ud af Fæstningen. Brigadekommandøren, Oberst von Sachau, blev ligeledes saaret i Benet, men blev dog nogen Tid paa Valpladsen. Adskillige andre Officerer saaredes omkring dem.

Kampen døde imidlertid efterhaanden hen og blev kun svagt ført. Man havde paa begge Sider opgivet at udrette noget uden Hjælp af friske Tropper. Begge Førerne hos Slesvigholstenerne var saarede. General Bonin selv opholdt sig i Seest, altsaa ret langt borte, og Ledelsen gik derfor væsentligt tabt. Slesvigholstenerne raadede som nævnt under den sidste Del af Kampen over 7 Batailloner mod Ryes 5, men Initiativet var borte. „De vil ikke finde noget Virkefelt her,“ sagde Oberst Sachau til Chefen for et ridende Batteri, som tilbød sin Hjælp. „Hvis De dog vil have den Godhed at krone Højden (ved Hulvejen til Gjelballe) med Deres Batteri for at kunne optage Brigaden, vil det være mig meget kært.“ Batterichefen fandt en Stilling paa de skovklædte Højder og beskød derfra de Danske uden synderlig Virkning. Rye havde imidlertid opgivet ethvert Haab om at kunne udrette noget, og da han stadig var i Uvished om, hvad der muligt gemtes bag Skoven, besluttede han at gaa Nord for Aaen, medens det endnu var Tid. Major Wilster fik Befaling til at dække Overgangen med sine Jægere og efterhaanden sende de andre Afdelinger tilbage. Kl. var 12½, da denne Tilbagegang begyndte. Ved Rolsmølle havde vore to Kompagnier og to slesvigholstenske Kompagnier holdt hinanden Stangen, uden at der var foregaaet noget af

Betydning. Da vore Afdelinger var Nord for Aaen, var de ude af Ribe Amt, vi skal derfor ikke følge dem videre. Kampen havde krævet store Ofre. Værst var det gaaet ud over 6. Bataillon, der greb ind, just som Striden var heftigst. 1 Officer, 2 Underofficerer og 21 menige var faldne, 2 Officerer, 2 Underofficerer og 63 menige saarede, ialt 3 Officerer, 4 Underofficerer og 84 menige.

7. Bataillon havde vel en Mand mere paa Tabslisten, men der blev, efter at Kampen var endt, desværre fanget 1 Officer, 3 Underofficerer og 63 menige. Tabet i Striden omkring Vranneup Hovgaard var 4 menige døde og 2 Officerer og 14 menige saarede. Wilsters Jægere, som havde udmærket sig frem for nogen, mistede 1 Underofficer, og 11 Jægere døde, 1 Officer, 2 Underofficerer og 22 menige saarede, medens 7 Jægere faldt i Fangenskab. Hele Tiden var saaledes 1 Officer, 3 Underofficerer og 40 menige. 4. Reservebataillon maatte omtrent bøde lige saa meget; 1 Officer og 14 menige faldt, 1 Officer, 1 Underofficer og 16 menige blev saarede, 8 menige blev fangne, altsaa tilsammen 2 Officerer, 1 Underofficer og 38 menige. 12. lette slap lettest derfra, den havde 1 Officer og 1 menig døde, 4 Officerer, 1 Underofficer og 10 menige saarede, 14 menige blev fangne, altsaa ialt 5 Officerer, 1 Underofficer og 25 menige. Hele vort Tab i Kampen omkring Vranneup udgjorde saaledes 12 Officerer, 6 Underofficerer og 170 menige. Et et ikke ringe Offer i en Kamp, som ingen Fordel bragte. Aarsagen til dette ringe Held var fortrinsvis den, at Angrebsplanen var lagt uden

Kendskab til Fjendens Styrke og dennes Fordeling. Rye kunde dog have bødet herpaa ved at lade i det mindste en Del af sit forholdsvis stærke Ryteri gaa over Aaen Vest for Rolsmølle og saaledes naa frem Syd for den skjulende Gjelballe Skov for at se, hvad der foregik der." —

Otto Korsgaard meddeler følgende om samme Slag: Om Slaget ved Ejstrup er der en Del at fortælle. Den Gang 6. Bataillon laa i Ribe, var der en Underofficer, som blev degraderet paa Grund af en lille Rus, og nu var han meget ked af at skulle være Menig igen. Han stod oppe paa et Dige nede ved Vrannerup og skød paa Tyskerne og alt imedens drak han af sin Feltflaske. Han var bestemt af sine Kammerater til Dannebrogsmænd. Nu blev det betragtet, som han var ked af Livet og selv vilde skydes. En anden dansk Soldat blev af Tyskerne fundet oppe paa de øverste Hanebjælker paa en stor Gaard og taget til Fange, men efter sigende sendte Tyskerne ham til Danskerne igen, da han var dem for simpel som Fange, siden de fandt ham paa saadant et Sted. Min Fader og 9 Mand var blevet enige om, at de vilde sætte deres Fødder paa Skanderup Sogns Jord. De gik derfor lige opad Bakken mod Gelballe Skov, men da de lige var kommet over et Dige, saa de en Masse Tyskere ligge bag det. De affyrede saa deres Geværer og løb ned ad Bakken igen. Som de nu løb, sprang en Tysker ud fra en Ellestub, hvor han havde skjult sig. De skød efter ham, men de danske Geværer kunde ikke række langt nok, saa de ramte ham ikke. — Der ligger 5 Soldater begravede paa Skan-

derup Kirkegaard. Der staar rigtignok paa Mindesmærket, som blev rejst over dem paa 25-Aars Dagen, at der kun hviler 3 danske Soldater, men man ved ikke bestemt, om der ligger 3 eller 5. 25 Aar efter havde Folk glemmt, om der laa 3 Danskere og 2 Tyskere eller omvendt. Resten af de faldne ligger paa Kolding, Seest, Bramdrup og Harte Kirkegaarde. En dansk Soldat ligger i Vrannerup. Han hedder Jens Pedersen og er fra Hornslet ved Aarhus. Han blev gravet op inde i Skoven paa 25 Aarsdagen og ført til Vejen, hvor han nu ligger. Hans Kone og to Sønner var til Stede ved Festen. Den ene af Sønnerne holdt en Tale. Der var bagefter Musik og Dans i Skovs Telt. En anden dansk Soldat fandtes 8 Dage efter Slaget i en Toft i Gelballe Skov. Han havde spist det halve af sin Brødskorpe. Nogle Røvere havde skaaret alle Knapperne af hans Vaabenfrakke. Hvor han var fra, vides ikke. Han ligger paa Skanderup Kirkegaard.¹⁾ — Da Soldaterne efter Trearskrigens Slutning kom hjem, blev der gjort stor Ære af dem. En af Soldaterne, der var med — han var fra Skanderup — blev budt med til et stort Gilde paa Dollerupgaard. Laden var flot pyntet, og der kom en hel stegt Gris ind paa Bordet. Den stod ligesom den var levende — med en Citron i Munden. De, som havde været med i Krigen, sad øverst til Bords.

---

¹⁾ Smlgn. Kold. Flkbl. 22. April 1924, hvor der findes en længere Artikel om Slaget ved Ejstrup. Fra tysk Side findes nogle interessante Soldaterbreve om Slaget ved Ejstrup og Kolding i Die Heimat IX. Jahrgang S. 153. (Kolding und Fredericia 1849. Aus den Briefen eines Mitkämpfers).

En Mand ved Navn Gyde Andersen var blevet Dannebrogsmænd og sad derfor paa Hæderspladsen imellem Præst og Lægdsmand. Der blev holdt Taler og sunget Sange og bagefter gik Dansen til den lyse Morgen. En Vise, som blev digtet i Dagens Anledning og sunget ved Festen, lød saaledes:

„Velkommen hjem, du tapre Skare,
 velkommen hjem fra blodig Dans,
 du drog med Mod i Kampens Fare,
 du vendte hjem med Sejrens Krans.
 Du har et Heltenavn dig vundet,
 som staar for Evigheden grundet.
 Drag nu hjem med Fred
 ∴ efter Kampen hed,
 hvor du led og stred
 med gammel Tapperhed
 og Fjendens Trods fik bundet.“ ∴:’)

1864.

Efter Frederik 7. Død 15. Nvbr. 1863 gik der megen Snak. Nogle sagde, han var forgiven af sin Kaffe, andre sagde, han var blevet taget til Fange og ført til Berlin, og det gik saa langt med Folks Overtro, at der blev udnævnt tre Mænd her i Skanderup til at rejse til Berlin og se om det passede! Der gik nemlig det Rygte, at en Blaastens-Kræmmer, som fortaltes at have siddet i en Celle ved Siden af Kongen, skulde paa Kongens Opfordring bevirke, at han kunde blive fri. Det gik endog saa vidt, at der var nogle Mænd, som rejste til København for at se Kongens Lig, men det blev dem

’) Verset er medd. af Glarmester Mikkel Jørgensen, Lunderskov; død 30 Dec. 1923.

nægtet. Der blev sagt, at Kongens Kiste var fyldt med Sten. Vi var i Skole den Dag Dødsbudskabet kom. Vor meget gamle Lærer græd og gav os fri. Han sagde, at nu fik vi Krig, og det kom ogsaa til at passe. Efter Tilbageetoget fra Dannevirke, der gjorde det dybeste Indtryk paa Folk, varede det ikke længe inden Prøjserne kom. Jeg husker det saa godt! Vi var i Skole den Dag. Prøjserne rakte Tunge efter os, da vi saa ud ad Vinduet. Vi Børn kunde slet ikke forstaa, at de ogsaa turde vove at række Tunge efter Lærer Bjerrum. Han gav os fri for Skole med det samme, og nu kom vi ikke der et helt Aar, fordi Fjenderne optog Skolen som Vagtstue fra den 19. Febr., da vi fik den første Indkvartering i Skanderup. I mit Hjem bestod Indkvarteringen af 4 Menige og 1 Gefreiter. De to var gode Mennesker, hvad de andre to ikke var. Gefreiteren, Simon, var glad ved mig og min Broder. Han havde saadan et Par Drengene hjemme, sagde han. Han var god mod min Fader, der var Invalid fra Slaget ved Fredericia 6. Juli 1849. De to Soldater, der ikke var rare, grinte og var stolte over, at Tyskerne saaledes kunde skyde, men Simon satte dem i Rette derfor. De laa indkvarterede i 9 Dage hos os. Det hændte sig en Nat, at Simon skreg grueligt i Søvn, saa han vækkede os alle. Min Fader gik ind og spurgte om han drømte. Han bejaede dette, og fortalte, at han i Drømmen var blevet ramt af en Kugle. Min Fader sagde intet til ham, men til min Moder fortalte han, at det var en Drøm som den, han havde haft paa Helgenæs kort før han blev saaret i Foden i Fre-

dericiaslaget. Prøjserne havde vi ikke ret længe her i Skanderup. Efter dem kom *Østrigerne* i 3 Hold. Det Hold, der kom igennem Skanderup, begyndte at komme Kl. 1 Middag og Gennemmarschen blev ved til Kl. 8 Aften. Tilsidst kom Kanoner og Bagage, og alle dem, som var blevne tilbage, fordi de ikke kunde holde Marschen ud. Henved Kl. 10 Aften kom 6 Mand ind til os. De vilde selv tage Kvarter, men min Fader vilde have Kvarterseddelen at se, men den havde de ikke. De satte deres Geværer og begyndte med Grovheder. De satte Næven for min Faders Pande, men det hjalp heller ikke. Han *vilde* se Kvarterseddelen. Saa satte de Bajonetten paa og gjorde Udfald. Dette blev for meget for min Moder. Hun besvimede og vi Børn græd. Min Bedstemoder derimod, hun var ret en Danekvinde, sagde modigt: „No ska a mi Sjæl hint æ General!“ Ordet General forstod de, og de for ud af Døren med det samme. En halv Time senere kom en Læge med sin Tjener. De blev 5 Dage. Det var ordentlige Folk. Lægen havde en trekantet Hat paa med store, sorte Fjer i. Den satte han i Vinduet. Der var ingen *Østrigere*, som kom ind, saalænge vi havde ham. — Fra Gelballe haves ogsaa et Par Meddelelser om de fremmede Troppers Indkvartering: En Aften kom der en lille Afdeling østrigske Husarer ridende ind paa Gelballegaard og forlangte Kvarter, som de ogsaa fik. Gaardens egne Heste maatte ud i Vognporten. Da de østrigske Husarer var bænkedede, kom en stor Afdeling tyske Dragoner, som ogsaa forlangte Kvarter. Hertil var ikke god Plads, da Laderne

var fulde af Sæd, men ind skulde de. Tyskerne jog saa alle Kreaturene ud af Staldene. Skønt det var Snevejr klarede de sig endda. De gik i Læ ved Haven og bjærgede Føden ved at æde en stor Høstak, som stod udenfor Gaarden. Ejeren, Mourids Stanius, var vred, og skønt han kunde Tysk, hjalp det ikke, hvor meget han end gjorde Protest. Til Slut sagde han: „Ja, Køerne kan I jage ud, men Tyren skal I Fanden tage mig lade staa,“ hvad de ogsaa gjorde. Stanius ejede en sjælden Pibe af Merskum, som han havde gemt under Pengeskabet. Tyskerne og Østrigerne lagde Beslag paa alle Gaardens Stuer, men de kunde ikke forliges. De fyrede i Kakkelovne, saa de var gloende, og strøede Halm i Stuerne. Da de drog videre, var Piben borte. Det mærkelige ved Pibehistorien er dette, at omkring 40—50 Aar senere fandt Stanius Piben hos en Gæstgiver i København, der ejede den, men Gæstgiveren vilde ikke sælge Piben.¹⁾

Østrigerne og Ungarerne blev længe i Skanderup. Det var nogle smaa, mørke Folk. Min (O. K.s) Skolekammerat, Jørgen Hansen og jeg, var alletider sammen, naar jeg da ikke var omme paa Wisingsminde, hvor jeg var meget. Alt var spærret. Ingen Steder kunde vi komme for Vagter. Ikke en Gang hen at hente Mælk hos vor Nabo. Lige før Krigen saa vi et Syn eller et Varsel. Et Sted tæt ved Skanderup var en Dæmning for Vandet, saa det kunde risle over et Stykke Eng. Vi kaldte Stedet „Slusen“. Saa skete det særegne, at der hver

¹⁾ Medd. af Grd. S. Wiuff, Gelballegaard (tr. i „Vestrestrebladet“ 12. Jan. 1924).

dericiaslaget. Prøjserne havde vi ikke ret længe her i Skanderup. Efter dem kom *Østrigerne* i 3 Hold. Det Hold, der kom igennem Skanderup, begyndte at komme Kl. 1 Middag og Gennemmarschen blev ved til Kl. 8 Aften. Tilsidst kom Kanoner og Bagage, og alle dem, som var blevne tilbage, fordi de ikke kunde holde Marschen ud. Henved Kl. 10 Aften kom 6 Mand ind til os. De vilde selv tage Kvarter, men min Fader vilde have Kvarterseddelen at se, men den havde de ikke. De satte deres Geværer og begyndte med Grovheder. De satte Næven for min Faders Pande, men det hjalp heller ikke. Han *vilde* se Kvarterseddelen. Saa satte de Bajonetten paa og gjorde Udfald. Dette blev for meget for min Moder. Hun besvimede og vi Børn græd. Min Bedstemoder derimod, hun var ret en Danekvinde, sagde modigt: „No ska a mi Sjæl hint æ General!“ Ordet General forstod de, og de for ud af Døren med det samme. En halv Time senere kom en Læge med sin Tjener. De blev 5 Dage. Det var ordentlige Folk. Lægen havde en trekantet Hat paa med store, sorte Fjer i. Den satte han i Vinduet. Der var ingen *Østrigere*, som kom ind, saalænge vi havde ham. — Fra Geballe haves ogsaa et Par Meddelelser om de fremmede Troppers Indkvartering: En Aften kom der en lille Afdeling østrigske Husarer ridende ind paa Gelballegaard og forlangte Kvarter, som de ogsaa fik. Gaardens egne Heste maatte ud i Vognporten. Da de østrigske Husarer var bænkedede, kom en stor Afdeling tyske Dragoner, som ogsaa forlangte Kvarter. Hertil var ikke god Plads, da Laderne

var fulde af Sæd, men ind skulde de. Tyskerne jog saa alle Kreaturene ud af Staldene. Skønt det var Snevejr klarede de sig endda. De gik i Læ ved Haven og bjærgede Føden ved at æde en stor Høstak, som stod udenfor Gaarden. Ejeren, Mourids Stanius, var vred, og skønt han kunde Tysk, hjalp det ikke, hvor meget han end gjorde Protest. Til Slut sagde han: „Ja, Køerne kan I jage ud, men Tyren skal I Fanden tage mig lade staa,“ hvad de ogsaa gjorde. Stanius ejede en sjælden Pibe af Merskum, som han havde gemt under Pengeskabet. Tyskerne og Østrigerne lagde Beslag paa alle Gaardens Stuer, men de kunde ikke forliges. De fyrede i Kakkelovne, saa de var gloende, og strøede Halm i Stuerne. Da de drog videre, var Piben borte. Det mærkelige ved Pibehistorien er dette, at omkring 40—50 Aar senere fandt Stanius Piben hos en Gæstgiver i København, der ejede den, men Gæstgiveren vilde ikke sælge Piben.¹⁾

Østrigerne og Ungarerne blev længe i Skanderup. Det var nogle smaa, mørke Folk. Min (O. K.s) Skolekammerat, Jørgen Hansen og jeg, var alletider sammen, naar jeg da ikke var omme paa Wisingsminde, hvor jeg var meget. Alt var spærret. Ingen Steder kunde vi komme for Vagter. Ikke en Gang hen at hente Mælk hos vor Nabo. Lige før Krigen saa vi et Syn eller et Varsel. Et Sted tæt ved Skanderup var en Dæmning for Vandet, saa det kunde risle over et Stykke Eng. Vi kaldte Stedet „Slusen“. Saa skete det særegne, at der hver

¹⁾ Medd. af Grd. S. Wiuff, Gelballegaard (tr. i „Vestrestrebladet“ 12. Jan. 1924).

Dag i nogle Dage vist var flere Tusinde Krager paa dette Sted. Jeg har aldrig set saa mange Krager. Folk kunde ikke forstaa, hvad det var eller betød, eller hvad de Krager havde at gøre der. Det gentog sig mange Dage. Baade Voksne og Børn var derhenne at se, men der skete intet mærkeligt. Saa en Dag Ungarerne kom — det var maaske en ny Sending, for den første Sending var ikke Ungarere, da de havde sorte Hatte med sorte Fjer og spidse Ben — fik vi en Løsning paa Gaaden. Der stod nemlig mange Hundrede Mand ved „Slusen“, og det hver Dag i længere Tid, da de paa dette Sted fik Ordre og modtog Vagtbefalinger. — Omme paa Wissingsminde laa Østrigernes General og der var ogsaa Straffestedet. Nede i Køreporten blev, naar een skulde straffes, hele Besætningen eller Indkvarteringen opstillet; Synderen blev lagt paa en Bænk uden Vaabenfrakke, Armene ned, en Rem om Haandleddene, ligesaa om Benene, derefter stod en Underofficer med en to Alen lang Spanskrør og slog ham. Sønnen paa Gaarden og jeg saa det tit. Det var uhyggeligt at høre, hvorledes det arme Menneske skreg. Senere blev det forbudt os Drengene at se derpaa, af hvem ved jeg ikke. Underofficeren, der laa indkvarteret hos Præsten i Nagbøl, havde gerne to Spanskrør med, naar han kom. Imens han var inde hos Generalen efter Ordre, lagde han Prygleredskaberne i Vandtruget. Naar Synderen havde faaet de Slag, han var idømt, kom han om i et gammelt Hus udenfor Smedien, hvor han fik en Lænke om Benene eller blev spændt helt krum. Saa sad han der en

vis Tid, og blev saa afløst af en anden, som skulde straffes. Det var mest for Tyveri, der brugtes Pryglestraf. Det var nu ikke altid Østrigerne, som stjal. En lille Undtagelse skal her fortælles. Der tjente en Karl og en Pige paa „Grønhavegaard“. Karlen var nu saadan en lille vigtig een, og Pigen var ogsaa lidt fin paa det. Der var ikke mange af deres Medtjenere, som kunde lide dem, fordi de holdt sig lidt for gode. Der laa en 10—12 Mand Østrigere og en Løjtnant indkvarteret paa Gaarden. Madammen havde flere Gange mærket, der var gaaet Svind i forskellige Ting, nu blev et Lammelaar borte, saa noget Smør, derefter en Pølse og flere andre Ting. Hun klagede derfor over det tyske Tyvepak. Manden sagde det til Løjtnanten, og denne holdt saa et skarpt Forhør over Soldaterne, som stadigt nægtede. Dette gentog sig flere Gange. Soldaterne var kede af det, men en Dag blev Sagen opklaret. Karlen havde glemt at lukke sin Kiste, mens han var paa Markarbejde. Dette saa Soldaterne, de gik straks til Løjtnanten og viste ham Kistens Indhold, der bestod af alt det, Madammen savnede. Løjtnanten kaldte hende og Manden ud at se paa Herlighederne. Løjtnanten gav Soldaterne Lov til selv at straffe Karlen. Om Middagen, da han kom ridende hjem fra Marken, stod de østrigske Soldater indenfor Porten og tog imod ham. De rev ham ned af Hesten og gennempryglede ham. Han stjal ikke mere. — En anden lille Episode indtraf hos en af vore Naboer. Han kunde ikke lide, at Østrigerne tog Kløverhøj og Havreneg at strø under Hestene. Det var nemlig

Artilleri, vi dengang havde. Han skældte dem ud, men det skulde han ikke have gjort, for han maatte flygte op i Skoven til Gaarden „Rosenlund“, hvor han gemte sig i tre Dage og Nætter paa Loftet. Saa kom han en Morgen ind til os længe før Dag og spurgte om den Indkvartering endnu laa i hans Gaard, hvortil min Fader kunde svare, at den var rejst, og saa turde han komme hjem igen.

Lige ved Siden af os laa et Daglejerhus, som Østrigerne indrettede til Slagtehus. Jeg har aldrig set saa store Stude, som der blev slagtede, ej heller har jeg set saa barbarisk en Maade at slagte dem paa. Naar en Stud skulde slagtes, fik den Reb om alle Benene og saa rykkede en 4—5 Østrigere, mens 2 andre slog Studen i Hovedet med en Økse — lige meget hvor de traf — indtil den døde. Naar den saa var falden, fo'r alle Mand over Studen og skar dens Hals over. — I den Tid vi havde Prøjserne, boede der en tysk Spion ude i en Hytte paa Grænsen mellem Skanderup og Nagbøl Jorder. Han havde en halv Dør lagt op paa en Jorddyngge og derunder var en Bænk af Græstørv. Vi saa ham tit, men anede ikke, han var Spion. Tyskerne spurgte os Knægte: „Haben sie nicht die Dänen gesehen“ (Har I ikke set Danskerne). Vi svarede nej. De troede, vore Forældre talte om det. Vi vidste ikke, hvor Danskerne var. Det eneste, vi vidste, var, at kort før Prøjserne kom, var der en Nat kommet et Regiment Dragoner ridende gennem Skanderup. Hvor de blev af, vidste ingen. Der var en Dragon, som havde sunget udenfor Smedien, da de red forbi:

„Naar Trommen den brummer, Halvmaanen den lyser,
ak mit lille Hjærte, hvad tænker du da!“

Det var en af vore Daglejere paa Gaarden (Wisingsminde), der havde hørt det. En Dag skal jeg love for, at Tyskerne var glade for, de havde den Spion. Han havde nemlig opdaget, at der laa et halvt Regiment danske Dragoner ude ved Skødebjærg. Tyskerne holdt omme ved Høkeren, som tillige var Bager, da de fik Budskabet. De fik hver en Pægl Brændevin og et 4 Skillings Franskbrød med i Saddeltasken. De var meget glade og sagde: „In Tag sal vi di Dense huggen!“ (Heute sollen wir die Dänen schlagen: I Dag skal vi hugge Danskerne). Deres Øjne straaledede af Glæde. Det rygtedes over hele Byen og der var mange, som var spændte paa, hvad det vilde ende med. Vi stod og saa Prøjserne ride ud af Skanderup. En prøjsisk Løjtnant red paa en meget smuk fuksrød Hest, der dansede saa flot, naar han red paa den. Det var røde Husarer. Der var vel en 300 Mand, for de kom ogsaa fra Gelballe og de andre Byer i Sognet. — Om Aftenen da de kom hjem, saa de ikke glade ud. Løjtnanten havde faaet et Sabellug i Halsen og de andre var saa gale som nogle Tyskere kunde være; thi de havde lidt Nederlag i den Rytterfægtning som udkæmpedes ved Vorbasse den 29. Febr. 1864.¹⁾ Om Aftenen var der stort Spetakel blandt

---

¹⁾ Om Rytterfægtningen ved Vorbasse se Fra Ribe Amt 1904: O. F. Gedde: Rytterfægtningen ved Vorbasse den 29. Februar 1864. Otto Korsgaards Fremstilling efter Folketradition, se „Venstrebladet for det sydlige Jylland“ d. 2. Januar 1924. Endvidere Poul Terps Erindringer 1923, 71.

Tyskerne. Den ene sagde, at den anden ikke havde gjort sin Pligt, og derfor blev den anden gal. En Husmand, der var Forkarl paa vor Nabos Gaard og hed Niels Tromslaar, da hans Fader vist havde været Trommeslager ved Hæren, sad og hørte, hvordan de skændtes. Han spurgte: „Hvorfor skød I ikke?“ „Sissen, sissen, de fordømte Dänere kom met die aalen faste Messe lige uns die Kofe!“ (Schieszen, schieszen, die verfluchten Dänen kom mit den alenlangen Sabeln gerade beim Kopfe gegen uns, o: Skyde, skyde, de fordømte Danskere kom med den alenlange Sabel lige over Hovedet paa os). — *Ægtkørsel*. Nu traf det sig, at vor Nabos tre Karle var i Ægt, da der kom Bud, at en fjerde Vogn ogsaa skulde afsted. Naboen havde kun en Dreng og et Par unge Heste, der var lidt livlige. Han turde derfor ikke lade Drengen køre med dem. Han kom saa over, om min Fader ikke kunde køre. Det var han ikke rigtig med paa, men tog sig det dog paa, da han ikke skulde længere end til Kolding med Huder og Talg af Studene, der var blevne slagtede. Han kunde komme hjem til Aften. Men baade vor Nabo og Fader gjorde fejl Regning. Da han kom til Kolding, skulde han med til Vejle, fra Vejle skulde Ægtkuskene til Horsens, derfra til Aarhus, der var intet at stille op derimod. Ægtkuskene laa i mange Dage indkvarterede paa Herregaarden Rosenholm. Der blev min Fader syg af det raa Kød de fik at spise, og sagde det til den Underofficer, som havde Kommandoen. Underofficeren sagde, han skulde følge med til den Øverstbefalende. Der fik han Pas

og kunde rejse hjem. Da han kom hjem, havde han været borte i tre Uger, og maatte nu ligge syg i Sengen en hel Maaned. Vi troede han døde, men han kom sig dog.

En Morgen vi sad indenfor og saa ud, hvorledes hele Byen var fuld af Kanoner, Vogne og Militær, fik min Fader Øje paa en Bondekarl i Arbejdsdragt og med østrigsk Felthue paa. Det var Avlskarlen Preben omme fra Wissingsminde. Han kom ind og bad om en Bid Brød og en Dram; thi han var sulten. Han havde ikke været i Seng hele Natten, fordi han havde kørt alle Kanoner og alt Bagage ned til Byen oppe fra Gaardens Mark. Han var blevet jaget op af Sengen og ud med et Par Heste. Han havde faaet mange Prygl denne Nat og havde mistet sin Kasket. Preben blev siden længe borte paa en Æggtur, men kom hjem med mange Sæt Tøj. Der var flere Æggtkuske, som kom hjem med en hel lille Kapital. Jeg kendte en omme fra Wissingsminde, der kom hjem med overmaade mange Uhre og meget andet, som han sagde, han havde købt af Tyskerne; enten har Tyskerne stjålet dem eller ogsaa Kuskene selv. De, som havde ligget i Nærheden af Fredericia, var særligt godt udstyrede. — Engang under Krigen blev Ejeren af Gelballegaard, Stanius, tilsagt til „Ejt“ for Tyskerne. Han skulde møde med en Karl og Hest og Vogn. Hvor Køretøjet skulde hen, vidstes ikke. Da Stanius et Par Dage efter var i Kolding for at søge Oplysning om sit Spand, saa han i Søndergade nogle Tyskere banke en Æggtkusk. Han overtalte Tyskerne til at lade Prygleriet være; Karlen

var fra Thygesminde i Sdr. Stenderup. Stanius fik nu at vide, at hans Vogn vistnok fandtes i en af Gaardene i Slotsgade. Tyskerne drog Dagen efter fra Kolding, og da kom Stanius' Befordring ogsaa hjem. Karlen havde faaet Hestene skjult i en Kælder, og paa denne Maade undgik han at komme med Tyskerne.¹⁾

Vi Drengene gik jo ved de fremmede Soldater hver Dag og fik Lov til at komme med til Rideøvelser hos Artilleriet. Det var Løjer! Vi sad paa Haandhestene. Naar de red i Runde, fik vi den store Omgang, da vi jo sad paa den yderste Hest, men vi fik ikke Lov til at faa Tøjlen. Vi maatte holde fast i Manken. Det kneb at holde sig fast, naar der lige fra rolig Gang blev kommanderet „Marsch“, „Marsch“, for saa sprang Hestene med det samme af Sted — og holdt vi ikke godt i, kunde vi falde bagud. Ligesaa galt var det, naar der blev kommanderet „Holdt“, saa var vi lige ved at gaa forud, saa vi sad helt henne ved Hovedet paa Hesten. Vi kendte snart Kommandoen, da vi lærte noget Tysk af Soldaterne. — Det værste, der næsten er at berette, var Forholdet mellem Pigerne og Tyskerne. Dengang Tyskerne rejste hjem, var der fem Vognladninger Piger, der blev holdt tilbage nede ved Vojens. Jeg kendte da fem af saadanne Damer. Nogle blev gift og fik det helt godt, andre fulgte efter Tyskerne. Der var en, der blev sendt tilbage hjem fra Hamborg, men hun var ikke til noget mere. — Efter at de fjendtlige Krigsfolk var borte,

¹⁾ Det sidste Træk er medd. af Grd. S. Wiuff, Gelballegaard; tr. i „Venstrebladet“ d. 12. Jan. 1924.

fandt vi mange smaa Erindringer efter dem — særlig Knive. En Mand fandt en hel Reparations-taske: en „Tegnebog“, som vi kaldte den, med Knive, Tænger og andre Ting i, hvilke vist havde tilhørt en Dyr læge.

Kirken.

Skanderup Sognekirke ligger omtrent midtvejs mellem Skanderup, Nagbøl, Dollerup og Lunde-skov, dog nærmest ved de tre sidstnævnte Byer, paa et fladt og temmelig højtliggende Terræn og kan nu med sit høje og spidse Taarn ses langt omkring. Der fører fem Veje til Kirken og et Par Kirkestier, som nu aldrig bruges. Der var tidligere i Tiden tre Indgange til Kirkegaarden, en fra Nagbølsiden (Hovedindgangen), en i Gelballesiden, og en i Nordvesthjørnet for Lunderskoverne.¹⁾ Den eneste By, der har temmelig langt til Kirke, er Gelballe, og Sognets nordøstligste Beboere har ca. en Mil til Kirke. Et Sagn, meddelt af Provst Winther 1766, søger at forklare Kirkens Beliggenhed: To Jomfruer skal have ladet Kirken bygge, men de skulde forud være kommet i Trætte om den skulde kaldes Nagbølle eller Skanderup Kirke; tilsidst blev de enige om, at Kirken skulde bygges paa Nagbøl Grund, men kaldes Skanderup Kirke. — I de fleste ældre Oplysninger hedder Kirken

---

¹⁾ Kold. Flkbl. d. 18. April 1922.

saaledes ogsaa Nagbøl Kirke og gamle Folk skal endnu (1924) kunne huske, at den undertiden i daglig Tale har baaret dette Navn. — Skanderup Kirke er indviet til Helgenen *St. Nicolai*, der var en berømt Værnehelgen; han var „alle Præsters Lys“ og var Peblingernes Skytspatron. Han havde selv været „en liden Klærk“; blev senere Biskop af Myra i Lykien. Han skal have været med paa Kirkemødet i Nikæa 325 e. Kr.¹⁾ Kirken er en stor og anselig Kvaderstensbygning fra den romanske Tid. Den har en retliniet østlig Chormur og et omfangsrigt Taarn foran Vestenden. Taarnet blev 1874—75 opført i dets nuværende Skikkelse med et højt, spidst, ottekantet, blytækket Spir. Forhen var Taarnet stumpt. Ligesom selve Kirkebygningen, staar dette paa en Sokkel med et afsløvet attisk-romersk Profil, men det er iøvrigt for største Delen bygget af store Mursten i gamle Skifter (fra den senere Middelalder). Indgangen til Kirken er igennem Taarnets Vestmur. Ved en Restauration 1874—75 (Arkitekt Winstrup) blev Syddørens rundbuede Søjleportal flyttet til Taarnets Vestmur. Den trekantede Gavl over Døren er dog ny. Den hidtilværende Dør paa Kirkens Sydside blev 1874—75 tilmuret og det foran liggende Vaabenhus blev nedbrudt. Indgangsportalens dobbelte Søjlepar, der bærer to runde Bueslag, har forskelligt formede Tærningkapitæler. Søjleportalerne ved Skanderup Kirke har „Kathoveddøren“ ved Ribe Domkirke til Forbillede.²⁾ Kirkeskibets nor-

¹⁾ Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark, 120, 151.

²⁾ M. Mackeprang: Vore Landsbykirker 1920, 65.

dre Indgang er allerede i en tidlig Tid blevet tilmuret, men hvad der har hørt til denne Dør er endnu paa sin Plads. Paa dens halvrundne Tympanon (Gavlsfelt) ses et Relief, der er udført med ringe Dygtighed. Det forestiller Kristus, som sidder paa sin Trone, og med den ene Haand rækker han Nøglen til den ved siden af staaende Peter, medens han i den anden holder en Bog. Ved Kristi anden Side staar en Person, der henimod Kristus holder en korsagtig Stav. Buens Kant er pyntet med Tovsno-ning. Hele Fremstillingen syntes at være en Efter- ligning af en aldeles lignende Tympanon som saaes (1874) over den tilmurede nordre Dør paa Vam- drup Kirke. Paa Skanderup Kirkechors Nordside sees et tilmuret Vindue, der vistnok er oprindeligt, skønt det er større end de tre smaa rundbuede Vin- duer paa samme Side af Skibet. Disse tre Vinduer blev paany aabnede 1874 og forsynede med smaa Blyruder. Paa Kirkens Sydside er alle Vinduer store og fornyede 1874. Chorets Østmur er i sin Tid blevet berøvet sin Granitbeklædning, der er blevet erstattet med nyere Mursten. Det gav Anled- ning til, at man 1874 oprak Chorets Yderside helt med Cement og affugede denne som Kvadre. I Kir- kens Indre er Partiet under Taarnet forbundet ved en stor Bue med Skibet, men er indrettet som For- hal, idet en Dør aflukker Hallen fra Skibet. Chor- buen er temmelig vid, foroven rund og ved Siderne forsynet med Gesimser. I Choret er Gipsloft, i Ski- bet Bjælkeloft. Bjælkerne er beklædte med Bræd- der og Fyldninger er indsatte imellem Bjælkerne under det gamle Loft. Fyrreværket har faaet en

Politur eller Bejtsning. Ved Restaureringen fandtes *Kalkmalerier* paa den nordlige Væg i Skibet, idet der under en nyere Maling fandtes Rester af et ældre Kalkmaleri, der var delt i tre horisontale Rækker. Nærmest mod Loftet var et smalt Baand med malede Tandsnit i forskellige Farver. I den øverste Række var en Del Apostelfigurer fremstillede i omtrent ens Stillinger; kendelig var iblandt dem Peter med Nøglen. Et smukt romansk Baandornament adskilte denne Række fra den anden, hvor der syntes at have været en Fremstilling af Nadveren. Kristus og Peter saaes siddende ved et Bord; kun disse Figurer var nogenlunde tydelige, de andre var i høj Grad udviskede og uforstaaelige. Under dette Billede var en Art Draperi, som afsluttede Maleriet. Figurerne og Dragterne bar Præg af byzantinsk Paavirkning og kan henføres til Tiden ved Aar 1200.¹⁾ *Døbefonten* er af Granit. Kummen er rund og plump. Foden forneden er firkantet og har paa Hjørnerne dels siddende Smaafigurer dels hornede Dyrehoveder. *Alterbordet* (160 cm lang), formet som en Slags Kiste, har paa Forsiden under Alterklædet en i Fyrretræ udskaaret Arkaderække i Renæssancestil. I de tre Bueblindinger er stiliserede Blomster, i den fjerde er udskaaret en Præst med lav Hat og langt Skæg. Foroven staar: „(s) ub Christi quostodi nulla sunt pericula. Anno 1577“. (Ϸ: under Christi Værn er ingen Fare). Paa Sydsiden: „Unica spes mea Christus“. (Ϸ: Christus er mit eneste Haab). Altertavlen af Egetræ er i gotisk Stil fra Slutningen af

¹⁾ J. Magnus Pedersen: *Kalkmalerier i Danmarks Kirker*, 2.

Middelalderen og fremstiller Kristi Korsfæstelse. Røverne hænger paa deres Kors med Bind for Øjnene og Armene slyngede tilbage opover Korsens Arme. Den onde Røvers Øjebind er sunket ned paa Næsen, saa han kan skule nedad. Nogle og tyve Figurer fremstiller den om Korset forsamlede Skare, hvori de enkelte paa forskellig Maade lægger deres Stemning for Dagen. I de godes Gruppe til højre for Korset ses foruden Marie, Johannes og fire Kvinder, Mænd til Hest, en Mand med en Spand og nederst en siddende Skriver. Iblandt Rytterne ses Pilatus, der dikterer Skriveren Ordene: „Jesus, Nazareus Rex Judæorum“. Mest karakteristisk for Dragterne er Skulderprydelserne. Skoene er alle ret stærkt spidssnude. Kristi Udseende er den almindelige. Alle Figurerne er malede og forgyldte. I Alterskabets Fløje staar Apostlene under gotiske Baldakiner. Paa den ene af de to *Alterstager* af Malm paa tre Fødder staar: „Dessen luchter ghat merten jenssøn (?) [inccon (?)] to shandorp kerken to sancte nicolaus altare“. Skriften er Minuskelskrift. Paa Endestykkerne af en, dog kun til Dels i gotisk Stil, bevaret udskaaren *Degnestol* staar (1874) paa skraa nedad Rester af en med store Minuskler udført Skrift; paa den ene Side: „maa j per“ — — — (?), paa den anden: „iver jese“ ..... Paa Resterne af den nu borttagne gamle *Skriftstol* (Præstens Stol), der stod i Choret og var smykket med Renæssanceudskæringer, fandtes følgende — i 1874 tildels bevarede — Indskrift: „Completum est hoc [opus] presens, man-

dato honesti et nobilis viri Christierni Lang, Cantoris Rip: Rectore og Tutore hujus Ecclesiae Domino Canuto Magni 1577".¹⁾ (ø: Dette Arbejde er fuldført paa Bestilling af den ædle og udmærkede Mand Christiern Lang, Kantor i Ribe,²⁾ denne Kirkes Rektor og Værge, Knud d. Stores Dag 1577.³⁾) 1732 meddeles, at der overfor Skriftestolen staar følgende Indskrift paa Muren: „Sancta Maria ora pro nobis“ (Hellige Maria, bed for os). *Prædikestolen*, paa hvis Fod staar: „Anno domini 1589“, er smukt udskaaren i Renæssancestil med Halvsøjler paa Hjørnerne. De malede Figurer, som nu staar i Bueforyldningerne paa Siderne: Lammet med Sejrsfanen, Moses, Aron, de 4 Evangelister og Paulus, er i deres nuværende Skikkelse fra en senere Tid, formentlig fra „1695“, hvilket Aarstal senere er blevet indsat (paamalet) i følgende Skrift paa Prædikestolen, hvor det oprindeligt ikke hører hjemme: „Anno 1695 (opr. har vel staaet „1589“) facta est hec structura mandato præsidis Caspari Marcdani tutore hujus ecclesiae domino chanuto Magni.“ (Aar 1695 er denne Prædikestol fuldført paa Bestilling af Caspar Markdanner, denne Kirkes Ejer og Værge .....). Paa Prædikestolens Himmel er udskaaret: „Propter scelus populi

¹⁾ Indskrifterne findes trykt i Nye Tidender om lærde og curieuse Sager 1/2, 1732. — ²⁾ 1566—1604, Ejer af Bramminggaard; se J. Kinch: Ribe II, 83, 515. — ³⁾ Det maa vist være Knud d. Helliges eller Knud Lavards Dag der menes. Knud d. St. var ikke Helgen; muligvis er det Præsten *Knud Mogensen* [ø: Canuto Magni] Buch (1553—1600), der hentydes til (?).

mei percussi filium meum, quia abscissus est de terra viventium" (o: Paa Grund af mit Folks Synd har jeg dræbt min Søn, fordi [idet] han er gaaet bort fra de levendes Land).¹⁾ Som en Slags *h'od* eller *Konsol* under Prædikestolen fandtes indtil 1874 et stort udskaaret Mandshoved, som J. Helms 1874 fandt paa Loftet over Indgangen sammen med de ovenfor nævnte Rester af Skriftestolen. Hovedet findes endnu paa Loftet bag Orglet. Dette forestiller muligvis Caspar Markdanner (?!). Det burde indsættes paa sin gamle Plads igen. *Stolestuderne* har meget smukt udskaarne Endestykker i Renæssancestil. *Trætavlerne*, hvorpaa Salmenumrene opskrives, er smykkede med gamle udskaarne Relieffer — vel fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede — der fremstiller Bebudelsen, Omskærelsen og Hyrdernes Tilbedelse. Over Chorbuken hænger et godt udskaaret *Krusifix*, og sammesteds er malet Ordene: „Kommer hid til mig, alle som arbejde og ere besværede, og jeg vil give eder Hvile.“ *Orglet* er skænket Kirken til Minde om *Carlo Sørensen, Kongehuset* (Gaard ved Kolding). Carlo Sørensen var født paa Gelballehave. Han døde i en ung Alder paa Kongehuset. Faderen skænkede saa Sønnens Fødesogn dette Minde. Paa Nordvæggen hænger en Tavle med Liste over Sognets Præster siden Reformationen. Endvidere hænger paa samme Væg et Billede af Luther og et Billede af den afholdte Pastor U. K. Schmidth (1834—1870). Sidstnævnte Billede er nu efter Familjens

¹⁾ Esaias 53,8.

Ønske fjernet. Paa *Kirkeklokken* staar: „Caspar Kønig me fecit Wiburgi 1736“ (v: Fabrikeret af Caspar Konge, Viborg, 1736).¹⁾ — *Korset* paa Skanderup Kirkespir er lavet af gamle Jens Smed i Skanderup af svær Hjulskinnejærn. *Kuglen* er vist støbt paa et Støberi i Kolding. Den er delt i to Halvdele og skruet sammen, og der er Karls Børring i den. Inde i Kuglen kan være to Skæpper Rug.²⁾ Til Kirken knytter sig — naturligvis — et Par Sagn: Paa Kirkens Sydmur findes en stor rustbrun Plet. Denne Plets Fremkomst forklares saaledes: En Mand, der var ivrig Jæger, gik til Alters i Kirken; han beholdt Brødet og Vinen i Munden, gik udenfor, spyttede det ned i Bøsseløbet og gik atter ind i Kirken. Da alle efter Gudstjenesten havde fjærnet sig, hentede han sin ladte Jagtbøsse frem fra Skjulet, lagde Bøssen an paa Kirkediget og skød den af mod Kirkemuren. Herved fremkom den før omtalte Plet. Paa Nordsiden af Kirken — lige overfor — findes en tilsvarende Sten, hvorpaa Skuddet ogsaa skal have gjort Indtryk, omend i mindre Grad. Paa Sydmuren ser det ud, som Hagel har frembragt Smaahullerne, der er synlige i Stenen. Stenene er af de saakaldte „Jærnsten“, hvorpaa der ofte findes brune Flader, men dette har man saa villet forklare med et Sagn. Der er i og for sig intet i Vejen for, at Hændelsen kan være sket ved

---

¹⁾ J. Helms' Indberetning fra 1874 og Chr. Axel Jensens fra 1907 (begge i Nationalmuseet) danner Grundlaget for nærværende Beskrivelse af Kirken. — ²⁾ Medd. af Otto Korsgaard.

Kirken, da det var en meget udbredt Tro, at den, som skød sin Bøsse, ladet med Sacramenterne, af mod Kirkemuren, for Fremtiden altid vilde ramme det, han sigtede paa. Han fik *Friskud*.¹⁾ — For ca. 80 Aar siden arbejdede nogle Arbejdere ved Istandsættelse af Skanderup Kirke.²⁾ Under Mellemmadspausen, da Arbejderne sad ude ved et af Skriftehusene, hvilke der skal have været tre af (et ved hver Bys Kirkeindgang), hørte de pludselig et stort Rabalder inde i Kirken, som gjorde dem meget forskrækkede. De spurgte Mesteren om, hvad det kunde være, og han svarede meget rolig: „Ved I ikke, at Fanden raader de seks Dage i Kirken og Gud den syvende!“ Dette Svar blev de meget nedstemte over, og de forundredes over, at Mesteren kunde sige dette saa roligt. — —

Fra Tiden 1617—1662 findes bevaret en meget skrøbelig Regnskabsbog³⁾ over Skanderup Kirkes Regnskab, men da det vil blive alt for vidtløftigt at meddele hele Bogens Indhold her, skal der blot hidsættes et Par Eksempler paa Aarets Indtægter og Udgifter vedrørende Skanderup Kirke. Fra 31/4 1617 til samme Dato 1618: „annammet til Jordskyld“: 2 Rdl. 13 1/2 Skl. Korntiende: Rug: 16 Ørtug, Byg 8 Ørtug. Kvægtiende: Lam 9, Kalve 3, Grise 4 o. s. v. Summen paa Kirkens Indtægt 1617—1618 er 52 Rdl. 18 Mk. 1 Alb., hver Daler beregnet til 64 Skl. „danske“. Udgiften 1617—18: 74 Rdl. 8 Skl. 1 Alb. Det er Re-

¹⁾ Se Feilbergs Ordbog: *Friskytte*. — ²⁾ Maaske i 1874. — ³⁾ I Landsarkivet, Viborg.

parationsudgifter paa Kirken, der beløber sig til ovennævnte Sum. Indtægt 1628—29: 5½ Rdl. 2½ Skl. Udgift 9 Rdl. 8 Skl. Indtægt 1634—35: 82 Rdl. 3½ Alb. Udgift 106½ Rdl. 26 Skl. Indtægt 1653—54: 54 Sltldr. 12 Skl. Udgift 94 Sltldr. 1½ Skl. Efter dette Aar bliver Skriften paa Grund af Bogens Ælde og Skrøbelighed næsten ulæselig. Kirken ejedes i Tiden omkring 1620 af Jacob Buch, Nagbøl. Han gjorde hvert Aar Kirkens Regnskab op. Ellers ejedes Kirken til de forskellige Tider af forskellige Mænd. Saaledes købtes den omkring 1765 af Gaardejer Jens Simonsen i Dons. Han solgte den 1773 til Niels Povlsen Buch i Bagbøl.¹⁾ Dog findes der ogsaa en Oplysning om, at Kirken købtes af en Overinspektør Bagge 1771, som solgte den 1772 til Jens Simonsen i Dons.²⁾ Hvorledes disse Handler nærmere forholder sig til hverandre, er mig ikke klart. 1803 ejedes Kirken af Niels Buchs Ænke i Nagbøl. Siden har Kirken tildels tilhørt Nagbølgaard og Slægten Juhl, til hvem der skulde betales Kirketiende. 1917 førtes der Forhandlinger om Kirkens endelige Overgang til Selveje, og først ved Kirketiendens Afløsning i Skanderup Sogn 1919 kan Kirken betragtes som hele Sognets fælles Ejendom. — 1702 gaves Befaling om, hvad hver *Tiende* er ansat til efter Matriklen 1664. Kongl. Maj. *Tiende*³⁾: 32 Tdr. Hartkorn, 16 Ørtug Rug, 8 Ørtug Byg. Kirkens *Tiende* var den

¹⁾ Poul Lindholm: Landsbyen Dons, 70. — ²⁾ Ribe Bispearkiv (L. A.). — ³⁾ Kongetiende, o: lig den førre reformatoriske Bispetiende.

samme som Kongens. 1702 blev hver Tiende ansat for: Pundemaal, Kgl. Maj.'s 32 Tdr. Hartkorn, 16 Ørtug Rug, 8 Ørtug Byg. Kirkens Tiende ligesaa. Tøndemaal efter Forordningen: Kgl. Maj. 33 Tdr. Hartkorn, 20 Tdr. 5 Skp. Rug, 12 Tdr. 3 Skp. Byg. Kirkens ligesaa. Kgl. Maj. Tiende er overgivet til Rektorerne i Fredericia Skole.¹⁾ 1802 var Tienden til Rektoratet i Fredericia „beneficeret“ til 227 Tdr. 1 Skp. 1 Alb. („I hvad deraf bør spares pr. Td. Land“: 4½ Skl.). Niels Buchs Kirketiende var 227 Tdr. 1 Skp. Kontrakten med Rektoren i Fredericia om Kongetienden udløb med Udgangen af Aar 1807, men har antagelig vedvaret til 1817, da den gamle af Frederik III i 1656 i Fredericia oprettede Latin-skole nedlagdes, for i 1818 (1½) at omdannes til „Det lærde Institut“. Fredericia Latinskole sad nemlig saa haardt i det, at hver Præst, som ordineredes i Jylland, skulde yde 2 Rdl. til Kirke- og Skolebetjentens Løn, hvoraf Rektor og Hører fik den ene; desuden nød Rektoren Kronens Andel af Tavlov og — som nævnt — Skanderup Tiende.²⁾ — 1922 opførtes et *Ligkapel* ved Skanderup Kirke.

---

¹⁾ Koldinghus Amts Arkiv, Kommissioner 1702 (R. A.).
— ²⁾ Hugo Matthiessen: Fredericia 1911, 142. Trap¹ V, 292.

Præster og Præstegaarden.

De første Præster i Skanderup Sogn, vi træffer Oplysning om, er *katolske*, saaledes en *Hr. Thomas*, der siges at være blevet dræbt, og en *Hr. Anders Pedersen*; sidstnævnte omtales i et Skøde fra $\frac{16}{4}$, 1491 og i et Domsbrev¹⁾ fra Kong Hans 1494 angaaende Tilkendelsen af en halv Otting Jord²⁾ til sig, som var beliggende paa Skanderup Mark. Den halve Otting Jord vilde ellers Hr. Mathias Kjeldsen af Bønstrup have sig tildømt paa Anst Herredsting, men Dommen gik ham imod. Den første *lutherske Præst* er *Jens Buch*, der skal have været Præst 16 Aar efter Reformationen, altsaa til 1552. Han levede endnu 1553. Før Reformationen var han Munk.

Knud Mogensen Buch 1553—1600 var Bondesøn og udførte selv Bondearbejde til sit 18. Aar. Knud Buch skildres som „meget brav“. Om Præstegaarden i hans Tid haves et „aabent Brev“ dat. Koldinghus $\frac{6}{4}$, 1580, hvori meddeles en Del Oplysninger angaaende Præstegaardsjorderne; i det følgende citeres efter Kancelliets Brevbøger:

„Nedennævnte Jorder og Ejendomme, som Folk i fordums Tid i Følge de af Hr. Knud Mogenssen [Buch] i Nagbøl, Sognepræst i Skanderup, fremlagte Vidisser (rigtige Afskrifter) af Skanderup Kirkes Bog og gamle Missale (Messebog) have givet til Skanderup Præstegaard i Nagbøl, her-

¹⁾ Trykt i Danske Mag. 3 R. I (1842), 39 f. (Originalen i L. A., Ribe Bispearkiv). — ²⁾ Otting = $\frac{1}{4}$ af en Helgaard; alm. 4 Ottinger = 1 Gaard o. s. v.

efter altid skulle høre til denne Præstegaard, nemlig en Jord vest paa Vaiberg, som Knud Buck og Ancker Buck 1480 have givet til den daværende Sognepræst Hr. Anders Pederssens Underhold, Frepe Toft, som Tuli Mørck har givet, for hvilken han har 3 Agre i Thamisbølle, 2 Agre, kaldede Kleingsmedtz Toft, som Tuli Mørck 1397 har givet, Remmerstoft i den nordre Del af Lunderskouf Mark og 3 Ottinger Jord i Nagbøl og Dollerup og den fjerde til Vederlag for Gunderlille Otting, som Ebbe Nielssen og hans Søster, Osse Nielskone 1480 have givet, en Toft i Skanderup Mark nord for Karlsbygge, som Ifuer Nielsen i Skanderup 1479 har givet, og en Ager i den første Toft i den østre Del af Nagbøl Mark, som Else, Esbern Anderssens Enke, i Dollerup har givet Præsten til Forøgelse af hans Toft til Boghyagge.“

Knud Mogensen Buch opførte Præstegaardens vestlige Længe „auxelio Jesu et propriis impensis“ (o: ved Jesu Hjælp og egen Bekostning). Pastor Buch lod ogsaa opsætte smaa rimede, gude-lige Indskrifter paa Kirkeloftets Bjælker o. lign. Steder i Kirken. Disse Indskrifter er nu forsvundne.

Jens Knudsen Buch 1600—1614; var gift og døde o. 1614.

Jacob Jensen Buch 1614—1654; var gift med Kirsten Truelsdatter Nissen fra Hjerndrup; de havde 2 Sønner. Pastor Buch døde 1654. 1649 var Præstens Indkomst (efter Jordebogens og Kirkebegens Taksering): 16 Ørtug Rug, 8 Ørtug

Byg, 5 Ørtug Havre¹⁾); Kvægtiende: 6 Lam, 3 Kalve, 3 Grise; Høbjærgning: 50 Læs, „hvilke dog er saa ugunstig, at jeg maa aarligen købe Hø paa fremmed Marker for 15 Slette Daler aarligen.“ I Nagbøl havde Præsten foruden Præstegaarden et jordløst Hus, der gav 1 Sletdlr. aarlig. I Skanderup havde han et faldefærdigt Jordbol, der aarlig gav 2 Sletdlr. Offeret de 3 Højtidsdage gav aarlig tilsammen 21 Daler „ungeferlig“. „Derimod har jeg en stor Besuering af en gammel Præsteenke. Jeg giver hende aarligen af min Indkomst: Rug 2 Ørtug, Byg 2 Ørtug, Boghvede 1, eller en Ørtug Byg i Steden. Item Penge giver jeg hende 3½ Daler, desforuden giver jeg hende aarligen 6 Lam, som er ungeferlig alle mine Tiende Lam. Item Gæs 4.“

Jens Jacobsen Buch 1654—1687, Formandens Søn, ordineret $\frac{3}{4}$, 1654. Gift med Clara Nisdatter Truelsen fra Hjerndrup; 2 Sønner, 1 Datter. Pastor Buch købte Præstegaarden 1664 for 100 Rgdlr. Han døde 1688.

I Matriklen 1662 meddeles om Præstegaarden, at den kan avle 20 Læs Hø. Beløbet for Sæd og Avl i Hartkorn er 3 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Desuden har „Præsten udi Brug et Stykke Skovjord i Anst Skov tilhørende Skanderup Kirke, som han nyder; kan avle 3 Læs Hø, er i Hartkorn 1 Skp. Endnu findes til Præstegaarden en liden Fiske-dam ved Kirken. Nok et Boel liggende i Nagbøl,

---

¹⁾ Ørtug, gl. Vægtbetegnelse: 1 Ørtug Rug = 10 Skp. 1 Ørtug Byg = 12 Skp. 1 Ørtug Havre = 20 Skp.

som hører til Præstegaarden, dog ingen Avl der-til, skylder 1 Rgd.”

Nis ell. Nisenius Jensen Buch 5. Juli 1687 — † 1691; Formandens Søn. Han var den sidste af „Bucherne“, der var Præst i Skanderup. Fra hans Haand haves en udførlig Skildring over Præstens Indtægt 1690, der her skal meddeles efter Vilh. Bangs Udgave:¹⁾

„*Decimantes* (Tiendeydere) ere i Sognet 37. Korntiende, enten den oppebæres i Kjærnen eller rent Korn, kan beløbe sig: Rug 20 Tdr.; Byg 8 Tdr.; Havre 10 Tdr.; Boghvede 4 Tdr. — Kvæg-tienden, saavidt som Præsten tilkommer, kan ikke overgaa 4 Slettedalers Værd. Offer til de 3 store Højtider er hver Gang 10 Rigsdaler. *Ædificia* (Bygninger). Præstegaarden har i gammel Tid ligget paa Nagbøl Hede nordvest for Kirken paa en Toft, som kaldes „Tamisbølle“ efter en papistisk Præst ved Navn Hr. Thomas, som boede der sidst, og siges at være ihjelslagen af Nagbøl Bymænd, fordi han ikke efter deres Begjæring vilde lade Præstegaarden flytte ned til Byen, hvilket hans Efterkommere nødtes til at indgaae, og blev den saa sat i Nagbøl, hvor den nu staar; dens Bygning er gammel og paa adskillige Steder brøstfældig. — Præstegaardens tilliggende Grund er 4 Otting Jord over al Nagbøl Rettighed, saa og 4 Otting Stue-Jord i 5 Indtægter paa Lunderskov Mark, som altsammen er lodskiftet og ligger paa sine Steder iblandt Bøndernes. Foruden bemeldte Jor-der er Præstegaarden tilhørende 3 smaa Ager-

¹⁾ Saml. t. J. Hist. og Top. 2 R. I, 13 ff.

Tofte, den første ligger Østen fra Kirken, kaldes „Degne-Toft“; den anden, nordøst fra Kirken, er med Siigfald og Skjelstene ansat, næst norden op til et gammelt Byggested paa Skanderup Mark, som kaldes Karls-Bygge; den tredie ligger nordvest fra Kirken paa Nagbøl Hede, hvor Præstegaarden i gammel Tid har staaet; den er omgrøftet med et gammelt Dige, og kaldes „Tamisbølle“. De tvende af forbemeldte Tofter ligger i Lyng paa Bymændenes fælleds Fægang og ere Præsten derfor til ingen Nytte. — Præstegaardens Taxt i Matrikulen er Hartkorn 7 Tdr. 1 Skp. 2 Alb. — Præstegaardens Bygning er efter kgl. Taxt betalt til de Fattiges Direktører i Kjøbenhavn med 100 Rigsdaler. Og paa Skifte efter min sal. Fader og Formand er den mig tilsat for samme Værd. — Inventarium findes intet. Huse, som Præstegaarden tilhøre, ere 2; det ene i Nagbøl, som er bygt paa en Ager-Ende af Præstegaardens Jord, og har ingen anden Tillæg end en Kaalhave ved Huset; dets aarlige Afgift er 1 Rigsdaler. — Det andet i Skanderup er bygt paa en halv Otting Jord, Præstegaarden tilhørende; hvilket i den nye Matrikel af Forseelse er kaldet en Annexgaard; dets aarlige Afgift til Præsten er 2 Rigsdaler. Fri Ildebrand og Olden nyder Præsten af Præstegaardens Skov, saa og af den halve Otting Jord i Skanderup. *Gravamina* (Tyngsler). Pension, som jeg giver min Moder til sit Ophold af Kaldets Indkomst, er 4 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg, 2 Tønder Boghvede 4 fede Gæs, 6 Lam, 1 fedt Svin og 6 Sldr. rede Penge. Pension til andre gives af Præstegaarden ikke,

dog har jeg mig at beklage, at af en halv Otting Præstegaards Jord paa Skanderup Mark fordres siden Matriklens Indrettelse alle Slags Kontributioner (Ydelser) til Amtstuen, uanset bemeldte Jord er en Del af Præstegaardens tilliggende Grund, som med ældgamle Dokumenter kan bevises, og burde derfor at nyde de samme Immuniteter (Fordele) som andre Præstegaardsjorder, hvilket jeg ydmygst begjærer af den højgunstige Øvrighed at maatte konsideres (overvejes) til det Bedste, paa det den ringe Indkomst, som de gamle have lagt til Præstens Ophold, ved dette Paalæg ikke skal forringes. „*Decimantes* (Tiendeydelser) her i Sognet formindskes meget, saasom to hele Gaarde og tre Bolshuse, som er Avling til, ere slet øde, og en stor Del ganske forarmede, saa baade min salig Fader i sin Tid og jeg den korte Tid, Kaldet har været mig uværdige betroet, har lidt stor Skade hos fattige Folk, som har begæret Dilation (Henstand) paa deres Tiendes Levering, og derefter ikke har haft Evne til at betale. Højbering og Græsgang til Præstegaarden er meget ringe, saa der paa al Præstegaardens Grund ikke kan avles mere end 20 Læs ondt Hø i det Højeste, som alt sammen, en ringe Del undtagen, falder paa kold og moseagtig Bund. Denne Mangel kunde uden Nogens Skade hjælpes, om det saa maatte behage min højgunstige Øvrighed ved et ringe Tillæg, dersom mig alleneste maatte tillades at indhegne en liden Plads af Præstegaardens Skov paa et bekvemt Sted, 3 eller 4 Læs Hø; dets Indhegning vil jeg forpligte mig at lade gjøre ved Grøft og Dige, saa Skoven ved Gjærdsel-Hug derover ej

skal ske nogen Skade. *Documenta publica* (offentlige Dokumenter), som Præstens Indkomst vedkommer, ere: 1. En Herredstings Dom, udstedt af Andst Herreds Ting Anno 1494, hvorved den førømmeldte halve Otting Jord paa Skanderup Mark er Nagbøl Præstegaard tildømt; 2. Sal. og højlovlig Ihukommelse Kong Hanses Konfirmation paa det samme, udgiven Anno 1495. „*Hospitia pauperum, scholæ publicæ* (Fattiggaard, offentlige Skoler) ere her i Sognet ingen.

Degnens Indkomst af Skanderup Sogn. Degnebolig er her ingen, ikke heller nogen Grund, hvorpaa Degnebolig kan opsættes. Korn, som Degnen nyder aarlig, er 4 Tdr. Rug. Offer til hver af de tre store Højtider 5 Mark danske. Af denne ringe Indkomst gives aarlig Pension til Kolding Skole 2 Rigsdaler.“ Om Præstegaarden skal endvidere føjes nogle Oplysninger, som den senere Provst Winther (1756—1792) meddeler i *Liber daticus*. Til Præstegaarden hører en Kirketoft V. og S. for Kirken, (samt et Stykke Jord paa Lunderskov Mark), som Præsten skal fæste af Kirkepatronen og deraf betale de kongelige Skatter. For denne Toft samt ogsaa for en paa Anst Mark liggende Klynemose og noget Græsning sammesteds, skal Præsten skaffe Vin og Brød til Kirken, men ved Embeds Tiltrædelse maa han nødvendigvis være dèr at tage Fæstebrev paa denne Kirkejord, for at den ej skal blive ham fratagen, hvilket kunde være ham til stor Skade, da der er god Eng paa Kirkejorden, men ingen Fisk. Winther meddeler endvidere, at der ingen Annex-Gaard findes, men

derimod et Mensal-Hus¹⁾ i Skanderup, som staar for en halv Otting. Præsten nyder fri Ildebrand og Olden af Byens Moser, hvoraf Præstegaarden ogsaa har sine Arealer. W. har givet Pension til Enken i Kaldet, og giver endnu aarlig 30 Rdlr., hvoraf der betaales 10 Rdl. til hver af de tre store Højtider. Desuden har Enken stedse hidindtil haft Mensalhuset med dets tilliggende Jord og Eng fri for Afgift, det være sig Fæstepenge eller andet. „Dog maa jeg anføre dette som noget Vederlag, at hun overlod mig den Part udi Nagbølle Smede- og Hyre-Hus, som hende tilhørte, hvilket tillige med det, som jeg ved kgl. Auction maatte betale for disse Huse, nemlig 4 Rdl. 5 Mk. 8 Skl., tilligemed efter Vurdering, bør ingen at betaales af mine Efterkommere til mig eller mine Arvinger.“

Høbjærgningen til Præstegaarden var kun ringe, „en 40 á 50 Læs, men det meste falder paa Mosebund og altsaa er af liden Flynd. Jeg har derfor aarlig maattet købe 5 á 6 Læs godt Hø til mine Heste og Køer. Paa Mensal-Huset avles godt Hø, og jeg har aarlig købt 1 Læs af Enken. Præsten har Ret til Fiskeri i Kirkedammen, men det er næppe Umagen værd. Der var engang nogle Suder, men i nogle Aar har man ei faaet een derfra. Da jeg forleden Aar lod Vandet løbe ud, fik jeg nogle faa Gieder, der var meget smaae, skønt der ingen Gieder var tagne i nogle Aar, og aldrig i min Tid en stor. Man kan heraf slutte, at Bunden ei der er god til Fisk, især da den nu ogsaa var næsten

¹⁾ Mensalgods: Gods bestemt til en Præsts Kost og Tæring.

tilgroet. Men i Dollerup Sø, hvor Præsten har Rettighed til at fiske, er der noget at hente for Umagen."

Her kan det maaske ogsaa være paa sin Plads at meddele et Par Smaaoplysninger fra moderne Folketradition om de ældst kendte Præster i Sognet: „Omkring 1820 hed næsten alle Folk i Skanderup *Buch*, de var næsten en Familie alle, og disse Buch'er" var nogle haarde Halse. Vi har en Tavle hængende i Kirken, hvor alle Præster er optegnet siden 1536, og der er 6 af dem, der hedder Buch, den sidste slog de ihjæl; da han havde mærket deres Fjendskab i længere Tid, begravede han sine Penge i et Strømpeskaf i Kirkediget. Der var en gammel Kone, som boede i Fattighuset, der laa i et Hjørne paa Wissingsminde's Mark. Hun gik ofte til Nagbøl, hvor hun havde Bekendtskab, og hun gik altid over Kirkegaarden om Aftenen, naar hun gik hjem. Hun talte tit om en sort Mand, der stod et vist Sted, men der var ingen som troede hende; men saa faldt Diget ned en Vinter og Pengene kom til Syne. Det var en Gaardmand i Gelballe, der fik Pengene, endskønt det var 2 fattige Arbejdere som fandt dem. Gaardmanden blev velhavende, men han havde ingen Lykke med Pengene; nogle Aar efter spillede han Fallit. Straffen kom over Menigheden, vi maatte ikke have vores Præst i Skanderup, men han maatte flytte til Nagbøl. Pastor Schmidth (1836—1870) kunde ikke lide „Buchfamilien" og kom aldrig til dem. Den store Buchfamilje stammede ned fra de 6 Præster Buch."¹⁾ Det er ret karakteristisk ved ovennævnte Beretning at lægge Mærke til, hvorledes den sidste Pastor Buch gøres identisk med Hr. Thomas paa „Tammisbølle", der jo blev dræbt, hvorefter hans Præstegaard flyttedes til Nagbøl. Sagn og Historie er her filtret ind i hinanden. Det er meget sandsynligt, at den gamle Buchske Slægt i Skanderup stammede ned fra de 6 Præster. Nu har denne Slægt vist ikke flere Efterkommere i Skanderup Sogn.

¹⁾ Medd. 1921 af O. Korsgaard.

Anders Pedersen Horne ell. Koch 14. April 1691—1719, f. 1663, Magister 1716. Gift med Anna Jensdatter Holm, ingen Børn; Provst 1699 til sin Død (Begr. 9. Okt.) 1719 over Anst Herred. Sog-nemændene var misfornøjede med ham, uvist af hvilken Grund.

Peder Ludvigsen Blæhr (*Blehr*) 27. Oktbr. 1719—1743 († 27. Juli 1743); født i Bergen 1683. Fa-deren var Sognepræst. Blev 16. Juni 1713 gift med Elisabeth Pedersdatter Helberg. I Ægteskabet var 2 Sønner, 4 Døtre. Pastor Blæhr var Provst over Anst Herred fra 1730 til sin Død 1743. Han var meget flittig i sit Embede og kaldes i den gejst-lige Skifteprotokol for „velærværdige og højlær-de.“ Han blev begravet 29. Juli 1743.

Hans Anton Bertelsen Holm 30 Aug. 1743— † 13. Novbr. 1755; var fra Amhede, Egtved Sogn, født 9. Juli 1699; Faderen, B. Pedersen, var Foged. Student, privat, fra Sommersted 1718,¹⁾ cand. theol. 28. Maj 1725. Derefter Skoleholder paa Fyn. Blev gift 16. Juli 1744 med Formandens Datter, Anna Margrethe Pedersdatter Blæhr, der levede i Skanderup til 1764. I Ægteskabet var 1 Søn, 2 Døtre. 1744 visiterede Salmedigteren, Biskop H. A. Brorson, i Skanderup Kirke. I sine Visitatsberetninger melder han herom: „18. April visi-terede jeg i Skanderup, hvor Sognepræsten, Hr. *Holm*, prædikede om den sande Oplysning (Efeser 1.20). Ungdommen svarede nogenlunde, men Pon-toppidans Forklaring var der ikke indført, efterdi deres forrige Sognepræst, afgangne Provst *Blehr*,

¹⁾ Jfr. Personalh. Tidskr. 8 Rk., 4 Bd. (1925), 245.

tilligemed Hr. Tøxen i Verst havde forkastet den.¹⁾

Peder Pedersen Winther 2. Jan. 1756— † 6. Febr. 1792; født i Rødby, Lolland, 31. Marts 1716. Faderen var Købmand. Student fra Nykøbing F. 1739 cand. theol. 15. Febr. 1745 Magister. Pastor Winther blev „udnævnt til at være den 11. Provst her i Herredet og dertil indsat ved Ribe Landemode Aar 1760, men blev udvalgt til Embedet i October Maanedes Begyndelse og da strax tiltraadte Embeds Forretningerne.“ — „Aar 1790 til Maj-Dag blev Jeg, efter indstændig Begiering som og ellers Alderdom men og Sygdom tillige foraarsagede, entlediget fra Provste Embedet, som Jeg havde forestaaet noget over 30 Aar.“²⁾ Sagnet fortæller, at Provst Winther var en meget klog Mand. En Søndag han stod paa Prædikestolen, raabte han pludselig: „Staa!“ Da han kom hjem, stod der en Mand i Præstegaardsporten med en Sæk Korn paa Ryggen. Han kunde ikke røre sig af Stedet. Provsten kunde ogsaa mane ned, „men maatte hver Gang smide en Skilling, for han var ikke helt retfærdig.“ En Gang, da han kom hjem fra en Manetur, maatte den onde være fjerde Hjul paa Vognen, Kusken skulde tage et Hjul af.³⁾ I Præstegaardsporten var manet en Mand ned, og Pælen der var slaaet igennem den nedmanede, skal have været at se for en Del Aar siden. — Da man kender Sagn om Præster, der kunde mane o. s. v. fra hele Landet, er det kun tilfældigt, at en senere Tid

¹⁾ Historiske Strejftog, 179. — ²⁾ Liber daticus. — ³⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn V, Nr. 735.

har tillagt Provst Winther de samme Egenskaber, som er blevet tillagt saa mange andre Præster. — Provst Winther var gift fire Gange: 1) Gertrud Henriksdatter Kragh 16. Jan. 1756 — † 16. Maj 1759. 2) Dorothea Thomasdatter Winther 21. Dec. 1759 — † 23. April 1779. — 3) Sara Kirstine Toxværd f. 1738, begravet 10. Febr. 1781. I Wibergs Præstehistorie er kun anført Navnene paa de 3 første Hustruer, og der staar ? ved Tallet 4 uden noget Navn, saa Wiberg synes ikke at have kunnet skaffe sig paalidelig Oplysning om den fjerde Kone. Hendes Tilværelse er dog sikker nok. Hendes Navn var Caroline Benedicta, f. Neumann, og det var hende, der skulde ansættes Pension for efter Mandens Død. I sine mange Ægteskaber havde Winther dog kun 2 Sønner og 1 Datter. Den ene Søn, Peter Winther, der var Barn af andet Ægteskab, døde som Præst i Hundslund 1816. Han var Fader til den bekendte Politiker *Dr. Gert Winther*, der døde 1905 som det næstsidste Medlem af den grundlovgivende Rigsdag.

Efter Provst Winthers Død blev *Frederik Lauritsen Lyngbye* Præst i Skanderup. Han havde tidligere været Kapellan i Æbeltoft og Præst paa Hirtsholmene og i Møborg-Nees. Lyngbye blev udnævnt til Skanderup 8. Juni 1792, men døde allerede 26. Jan. 1793. Han var født i Stadsberg Skovhus ved Vedø den 20. Jan. 1741, opkaldtes efter Consistorialraad Lyngbye til Vedø, som understøttede ham. Student i Aarhus 1764, cand. theol. 10. Septbr. 1766. Gift 5. April 1769 med Charlotte Amalie Overgaard, Æbeltoft. I Skanderup

Kirkes Redskabsrum findes Pastor Lyngbyes Gravsten, hvorpaa der bl. a. staar: „I et Egteskab avlet 20 Børn“. (!)

Søren Høyrup 19. Maj 1793—8. Novbr. 1822, f. i Højrup (Stepping Sogn) 20. Aug. 1743. Faderen, Rasmus Nielsen, var Bonde. Student fra Kolding 1769, cand. theol. 3. Aug. 1773. Skibspræst, ordineret 1. Novbr. 1780. Gift med Birgitte Chirstine Lund, f. 1746, † 22. Aug. 1815. I Ægteskabet var 2 Sønner og 3 Døtre. Pastor Høyrup døde d. 6. Dec. 1824 af „Inflammation i Brystet“ hos sin Søn, Sognefoged Rasmus Høyrup i Dollerup.

Nu var der jo 2 Præsteenker i Sognet, som Pastor Høyrup skulde svare Pension til, nemlig Enkerne efter Provst Winther og Pastor Lyngbye. Fastsættelsen af denne dobbelte Enkepension skete ved en Præsteret i Anst Skole d. 25. Febr. 1794, antaget af Biskop Middelboe d. 24. Sept. samme Aar. Rettens Kendelse blev, at Pastor Høyrup skulde betale aarlig 45 Rdl. 3 Mk., som skulde deles mellem Enkerne; altsaa fik hver af dem 22 Rdl. 3 Mk., en Sum, som det maa have været vanskelig for Enkerne at klare sig med. Provstinde Winther havde før med sin Mand 430 Rdl. aarlig at leve af, og nu skulde hun slaa sig igennem med 22 Rdl. 3 Mk. Og endnu værre maa det have været for Madam Lyngbye, der vel foruden de 22 Rdl. 3 Mk. fik en Ekstraunderstøttelse til det yngste Barn af 40 Rdl. aarlig, men hun havde jo heller ikke mindre end 20 levende Børn, og da hun havde været gift i 24 Aar, maa

en stor Del af dem ved Mandens Død have været „uopdragne“, som det hed. Leve gjorde hun, endogsaa ualmindelig længe; thi hun døde først 1834 i Frørup ved Kristiansfeldt i en meget høj Alder. Provstinde Winther døde 1825.¹⁾ Fra Hr. Høyrup findes der (i L. A.) Bønsskrivelser til Biskop Middelboe, Ribe, hvori H. forklarer sine daarlige Kaar og hvor ugunstig Skæbnen har været ham. Han beder Biskoppen om Understøttelse — og faar Hjælp ved Indsamling i Ribe Stift. F. Eks. fra Kolding Menighed 7 Rdlr., Møgeltønder 10 Rdlr., Ulborg Herreds Gejstlighed 3 Rdlr. 4 Mk. 8 Skl., Vardeegnen 8 Rdlr., Darumegnen 7 Rdlr., Elbo Herreds Præster 5 Rdlr., Ribepresterne 1 Rdlr. 3 Mk. o. s. v. Pastor Høyrup blev idømt Mulkter — 300 Rdlr. —, fordi han „formedelst uforsigtig Opførsel mod et Par Familier i Menigheden paadrog sig offentlig Tiltale, og tillige Procces af dem“.²⁾ Mulkterne beder han sig fritagne for i Brev af 1. Oktbr. 1799 til Biskop Middelboe. Han har fem Børn og bad derfor om Tilladelse til at søge Egtved-Ødsted Kald 20. Sept. 1799 — hvad han ikke har faaet Lov til, siden han forblev i Skanderup. 5. Novbr. 1800 meddeler Høyrup til Stiftsbefalingsmand Moltke, at de af ham betalte

---

¹⁾ Om den omtalte Præsteenkepensionssag har Provst J. Nissen givet en udførlig Fremstilling i „Fra Ribe Amt“ 1909, 37 ff. Sagen har en ikke ringe kulturhistorisk Interessse, da den viser os et godt Eksempel paa, hvor vanskeligt Præsterne og Præsteenkerne førhen var stillede med H. t. Pensionsspørgsmaal, og her var Sagen jo meget indviklet. — ²⁾ Fra Ribe Amt 1907, 103.

Mulkter — ialt 52 Rdlr. — ikke endnu er uddelte til Skanderup Sogns fattige. Moltke skriver til Provst Kastbjerg (Lejrskov) om Sagen, og Provsten lover at sørge for, at Mulkterne bliver uddelte. — 1793 blev Høystrup angrebet af Hr. Junghans, Præst i Anst, fordi der var for faa Bønder i Skanderup Sogn, som kunde skrive og læse Skrift. — Man vil forstaa, at Pastor Høystrup har haft nok at trækkes med.

Om Pastor Høystrups Indtægter og om Præstegaarden i hans Tid kan med det samme anføres nogle Oplysninger. Ved omtalte Provsteret i Anst 1794 giver Høystrup selv nogle Oplysninger om sit Kalds Indtægter. „Skanderup Sogn bestaar at 232 Tdr. Hartkorn. Naar hver Tønde Hartkorns Tiende beregnes til 1 Rdlr. 2 Mark, bliver den aarlige Indtægt af Tienden 309 Rdlr. 2 Mark. Kvægtienden kan aarlig beløbe sig i det mindste til 13 Rdlr. Offer til de 3 store Højtider kan anslaaes til at indbringe hver Højtid 23 Rdlr., hvilket var den mindste Sum, der var indkommen i Naadsensaaret ..... Alle tre Højtider beløber sig da ialt til 69 Rdlr. Offer ved Bryllupper, Barne- daab og Barselkones Kirkegang formenes at kunne importere det ene Aar med det andet i det allermindste 32 Rdlr. aarlig. Af Sognet ..... bør indkomme aarlig 232 Pd. Ost a 5 Skilling, er 12 Rdlr. og 8 Skilling. Landgilde af Mensalhuset beløber sig aarlig til 10 Rdlr. Af Præstegaardens Jord paa Lunderskov Mark svaredes aarlig 6 Rdlr. Efter denne Beregning beløber Kaldets visse Indkomster sig da til den Summa 451 Rdlr. 2

Mark 8 Skilling. Naar herfra drages Kaldets visse Udgifter, nemlig Landemodes Ekspenser 2 Rdlr. 1 Mark, Familie- og Folkeskat 8 Rdlr. 12 Skilling, Tugthus Skat aarlig 10 Skilling og Embedsskat aarlig 13 Rdlr., saa bliver Kaldets Indkomster aarlig 428 Rdlr. 2 Skilling".¹⁾ Herfra maa saa igen drages de 45 Rdlr. til Enkepensionen, før vi har den Indtægt, den Skanderup Præst o. 1800 havde at leve af, og det synes set med vor Tids Øjne at være grumme lidt, hvad det vel i Virkeligheden ogsaa maa have været. — 1803 ansattes Præstegaarden til 7 Tdr. Hartkorn 3 Fdk. 1 Alb. Der var „50 Tdr. Agerland og ungefær 11 Tdr. Eng, som kan slaaes, noget Skov i Græssels, 4 fulde Tønder, Mosen var ungefær 15 Tdr. Land. Saaledes efter Gisning; thi ingen Opmaalingskort er at finde her,“ meddeler Pastor Høyrup d. 19. Jan. 1803. Da kunde der græsses og fodres paa Præstegaarden 18 fulde Høveder, 4 Heste og 8 a 10 Faar. Der kunde avles 50—70 Læs Hø, „maadelig og ringe.“ Aarlig Udsæd var 18—20 Tdr. Rug i 3 Indtægter Sæd og Agerland. Boghvede 9 a 10 Tdr. i 2 Indtægter, ligesaa Havre 12 a 13 Tdr., Byg 1 a 1½ Td., „hvor man kan finde Jordsmon, som dertil kan være bequem.“ Præstegaardens Jorder udlejes for 150 Rdlr. aarlig 1803. 1804 er Sognets Hartkorn efter nøjagtig Undersøgelse ialt 230 Tdr., 4 Skp. 2 Fdk. 1⁷/₂₄₀ Alb. Blandt Sognets Hartkorn er et Annex eller Mensal, som staar for 1 Td. 5 Skp. 2 Fdk., „hvoraf jeg ifølge et af min Formand udstedt Be-

¹⁾ Fra Ribe Amt 1909, 40 f.

vis ej nyder Tiende (jfr. S. 125). Af ovennævnte Sognets Tiende har jeg for 5 Aar siden akkorderet med nogle, hvis Hartkorn tilsammen udgør 45 Tdr. 4 Skp. 1 Alb. og af samme beløbe Summa sig til 66 Rdlr. 3 Mk. aarlig, saalænge min Embedstid varer. Dog er ingen skriftlig Akkord forfattet, men indført i min Bog. Den øvrige Del af Hartkorn ydes Tienden in natura. Nagbølle Præstegaard 20. Novbr. 1804. S. Høyrup¹⁾

Peder Nielsen Gade 21. Maj 1823—11. Maj 1834, f. i Fredericia 1778. Student 1800, cand. theol. 19. Juli 1804. Sognepræst paa Færøerne (Sydstrømø) 15. Novbr. 1811. Præst i Hjørlande 14. Maj 1834. Død i København 7. Aug. 1840. Blev gift 5. April 1812 med Cathrine Elisabeth Gosch, død 1864. I Ægteskabet var 4 Sønner og 2 Døtre. Pastor Gade var en høj, spids Person, der sjældent talte til nogen, undtagen det var i Spydigheder. En Dag kom han til en Bonde fra Skanderup, Hansen, der var Ejer af Rørkjærgaard. Gade begyndte: „God Dag! Hvordan lever De oppe paa Gaarden? Skal Deres Kone ikke snart have Smaa?“ „Aa, det veed jeg ikke, hun har nok i den sidste Tid haf det med Riven og Sliden og Tandpine.“ (Knapt et Aar efter fik Moder Tvillinger. Vi har været 12 Børn). Præsten har vel syntes, han kunde trænge til et Offer. Den samme Gade sagde ogsaa engang til et Barselgilde (det var hos Pastor Birks Kones Moder, hun var fra Nørngaardslund) til en gammel Mand,

¹⁾ Skatteansætningsprotokollerne 1802—1804. (R. A.)

der sad til Bords med en høj Hat, om han var bange for, at hans Lus skulde faa Snue! De havde jo den Skik at beholde Hatten paa norden for Kongeaalen. Dette her var en Vesterbo Karl.¹⁾

Ulrik Kjerulf Schmidth 6. Aug. 1834, † 21. Febr. 1870, blev født paa Vaagø, Færøerne, 12. Oktober 1798. Student fra Odense 1818; cand. theol. 17. Jan. 1827; personel Capellan i Mesinge, Fyn, 21. Marts 1828. Præst paa Venø 10. Novbr. 1830. Gift med Julie Marie Bentzen, f. 9. Novbr. 1806. I Ægteskabet var 3 Sønner og 3 Døtre. Pastor Schmidth var meget afholdt i Sognet. Han var en god Prædikant, og Folk kom ofte uden-sogns fra for at høre ham. Mange gamle Menne-sker husker endnu den gamle Præstemand, der konfirmerede dem.²⁾ Han var en jævn og yderst retskaffen Mand, der „holdt meget af at skjænke de folk en snaps, der kom ind til ham, og han havde et skab med flere hylder inde i sin stue, hvor der var en del flasker med drik af forskjel-lige farver. Naar nu nogen kom ind og havde talt lidt med ham, gik han hen og lukkede skabet op, pegede paa flaskerne og spurgte: „Hvilken kulør skal det være?“ Saa fik de, hvad de ønskede. Naar man saa havde drukket, spurgte han, om det saa maatte være én til. Sagde den fremmede saa jotak, stod han et øjeblik, ligesom han betænkte sig, greb hurtig flaske og glas og satte

---

¹⁾ Medd. 1910 af den blinde Peder Hansen, f. 1831 i Skanderup, til P. Eliassen, Kolding. — ²⁾ Om Pastor Schmidth og Lisbeth Julius' Henrettelse, se P. Eliassen: Historiske Strejftog, 291, 293 f.

det ind i skabet, smækkede døren i og sagde: „Nej, ikke mere denne gang.“ Hvis den fremmede derimod sagde nejtak, kunde han ikke blive fri, men maatte have én til. Om morgenen plejede han gjerne at gaa ud i gaarden i skjortæærmer og med nathue paa og med en gammeldags klukflaske under armen. Han raabte saa med høj stemme: „Pylle, pylle, pylle!“ og paa det signal kom saa alle mandfolkene paa gaarden løbende lige fra avlskarlen og til røgterdrengen. Nu blev de stillede op i geled med avlskarlen øverst, og saa skjænkede han dem hver en snaps. Undertiden fik røgteren to, det var en gammel karl, som han havde haft i flere aar. Imidlertid holdt han saa meget af at gjøre løjer med den samme røgter. Der var en andedam i gaarden, og der fik præsten en dag røgteren og røgterdrengen stilt an til at løbe omkap rundt om den. De maatte løbe en hel time, og den, der gjorde de fleste omgange, skulde have en mark, men de skulde udenom hinanden. Drengen fik marken.“¹⁾ I Trap (1859) 2. Bd., 1001 meddeles, at „Præstekaldets Reguleringssum er 1568 Rd. Præstegaardens Areal er 150 Tdr. Land, af 7¾ Td. Htk., af Præstegaardens Jord er bortsolgt for 3370 Rd.“ Efter dette er Pastor Høyrups „Gisning“ af 1803 om Præstegaardens Størrelse ikke helt rigtig. Paa Schmidths Gravsten staar foruden Data: Min Kærlighed med jer alle i Christus Jesus. 1. Cor. 16, 24.

Niels Peter Jørgensen 30. April 1870—9. Nov. 1884, f. 19. Dec. 1811 i Kolding, Søn af Pastor

¹⁾ E. T. Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind VI, Nr. 514.

Jørgen Jørgensen til Hjarup-Vamdrup. Student i Kolding 1828. Cand. theol. 17. Jan. 1834. Huslærer i Stege paa Møn. Sognepræst i Alslev 1838—1855. Derefter i Hygum, Tørninglen; blev afsat af den preussiske Regering p. Gr. af Edsnægtelse d. 20. Maj 1867. Gift 6. Aug. 1841 med Petra Dorthea Julie Wolf fra Ødis, Datter af Hans Eiler W. til Maugstrup-Jægerup. Pastor Jørgensen døde 8. Marts 1885 og blev begravet paa Skanderup Kirkegaard 16. Marts 1885.¹⁾ „Det var en meget stor Begravelse, maaske den største, der nogensinde har været i Skanderup Kirke. Kirken var overtrukken indvendig med sort. Præsten blev begravet i et Stykke Jord paa Kirkegaarden, som dengang kaldtes „Fællesjord“.“ (O. Korsgaard). Paa Pastor Jørgensens Gravsten staar foruden Navn og Data Ordene: Mildhed og Kjærlighed var din Færd.

Carl Julius Moe 1885—1922, født 27. Maj 1848 i Roskilde. Forældre: Sognepræst Frederik Olaus Moe og Emma Dianora Techt. Stud. fra Ribe 1866. Cand. theol. 1872. Efter et Aars Lærervirksomhed blev han i 1873 pers. Kapellan i Stenstrup og Lunde, 1877 Sognepræst i Harboøre og forflyttedes 1885 til Skanderup, hvorfra han tog sin Afsked i sit 70. Aar og flyttede til Fruens Bøge ved Odense. Moe har bestandig nøje følt sig knyttet til Indre-Mission, og har fra 1909 haft Sæde i Bestyrelsen for „Kirkl. For. f. I.-M. i Danm.“, og 1915 blev han Formand for denne landsomfattende Forening. I Skanderup Sogn fik

¹⁾ Jfr. Fra Ribe Amt 1918, 701.

blevet bygget en stor ny Præstebolig mellem Sognekirken og det store Missionshus, der iflg. Trap opførtes 1882.

Om det kirkelige Liv i Sognet i de sidste to Menneskealdre har Otto Korsgaard meddelt nogle Oplysninger, som her hidsættes.

Naar jeg mindes Kirkegangen før 1870, saa er der ligesom en Forskel paa dengang og senere i Tiden. I Reglen *gik* Folk til Kirke. Konerne gik forved Mændene iklædt hjemmelavede Hvergarnskjoler, og paa Fødderne havde de Klodser. Paa Hovedet Kyse. Salmebogen var indsvøbt i et Lommetørklæde, og Hænderne var velbeskyttede af hjemmestrikkede Vanter. Mændene spadserede bagefter i lange Støvler og med Piben i Munden. Naar Folkene kom til Kirken, stod de udenfor og ventede til Præsten kom. Han hilste paa Kirkefolkene og gik foran ind i Kirken. Der havde enhver sin bestemte Stol, det vil sige de større Gaardmænd. Undertiden blev en Husmand budt ind til at sidde i en Gaardmands Stol, og det var en stor Ære. Ellers var der jo Stole nok foruden. Under Gudstjenesten herskede den største Andagt i Kirken. Ikke en Lyd hørtes undtagen Præstens Prædiken og Salmesangen. Det var Skik, at Folk gik til Alters to Gange om Aaret paa fastende Hjerte. Det var meget højtideligt den Dag, der var Altergang, særlig naar Folk bagefter ønskede hverandre hjertelig til Lykke. Jeg ejer en gammel Skudsmaalsbog, der har tilhørt min Bedste-

fader, hvori der staaer, at han har besøgt Herrens Bord to Gange aarlig. Naar en Karl skiftede Plads, skulde han til Præsten og have dette indskrevet i Skudsmaalsbogen. Folk gik dengang i Kirke med from Andagt i Sindet. Det var et skønt Syn at se de mange alvorlige Mænd og Kvinder gaa ad Kirkevejene hver Søndag. Det glemmer jeg aldrig. Nu er det sjældent at se Folk *gaa* til Kirken. Der er Uro og Støj paa Kirkevejene. Det var der ikke i min Barndom.

Konfirmation havde vi kun om Foraaret. Konfirmanderne skulde møde hver Søndag en halv Time før Gudstjenesten for at blive katekiserede i Overværelse af Menigheden. Katekisationen var meget skarp. Religionsundervisningen var Hovedfaget i Skolen saavel som ved Konfirmationsforberedelsen. Vi gik til Præst to Gange ugentlig, 4 Timer hver Gang, foruden den halve Time hver Søndag i Kirken. Var der en Dreng eller Pige, som ikke kunde sine Skriftsteder, fik han (hun) en alvorlig Paamindelse af Præsten i Menighedens Paahør — og det var en stor Skam. Hvis en Konfirmand ikke opførte sig ordentlig, kunde Præsten forbyde, at vedkommende blev konfirmeret. Dette kunde forefalde hele 3 Gange. I et Nabosogn var der nogle, som gik til Præst til de blev 18 Aar. Selve Konfirmationen var en drøj Omgang. Den Dag, jeg blev konfirmeret, var vi 34 Konfirmander. Hver Konfirmand maatte fremsige et Skriftsted, og det var ikke heldigt, hvis man ikke kunde det ordentligt. Derefter fulgte en vældig lang Katekisation, og naar den var overstaaet, maatte

Konfirmanden læse en Salme, som passede til Skriftstedet. Naar Konfirmanden var sluppen godt fra det, lagde Præsten Haanden paa hans (hendes) Hoved og sagde nogle rosende Ord til Drengen eller Pigen saa højt, at hele Menigheden kunde høre det. Saadan en Ros var Forældrene meget glad for. Konfirmationen begyndte Kl. 9 om Formiddagen og vedblev uophørlig til Middag. Saa fik vi Lov at gaa ud et lille Øjeblik, hvorefter Katekisationen varede til Kl. 3 om Eftermiddagen. Efter Konfirmationens Afslutning blev vi tilsagte at møde hos Præsten en Dag for at forberedes til Altergang. Den følgende Søndag var vi til Alters sammen med vore Forældre.

Efter Pastor Schmidth fik vi Pastor N. P. Jørgensen (1870—84). Han kom fra Hygum, hvorfra han blev fordrevet af Tyskerne (1867). Pastor Jørgensen var ogsaa meget afholdt i Sognet og tilhørte den gamle Skole. I hans Præstetid blev det helt galt med Mormonerne. Det var helt voldsomt, som vi blev hjemsøgte af dem. Der boede en Fiskemand her i Sognet. Han var oprindelig Skrædder, men gad ingenting bestille. Han blev Præst for Mormonerne, og de holdt Møde efter Møde. Mange Mormonpræster var samlet flere Gange ugentlig. Det endte med, at vi — baade gamle og unge — skulde til et Mormonmøde. Vi mødte mange Aftener, og Skolelæreren var med, men de Asener var os for durkdrevne. Hverken Læreren eller vi andre kunde hamle op med dem. Vi anstillede alle mulige Kunster, men ligemeget hjalp det. Flere og flere fik de overtalte, fik dem

døbte i en Mergelkule og sendt til Saltsøstaden. En meget agtbar Væver lod sig sammen med sin Familie døbe. Endvidere udbredtes det Rygte, at 16 unge Piger skulde døbes en Nat. Det satte vore Sind i Bevægelse, og vi marcherede i fuld Trop op til Mormonernes Hus, hvor der allerede var mange Mennesker. Een af Førerne, der var meget sleben i Munden, fortalte, at Apostlen Peter havde flere Koner. Det kunde han ikke bevise, og vi gav ham heller ikke Tid til det. Vi fik de unge Piger overtalt til at følge med fra Mormonhuset. Imens Mormonerne var paa deres Højdepunkt, kunde vi intet stille op med dem. Præsten prædikede det bedste han kunde, men det hjalp ikke. Degnen var ogsaa slaet af Marken. Naar vi gik til „Mormonprædiken“, havde vi Brændevin og Drænsrør med. Naar Mormonerne sang deres Salmer, pustede vi i Drænsrør, nogle sang Drikkeviser, og nogle forstyrrede dem med Tilraab, men de lod sig ikke let forstyrre. Omsider fik vi dog Fred for Mormonerne, men der var en Familie, som ikke glemte dem. Den rejste bort fra Sognet. Konen døde kort efter, og nogle Aar efter hængte Manden sig, jeg ved ikke af hvilken Grund. 1885 døde Pastor Jørgensen, og vor nye Præst, Pastor C. J. Moe (1885—1922) prædikede Indre-Mission, hvilket for os gamle var en ny Lære. Han fik mange ivrige Tilhængere, men mange kunde heller ikke følge ham. I Pastor Moes Tid har der stadig været Brydninger mellem de to Kirkeretninger, og disse Brydninger har givet Anledning til mange Optrin, der har en ikke ringe Interesse, da

de bidrager til Forstaaelsen af, hvorledes Kampen for den gamle og den nye Lære og Kampen mellem Indre-Mission og Grundtvigianismen igennem Tiden har udformet sig i Skanderup Sogn. Desuden har næsten alle Slags Religionssektorer været paa Besøg i Skanderup Sogn. Den gamle Fred og Ro findes ikke længere blandt Kirkefolket som i min Barndom og Ungdom.

Valgmenigheden.

Da Pastor C. J. Moe kom til Skanderup, var der snart en Del af Sognefolkene, som ikke var enig med ham i hans Forkyndelse. De søgte saa til Præster udensogns, f. Eks. til Præsterne *Clausen*, *Vonsild*, *Jessen*, *Ødis*, *Richter*, *Vejen*, og maaske flere. Hos disse Sognebaandslødere, hvis Tal efterhaanden voksede, opstod der Ønsket om at faa en Præst til at prædike i deres egen Sognekirke. Da saa *Axel Helweg*¹⁾ Aar 1900 blev Valgmenighedspræst i *Askov*, henvendte Kredsen af Sognebaandslødere sig til ham om at komme og prædike i Skanderup Kirke. Helweg indvilgede og prædikede nu for Kredsen hveranden Søndag i Skanderup Kirke fra 1901 til 1910. Helweg gjorde her et godt Arbejde og vandt sig mange Venner, bl. a.

---

¹⁾ Om Axel Helweg se bl. a.: Askov Folkehøjskole 1865—1915, 167 ff. Fr. Schrøder: Askov Valgmenigheds Jubilæum 1924.

ved sin sjælfulde Forkyndelse og skønne Messe-tjeneste. 1910 trak han sig tilbage fra sin Ger-ning i Skanderup. Grunden til, at han holdt op, var vel for en Del Aarenes Tryk og Tanken om, at han her stod i et Arbejde, der var Sognepræsten imod; thi Helweg var ikke Kampens Mand. Han var vel ogsaa træt af Arbejdet i Skanderup, fordi han syntes, det hele gik alt for smaat og uden nogen Udsigt til at kunne blive til noget. Maaske hans Mishaab ogsaa noget skyldtes dette, at han ikke var rask. Da han holdt op, havde Folk — de ledende i al Fald — den Følelse, at skulde Valgmenighedsarbejdet ikke gaa i Stykker, maatte det lægges om, og der blev søgt Forbindelse med *Hjarup*, hvor der fra gammel Tid var en Kreds af Sognebaandslødere til Pastor *Jessen* i Ødis. Det var ved et Møde den 17. Febr. 1910 i Hjarup For-samlingshus, man opfordrede daværende Sogne-præst i Sdr. Vilstrup *Anders Nørgaard* til at blive Valgmenighedens Præst. Efter adskillige For-handlinger blev det paa et Møde i Lunderskov be-stemt, at Pastor Nørgaard skulde komme. *Anders Pedersen Nørgaard* er født i Alstrup i Vendsys-sel 24. April 1879, cand. theol. 24. Jan. 1905. Ef-ter aftjent Værnepligt Højskolelærer i Vraa 1905 —07, fra 31. Dec. 1907 Præst i Sdr. Vilstrup. Gift 1. Septbr. 1908 med *Helene Bohnfeldt* fra Haderslev.¹⁾ — Nørgaard blev indsat af Pastor Helweg under Provst Hjortkjærs Sygdom 22. Maj 1910 i Skanderup Kirke. (Valgmenigheden blev

---

¹⁾ Studenterne fra Aar 1900 (1925), 178.

oprettet ved kgl. Resolution af 15. April). Til Præstebolig blev købt Enkefru Buchs Hus i Skanderup, der ved en senere Ombygning nu fremtræder i en smuk Skikkelse. Da A. Nørgaard begyndte sit Arbejde i Menigheden, var der en Del Muligheder tilstede, men alt var uden rigtig Samling. Der skulde gøres et stort Arbejde, om det skulde lykkes. At det lykkedes, skyldes først og fremmest A. Nørgaards utrættelige Virke. Som Prædikant og Foredragsholder udrettede han et stort og paa-skønnet Arbejde i Menigheden og i dens Omegn. I Decbr. 1917 flyttede N. til Vejstrup paa Fyn, hvor han siden har været Valgmenighedspræst.

Hans Efterfølger blev *Asger Bent Eskesen*, f. 24. Febr. 1883 i Røgind ved Hammel; cand. theol. i Jan. 1908. Kapellan i Københavns Valgmenighed i Oktbr. 1908. Gift 2. Febr. 1909 med *Valborg Thomsen* fra Ødum ved Randers. 1911 Kaldskapellan, 1914 Sognepræst i Venge ved Skanderborg. Indsat i Skanderup Kirke 2. Maj 1918. Pastor Eskesen har i de Aar, han har været Valgmenighedens Præst, gjort sig meget afholdt for sin milde Forkyndelse og sit jævne, hyggelige Væsen. Det skyldes vistnok mest hans Energi og gode Forhandlingsævner, at Valgmenigheden 1922 fik rejst sin *egen* Kirke i Skanderup By. Før Kirken blev bygget, prædikede Valgmenighedspræsten regelmæssigt i Skanderup, Hjarup og Anst Kirker, undertiden ogsaa i Seest og Vamdrup Kirker; men denne udstrakte Virksomhed er nu næsten ophørt siden Menigheden har faaet sin

Kirke, der blev indviet 24. Septbr. 1922 under stor Tilslutning.¹⁾

1910 begyndte Valgmenigheden med ca. 120 Familjer og har nu (1925) ca. 275 Familjer.

Skanderup Efterskole.²⁾

I Maj 1910, da Pastor Nørgaard kom til Skanderup for at begynde sin Gerning i den nyoprettede Valgmenighed, havde denne da væsentligst sine Medlemmer i Skanderup og Hjarup Sogne, men senere fik den stor Tilgang fra Andst. Da Folk boede saa spredt og samledes til Gudstjeneste 3 Steder, var det ham om at gøre, at Menigheden af og til kunde samles paa eet Sted. Dette skete derved, at der holdtes fælles Menighedsmøder i Skanderup Kommuneskoles Gymnastiksal. Imidlertid voksede lidt efter lidt den Tanke frem hos Nørgaard, at det vilde styrke Fællesskabsfølelsen, om Kredsen kunde skabe et fælles Samlingssted, som i alt Fald for en Del var skaffet til Veje ved fælles Ofre og derfor kunde føles som noget, den selv havde bragt i Stand. Dette gav Pastor Nørgaard Tanken om at arbejde for at faa en *Grænseefterskole*, og det var saaledes i Omsorg

---

¹⁾ Se Menighedsbladet 1. Oktbr. 1922. Kold. Flkbl. 23. Sept., 25. Sept. 1922. For Oplysninger om Valgmenighedens Historie skylder jeg bl. a. Pastor Nørgaard og Pastor Eskesen megen Tak. — ²⁾ Efter Oplysninger velvilligst meddelte af Forstander Palle Kirk.

for Valgmenigheden, at Ideen om Efterskolen fødtes. Men det vilde være forkert, om kun dette nævntes som Aarsag. Thi igennem Pastor Nørsgaards og flere Familjers Forbindelse med Sønderjylland og Sønderjyder havde de faaet at vide, at der paa de Grænseskoler, som da fandtes, ikke var Plads til de unge, der fra Sønderjylland søgte paa Efterskole, og at Skoleforeningens Folk ikke saa gerne vilde have Eleverne sendt længere bort. Der var altsaa Brug for en Efterskole mere ved Grænsen. Pastor Nørsgaard talte med daværende Skoleforeningsformand Hans Jepsen Christensen (18. Dec. 1912 ved en Samtale i Hvidding) og med Redaktør Lebeck i Haderslev (engang i Sommeren 1912), der begge bekræftede for ham, at der var Brug for en Efterskole mere ved Grænsen, og mente, at Skanderup kunde være et passende Sted, og i Valgmenigheden var der jo en Kreds, som kunde danne Baggrund for Skolen. Pastor Nørsgaard henvendte sig nu til nogle af de Familjer, der kunde ventes at være interesserede for Sagen, saaledes P. Midtgaard, Nagbøl, P. Henneberg, Dollerupgaard, Lærer Nissen, Dollerup, A. Høyer, Vissingsminde, C. Olsen, Hjarup, Thomas Hansen, Tvedsgaard, og H. F. Beck, Skanderup. Der var ogsaa adskillige andre, men det var især de ovennævnte, som Nørsgaard henvendte sig til, og de var alle, som han ventede, straks med derpaa. De talte derom og blev enige om, at de vilde prøve, om de kunde sætte det i Gang. Efter at flere Forstanderæmner for den paatænkte Efterskole havde været paa Tale, blev man enig om at

faa daværende Lærer ved Hejls Efterskole, *Palle Kirk*, til at tage sig denne Opgave paa. Pastor Nørgaard talte med Kirk om Sagen, og han var ikke uvillig til at flytte til Skanderup. Rejsningen af en Aktiekapital kom nu i Gang; man henvendte sig ikke alene til Valgmenighedens Folk, men til alle, som kunde tænkes at ville være med, ogsaa til Sønderjyder. Med Aktietegningen gik det over al Forventning godt, saa man ret hurtigt kunde give Palle Kirk et Tilbud, som han kunde modtage, og derefter tog han hele Arbejdet i sin Haand. — I Løbet af Foraaret og Sommeren 1914 blev Efterskolen da opført, og den 20. Sept. blev den indviet, og d. 3. Novbr. 1914 stod den færdig til at modtage sit første Hold Elever. Men forinden var Verdenskrigen da allerede udbrudt, saa at Skolen kom til at begynde sin Virksomhed under helt andre Kaar, end man fra først af havde ventet; men den fortsatte sin Gerning i Haabet om en lykkelig Udgang af Krigen med Sønderjyllands Genforening med Danmark. Dette Haabs Opfyldelse oplevede Skolen sammen med hele det danske Folk i Sommeren 1920, og da havde Skolen allerede i et Par Aar kunnet glæde sig over at være fuldt optaget af sit Arbejde for unge Piger og Drenge baade fra Sønderjylland og Kongeriget og derved være med til at udlette Følgerne af den gamle unaturlige og uretfærdige Grænse ved Kongeaaen. *Elevantallet* i Skolens første Tiaar 1914—25 har været 438 Drenge, 326 Piger; ialt 764 Elever. Skolen gaar sin støtte Gang, og vil sikkert kunne — trods

vanskelige Tider — holde et godt Elevantal under Palle Kirks dygtige og praktiske Ledelse. Omkring den smukke Skolebygning er et større Haveanlæg, og baade Bygningerne og Haven er en Pryd for Skanderup By. — Foruden at være Samlingssted for Valgmenighedens Møder, er Efterskolen ogsaa Mødested for Ungdomssammenkomster, og ved aarlige Elevfester træffer gamle Elever fra Landets forskellige Egne her hverandre. Om Efterskolens *Lærerpersonele* skal anføres følgende:

Palle Kirk, f. 23. Oktbr. 1884, er Søn af Friskolelærer Kr. Kirk og Hustru, Marie K., Sdr. Næraa Friskole. Kr. Kirk var Lærer paa Kr. Kolds Skole for Kolds Børn, Andenlærer i Højby Friskole ved Klaus Berntsen og Friskolelærer i Sdr. Næraa og Kirkesanger i Valgmenigheden sammesteds i Aarene 1875—1910; døde 1911. Palle Kirk har faaet en meget omfattende fri Uddannelse (Realskole, Vordingborg Seminarium, Askov m. m.) og har bl a. været Lærer paa Vestbirk Højskole, Kærehave Husmandsskole, Ringe frie Læreruddannelsesskole, Egebjærg Friskole, Hejls Efterskole i 5 Aar — og siden 1914 været Skanderup Efterskoles Forstander. P. Kirk blev gift 23. April 1910 med *Kirstine Andersen* (Datter af Gmd. P. Andersen, Sdr. Næraa), der er uddannet paa Vallekilde og Hadsten Højskoler, Odense Husholdningsskole og paa Birgitte Berg-Nielsens Husholdningsseminarium i København. Faste Medarbejdere ved Efterskolen har været: *Pastor Nørgaard* 1914—17, *Aage Kirk* 1914—18,

Pastor Eskesen fra 1918, *Kristian Pedersen* fra 1920. Desuden har flere unge, dygtige Lærere og Lærerinder virket dér. 1918 oprettedes en *Fri-skole* ved Siden af Efterskolen; 1920 fik *Fri-skolen* egen Bygning.

I Tilslutning til Valgmenighedens Arbejde maa ogsaa nævnes, at der i *Gelballe Forsamlingshus*, opf. 1907, holdes Møder i folkelig-grundtvigsk Retning; desuden drives sammesteds Gymnastik, Folkedans o. a. lign.

Skolevæsenet.

Før den kgl. Rytterskole blev bygget i Skanderup 1725, har man vel ikke haft nogen fast Skoleundervisning og Skolelærer, men der fandtes de saakaldte „Sædedegne“, som afløste „Løbedegnene“ fra Kolding Latinskole. Sædedegnene skaffede sig Indtægter ved at undervise Børn og voksne. De gamle Degne besad ikke nogen attraa-værdig Stilling, hvad vi f. Eks. har et Vidnesbyrd om i en Oplysning i Kop- og Kvægskatslisten fra 1678, hvori der meddeles, at „Degnerenten her af Skanderup Sogn have af Arilds Tid og endnu hørt til en Dicipel i Kolding Skole. Substituten (Stedfortræderen) *Hans Gregersen*, en gammel Mand, have en ganske ringe Del for sin Tjeneste, have en Hustru og sidder til Huse hos en Boelsmand, navnlig *Hans Jensen* i Skanderup, og have intet

af noget Slags Kvæg." I Pastor Nis Buchs Beskrivelse af Nagbøl Præstegaard 1690 meddeles angaaende Degnen: Der var ingen Degnebolig. Degnen nød i aarlig Løn 4 Tdr. Rug og 5 Mk. „danske" til hver af de tre store Højtider. Af denne ringe Indkomst gaves der aarlig til Kolding Skole 2 Rdl. Der fandtes ingen Grund til at bygge Degnebolig paa. 1712 meddeles, at Degnene i Anst Herred ikke har fri Bolig, men maa leje sig ind hos andre Mennesker (undtagen Degnen til Anst og Gjesten). Degnene nyder deres Løn i Skæpper Land, „men kunde de nyde fri Bolig og blive befriede for Skatter, vilde det være godt, da deres Tilstand er meget slet." 1735 oplyses, at Sognemændene — foruden Skolen i Skanderup — vil have to Skoler til, nemlig en for Dollerup, Nagbøl og Lunderskov og Drabæks Mølle og en i Gelballe By, hvortil Rolles Mølle og Vranterup (Seest Sogn) skulde høre „for Vejens Bekvemmeligheds Skyld." Fra 1765 haves en Liste over Skanderup Skoledistrikts Hartkornsydere, og hvad de enkelte Hartkornsejere har at betale til Skoleholderens Løn. Tilsammen var der 218 Tdr. 1 Skp. Hartkorn. Kvartalsbetalingen var i Juli Maaned 1765: 6 Rdl. 1 Mk. 12 Skl., i Oktober Maaned 10 Rdl. 4 Mk. 8 Skl. Listen gælder for hele Sognet plus Hjarup. Den er underskrevet den 19. Oktbr. 1765 af Lauge J. Høeg, Skanderup Skole. Provst Winther (1756—1792) meddeler i Liber daticus (L. A.), at Degnetoften (ogsaa nævnt 1690) Øst for Kirken fra gammel Tid af har hørt til Præstegaarden, hvorfor Degnen efter gammel Sædvane

hver Prædikensdag nyder sin Davre i Præstegaarden. Degneboligen har tilforn staaet ved Præstegaarden, hvoraf der aarlig blev svaret 1 Rdlr. I en Kaalgaard paa Præstegaardens Grund har Kirkeejeren i Pastor Blæhrs Tid (1719—43) bygget Hus til Degnen, hvilket Blæhr selv skal have forlangt, for at have Degnen i Nærheden af sig. Vedkommende Degn havde Blæhr skaffet til Sognet, og han stod i Yndest hos ham. Blæhrs Eftermand har ingenting sagt til dette, men Winther vil gøre sin Ret gældende og vil have Degnen purret ud. Dog vil han ingenting sige, saa længe den gamle Degn lever. — Først 1725 blev der — som nævnt — bygget en *kgl. Rytterskole* i Skanderup, og fra da af har Sognet faaet i det mindste een fast Lærer og een Skole, hvori alle Børn, selv de fattigste, kunde faa Undervisning. Børn fra Gelballe, som i ældre Tid gik til Skanderup Skole, gik over Markerne (især Wissingsmindes) imellem Gelballe og Skanderup. Nordøst for Wissingsminde var i et Markhegn en Stente [æ stæt], som Børnene gik over. „Æ Stæt“ huskes endnu af gamle Folk. Den *kgl. Rytterskole* i Skanderup har staaet helt til vor Tid, og jeg har hørt adskillige gamle Mennesker fremsige det smukke Vers, der stod over Skoledøren paa en indmuret Tavle. Verset, forfattet af Frederik Rostgaard, lyder saaledes:

„Halvtredsindstyve Aar, Gud, har du mig opholdet,
at Sygdom, Krig og Pest mig intet ondt har voldet;
thi yder jeg dig Tak og breder ud dit Navn
og bygger Skoler op de fattige til Gavn.

Gud, lad i dette Værk din Naades Fylde kende,
 lad denne min Fundats bestaa til Verdens Ende,
 lad altid paa min Stol en findes af min Æt,
 som mener dig, min Gud, og disse Skoler ret“.)

Tavlen med Verset har i mange Aar været nedlagt i Stengulvet i Nagbøl Præstegaards Bryggers — med Indskriften nedad. Nu er Stenen kommen tilbage til Skanderup Skole, hvor den forhaabentlig bliver indmuret i Skolestuen.

Om Skolevæsenets Organisation i Skanderup Sogn findes der en interessant Beretning fra 1816, hvoraf her skal hidsættes Hovedindholdet: I Sognet er kun den kgl. Skole, hvorhen alle dets øvrige Byer søger med nogle faa Undtagelser; thi fra Dollerup gaar nogle Børn til Anst Skole, og ligeledes har nogle hidindtil fra Gelballe været henlagt til Seest Skole p. Gr. af Vejens Længde og Besværlighed. Dollerup har i Forening med Lunderskov kaldet en lejet Skolelærer, ligesaa har Gelballe ogsaa haft en lejet Skolelærer. Da Skanderup Skole ligger i en Udside af Sognet, foreslaar Skolekommissionen, at den bliver flyttet ud til Kirken, hvor der saa skal blive bygget en Skole og Degnebolig. Sognets Byer har til Skanderup Skole følgende Vejlængder: Nagbøl 4800 Al., Dollerup 5100 Al., Lunderskov 5100 Al., Drabæk og og Rolles Mølle og Gelballe 3750 Al. Bliver Skolen bygget ved Kirken, vil Vejlængderne blive som følger: Skanderup, Nagbøl og Dollerup hver 2400 Al., Lunderskov 2500 Al., og af disse Byer kan beregnes 51 skolepligtige Børn, men da Gelballe

*) Se forøvrigt Historiske Strejftog, 146 ff.

i over 50 Aar selv har haft en Skole og nu selv har tilbudt at forpligte sig til at lønne og underholde en ugift Seminarist med Kost paa Omgang, naar Byen saa maa blive fritaget for at give noget til den faste Skole, mener Skolekommissionen at kunne tage imod dette Tilbud, naar Gelballe saa ogsaa vil tage sig af de Udflytterbørn fra Lunderskov og Skanderup, som bor nærmest ved denne By. Det bemærkes endvidere, at G. ligger nærmest ved Vrammerup i Secst Sogn. Nogle Udflyttere fra Skanderup skulde, naar Skolebygningen blev anlagt ved Sk. Kirke, henlægges under Hjarup Skole. — Lærerne og Kirkesangerne kan ved at man henlægger Skolen ved Kirken nemt passe Skole og Kirke, og Børnene kunde samles i Skolestuen om Søndagen til Kirketjeneste og Katekisation, ligesom Præsten ogsaa ved den kortere Vej oftere kunde faa Lejlighed til at besøge Skolen. — Ved Kirken kan faas et godt Stykke Jord til Købs af Kirkeejeren, Søren Due, hvor Skolen da vil komme til at ligge midt i Jordlodden, som kan græsse 2 Køer og 6 Faar, og desuden kan der blive Plads til Have m. v. For Jorden uden Bygning forlanges 400 Rdlr. — Det kgl. Skolehus i Skanderup er saa daarligt paa Tømmeret, at det ikke kan betale sig at flytte det, og desuden kan Skolelodden heller ikke let sælges, naar Huset ikke medfølger. Kommissionen er derfor af den Mening, at det er bedst, det kgl. Skolehus blev solgt tillige med Jordlodden, og at der ved Kirken opføres nye Skolebygninger med Beboelse og Udhuse. Til Brændsel for Læreren i

hans egen Stue og Skolestuerne foreslaas, at Distriktet leverer 16 Læs gode Klyner, 500 Klyner pr. Læs, 6 Tommer lange og 3 Tommer i Gennemsnit, i Stedet for de 4 Favne Brænde; de øvrige 2 Favne leveres in Natura til Skolen af Distriktet. Til Lønning af Lærerne, at det i et og alt kan gaa efter Forordningerne, leveres in Natura ved hvert Aars Udgang 6 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg samt 25 Tdr. Byg, som betales efter hvert foregaaende Aars Kapiteltakst. Bliver den paatænkte Flytning ikke til noget, anslaas Bekostningen af et nyt Skolehus i Skanderup paa den gamle Skolegrund til 644 Rdl. 2 Mk. Skrivelsen er dateret d. 24. Januar 1816 og underskrevet af Pastor S. Højrup, Nagbøl Præstegaard. Ovenstaaende — for sin Tid — fortræffelige Plan blev ikke gennemført.¹⁾ Senere har en lignende Plan været drøftet i Sogneraadet. Der blev bygget *Biskoler* i Dollerup og Gelballe. *Hovedskolen* kom naturligvis til at ligge i Skanderup By, Nord for Vejen. 1908 erstattedes denne Bygning af en stor og moderne indrettet Skole. Den gamle — i 1842 opbyggede — Skole er siden blevet benyttet til privat Brug med Undtagelse af nogle Aar (1913—18), hvor den gjorde Tjeneste som Friskole for Indre-Mission. 1842 blev *Biskolerne* i Dollerup og Gelballe opførte. Disse to Byers første egentlige Skolebygninger er nu private Ejendomme, idet de med Tiden blev for smaa og utidssvarende. 1883 blev bygget en ny stor Skole ved *Dollerup*, der er blevet erstattet af en ny og endnu større Skole 1923.

¹⁾ Beretningen findes i Ribe Bispearkiv 276. (L. A.)

Skolen fra 1842 er Ejendommen overfor L. Dolle-
rupgaard ved Vejkrydset efter Nagbøl. — I *Gel-
balle* blev bygget en ny Skole 1885, og denne Byg-
ning er i 1924 blevet betydelig udvidet, ligesom
der samme Aar ogsaa byggedes en Gymnastiksal
ved Skolen. Den gamle Skole paa Sydsiden af
Vejen benyttedes som Lærerbolig til 1909, da der
blev bygget en ny Bolig til Læreren vinkelret for
den nuværende Skolebygning. Biskolen fra før
1842 er den lille Ejendom bagved Smedjen. — I
Lunderskov har en Tid (o. 1896—1922) været en
I.-M.s Friskole, men denne Skole er nu nedlagt til-
ligemed de øvrige I.-M.s Friskoler, fordi der ved
Sognets Hovedskoler er ansat Lærere, som nu vist-
nok alle hører til denne kirkelige Retning. Derfor
oprettedes 1918 en Friskole paa Skanderup Efter-
skole, som har sine Børn fra Hjem, der slutter sig
til den grundtvigske Valgmenighed.

Om *Lærerne* er Oplysningerne i mange Tilfælde
ufuldkomne, fordi jeg for fleres Vedkommende
ikke har kunnet faa fat i saa fyldige Meddelelser
som ønskeligt. Andenlærere, Vikarer og Lærer-
inder vil ikke blive omtalte.

Skanderup. *Jens Degn*, begravet 31. Marts 1715
i sit 71. Aar. Hans Hustru blev begravet 7. April
1715, 55 Aar.

Jørgen Jensen Chrono (Cronius), f. 8. Juli 1688.
Student fra Kolding 1708. Hører i Kolding 18.
Juli 1716, mag. phil. 1716. Cand. 15. Juni 1719.
Var vistnok Degn i Skanderup i Tiden o. 1716—
1721, idet han i sidstnævnte Aar blev Præst til
Vorbasse og Grene Menigheder. Døde 1735. Hans

Hustru, Sidsel Terkildsdatter, f. i Kolding, og begravet sammesteds 7. Juli 1754, døde i stor Uselshed.

Fra 21. Oktbr. 1746 haves et Skifte efter afdøde Skoleholder *Mads Knudsen* i Skanderup.

24. Maj 1762 holdtes Skifte i Skanderup hos Skoleholder *Lauge Jørgensen Høeg*. Han var vistnok Lærer i Skanderup til henimod 1769; thi 1770 d. 11. Jan. døde *Nis Skoleholder* af Skanderup, 28 Aar 2 Md. 24 Dage.

1773 d. 14. Marts døde Skoleholder *Knud Madsen* i Skanderup, 35 Aar 7 Md. 4 Dage.

1792 5. Juli holdtes Skifte efter *Peder Nissen*, Skoleholder i Skanderup. Han døde 3. Juni s. A., 49 Aar 5 Md. gl.

Hans Efterfølger blev *Niels Jepsen Schaugaard*, som blev beskikket til Skolelærer dér 1792 d. 13. Septbr. af „forhen i Live værende Provst Kastbjerg i Leirskov“, og af Biskop Middelboe blev han d. 20. Juni 1807 kaldet til *Degn* over Skanderup Sogn. „Han er ei Seminarist ei heller undervist af nogen Præst i følge Indbydelse, dog mangler han ikke de fornødne Gaver til Undervisning i Religionens Lære, ligesom han og kan godt regne og skrive samt besidder en moralsk Opførelse, da han blev kaldet til *Degn*, blev han ikke undergivet nogen tilfældig Forandring.“ Han kan „ungefær nyde i Højtidsoffer 20 á 24 Rbdl,“ *Accidenserne* (*Bifortjenester*) giver aarlig „ungefær ligesaameget, *Degne Rug* 3 Tønder og ei siden mere som *Degn*; som *Skolelærer* har han haft 24 Rdlr. *Dansk Court*.“ Af *Korn* faar han intet, men han har *Jord* til 2 *Køer*, 6 *Faar*; til *Foder* 1 *Læs Hø* og

I Læs Halm af hver Td. Hartkorn. Skoledistrik-
tets Skema ser saaledes ud (1816):

	Hartkorn				Familiers Antal	Skolepligtige Børneantal	Familieant. i Distr. Aar 1841		
	Td.	Sk.	Fj.	Alb.					
Skanderup	94	3	3	2	15	20	38		
Nagbøl	24	2	2	"	9	8	11		
Dollerup	26	2	"	"	5	6	18		
Lunderskov	29	7	2	2	12	18	21		
Gelballe	51	2	2	"	12	22	37		
Drabøks Mølle	1	5	"	2	1	2	1		
Rolles Mølle	3	4	2	2	1		1		
	Ialt 241				3 $\frac{3}{4}$	8	55	76	127

Schaugaard døde 15. Januar 1847, 82 Aar 8
Dage gl. Han blev begravet den 23. Jan.

Om en Lærer *Dam*, der vistnok var Andenlærer
i Skanderup i Midten af afvigte Aarhundrede og
var en stor Spasmager, fortælles, at han sagde,
at hvis han fik et *e* sat i Enden af sit Navn, hed
han *Dame!* *Dam* vilde drille Pastor Schmidth og
lavede 11 Bud om ham, der hver især skal have
været uhyre vittige og komiske. „Buddene“ var
meget kendte i Sognet i sin Tid, og de vakte baade
Fornøjelse og Forargelse. Desværre har jeg ikke
kunnet faa fat i deres Ordlyd.

N. C. Bjerrum var Lærer i Skanderup fra 1847
—1868. Han skal have været en dygtig Lærer af
den gamle Slags, alvorlig og streng, men alligevel
afholdt af Børnene. (Se O. Korsgaards Skolemin-
der S. 167).

Hans Peter Rose blev 1. Maj 1868 beskikket til
at være Lærer og Kirkesanger i Skanderup med
Forpligtelse til at spille Orgel i Kirken, „naar en
saadan maatte blive anskaffet.“ Rose døde d. 8.
Juni 1891, 67 Aar gl. En Søn af ham var den i

Koldingegnen saa meget kendte *Kancelliraad Rose*, Kolding, der døde i 1926.

J. P. C. Schmidt, 1891—1902 (f. 6. Dec., 1854, d. 5. Dec. 1902).

Chr. Pedersen, 1902—1910 (f. 20. Nov. 1864, d. 12. Aug. 1910).

Carl Martin Jørgensen, 1910 ff. (f. i Østofte, Fuglse Herred, Lolland, dimitt. 1894 fra Skaarup Seminarium).

Dollerup. 1770 døde Degnen *Augustinus Holdgaard* af Nagbøl, 82 Aar gl. — I Tiden omkring 1800 hed Degnen i Skanderup Sogn *Jens Lindum*. Han boede i Nagbøl, hvor Degnene jo i ældre Tid havde Tilhold i Præstens Nærhed. Jens Lindum ansøgte 4. Juni 1803 Biskoppen om Lov til at faa et bedre Embede, hvor han kunde ernære sig med sin Familie, da han i Nagbøl ikke engang kunde skaffe Føde til en Ko. Han tjente derfor i Tidens Løb en Del som *Uhrmager*, for overhovedet at eksistere. Da han i 1803 er 72 Aar, kan han ikke overkomme Uhrmagerhaandværket længere, og søger derfor om Forflyttelse. Han blev saa Lærer i Veerst, hvor han holdt Hjælpelærer og fortsatte med Uhrmagerhaandværket til sin Død 1813.¹⁾ Der findes vistnok endnu Uhre af Jens Lindums Fabrikat i Nagbølegnen; han huskes i hvert Fald stadig af gamle Folk for Uhrenes Skyld. Slotsgartneren paa *Rosenborg* i København ejer (1923) et af Jens Lindums Uhre!

I Dollerup har siden 1842 været følgende Lærere:

¹⁾ Fra Ribe Amt 1917, 453.

Søren Lauesen Hansen, 1843—54; f. i Ødsted, Søn af Grd. Hans Lauesen. Hansen døde i Dollerup 29. Jan. 1854, 36½ Aar gl., og blev begravet 6. Febr. paa Skanderup Kirkegaard. Paa hans Grav er rejst en Mindesten af „Distriktets erkjendtlige Beboere“ over „Dollerup Skoles duelige og nidkjære Lærer i XI Aar.“ — Hansens Efterfølger hed *Pedersen*, som blev gift med Hansens Enke. Pedersen var en lille Mand, der altid gik med en meget høj Hat paa. Han havde „noget Grimasse ved sig,“ hvorfor Børnene efterbedede ham bag hans Ryg. Han var ellers en dygtig Lærer, og forflyttedes til Hjarup 1865.

Kresten Birk, der blev Lærer i Dollerup 1865, gik allerede paa Grund af Sygdom af i 1876. Han var Husmandssøn fra Outrup ved Varde. Som Lærer var han livfuld og dygtig. Han var paavirket af Kr. Kold og hørte til Askov Højskoles første Venner. Da en Søn af ham d. 5. Decbr. 1894 døde som Elev paa Askov Højskole, skriver Ludvig Schrøder¹⁾ bl. a.: Christian Birks Fader „hører til vore ældste Venner her i Egnen; det var da ikke blot en højtidelig Stund, da vi 7. Decbr. var samlede ved Christian Birks Baare i Gymnastiksalen, men mange herfra var ogsaa til Stede ved hans Jordfæstelse paa Skanderup Kirkegaard.“ Lærer Birk var en frejdig og livsglad Mand med aabent Øre for alt godt og sundt. Han hørte til C. Moes afgjorte Modstandere, med hvem han altid førte en aaben og ærlig Kamp. Birk var

¹⁾ Meddelelse om Askov Højskole 1894—95, 8. 1897—99, 14.

gennem mange Aar Medlem af Sogneraad, Skolekommission m. v. Som ivrig Venstremand havde han stor Andel i Venstres Fremgang i Vonsildkredsen og var i mange Aar Formand for Venstres Organisation i denne Kreds. I sine sidste Leveaar løste han Sognebaand til Pastor *J. Richter*, Vejen. „Nagbøl Birk“, som han populært kaldtes, døde 13. Septbr. 1899; hans Enke, Hedvig Birk, døde 1924. De er jordfæstede paa Skanderup Kirkegaard. En Søn af Birks er den kendte grundtvigske Præst *Hans J. Birk*, St. Jørgens ved Svendborg, tidligere Præst i Ørre ved Herning og Harte ved Kolding.

Nikolaj Nissen, 1876—1920, f. i Hjarup 4. Febr. 1850; dimitt. fra Gedved 1869, død i Dollerup 27. Maj 1921. N. Nissen, Broder til Lærer P. Nissen i Gelballe (se S. 165), var en dygtig og afholdt Lærer og vandt sig under sin lange Skolegerning mange Venner. De to Lærerbrødre, P. og N. Nissen i Dollerup og Gelballe, har gennem deres Lærervirksomhed haft stor Indflydelse paa Ungdommen, og det er en Lykke for et Sogn at have haft Skolelærere som disse to Brødre.

Niels Peder Larsen, 1921—; f. 29. Novbr. 1881 i Dreslette, Fyn; dimitt. 1908 fra Odense; ansat i Dollerup 1. Febr. 1921. —

I *Lunderskov* har der i ældre Tid kun været en Biskole. 1815 meddeles, at *Morten Kiempe*, som i over 30 Aar har været Biskolelærer i Lunderskov, faar 4 Rdl. i Sølv mønt og Kosten i aarlig Løn. — Det er blevet Forf. meddelt af gamle Folk, at Lunderskov Biskole laa (i 1820'erne) i det nuværende „Gamle Lunderskov“ Øst for Jærnbanen.

I denne Skole lærte Børnene at skrive Bogstaverne med en Pind i en Sandkasse. Naar Sandet var skrevet fuldt, glattedes det ud, hvorefter man kunde begynde Skrivningen forfra igen.

Gelballe. 1766 den 6. Juni holdtes Registrering og Vurdering i Gelballe Skole hos Skoleholder *Hans Thomasen Juhl* i Anledning af hans Kones Død. H. Th. Juhl indsendte 1765 en Ansøgning til Bispen i Ribe, hvori oplyses, at han „i nogle Aar har holdet Skolen her i Schanderup Sogn, og nu sidst i Gielballe Bye“ i én af Amtmand von Büllows Skoler. Han har der haft vanskeligt ved at klare sig med Udkommet, og ansøger derfor om at faa højere Løn. Ansøgningen er ledsaget af en anbefaling fra Provst Winther.

1814 den 2. April døde i en Alder af 76 Aar Skoleholder *Johan Rebek* i Gelballe. Hans Efterfølger var et „ungt Menneske“, der ligesom Morten Kiempe i Lunderskov ikke var seminarieuddannet. — Senere kom en Lærer til Gelballe ved Navn *Mørk*. Han havde tidligere været Korporal, og var næppe videre dygtig som Lærer. En Dag i en Regnetime kunde en af Drengene, Peder Andersen, ikke løse en Regneopgave. Han gaar op til Mørk, der sad paa en Forhøjning i Skolestuen. Da Mørk havde set lidt paa Regnestykket, giver han Drengen Tavlen tilbage med de Ord: „Prøv at dividere hende!“ Siden brugte Peder Andersen altid dette Udtryk, naar han ikke kunde finde ud af en Sag. Mørk kunde efter Sigende kun tælle til 1000! Tal, der var højere end 1000, skulde Børnene ikke regne med, for saa mange Penge fik de aldrig! — Den første Lærer i Gelballe efter at Skolen i 1842

var bygget, blev *Jens Lauridsen Møller*; f. i Jærnen 1803; døde 1. Decbr. 1859 af Brystsvaghed. Møller var meget fordrunken og havde Børn med sin Steddatter. Han blev gift 2. Gang med en Toldkontrollørs Enke, fra hvem han siden blev skilt. Han efterlod sig ikke noget godt Minde som moralsk Personlighed, men var vist ellers dygtig nok som Lærer.

Christen Pedersen, f. 30. April 1822 i Lejrskov-Højrup, Søn af Gaardmand og Uhrmager Peder Christensen. Lærer Pedersen blev ansat i Gelballe 1. Marts 1858 og døde 21. Febr. 1877 af Brystsvaghed. Han var en dygtig Lærer af den gamle Skole og en særpræget Natur, Idealist paa en Hals og han vilde ikke bruge fremmede Ord. Han stod en Dag ved Billethullet paa Lunderskov Station og sagde: „Maa jeg faa et Rejsetegn til Kolding?“ „Hvad behager?“ „Et Rejsetegn til Kolding frem og tilbage?“ — „Vil De have Tur- og Returbillet til Kolding?“ „Rejsetegn til Kolding frem og tilbage!“ — Og han fik sit Rejsetegn. Han var en ualmindelig Begavelse i Matematik, og uden at have faaet anden skolemæssig Uddannelse deri end paa Seminariet, lavede han matematiske Opgaver, som han skal have faaet optaget i *Matematisk Tidsskrift*. Han sad med stor Familje i et lille Embede. En Mand sagde om ham: „Lærer Pedersen er jo en stor Matematiker, men at han paa en Løn af 7—800 Kr. har opdraget en stor Flok Børn og anskaffet en saadan Bogsamling, det er alligevel det største Regnestykke, han har præsteret.“ Med alt dette var Lærer Pedersen den jævne Jyde, og hans jyske lune Humør svigtede ham ikke, ikke engang

paa hans Dødsleje. Hans Hustru sagde tit til ham : „A er bange for, du lever ikke, Pedersen!“ — „Det kan blive tumpet nok!“ svarede han. — Og saa døde Lærer Pedersen og Konen sad med den store Flok Børn.¹⁾ Den ene af Børnene, *Holger Pedersen*, arvede Faderens Geni i usædvanlig Grad. P. Nissen, der blev Pedersens Efterfølger som Lærer i Gelballe, opdagede straks Drengens rige Ævner, særlig i Regning og Matematik! Nissen fik bevirket, at Holger Pedersen kom paa Ribe Latinskole, men det blev ikke Matematiken, som senere blev Drengens Studiefag, derimod *Sprogvidenskaben*. Holger Pedersen er nu Professor ved Københavns Universitet i sammenlignende Sprogvidenskab og har som Sprogforsker opnaaet universelt Ry.

1) *Peter Nissen (Jøker)* f. 4. Aug. 1843, Søn af Nis Nissen, Fælsted ved Aabenraa. Efter Lærer-eksamen fra Skaarup Seminarium blev P. Nissen Lærer i Harte; flyttede til Gelballe 1876, hvor han virkede ved Skolen til 1906. Som pensioneret Lærer blev han boende i Gelballe i Villa „Aldersro“ til sin Død sidst i Juli 1923. P. Nissen var en ualmindelig dygtig Lærer og en glimrende Fortæller. Hans Betydning for Eleverne kan vanskelig værdsættes højt nok. Efter sin Afsked som Lærer var han et Samlingspunkt ikke alene for gamle Elever, men ogsaa for tilflyttede, der følte sig draget af denne begavede, sjælfulte og viise gamle Mand. P. Nissen hørte til Pastor C. Moes absolute Modstandere. Af hans endnu utrykte Skoleminder fremgaar det, at han i sine yngre Dage kom sammen med Mænd som Professor Rasmus Nielsen, hvis

¹⁾ Holstebro Flkbl. 11. August 1923.

Forelæsninger han hørte paa Vinding Højskole. Endvidere med Højskoleforstanderne H. Rosendal og Ludvig Schrøder, Cornelius Appel, Seminarielærer Holm, Frk. Poulina Worm, Nordmændene Kristoffer Janson og Kristoffer Bruun, Seminarieforstander Svendsen m. fl. Nissen har skrevet tre Smaabøger: *Stikordet „Er de Hellig“*. *Nu eller aldrig er Danskens Tid. De gamle til Raad, de unge til Daad* — foruden en Mængde Avisartikler. Det er især religiøse Spørgsmaal, han beskæftiger sig med i sit Forfatterskab. Nissen var nemlig meget religiøst optaget og fulgte forbavsende godt med i alle de nye Religionsstrømninger, saasom Theosofi, Spiritisme og Anthroposofi. Han var en Søger, en kristelig Fritænker, der aldrig kunde baases inde, men stadig skulde være i Bevægelse. Han har som Modsætning til Pastor Moe og Indre-Mission, haft megen stor Indflydelse paa sine Omgivelser.¹⁾

Christian Bystrup, der blev Nissens Efterfølger og var Lærer i Gelballe fra 1906—1917, var fra Himmerland. Han ævnede ikke fuldt ud at løfte Arven efter Nissen, hvilket jo ej heller var let; men som Lærer i Historie og Geografi naaede han gode Resultater. Hans let bevægede Sind og religiøse Naturel kom ofte til at spille en fremtrædende Rolle, især i hans Fortælling om det gamle Testamente og Danmarkshistorien, og i saadanne Stunder kunde han fortælle for Børnene saa „Øjet blev stort og vaadt“, og adskillige af hans gamle Elever mindes ofte med Vemod deres rettæn-

¹⁾ Se Kold. Flkbl. 21. Febr., 2. Aug., 22. Decbr. 1923; 3. Jan. 1924.

kende og ejegode Barndomslærere, hvis Skæbne ikke har været helt blid.

Thorvald Madsen, 1918 ff; f. 29. Decbr. 1890 i Agger (Thisted Amt), demitt. 1911 fra Nr. Nisum Seminarium.

I Tilslutning til det foranstaaende om Skolevæsenet skal anføres Otto Korsgaards Skoleerindringer fra Skanderup, der antagelig giver et karakteristisk Billede af Skolegangen i Midten og Slutningen af afvigte Aarhundrede i Landsbyerne.

Den første Dag vi kom i *Skole*, var vor Far eller Mor gerne med oppe hos Læreren. Vi havde en Rigsmark med til ham, som han blev meget glad ved. Han klappede os paa Kinden, og det hele saa meget lovende ud. Men der kom andre Tider. Vi havde her i Skanderup i min Skoletid en gammel Degn (N. C. Bjerrum) [Se S. 159], der var nogle og 80 Aar, da jeg blev konfirmeret. Han var en megt dygtig Lærer, men han kunde ogsaa bruge Tampen, og det var ikke sjældent, han lettede Laaget paa Katederet, hvori der laa to Tampe: en lang een med fire-strengt Reb med en lang Spidsning paa. Den var de store Drenges Skræk. Den anden Tamp var mindre, men den var rigelig stor til at indgyde de smaa Dreng og Piger Skræk. Der gik aldrig en Skoledag, uden at Tampen var i Brug, for vor Degn vilde have Orden, og det havde han ogsaa. Hver Skoledag begyndte med Andagt. Degnen stod med blottet Hoved paa Katederet, og en af Børnene fremsagde Bønnen. Degnen udpegede en ny til det hver Gang, og paa denne Maade fik han alle Børnene lært at bede. Under Andagten var der dyb Stilhed. Dette gentoges ogsaa Middag

og Aften. Efter Morgenandagten var der Overhøring Religion. Naar der var een, som ikke kunde Lektien, fik han (hun) Lov til at „sidde efter“. Hjalp dette ikke, blev Synderen inviteret op til Katederet, hvor der vankede 2-3 Slag i den flade Haand af Tampen. Denne Straf nyttede altid for en Tid. Tampen brugtes ogsaa i andre Tilfælde. Naar et Par var kommet op at slaas, og den, der fik Klø, saa sladrede, blev Tampen brugt igen. Men særlig gal blev Læreren, hvis een løj. Det kunde han nemlig se, og saa fik den skyldige mindst 4-5 Slag. Vor Lærer var nemlig en udmærket Mand, der vilde opdrage os til at blive ordentlige Folk. Alle Fagene laa ham alvorligt paa Sinde, og han arbejdede flittigt med os. Desuden gjorde han ikke Forskel paa Folks Børn. Han var haard ved de uvillige Børn. Vi havde stor Respekt for ham. Aldrig saa vi ham smile, og traf det sig alligevel engang, saa' det ikke godt ud for os. Præsten skulde dengang besøge Skolen hver 14. Dag. Det gjorde han for det meste ogsaa. Der afholdtes to Eksamener aarlig, hvor Præsten og 2 Mænd (Skolepatroner) afhørte os. Disse Dage fik vi ogsaa Karakterer og blev sat op eller ned alt efter Duelighed. Vor Præst, Ulrik Kjærulf Schmidth (1834—70), var en gammel Mand, da jeg gik i Skole. I Skolen og ved Konfirmationsforberedelsen krævede han ogsaa dyb Respekt og Lydighed, men han var tillige en yderst retsindig Mand. Pastor Schmidth kom meget i min Faders Hus, og jeg har en Broder, der er opnævnt efter ham. Jeg hørte til det sidste Hold, han konfirmerede. Om Konfirmationen er fortalt sammen med Kirkegangen (se S. 141).

Folkeliv og Folkeminder.

Indledning. I det følgende skal meddeles, hvad jeg har kunnet finde af utrykt og trykt Materiale vedrørende det gammeldags Folkeliv i Skanderup Sogn. Det utrykte Stof er i alt væsentligt indsamlet af mig selv i Tiden o. 1920—1925 efter forskellige Meddelere. Den bedste Fortæller var Husmand *Otto Korsgaard* (jfr. Side 7), der paa min Foranledning nedskrev sine Erindringer, af hvilke jeg tidligere har udgivet Udtog i: Fra Ribe Amt 1924, 107 ff. og i Venstrebladet for det sydlige Jylland d. 28., 29., 31. Decbr. 1923, 2., 3., 4., 5., 10. og 12 Jan. 1924. Foran i nærværende Arbejde er paa de for Emnerne passende Steder anført en Del af Korsgaards Meddelelser (saaledes Side 85—88, 94—107, 114, 126, 140—144, 167—168), men Hovedparten af hans Erindringer vil dog være at finde i de følgende Afsnit. Hvor *jeg*-Formen benyttes, og ikke andet er bemærket, er det Otto Korsgaard, der taler. Hvor der ingen nærmere Oplysninger om Hjemmelsmænd er anførte, er det mine egne Erindringer fra Barndom og tidligste Ungdom, der ligger til Grund for det meddelte. Nogle Sagn, Trosforestillinger, Fortællinger og historiske Oplysninger er taget fra *Evald Tang Kristensens* og *P. Eliassens* Bøger, hvad Noterne vil vise. Hele det utrykte Materiale findes i *Dansk Folkemindesamling* paa det kgl. Bibliotek, København. Koldingegnen hører ikke til de fra et Folkeminde-

synspunkt set særlig særprægede Egne, men derfor kan det maaske dog nok have sin Interesse at erfare, hvad der i Litteraturen findes om denne Egns Folkeliv og Folketro, og jeg skal derfor anføre Hovedparten af de Bøger og Afhandlinger, hvori der findes Oplysninger om disse Emner.

Anders Fisker [o: Jægermester *A. Chr. Teilmann*, Kærgaard]: Erindringer om Vest-Jylland (Hist. stat. Maanedsskrift f. Ribe Stift 1838—39, 49 ff.) *H. F. Feilberg*: Almuens Sæd og Skik i Egnen mellem Kolding og Ribe (Nord. Maanedsskrift I, 321 ff.) og Dansk Bondeliv I (1889), II (1899). *Anders Simonsen*: Andst og Gjesten Sogne i de sidste Aarhundreder (1888). Kolding Omegns Landboforening ved *Emil Konradi* (1912) med Afhandlinger af *J. Richter* (Vejen Sogn), *J. Nissen* (Malt Sogn), *Ludvig Elbæk Jessen* (Føvling Sogn). *P. F. Jensen*: Fra Veerst Sogn (Fra Ribe Amt, 1917). *Chr. Lindskov*: Erindringer fra Lille Anst (Fra Ribe Amt 1913). *K. Kristensen*: Træk af dagligt Liv i Vejstrup Sogn omkring 1850 (Vejle Amts Aarb. 1926). *Poul Lindholm*: Starup Sogn (1911), Landsbyen Dons (1923), Almind Sogn (1927). *J. P. Harbo*: Slægten Ravn (1918), Slægten Lauridsen (1923). *Poul Terps* Erindringer, væsentligst fra Starup Sogn (Clausens og Rists Memoirer og Breve XXXX (1923), *Henrik Ussing*: *Minder fra Erritso* (1915—1917). *P. Eliassen*: Kolding (1908), Historiske Strejftog (1923). Kongeaaen (1925—26) [jfr. her S. 8]. I *Evald Tang Kristensens* mange Bøger findes spredt rundt omkring en Mængde Folkeminder fra Koldingegnen, bl. a. meddelte af *Postbud Petersen*, Fredericia, der var fra Gelballe, hvorfor de fleste af hans Medde-

lelser til E. T. Kr. benyttes i det følgende (jfr. Stedregistret til Danske Sagn VII [1901] og Stedregistret til Jysk Almueliv, Tillægsbind VI [1905]). *August F. Schmidt*: Om Herredsfoged Jep Thomsen og Noesgaard (Fra Ribe Amt 1925), Hellige Kilder i Ribe Amt (smsts. 1926), Helligkilder i Vejle Amt (Vejle Amts Aarb. 1925), Sagn og Tro knyttet til Sten i Vejle Amt (smsts. 1927), Sagn og Tro knyttet til Sten i Ribe Amt (Fra Ribe Amt 1928), Bidrag til Askov Højskoles Historie (Dansk Udsyn 1925), Fra Røi og Ravnholt (Kolding Folkeblad d. $12/3$, $13/10$, $22/10$ 1927), Fra Seest Sogn (smsts. $25/12$ 1925, $5/6$, $4/8$, $24/9$ 1926), Lejrskov (Danske Studier 1926), Danmarks Helligkilder (1926), Hyrdedrenge og Hyrdeliv (1926), Byhyrder (1928), om Trældiget se Henvisningerne Side 14. — Se endvidere de historiske Aarbøger for Vejle og Ribe Amter, hvor der i mange forskellige Afhandlinger, som ikke er nævnt her, findes Bidrag af folkloristisk Art, Det bør ogsaa nævnes, at Dansk Folkemindesamling besidder et stort utrykt kulturhistorisk Stof vedrørende Kolding-Eggen.

Det vilde være en let Sag at gøre Rede for, at de fleste Skikke, Sagn og Trosforestillinger i Skanderup Sogn har ret nærstaaende Sidesstykker andetsteds i Danmark. Oplysning herom vil let kunne findes ved at slaa efter i *H. F. Feilbergs* Ordbog over jyske Almuesmaal, i *E. Tang Kristensens* mange Bøger og i Foreningen „Danmarks Folkeminder“s Skrifter. Det skal blot nævnes — for at undgaa mulige Misforstaaelser og unødige Forargelse — at de utrolige Fortællinger om Hekse og kloge Koner

i Skanderup Sogn genfindes med omtrent samme Indhold overalt i Danmark, de er ikke et Produkt af Folketroen i Skanderup Sogn alene, men er Laan andetsteds fra, som saa henføres til bestemte Tilfælde indenfor det nærmeste Landomraade. Ligesaa med Sagn om Bjærgkoner, Brandtræer, hvide Damer, Spøgelsesdyr, kloge Præster, Kirkesagn (se S. 12, 30, 31, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 114, 115, 126, 128), Gengangere, Dobbeltgængere, Cyprianus o. s. v. Folkelivet har i Skanderup Sogn naturligvis gennemgaaet samme Udvikling som Folkelivet i andre danske Egne.

Trods det at Folkemindematerialet fra Skanderup Sogn ikke paa nogen Maade staar over Jævnmaalet, saa tør det dog anses for værdifuldt at faa saa indgaaende Oplysninger fra et enkelt Sogn som muligt, idet saa alle de smaa Forskelligheder, som jo findes indenfor hver Egn, bliver draget frem og kan benyttes ved store Undersøgelser. Det er Summen af de mange forskellige Enkeltheder, der giver en Egns Folkeminder et lokalt Kolorit.

Selv om det ikke er lykkedes mig paa enkelte Omraader at faa saa mange Oplysninger tilvejebragt som ønskelige, saa tør jeg dog tro, at nærværende Skildring vil have sin Betydning, fordi den viser, hvormeget (og hvad Slags) Stof det har været muligt at fremdrage i vor Tid i et ikke afsidesliggende Sogn i en Egn, hvor alle moderne tekniske Fremskridt tidlig vandt Indpas. Det er forøvrigt Tiden fra de daarlige Bondeaar i 1820'erne og fremefter til vor Tid, de følgende Siders Oplysninger omhandler. Selvom det altsaa er Materiale fra en sen Tid, der fremlægges, kan dette dog have et ikke ringe histo-

risk Værd, idet det er en Erfaring, at Landalmuen i det hele har hængt stærkt ved nedarvede Skikke og Forestillinger, saaledes at meget nu kendt og brugt kan have Aarhundreders Hævd, hvilke mange af de nedenanførte Nutidsmeddelelser da ogsaa viser sig at have.

Landsbyerne.

I Landsbyfællesskabets Tid laa Gaardene samlede i Landsbyerne, hvoraf Skanderup Sogn har fem. I 1683 bestod Skanderup By af 16 Gaarde og 4 Boelssteder, Gelballe af 9 Gaarde, der ejedes af 12 Mænd, Lunderskov havde 7 Gaarde, Dollerup og Nagbøl, der havde Bymark fælles, bestod tilsammen af 13 Gaarde, hvoraf Præstegaarden i Nagbøl var den ene. Med Udskiftningen, der fandt Sted 1774 (Skanderup, Nagbøl) og 1776 (de øvrige Byer og de to Vandmøller), begyndte den Ændring i Bebyggelse, der har givet Landskabet et noget andet Udseende, end det forhen havde, idet der efterhaanden byggedes Gaarde og Huse omkring paa de store Bymarker, hvor der til omkring Aar 1800 var fuldkommen ubeboet. Store Dele af Bymarkerne henlaa i Hede, hvorom Alfund i vor Tid er et Vidnesbyrd.

Gelballe og Dollerup har oprindelig været *Terrænbyer*, idet disse Byers Gaarde og Huse har maattet føje sig efter Terrænet, hvilket ogsaa tydelig viser sig i vore Dage især for Dollerups Vedkommende, hvor Aa og Eng mod Nord og Øst samt et bakket Landskab mod Syd og Vest bevirker, at Byens op-

rindelig faa Gaarde har ligget i en Række paa Sydsiden af Engdraget nær ind til de højereliggende Marker mod Syd. Gelballe havde før Udskiftningen omtrent Vinkelform, da Bebyggelsen Nord for Vejen ikke kunde blive regelmæssig i Øst-Vest som Syd for Vejen, fordi Engdraget dengang — som nu — hindrede Bygningsanlæg Nordøst i Byen. Nord for Engen har der dog helt fra gammel Tid ligget en Gaard, idet en saadan er afsat paa Markkortet 1774 paa det Sted, hvor den nuværende Gaard Gelballehave findes.

Skanderup, Nagbøl og Lunderskov var oprindelig *Langbyer*, d. v. s. Gaarde og Huse fandtes i to Rækker én paa hver Side af Vejen. I Nagbøl laa Gaardene dog kun paa Sydsiden af Vejen. Et Par Gadehuse fandtes paa Vejens Nordside overfor Nagbølgaard.

Landsbyens *Bygninger*, der laa tæt sammen, var meget smaa i Forhold til Nutidens Huse. Otto Korsgaard meddeler, at Stuehuset i en saadan gammel Gaard var bygget af Bindingsværk¹⁾, medens Udhusene for det meste var byggede af Træ, svære Egestolper og Egeplanker, nogle omtrent et Par Alen brede. Disse Huse var ikke synderlig tætte, især var Kostalden utæt. Køerne stod og frøs, men de var hærdede. Om Vinteren blev de drevne ud til Dammen eller til Mergelkuler for at vandes, og tit maatte der først slaaes Hul paa Isen. Laden laa hyppigst langs med Vejen, og i Porten var der en Lem, hvorfra Folkene kunde tale med Naboer og Vejfarende. Den blinde Peder Hansen (f. 1831)

¹⁾ Om Bohave m. m. i 18. Aarh. s. S. 70—72.

har meddelt til P. Eliassen, at Skanderup i 1809 bestod af en Del gamle Bøndergaarde, hvoraf 9 laa i selve Byen tæt ved en stor Dam, der endnu findes. Foruden de 9 Gaarde var der 3 Huse samt en Smedebolig og en kongelig Skole (jfr. S. 153). P. Hansens Bedsteforældre byggede Rørkærgaard paa en Udlod henne Øst for Skanderup. Fra Rørkærgaard og til Seest Skel var helt ubebygget. Der var da megen Hede, Buskads og Kær. Fra Rørkærgaard havde de mest Samkvem med *Hjarup*, der laa nærmest ved, selvom den er Hovedbyen i et andet Sogn.

Aarets Fester.

Om *Julen* var der særlig Travlhed. Der blev gjort rent i Stuerne, og Karlene sled med Rengøringen ude omkring Gaarden. Der var en trykket Stemning, hvis der ingen Sne faldt i Julen, for saa var man vis paa en hvid Paaske. Julen varede til Helligtrekongerdag, og i denne Tid var der mange Julegilder, hvor Tjenestefolkene altid var med. Desuden var der Juleballer, hvor baade unge og gamle morede sig. De unge dansede, de gamle spillede Kort eller saa' til. Der var særlig to Slags Kortspil: „*Brus*“ og „*101*“. Man spillede ikke om Penge. Brusen spilledes med Kridtstreger, som saa saadan ud:

For hvert Spil, som vandtes, fik man en Streg. Der var tre Kort, som havde Navne, det var *Spidt*: Klørknægt, som var den største, *Brus*: Hjerter Konge, *Gal Hund*: Spar 8. Det var Løjer,

naar et Par var saa uheldige at tabe en Streg. Mændene kunde sidde en hel Aften og spille Kort. Det var Skik, at Mændene fik en Dram, og den kunde de sidde ved en hel Aften og nippe til; de kunde nippe over 10 Gange af en saadan lille Snaps, hvortil de ogsaa tog en Slurk Øl. Der var ingen Svir og Drukkenskab, men der herskede den gladeste Stemning. De unge legede for det meste Panteleg og Blindebuk. De gamle drøftede hyppig Historier om *Napoleon*. Der var en 3—4 Mand, som havde staaet under hans Kommando, og det var særdeles interessant at høre deres Fortællinger. De var meget stolte af at have været i Frankrig, og Trekejserslaget ved Austerlitz var deres Yndlingsemne.

Jeg havde to Bedstefædre. Den ene var en stille og rolig Mand, den anden var munter. Han sang gerne til stor Fornøjelse for Tilhørerne. Naar han havde nippet et Par Gange af Glasset, var det gerne Napoleons Signal, naar det særlig gjaldt, som han sang. Det lød saaledes, selv om jeg ikke vød, om det er helt korrekt: „Fransk Leksio, Leksio Delanatrio Delapo, Delapo. Bonapartrio kommandere de Kanoner gevalirio, paa Kommandoen sættes Bonapartrio.“¹⁾ De var begge med i Krigene under Napoleon, og de var stolte af det. Det var noget for os Knægte at høre paa, og min Fader, som var Invalid fra 6. Juli 1849, var ogsaa en opmærksom Tilhører. Fortællingerne endte gerne med de Ord: Det var skam-

¹⁾ Er vel: Fransk Lektie (o: det franske Signal): de la nation, de Napo—, de Napo(leon) Bonaparte kommanderer o. s. v. Endelserne skal naturligvis gøre Ordene „franske“. Smlgn. E Bindstouws „Fransk“, f. Eks. „Pif næ laang Rør“.

meligt, at det gik den Mand saaledes, for det var saadan en pæn Kejser. Dette har jeg selv hort i min Barndom i 1850'ernes Slutning. Julefiden indtil Nytaar gik med Selskabelighed og Hjemmeforlystelse. Der var en Del Skikke, som skulde overholdes. Pigerne maatte ikke sy Juleaften, saa fik de baa'l Fingre. Intet maatte pudses i Julen, hverken Støvler eller Seletøj. Fra Nagbøl meddeles dog, at man nok maatte pudse, men ikke smøre og slibe i Julen. Hang der hvidt Tøj ude i Julen, skulde der ske Dødsfald i Huset, hvortil Tøjet hørte, inden Faste. Fra Jul til Kongedag maatte ingen Redskaber gaa rundt, hverken Rok eller Slibesten (Lunderskov). Julenat Kl. 12 rejste Kreaturerne sig op. Ploven maatte ikke staa ude Julenat, saa satte Jerusalems Skomager sig paa den.

Nytaarsaften plejede gamle Amanda at glatte Asken ud i Skorstenen for at se, om der kom en Fod til Syne. En Nytaarsaften viste der sig to Fødder, en stor og en lille, for hende i Asken, og i det kommende Aar døde baade Kone og Barn i Gaarden. Amanda turde aldrig siden forsøge at se Fodspor i Asken. Dette hændte paa en Gaard i Gelballe omkring 1872. Karle og Drengene drog forhen rundt i større og mindre Flokke og skød Nytaar ind. De voksne Karle skød undertiden med Gevær. Ofte gik Flokken fra den ene By til den anden. Det blev derfor tit hen paa Morgenstunden, inden de sidste kom hjem fra Turen. Naar Flokken havde skudt Nytaar ind, skjulte den sig bag Husene, saa Folkene i Gaarden ofte havde Besvær med at finde „Skytterne“.

Naar de endelig var komne ind, fik de Æbleskiver med Snapse til. I ældre Tider brugtes Æbleskiver meget mere om Julen end nu. Karlene og Drengene havde (og har) for Skik at lave Skælmstykker denne Aften. Var der en Mand i Byen, de havde Nag til, eller var der én, som let blev gal eller hvad der nu kunde være i Vejen, — ja, denne Mand kunde være sikker paa Nytaarsdag at finde sine Redskaber de særeste Steder: En halv Vogn paa Taget, en Vogn kørt lang ud paa Marken, Trillebøren foran Døren o. s. v. Hyppigst var disse Streger uskyldige og morsomme, men undertiden kunde de nærme sig til Skurkestreger. En egen Spænding var der over Byens Karle og Drenges Nytaarsnat. Det var jo om at udrette noget, som kunde sætte Byen i Forundring. For de gamle og Pigerne var Nytaarsaften en meget højtidelig Aften. Nu stod de ved Indgangen til et nyt Aar, hvad vilde det bringe? Der var nok at tænke paa. Husfaderen læste i Bibelen eller fremsagde et Salmevers, f. Eks:

„Til Ende Aaret haster,
har du anvendt det vel?
Har du forsaget Laster
og søgt i Dyden Held?“

eller:

„Træd frem min Sjæl paa Aarets Morgen,
jag af din Tanke Tvivlens Sky.
Det gamle Aar det er dig Borgen
for Herrens Naade i det ny“. o. s. v.

Nytaarsaften skulde man ud at se *Nytaarsny* for om muligt deraf at faa Besked om det kommende Aars Hændelser. Man skulde da altid have noget

i Haanden, hyppigt toges Salmebogen med ud. Den slog man op i og saa efter, hvad det var for en Salme, der blev truffet; thi derefter skulde det ny Aar forme sig. Slog man op paa en Begravelses-salme, skulde man dø i det kommende Aar, var det en Bryllupssalme, blev man gift eller kom til Bryllup o. s. fr.. Mange gamle kan endnu huske, at deres Forældre eller Bedsteforældre saaledes „hilste“ Nytaarsny. Det var dog ikke altid Nytaarsaften, Nytaarsny hilstes, men den Januaraften, da Nyet første Gang viste sig.

De unge Piger kunde Kongeaften faa Klarhed over, om de skulde faa en Fæstemand i det nye Aar, og hvem det blev. De skulde gaa baglængs i Seng og fremsige følgende Vers:

„Hellig Tre Konger tre,
lad mig i Nat se,
hvis Seng jeg skal rede,
hvis Dug jeg skal brede,
og hvem jeg skal leve og dø med“.

Saa skulde de i Nattens Løb — i Drømme — faa deres Tilkommende at se.¹⁾

I *Fastelavnen* holdtes Ringridning. Sejrherrn blev særlig hædret. (Ringridning har i mange Aar været helt afskaffet i Egnen, men er nu efter Genforeningen med Sønderjylland taget op paany. Dog holdes Ringriderfesten nu ikke mere i Fastelavnen, men i Sommermaanederne, i Juli, August eller September. Festen holdes paa en Mark ved Lunderskov og afsluttes med Bal og Præmieuddeling i Gelballe

¹⁾ Jfr. Kolding Folkeblad ²⁴/₁₂ 1923. Jysk Almueliv Tillægsb III, Nr. 558.

Forsamlingshus om Aftenen.¹⁾ I gammel Tid fejredes Fastelavn ogsaa ved, at man slog Potter itu, slog Katten af Tønden og holdt Sækkevæddeløb. Endnu hænder det, at baade Børn og voksne klæder sig ud og drager omkring og morer Folk med Sang og narret Optræden. Børn gaar rundt og sælger Fastelavnsboller ved Dørene. Bollerne er nemlig en fast Spise i Fastelavnen.

I *Paasken* skulde man have 9 Slags Kaal Skærtorsdag, og Paaskelørdag spises der „Paaskeæg“. Paaskemorgen skulde man op at se Solen danse, ligesaa *Pinsemorgen*.

Først i Maj skulde man *ride Maj ind*. Rytterne var da pyntede med Blomster, især med den hvide Majlind. Denne Skik ophørte o. 1860.

St. Hans Aften brændes Blus paa Høje og Diger. Det gælder om, at Blusset brænder saa længe som muligt. Efter Blusbrændingen leger Ungdommen omkring Baalet (nu til Dags de kendte Sanglege fra Ungdomsforeningerne). Det er et særegent smukt Syn fra en af de store Brehøjbakker at se de mange Blus i den disede Sommernat. Man plantede Husløg St. Hans Aften paa Tagrygningen. Bojede Løgene sig mod hinanden i Opvæksten, vilde de to unge faa hinanden, som Løgene var plantede for. Vendte Løgene sig hver sin Vej, fik de unge ikke hinanden. Heksene samledes ved Korsveje, naar de skulde ride paa Korteskaft til Bloksbjærg.

I *Hosten* var der meget at iagttage, og den var fuld af Overraskelser baade for Børn og unge. Pigen (*Optageren*) maatte ikke tage rent op efter Host-

¹⁾ Se Lunderskov og Omegns Ugeblad, Oktbr. 1922, Aug. 1923.

karlen, mens han strøg Leen, saa den følgende Karl kunde komme helt paa Linie med sin Formands Hug. Skete det, skulde Pigen give Brændevin. Hun skulde lade mindst tre Hug ligge. Naar Fratageren tog Forken fra Forkeren enten paa Læsset eller i Loen, skulde Forkeren give Brændevin. Den, der væltede med et Læs Korn paa Marken, skulde „brænde“ Lyset Høstgildeaftenen. Naar det sidste Skaar høstedes, skulde Børnene gerne løbe ind i Skaaret og fange Haren, som muligvis kunde være skjult i dette Skaar, der var dens sidste Tilflugtssted, inden Marken blev tom. I Skikken „at fange Haren“, der kendes enkelte Steder endnu, har vi en Rest af en ældgammel Agerbrugstro, idet Høstens Vætte mentes at være gemt i det sidste Skaar i en Hares Lignelse. Det sidste Neg var, mens det stod paa Marken, Kornaandens synlige Form. Det skulde bæres hjem af den, der havde bundet det. Den Karl og Pige, der høstede det sidste Skaar, blev i Nagbøl kaldt „Fissemand“ og „Fissekone“, de skulde sidde i Sofaen om Aftenen ved „*æ Opskør*“, hvilket var en stor Ære. Den Dag, man fik ophøstet, strøg Karlene for Kaalene ude i Haven. Mon det bliver Alvor? tænkte Børnene, trippende af Spænding. Men de udspekulerede Karle blev — efter gammel Skik — blot ved at stryge, indtil Husmoderen kom ud og skænkede Brændevin til dem og bød Æbleskiver rundt. Saa holdt de op, og Kaalene var reddede. Den Mand, der bliver sidst færdig med at høste, faar en „Fissemand“ sat over til det endnu ikke høstede Kornstykke. Manden med dette lidet høviske Navn er en i Legemsstørrelse udpyntet Dukke med

Rive og hyppigst forsynet med en Seddel eller et Brev med det Indhold, at han nok vil have Arbejde, — hvor meget han vil have i Dagløn, hvad han vil have at spise, hvor han vil ligge o. s. v., jævnligt krydret med Satire og Vittigheder — alt i Forhold til Brevskrivernes aandelige Formuenhed. De fleste tager pænt mod en Fissemand, men det har hændt sig, at en Mand i Raseri under høje, ildevarslende Lyde har plukket den ubudne Gæst i mange Stykker. De slemme Karle fra Nabogaarden, der havde sat Fissemanden over til Manden, saa „Overfaldet“, og de frydede sig saare.

Høstgildet, der holdtes den Dag, det sidste Læs blev hjemkørt, var en af Aarets største — omend korteste — Fester. Folk var nu glade, fordi alle Huse var fulde. Deres Hænders Arbejde var blevet vel-signet. Alle, der havde deltaget i Høsten, blev indbudt. Enhver spiste saa meget, han eller hun orkede. Efter Maaltidet dansede de unge, de gamle spillede Kort og fortalte Historier og drak Punch¹⁾. Nu holdes der ikke saa store Høstgilder mere i Hjemmene derimod holdes et aarligt Høstgilde bl. a. i Gelballe Forsamlingshus.

Efteraarsmøderne i Forsamlingshuset og paa Skanderup Efterskole er — som alle de øvrige grundtvigske Efteraarsmøder Landet over — en moderne (mere aandelig) Form for Høstgilder. De har deres Begyndelse i *Peder Larsen Skræppenborgs* store Høstmøder, der holdtes paa hans Gaard i *Dons* i 1860'erne. Indre-Mission holder et ugelangt Efteraarsmøde i

¹⁾ Kold. Flkbl. 25/9 1924.

Kirke og Missionshus, — som Regel med stor Tilslutning og Besøg fra Harboøre (jfr. S. 138).

Livets Højtider.

Bryllup. Ved Indbydelse til Bryllup skulde der gaa en Bydemand rundt og byde ind. Det var i Regelen en Haandværker, for det meste Skrædderen. Naar han kom indenfor Døren, stod han stille, satte sin høje Hat paa Haandtaget af Kæppen, sagde „Goddag“ og begyndte paa sin Byderemse. Nu var det Skik at komme med Spørgsmaal, naar han var midt i Remsen, som han skulde besvare, og saa skulde han fortsætte, hvor han slap, uden at sige fejl. Jeg hørte selv engang saadan en Bydemand. Da han var kommen midt ind i Remsen, spurgte en Pige: „Skal I ha' opstuede Kartoffler og Fjedtgræver?“ Herover blev Skrædderen gal og glemte, hvorvidt han var kommet, og Pigen sagde saa til ham: „De haae do soed jæn Gang!“ Det var store Løjer, naar han saadan kunde blive forstyrret. Han gik ogsaa „for Buer“¹⁾, som det kaldtes, hvor han saa maatte høre sine Fejl i Remsen. Et Bryllup varede almindeligvis tre Dage. Første Dag var det gerne blot Familien i Gildelaget, som var til Stede. Skanderup By var delt i tre Gildelag: Vesterbyen, Midtbyen til Korsvejen og Overbyen. Første Dag bestod Kosten af en røget „Svinebøst“, som den Skinke kaldtes, man fik kogte Kartoffler og Duelse (Sauce) til. Skrællede Kartoffler kendtes ikke den-

¹⁾ for Borde.

gang. Kaffe var jo ikke saa godt kendt, men Cikorie og brændt Korn med lidt Fiskeskind brugtes. Det sidste var saa godt „te aa klar æ Kaffe mæ“, sagde de gamle Koner. Anden Dag fik de den uundværlige Risgrød og til Efterret Bergfisk. Den Dag var Folk, der ikke hørte til Familien, indbudt. Kun om Natten var Familien ene samlet til Dans og Kaffe. Tredje Dag var hele Ungdommen og alle fra de forrige Dage samlede. Da blev Resterne spiste, og derefter blev der danset til den lyse Morgen. Til Brylluppet hørte unge Karle til Hest, som holdt opstillet bag Bryllupstoget. Rytterne maatte ikke ride, førend den sidste Vogn var kørt fra Døren. Musikanterne sad paa den første Vogn og blæste hele Vejen til Kirken og i Kirken. Det var ingen let Sag at være Forridere. De kom sidst fra Hjemmet og skulde være de første ved Kirken, og saa endda møde Brudeskaren paa Halvvejen, om bag ved den og endda først til Kirken og holde opstillet for at tage mod Brudeskaren. Inden Brylluppet blev der givet „Fon“, d. v. s. at alle, som skulde med til Festen, gav Smør, Æg, Skinke og andre Fødevarer. Der var somme Steder, Folkene havde nok at leve af et halvt Aar efter Brylluppet, saa meget blev der leveret. Ænder, Gæs og Høns blev bragt levende eller slagtede, alt efter Ønske. Inden Brylluppet kunde der tages Varsel af, hvem der skulde faa hinanden (jfr. Helligtrekongerverset og St. Hansløgene). Fandt man en hel Rugkærne i det Brød, man spiste, skulde Kernen sættes over Døren, og man skulde lægge Mærke til Navnet paa den Person, som derefter først kom ind ad Døren. Denne

Persons Navn skulde nemlig bære samme Navn som den tilkommende Ægtefælle.¹⁾

Barsel. En frugtsommelig Kone maa ikke kigge gennem Sprækker eller se i en Kikkert, saa bliver Barnet skeløjet.²⁾ Ryster Hestene, naar de er spændt fra, efter at de har været henne at hente Jordmoderen, gaar det ikke godt med Fødselen.³⁾ Smaa Børns Toj maa ikke ligge paa Jorden, førend de bliver døbte; thi der kan blive noget gjort ved dem.⁴⁾ Naar et nyfødt Barn spreder sine Fingre eller pletter paa Tommelfingeren, bliver det et roligt Barn.⁵⁾ Dersom man bærer Vuggen med Barnet i baglæns eller vugger med den tomme Vugge eller rokker med den, bliver Barnet arrigt.⁶⁾ Inden Barselgildet bragtes „Fon“, men denne Fest varede kun en Dag. Børnene blev almindeligvis døbte, naar de var 6 Uger gamle. Ved Daaben maatte Moderen ikke komme med ind i Kirken, inden Præsten havde været ude i Skriftehuset for at „læse hende ind“. Hendes Mand eller en fremmed Kone var da tilstede. Indlæsningen foregik lige før Prædikenen. Enkelte brugte efter Daaben, naar Barnet blev baaret ud af Kirken, at holde det op mod Solen, saa Barnets Ansigt beskinnes. Saa blev Barnet smukt. (O. K.) Inden en Kone havde holdt sin *Kirkegang*, maatte hun ikke gaa under en anden Mands Tag eller tværs over en Vej.⁷⁾ Naar Konen kom hjem fra sin Kir-

¹⁾ Jysk Almueliv Tillbd. III, Nr. 566. Jfr. naar en spejler sig ved Lys, faar vedkommende Kærestesorg. Naar en taber sin Mad, saa det falder med Smørsiden nedad, siges til vedk.: „Di Kjærrest haa naak et vasket sej i Daw“ (Jysk Almueliv Tillbd. III, Nr. 554—55). ²⁾ J. A. Tillbd. III, Nr. 726. ³⁾ smsts. I, Nr. 992. ⁴⁾ smsts. III, Nr. 765. ⁵⁾ smsts. III, Nr. 768. ⁶⁾ smsts. III, Nr. 778. ⁷⁾ smsts. III, Nr. 902, 911.

kekonegang skulde hun lægge sine Handsker i Vuggen, saa vilde Barnet ikke segle (∴ sagle).

Dødsfald og Begravelse. Forskellige Begivenheder varslede Dødsfald. Drømmer man, at en Tand falder ud af ens Mund, da dør en af Familien eller en af ens Venner. Gør det meget ondt, bliver det en nær Slægtning (f. Eks. Ægtefælle).¹⁾ At drømme om Æbler, Blomster o. s. v. om Vinteren, naar der intet er af saadant, betyder, at der snart vil dø en af Familien.²⁾ „Hun bliver ikke gammel, hun bærer hendes Ligkiste paa hendes Næse“ siges, naar Aarerne over Næsen er meget tydelige.³⁾ „Ja, kan du ikke kende mig, saa lever a ikke længe.“ Naar Forandringen er saa stor, at Mennesket er ukendeligt, da menes, at det er Døden.⁴⁾ Naar Døren springer op af sig selv, vil der snart komme Bud om Dødsfald eller ogsaa kærkomne fremmede.⁵⁾ Naar en Grønkaal har hvide Blade, vil det drive: „æ Ku aa æ Kloww eller: æ Kuen aa æ Stoww.“⁶⁾ Om Varsler for Døden fortæller Otto Korsgaard følgende Træk. En gammel Kone, jeg ofte arbejdede hos, fortalte mig, at hun i sin Pigetid, medens hun var i sit Hjem, en Gaard tæt ved Skanderup By, en Dag saa en 5—6 gamle Koner i sort Tøj komme gaende til Gaarden. Konerne gik og løftede i Skorterne, endda Vejret var meget tørt. Ikke længe efter denne Begivenhed døde Fortællerskens Mor, og da hun skulde lægges i Kiste,⁷⁾ blev det øsende Regnvejr, og de 5—6 Koner, der var Nabokoner, kom gan-

¹⁾ J. Almucliv Tillb. III, Nr. 1461. ²⁾ smsts. Nr. 1467. ³⁾ smsts. Nr. 431. ⁴⁾ smsts. Nr. 1573. ⁵⁾ smsts. Nr. 1591. ⁶⁾ smsts. Nr. 1660. ⁷⁾ Straa. som Lig har ligget paa, maa ikke bruges til Strøelse. Dyrene, for hvilke det strøs, er nemlig udsatte for at dø. (J. Almucliv, Tillb. I, Nr. 971).

ske rigtig til Gaarden, som de var set komme en Tid i Forvejen. En anden gammel Kone fortalte O. Korsgaard, hvorledes hendes Mand, der handlede meget, en Morgen døde i Agestolen paa sin Vogn i en Gaard lige udenfor Kolding. Da han skulde begraves, spændtes hans sædvanlige Køreheste for Ligvognen, men da de kom udenfor Gaarden, vilde Hestene ikke ud af Stedet. Der maatte spændes et Par andre for, de gik godt. Men det forblev en Gaade, hvorfor Hestene ikke vilde gaa. — En Mand blev en Aften vækket ved, at én pikkede paa Ruden. Da han skulde se efter, var der ingenting. Et Par Aftener senere kom Naboen og pikkede paa Ruden og meddelte, at en Røgter havde druknet sig. Det var Dødsvarslet herfor, han havde hørt et Par Aftener i Forvejen. — Naar et Kistelaag hørtes smække, varslede det Død. Gamle Hanne hørte altid en Hund tude før et Dødsfald. Det var nemlig Dødsvarsel. Hun kunde komme og sige: „Nu dør der snart én her nede i Skoven, for a hørte N. N.'s Hund tude!“ Hendes Spaadom slog altid til. Naar en Stork saa ned i Skorstenen, betød det Dødsfald i Huset. Naar et Menneske dør, ringes med Kirkeklokken. Da gamle Benjamin døde, skød hans Søn Jagtbøssen af over ham for at forvise sig om, at han var død. Dette skete imellem 1850—60. *Ligskarer* kørte altid til Skanderup Kirke ad de gamle Kirkeveje. Kun i den nyeste Tid har man brudt med denne Skik, og man kører nu ofte ad kortere og nye Veje til Kirken. Folk strør Grønt paa Vejen ud for Huset, hvor en Ligskare kommer forbi. Man hilser med blottet Hoved paa en forbi-

kørende Ligskare. Naar Kisten er sænket i Jorden, hejses Flagene hyppigst paa hel Stang.

Selvordere kom forhen ikke ind i Kirken ved Begravelsen, ligesom der ikke holdtes Ligtale over dem eller ringedes med Kirkeklokken. De blev begravede Nord for Kirken. Nu er disse Regler for Selvmorderes Begravelse vist helt afskaffet i Sognet.¹⁾

Mindre Sammenkomster.

Om *Sommeraftnerne* samledes Ungdommen paa Landsbygaden og legede. De gamle saa til og morede sig. Der legedes „Enkepar herud“, Karlene rykedes i Reb og tog „Krylderes-Halvtejt“, spillede Skorsten, sprang Buk o. s. v.²⁾ Ofte sluttedes en Aften med, at Flokken satte sig i Vejgrøften og sang Viser. Otte Korsgaard husker, der var en Vise om Doktorsønnen i Ribe, der løb Spidsrod oppe i Rendsborg. Den begyndte saaledes:

„En Aften jeg gik at spadser
alt ud paa den grønneste Vold,
der mødte mig en Pige,
hun var dejlig, hun var skøn.“

Eller ogsaa sang de Visen om de tre Piger fra Skanderup, der i 1864 løb med Tyskerne — eller ogsaa Strasborgvisen, der begyndte:

„Søde Marie, o luk mig dog ind,
o lad mig herude ej staa.“

---

¹⁾ Om en Begravelse 1665 se Side 69 f. ²⁾ De mest almindelige *Bornelege* var i min (A. F. S.) Barndom: Fangelegen Tik, Langbold, Klapop, Put, Pind, Enke, Gaasen og Ræven og maaske flere. *Fodbold* har nu fortrængt de fleste gamle Lege. Ungdommen bruger de almindelig kendte *Sanglege*: Tyv, Syv raske Piger, Der brænder en Ild o. s. v. og *Pantelege*.

De sang ogsaa en Vise om „Karl og Emma“ og flere andre.

Folk brændte selv deres Mursten i gammel Tid, og imens Stenbrændingen stod paa, samledes gamle og unge til *Teglovns-sjov*. Det var nogle meget gemytligge Aftener. Den første Aften var der især fuldt Fyr. Da skulde der lidt Brændevin til. Ved Teglovns-sjov blev der leget mange Lege, og somme Tider vedblev Legen til henad Morgenstunden. Der var især en Leg, der blev brugt: En Karl tog en anden ved Benene og skulde saa løfte ham op, imens han, der blev løftet, holdt sig stiv som en Pind. Der var en meget stor Teglblænder, som én Mand ikke kunde løfte op. Saa tog en Mand fat i hvert af hans Ben, men en Aften under denne Kraftprøve gik det ene Ben af Led i Knæet.

Ballerne gik meget lystige. Vi kunde faa saa mange Punsche, vi vilde have, og de kostede kun 4 Skilling pr. Stk. Til et Bal samledes en 15—16 Par, og det var en stor Ære for de yngre Karle og især for Pigerne at komme med. Karlene stod for Ballet, og det gjaldt om for hver især af dem at faa en køn Pige med og helst en, der dansede godt, og det kunde saamænd ogsaa gerne behøves, for hen paa Natten, naar Karlene havde faaet for meget at drikke, var det rart at have en god Dame at støtte sig til. Ved et Bal fik vi først Kaffe og Kage, saameget vi vilde have og to Punsche. Kl. 11 fik vi Mellemmad og Snapse i Rigelighed — og det blev mange. Desuden blev der i Aftenens Løb drukket mange smaa sorte, saa der kom jo efterhaanden til at herske en høj Stemning ved saadant et Bal. Naar der efter

en „Omgang“ skulde danses igen, hændte det let, at en Karl traadte en anden paa Foden, en tredje skubbede til, og dette blev ofte Indledningen til et Slagsmaal. Henved Kl. 3 om Natten sluttedes Ballet med Kaffe og et Par Punsche. (O. Korsgaard).

Ved *Legestuer* i Gelballe var der hyppigt Slagsmaal og Drikkeri. Bonderne drak selv meget. „Folkene var grow ugudelige. Om Mandagen var det ikke sikkert, Manden havde alle sine Folk hjemme. Nogle var forslaaede, andre sov Rusen ud. Lege-stuerne holdtes i de smaa Daglejerhuse udenfor Byen. Daglejeren tog Fortjenesten af Brændevinen, han solgte. Karlene i de forskellige Byer sloges altid, naar de kom sammen til Gilde.“ (Andreas Jakobsen). Ved et Bal hos en Arbejdsmand nede i Gelballe Skov blev der Slagsmaal; i Kampens Hede forsvandt den unge Musiker ud af et Vindue. Han turde ikke være der længere. Ballet standsede saa. (Jes Rieper).

Mellem Karlene i Skanderup og Hjarup har der altid været Fjendskab. Hver Lørdag og Søndag Aften mødtes de til Slagsmaal et eller andet Sted mellem de to Byer. Denne Skik er ophørt nu, men i tidligere Tider var saadanne Karlekampe meget almindelige. (P. Lauesen Holt).

Folk var forhen ligesom mere djærve i deres Optræden end nu til Dags. Ved Gilderne sad de gamle i deres grove Dragter og med Træsko paa. De røg Pibe, punschede og spyttede altimens som Snakken gik. Var der en ung Fyr, som talte med, kunde han faa til Svar af en af de ældre: „Du behøver et aa takke Vorherre for Visdom, for den har du ingenting faaet af!“ Eller der kunde fortælles om en

Episode som denne: „Det var æ Vonsda før Skjætosda, vi haad faat æ Lu' klej te Spising. A haad sat mæ midtskjens for æ Bue, lav Baltser — ham fra Hoskjær — tov om mi Kuen, lav hun gek forbi ham mæ 32 Par Kopper. Inden han so sig te, loed han ud o æ Mørring! A tov li saa dejle aa linnet han derud, uden te der gik saa møj som en Kop i Stokker!“ (Niels Poulsen¹).

Smugkroer var der i alle Sognets Byer. I GammeLunderskov var der Smugkro i den tidligere Kontrollorbolig. Dette Hus findes endnu. I Gelballe var der Smugkro hos Kjesten Lasses, hvis Hus laa niidt i Byen. Forøvrigt havde Høkrene Smugkroer. I 1870'erne kom Albani-Øl fra Odense til Skanderup. Det sad Bønderne og drak hos en Enke, som havde Udsalg af Øllet, der var i hvide Flasker. Før denne Tid var det hjemmebrygget Øl og Brændevin, der blev drukket.

Smaatræk fra det daglige Liv.

Smaa Begivenheder gav Anledning til mange Samtaler. Vi skal derfor høre et Par Eksempler paa, hvad det var for Hændelser, det var, som kunde more Folk.

Der boede i Skanderup en rigtig Spekulanter, Gaardmand Niels Staulund [?: Stagelund]. Han sagde en Sommeraften til sin Røgter, der var en rigtig gammel, men ærgerrig Mand: „Hør Tyge, vil du ikke ride med til Hjarup Kro efter en Lejel (Dunk) Bræn-

¹) Kold. Flkbl. 25/6 1924.

devin?" „Jo, det kan a godt“, svarede Tyge. Nu havde Niels Staulund ligesom flere andre Gaardmænd et Horn i Siden paa Tyge; han var nemlig i Besiddelse af den fineste sølvbeslagne Merskumspibe i hele Byen. Men hans hele Løn gik næsten ogsaa til at holde den vedlige. Af Klæder havde han kun, hvad Folk gav ham. Strømper brugte han ikke. Derimod tyggede han Skraatobak, og til dette havde han et Hul bag Køerne, hvor han tog en Sten op og gemte Tobakken, for, som han sagde, den holder sig alletider saa rar fugtig der. Nu havde Gaardmanden to gule Hopper, Moder og Datter, som var vel tilredne. Naar Manden rømmede sig to Gange, foer de afsted som vilde Dyr, og naar han rømmede sig én Gang, standsede de og gik sagte. De kom saa paa Hestene, Niels Staulund og Thyge; de havde hver sin Merskumspibe i Munden og red i al Fortrolighed efter Hjarup til. Manden havde selv Lejlen, for han vidste, hvad der forestod. Nu var det Skik, at Byens Ungdom samledes paa Gaden om Aftenen, og da Rytterne lige var komne til Byen gav Manden de to „Hm'er“ fra sig, og Hestene foer afsted ind iblandt Folkene, der flygtede til alle Sider. Niels Staulund raabte: „Holdt Tyge, hvad fejler du, rid ikke saa hurtig, a kan slet ikke følge dig“; men Tyge havde nok at bestille med at sidde fast. Dengang de var komne forbi Folkene, gav Gaardmanden et „Hm“ fra sig og saa standsede Hestene, da de kendte Signalet, hvilket Tyge ikke gjorde. Gaardmanden sagde, at saadan maatte han ikke ride, for han var nær faldet af, men det var Tyge, han mente, hvad han dog tav stille med. Saa kom de

op i Kroen, fik noget i Lejlen og et Par smaa Punsche samt fik Piberne stoppede, hvorefter de red hjem igen, men Hjemturen gik ligesom Udturen. Niels Staulund fik aldrig Tyge med ud at ride tiere.

„Der boede en Mand i Gjelballe, som hed Terkild Hjuler, og han var jo Hjuler af Profession. Saa snakkede han med en Mand, de kaldte Gale-Dinnes, om han ikke kunde skaffe ham en Egevoognstjært, saadan en vilde han gjerne have. Gale-Dinnes kommer saa en Nat og trommer paa Vinduerne, og Terkild kommer af Sengen og ud til ham. Da havde han Vognstjærten, og han rejser den op paa Enden, og Terkild ser op ad den. Saa siger Terkild: „A vil give dig saa og saa meget, hvis du kan skaffe mig bestemt Mage til den.“ Han var jo bleven i Lyst for at faa flere af den Slags. „Det kan a Fanden flække mig“, siger Dinnes, „a ved lige, hvor den staar.“ Saa bad han ham om at lægge den hen til Husenden, og Dinnes kommer med ham ind og faar hans Betaling og noget til Føden. Saa gaar Gale-Dinnes, og Terkild gaar i sin Seng. Noget efter at han er falden i Søvn, kommer Gale-Dinnes igen og trommer ham op. „Nu har a en Vognstjært igen til dig.“ Terkild kommer ud i Doren i den bare Skjorte, og Dinnes rejser den op. Terkild ser opad den og siger: „Den ligner den anden.“ — „Akkurat, Fanden flække mig“, siger Gale-Dinnes. „Du kan lægge den om til den anden“, siger Terkild. Han lægger den om og kommer med ind og faar hans Betaling og saa lidt at drikke. Derefter gaar han, og Terkild gaar i hans Seng. Næste Morgen, da Terkild kommer op og skal om at se til

hans Vognstjærte, da var der kun én, og nu gik det op for ham, te han var bleven narret. Gale-Dinnes havde solgt en Stjært til ham to Gange.“¹⁾

I Lunderskov holdtes der for en Del Aar siden *Dyreskuer*. En sjællandsk Karl, der tjente i Gelballe, var til Skuet med en sort Orne for sin Husbond. Sjællænderen fik i Dagens Lob en hel Del Kaffe-punsche og lagde sig til sidst ved Siden af Ornen og sov. Solen skinnede stærkt den Dag, hvorfor begge laa udstrakt paa Jorden. Altimens de ligger og sover, kommer Dommerne med Præmieskiltene. Paa Forslag af den ene af Dommerne, en gammel Gaardmand, der var en stor Kommersmager, blev Præmieskiltet hængt paa Sjællænderen, som nu laa sovende hele Eftermiddagen med Skiltet bundet paa det ene Ben. Han fik første Præmie! Denne Tildragelse morede Folk sig over længe efter.

I Tilslutning til Dyreskuehistorien kan maaske passende anføres et Træk optegnet af E. Tang Kristensen²⁾, der har Forbindelse med Lunderskov. „Hans Rankenbjærg i *Vorbasse* kørte til Fyen med Potter. Han kørte ad Vejen til Lunderskov, og der var han et Sted inde i en Kro. Da han var rejst savnede Staldkarlen hans Pibe. Paa Fyen gjorde Hans en god Forretning, og saa byttede han sin gamle Vogn bort og fik en ny, der var egemalet. Alle Vegne, hvor han nu kom, skulde han vise dem den Vogn, og da han paa Tilbagevejen kommer forbi Lunderskov, var han inde igjen i den samme Kro, hvor Piben var blevet væk. Da han saa kom til den næste

¹⁾ E. T. Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind VI, Nr. 126.

²⁾ Jysk Almueliv, Tillægsbind VI, Nr. 1183.

Kro, vilde han vise Staldkarlen der sin Vogn. Han gik rundt om den og saa paa den, og saa siger han: „Hvad er det? har du dit Navn malet paa Bagsmækken?“ Nu skulde de til at se, og da stod der malet med Tjære de tre Bogstaver *Tyv*. Det havde Staldkarlen i den forrige Kro jo faaet lavet.“ — Og her en lille Beretning om et slemt *Hagljejr*. Det var omkring 1869, det Aar, lav æ Hawl de faldt, javn lav Jens Ravns Kone hun sad Enke, da faldt der saanen mæ Hawl, te Boget aa Row de faldt nie o Dollerupgaards Mark. Lav æ Smed vild go ind ad æ Faastow, fløw der to Agerhøns ud ad æ Faastow. Aa æ Daw ette, da Hans Kvist vild indad æ Værkstejdør, da bløw'et Løwn, for da var æ Værkstejdør hiel spærret aa Hawl. (Niels Poulsen). — Forhen solgte man først *Svinene*, naar de var 2—3 Aar gamle. Det var da nogle langbenede, storbørstede nogen, som var meget forslugne og ret uhyggelige at se paa. To Naboer, der ejede et Par Smaagaarde nær Rolles Mølle, solgte hver et saadant stort Svin aarlig. De hjalp hinanden med at drive det til Lunderskov, hvor Store Iver fra Gejsing opkøbte Svinene og drev dem Sonder paa. Han bød paa dem og købte dem i en Slump, som man nu sælger en gammel Hest eller Ko. Naar Svinet var solgt, købte de to Naboer en god Flaske Brændevin, gik med den ned til Bakkerne ved „Træbro“ og drak den der, imens Handelen blev drøftet. Svinosalget tog hele Dagen, og var en stor aarlig Begivenhed. — *Renlighed*. „En Dreng var kommen i Snedkerlære i Dollerup. Men da Konen var forfærdelig skiden, klagede han sig til andre Folk, og de hjalp ham

derfra. Hun brugte hendes . . . potte til at sætte deres Mad ind i, og deres Kalvegryde til at koge Suppe og Kaal i. Kalven havde hun staaende i et tomt Sengested ude i Dønsen“¹⁾).

Brandspande. I gammel Tid brugte Folk *Læderbrandspande* ved Ildebrand. Hvorfor de var af Læder, kan ingen give ret Besked paa, men denne Brug gik over til at blive et Slags Mundheld, idet man sagde til en, der gik i store Træskostøvler: „Det er da nogle slemme Brandspande, du har paa!“

Nagbølgaard tilhørte fra 1826 *Christen Hansen Juhl*, der ejede den (17½ Td. Hk.) endnu 1851. Han var bl. a. en stor Studehandler. Paa Marken udenfor Gaarden overnattede Studene, inden de blev drevet sønderpaa. Æ rø Læj lukkede for dem. Juhl havde saa mange Penge, naar han kom hjem fra Handel, „at Røø Rasmus og Jep Anhøj Fanden tammæ et ku bær æ Kas mæ æ Sølvpeeng ind i æ Hus!“ Naar Juhl skulde ud at køre, raabte han bare paa sin Karl: „Jep, kan do fo fresk Halm i mi Støvl!“ — saa vidste Karlen Besked. Man kunde se paa Juhls Kasket, hvorledes Studehandelen havde været. Naar Skyggen vendte opad, havde Handelen været god; vendte den nedad, havde Handelen været daarlig. Gaardene i Skanderup betalte *Kirketiende* i Korn til Nagbølgaard. Naar Gaardmændene saa kom kørende hver med en lille Klat Havre, og Juhl selv var ved at køre ind, kunde de ikke faa Lov til at komme ind i Laden med Tiendekornet; Juhl raabte blot til dem: „Smid æ Kurn i en Dyng op imud æ Mur!“ Chr. Juhl havde friet sig ind paa Nagbølgaard. Han

¹⁾ E. T. Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind III, Nr. 95.

var ellers en sonderjysk Kniplingskræmmer. Efter Juhl ejedes Nagbølgaard af *C. A. v. Bülow* (død 1886), der havde Gæstevenskab med Grev Schaffalitzky de Muckadell, og Grevinde S. d. M. skænkede v. Bülow en Vindfløj, der endnu sidder paa Nagbølgaards Lade. Vindfløjen kostede dengang 32 Rigsdaler. v. Bülow mageskiftede i 1863 Gaarden til *Poul Petersen*, der havde den til 1870. Den ejedes derefter af *J. C. Poulsen* 1870—85, af *Niels J. Poulsen* 1885—1926 og tilhører nu *Poul F. Poulsen*. I 1909 brændte Nagbølgaard, hvorefter den blev opbygget i moderne Stil og har nu den længste Lade i Sognet

Dollerupgaard tilhørte 1829 *Hartvig Møller*, som 1849 sammenlagde sin Gaard i Dollerup (14 Td. Hk.) med en anden sammesteds (7½ Td. Hk.) og 1868 solgte Dollerupgaard (20 Td. Hk.) for 53,100 Rd. til Baron *Holger C. F. Stampe* (senere Lensbaron Stampe-Charisius, til Vivgaard), som 1875 afhændede den for 170,000 Kr. til Købmand *M. V. Meyer* i Kolding (ogsaa til Vivgaard), der 1877 solgte den for 232,000 Kr. til Sagfører *M. Pagh* i Fredericia (død 1882). Derefter tilhørte den *I. P. Hansen*, *Jørg. Vrang*, *F. M. Jensen*, *F. W. Petersen*, atter *F. M. Jensen*, og endelig *Semler*, som i 1902 solgte den (20 Td. Hk.) for 106,000 Kr. til *N. Bengtson*, Ferupgaard. Senere tilhørte den *H. Sahlertz*, *P. Henneberg* og nu *Christian J. Henneberg*¹⁾. Dollerupgaards Udbygninger brændte den 28. Fbr. 1928.

I samme Tidsrum som Nagbølgaard ejedes af von Bülow og Dollerupgaard (lidt senere) af Baron Stampe, ejedes *Dolleruplund* af en *Lojtnant*, og disse tre Rangspersoner, der, foruden Præst og Degn, havde

¹⁾ Trap 4. Udg. VIII, 572 f.

til Huse i de to Landsbyer, har sikkert foraarsaget, at Nagbøl og Dollerup i Aartierne efter 1850 har været temmelig ansete i Sognet, og det er derfor ikke umuligt at følgende *Byremse* stammer fra hin Tid:

„De Nagbøl Herrer,
de Dollerup Knerrer,
de Lunderskov Lunter,
de Gelballe Klunter,
de Skanderup Vandplasker.“

„Herrer“ og „Knerrer“ (vredladne?) hentyder vist til, at der i Nagbøl og Dollerup har boet kendte Mænd. „Lunter“ (dovne) og „Klunter“ (kejtede) er jo ikke videre opmuntrende Benævnelser. „Vandplasker“ skal hentyde til de mange Vandplasker, som i sin Tid fandtes i Skanderup (jfr. S. 45). Om anførte Byremse skulde stamme fra 1860—70'erne kan naturligvis ikke afgøres, men dens Indhold synes at kunne passe ret godt paa Forholdene dengang¹⁾; muligvis er den dog ældre²⁾).

Livet paa Wissingsminde og en Husmands Levnedsløb.

Otto Korsgaard, der i mange Aar arbejdede paa Sognets største Gaard, *Wissingsminde* (nu 18,9 Td. Hk.; ca. 219 ha, deraf Ager 194, Skov 18), har nedskrevet en Del Oplysninger, der giver et godt Indblik i Dagliglivet paa en stor Gaard og i en ArbejdsmandsKaar et langt Liv igennem. En Sammenarbejdelse af *Otto Korsgaards* Erindringer om *Wissingsminde*

¹⁾ Kold. Flkbl. 14. Juli 1921. ²⁾ Thorkild Gravlund: Kongeretsen 1924, 58.

suppleret med nogle Navne og Aarstal, især fra Traps Danmark, 4. Udgave 1928, VIII, 572, giver følgende Skildring.

Min Faders Morfader var en Thylænder og blev hvervet i en Kro nede i Thyland og kom til at ligge paa Kolding Slot i 16 Aar. De første 8 Aar i fast Tjeneste, de andre 8 Aar lod han sig leje for 4 Mark Lybsk. Han stod med min Bedstemoder paa Armen, da Slottet brændte i 1808. Efter Slotsbranden gik det noget tilbage for Kolding, medens Haderslev tog til i Velstand. Al Handel med Smor og Korn flyttede til Haderslev, men Kolding var jo dog stadigvæk den Købstad, vi søgte til.

1820 brændte Wissingsminde. Den ejedes da af en Hr. Buch, og dette var ikke saa forunderligt, da mange Folk i Skanderup dengang havde Buch-Navnet. De var alle i Familje og var nogle haarde Halse. I 1820'erne laa meget af Wissingsmindes Mark hen i Hede, og saadan var det jo de fleste Steder dengang. Gaarden blev imidlertid solgt til *Peter Schultz* (død 1867), der var Fyndbo og oprindelig havde lært Sadelmagerhaandværket. Paa sin Vandring skal han være kommet til Højen ved Vejle, hvor han blev kendt med den Højen-Præst, *Hans Wissing* (Præst i Højen 1800—37), om hvem der fortælles en Del Historier, idet han nemlig kunde mere end sit Fadervor og var i Besiddelse af Cyprianus. Præsten fik paa en eller anden Maade bevirket, at Schultz kom til Wissingsminde. Schultz blev forøvrigt gift med Højen Præsts Jomfru. Paa Wissingsminde kom denne Præst ofte i Besøg, og han huskes endnu af gamle Folk. I Tidsrummet 1830—1880

spogte det ikke saa sjældent paa Gaarden. En Dag i 1845 eller 1846, da Pigerne skulde ud at malke til Middag i Stalden, begyndte et Par Køer lige overfor Døren at tumle sig saa forfærdeligt, saa Pigerne blev meget bange. Der var ingenting at se. Da Køerne havde huseret et Par Minutter, begyndte det næste Par ligeledes, og saadan blev det ved hele Rækken igennem. Derefter gik det over til den anden Række og fortsatte lige ned til Døren. Saa blev der Ro. Alle Gaardens Karle og Piger saa derpaa, og mens Spektaklet stod paa, overhældte de Køerne med Vand, men det hjalp ikke. Naar Herskabet var ude at køre, og Staldkarlen og Stuepigen sad og ventede paa det, kom der ofte en Vogn kørende hen foran Døren. Naar de kom udenfor, var Vognen borte, og de kunde høre den køre over Gaarden om efter Vognporten til; men lob de saa derom, var der heller ingen Vogn. Der findes Folk endnu, som har løbet efter Vognen. Jeg har tit selv hørt det — og mange andre underlige Ting. Flere Gange, naar vi sad i Folkestuen, der laa lige op til Mælkestuen, kunde Kernen tage til at brumme, saa et Par Heste ikke kunde sætte den i værre Fart. Vi blev bange, skønt vi var 16—17 voksne Karle og sommelider var der en 6—7 Piger, men der var ingen saa modig, at han turde vove at gaa ud og se, hvad det var. Allerbedst, naar ingen anede det, begyndte Hakkelsemaskinen at arbejde om Aftenen. En Aften, Staldkarlen gik ud for at fodre Hestene, gik han vild, skønt han havde en Lygte med. Han kom helt ned til Skoven, der ligger en Fjerdingvej fra Gaarden, og fandt først hjem anden Dags Morgen. En

Aften, da jeg som Røgterdreng vilde gaa i min Seng, saa jeg ved Maanelyset inde i Stalden en rod Ko komme løbende ned af Grebringen. Jeg troede, det var en los Ko, men saa faldt jeg over noget, jeg véd ikke, hvad det var, og hørte saa tydeligt en gaa med Træsko. Jeg raabte paa den anden Røgter, men fik intet Svar. Jeg blev nu meget bange. Næste Morgen viste det sig, at der ingen Køer var løse. Det samme har gentaget sig mange Gange. Se, det var jo Højen-Præst, der fik Skyld for alt dettel

Denne føromtalte Schultz var en vældig Morgenmand, der drev Gaarden (21 Td. Hk.) meget op. Kl. 3¹/₂ maatte Folkene op og ud at sprede Mergel eller plante Træer. Der skulde spredes 25 Læs Mergel om Morgenen før Davretid om Sommeren eller ogsaa bestilles andet, men Kl. 7 Aften var de fri, og saa gik Schultz ude ved Folkene og talte og legede med dem til Kl. 10. „Nu skal I i Seng, Børn“, sagde han saa. Kosten var tarvelig. Et halvt Stykke Brød til Davre og Mælk og Grød for Resten. Lidt Brød til Formiddagsmellemmad. Grød eller Vælling til Middag hver Dag med et lille Stykke Flæsk eller Kalvekød til. Om Eftermiddagen lidt Brød og om Aftenen Mælk og Grød. Dette var Dagens Kost til strengt Arbejde. Paa Gaarden var fire Tøndetærskere og 12 Karle. Saadan var Forholdene til 1840. Saa blev de bedre, men ikke meget, for saa pryglede Schultz dem, han kunde, baade Karle og Piger. Folkene vilde nemlig ikke mere lystre. De vilde have mere at spise og være fri for den Morgentur.

1862 blev Wissingsminde af Stadthauptmand *J. S. Borch*, Proprietær *Petersen*, Etatsraad *T. M. S. Qvist-*

gaard og Hospitalsforstander *H. Fonss* solgt for 72,000 Rdl. til Landvæsenskommissær *Krog-Meyer*, som 1875 afhændede den (17 Td. Hk.) for 214,000 Kr. til *F. T. Svendsen*.

Mine Forældre var Daglejere paa Wissingsminde. Min Fader, som var Invalid fra 6. Juli ved Fredericia, kunde ikke gøre fuld Tur. Min Moder var en fattig Pige og ikke saa stærk af Helbred. De blev gift 1851, da min Fader kom hjem fra Lazarettet i København, hvor han havde ligget et Aar. Han overtog sit Fædrenehus, et gammelt faldefærdigt Hus midt i Skanderup. Murene var lerklinede, der var halve Døre, aaben Skorsten, Lergulve og blyndfattede Vinduer ca. 1 Alen paa hvert Led. Derinde var kun lidt luftig om Vinteren og meget koldt. Det kneb med at tjene Føden, da min Fader var uarbejdsdygtig. Han lærte saa at blive Klodsmager, da det var en siddende Stilling. Alle Folk brugte ogsaa dengang Klodser i Stedet for Sko, og der var mange Mennesker, som hverken ejede Sko eller Stovler. Det kneb for ham at faa Raad til at faa Klodsmagerhaandværket lært, da hans Pension kun var 40 Rigsdaler om Aaret. Læretiden kom mine Forældre over, men saa blev min Fader uventet syg og laa længe. *Læger* var der ikke mange af. I Kolding var kun to, der baade havde Kolding By og Opland at passe. Lægehjælp blev heller ikke ret meget brugt den Gang. Man brugte mest Hjemmeraad. Det kunde min Fader dog ikke klare sig med, han maatte have Læge, og det var ingen let Sag. Naar man skulde have „Doktor“, skulde to Spænd Heste afsted. Man kørte i Kassevogn, da

der ikke kendtes til Fjedervogne dengang. Lægen havde selv sin Agestol, en stor læderbetrukken Stol med fire Kroge til at hægte over Vognens Sidesjæl. Naar Lægen saa skulde hentes, kørte det første Spænd med Vognen alt hvad Hestene kunde løbe til Kolding og fik ham paa, medens den anden Vogn kørte langsomt hjemmefra. Naar den sidste Vogn saa kunne høre Vognen med Lægen komme, skyndte Kusken sig at spænde fra for saa hurtig som muligt at kunne spænde for „Doktorvognen“. Og nu gik det saa i fuld Fart videre med friske Heste for Vognen med Lægen paa hjem efter Skanderup til. Jeg har selv set dette mange Gange i min Barndom. Denne Befordring af Læge varede ved til 1864 i det mindste; thi da saa jeg den for sidste Gang. Min Fader skulde iglebides i Tindingen, det var Brug i hin Tid. Hvad han fejlede, ved jeg ikke, men det var noget i Hovedet. Et Aar efter fik han *Koldfeber*, det var en mærkelig Sygdom, som graserede den Gang. Alle Mennesker fik den. De fejlede ingen Ting, kun fra Kl. 2 Eftermiddag til Kl. 4 frøs de og rystede, om aldrig det var saa varmt. Naar de to Timer var omme, fejlede de intet. Nu er der ingen, som faar Kolden tiere. Nogle siger, det er fordi Markerne er dræned, hvorfor Luf-ten er sundere nu. Det skulde altsaa være de sure Marker, som var Skyld i Koldfeberen.

Min Fader fik 2 Rigsbankmark (72 Øre) om Dagen paa egen Kost, naar han arbejdede paa Wis-singsminde. Dette var for lidt til 9 Mennesker daglig, som vi efterhaanden blev. Vi Børn maatte hjælpe til, hvor vi kunde. Vi var 7 Søsken, hvoraf jeg

var den næstældste. Jeg er født den 7. April 1854. Den Gang jeg var 5 Aar, kom jeg ud at tjene i tre Maaneder, fra August til November, hos et Par gamle Folk, som havde en Gaard paa Askov Mark. Mine Forældre flyttede nemlig til Askov, hvor de boede $1\frac{1}{2}$ Aar i det Hus, der senere blev til Højskole. Det var rare Folk, jeg tjente hos, men det kunde ikke hjælpe, jeg græd hver Dag, og det blev saadan en Vane, at jeg ikke vidste af det. De gamle Folk var meget kede af det. Jeg tjente da noget der, idet jeg fik 3 Rigsbankmark og et Brød for de tre Maaneder foruden Føden. Saa flyttede mine Forældre til Skanderup igen, hvor jeg nu skulde til at gaa i Skole, men det blev der ikke meget af, for da jeg blev 6 Aar, kom jeg til at køre Hestene for Tærskemaskinen omme paa Wissingsminde de tre Dage om Ugen. Der tjente jeg 24 Skilling om Dagen, det hjalp mine Forældre en Del. Jeg lærte min Lektie om Morgenen, før jeg gik med min Fader om paa Gaarden, saa jeg stod ikke tilbage for de andre Børn de tre sidste Dage om Ugen. Om Sommeren samlede jeg Sten eller udførte andet tilfældigt Arbejde. Min Moder stod op Kl. 4 om Morgenen og spandt. Naar en Kone kom med sit Spind, gav det ikke mange Penge, men til Gengæld et Lamme-laar eller lidt Smør, en halv Snes Æg, lidt Mælk eller lignende; alt hjalp det til Føden. Vi Knægte fangede mange Gædder i Vandhullerne, hvilke der var mange af dengang. Meget Jord laa uopdyrket, og Lavningerne stod fulde af Vand; Agrene var udgroftede med aabne Grøfter.

I min Barndom var Herskabet paa Wissingsminde

meget fint, men godt. Herren hed Krog-Meyer, Fruen var Generalsdatter (de ejede Gaarden i Aarene 1862—75). Da jeg var 8 Aar, begyndte jeg at ride med Postasken til Kolding, fordi vi ingen Landpost havde. Vi havde et Par flotte Skimler, som jeg skiftevis red paa, og naar Frokenen skulde ud at ride, maatte jeg ride paa den ene for at passe paa hende. Denne Herremand satte en ny Stil ind: ud Kl. 6 om Sommermorgen, Kl. 7 om Vinteren. 1 Time Middag om Vinteren, 1 $\frac{1}{2}$ om Sommeren. Om Vinteren holdt vi op Kl. 5, om Sommeren Kl. 6, hvilket var imod Bondernes Plan.

1860 var Afslutningen paa et dejligt Stykke Arbejde. Da holdt *Rapstærskningen* nemlig op. Alle længtes efter at komme ud at skære Raps. Det saa smukt ud, naar der gik en 40—50 Mænd, Koner, Piger og Dreng og skar Raps af med Segle paa en stor Rapsmark. Rapsen blev skaaret af i Haandfuldvis og lagt forsigtigt ned paa Jorden for at vejres. Under Høstningen herskede den livligste Stemning med Sang og Spøg, men Glæden kom først rigtig, naar Rapsen skulde tærskes. Da var et stort mandligt Personale samlet. Der var 16 Mand til at tærske med Plejle, 8 ad Gangen, og de blev afløste hver halve Time. Rapsen laa paa et stort, udbredt Sejl, hvor de 8 Mand bar Halmen bort og lagde ny Raps til Rette, mens de andre 8 tærskede. Saa-dan gik det uden Ophold hele Dagen. Hvergang de skiftede, fik Tærskerne en Dram, og saa sang de en Sang, hvoraf jeg nu kun kan huske et Vers:

„Rapsen er ude, og den skal jo tærskes,
Raaben om Raps: lad det bare gaa lidt rask!

Raps, Raps, Raps,
 Kom, saa faar du Klaps —
 Vores unge Piger skal alle ha' en Mand."

Om Aftenen var der saa stort Gilde, der varede til Andendags Morgen. Det hele kostede jo heller ikke andet i Arbejdsløn.

I den første Tid, jeg var paa Wissingsminde, skete der ingen større Forandringer. Et Par Begivenheder, jeg særlig mindes, skal her berettes. Det var i 1870. Vi havde et Par gamle Tyskere, Mand og Kone. Mandens Brodersøn var blevet Kæreste med en Vesterbopige, vi havde faaet om Foraaret. Nu havde den unge Karl ingen særlig snild Forstand. Saa var det Aftenen før Mikkelsmarkedet i Kolding, at jeg og en anden Knægt opdagede, at Karlen og Pigen stod og kærestedes nede i Æselgangen i Ladden, hvor Æslerne, der bar Mælken hjem fra Marken indtil Midten af Aarhundredet, gik igennem med Mælken. Vi Knægte havde Lyst til at lure, og lustedes os saa nær som muligt for at høre, hvad de sagde. Da vi ikke kunde lade være med at le ved det, vi hørte af Snak og Kys, opdagede de os. Idet vi vilde løbe bort, faldt jeg ned i et stort Kar fyldt med Vand, som stod udenfor Gangen. Jeg var nær ved at drukne, hvis de ikke havde hjulpet mig op. Idet jeg faldt i Karret, slog jeg Albuen ind i Mejeribødkerens Vindue, saa en Rude gik itu. Bødkeren hørte heldigvis ikke, hvem der havde slaaet Ruden ud, men gik Dagen efter over og fortalte Fruen, at der var begaaet Indbrud hos ham, og derover blev der stor Forskrækkelse, da Tyve næsten ikke var kendte dengang.

Hen paa Sommeren dode den gamle tyske Kone. Paa Begravelsesdagen fik vi alle fri. Vi skillingede sammen, saa hun kunde faa en pæn Begravelse, da de gamle Folk var meget afholdte. Ved Begravelsen opvartede Mejerskerne og Pigerne. Først da vi kom derved, fik vi Kaffe og Punsche, hvorover nogle kom i en loftet Stemning. Iblandt disse var særlig en gammel Tysker, der hed Christoffer Heise. Han vilde gjerne synge, men kunde ikke. Der var ikke Spor af Stemme i ham. Læreren, som var en udmærket Sanger, var tilstede, men hans Stemme slog ikke til. Den gamle Heise oversang ham, og hans Sang lod bestemt, som naar et gammelt Faar brægger meget højt. Saa maatte Heise selv besørge Sangen, for han lod sig ikke bevæge til at tie. I Kirken var hele Herskabet tilstede, derimod ikke i Selskabet bagefter. Min Kammerat og jeg havde nok med at se og høre. Vi var hver 16 Aar gamle, og det var noget for os. Kaffe med smaa sorte blev der drukket en Del af, Historier fortalles der mange af, særlig af Veteranerne fra 48 og 64. Til Mellem-maden om Aftenen fik vi skaaret Brød med Paalæg og Snapse. Derefter var der Dans helt til den lyse Morgen, og af og til indtoges Punsch, saa Stemningen var høj hele Tiden. Ved Begravelsen indtraf det mærkelige, at den gamle Mand, der nu var Enkemand, tog Pigen fra Sønnen, og der blev drukket Jagilde samme Nat. De blev gifte et halvt Aar efter. Sønnen maatte se sig om efter en anden. Pigen, Karen, boede sammen med den gamle Mand Nabo til mig i 38 Aar. Hun ønskede aldrig siden at tale om sin Ungdoms Kæreste, der blev gift med

et grimt, løsagtigt Fruentimmer. Karen var ellers en streng Hustru mod den gamle Mand. Han døde af Alderdom. Den sidste Morgen, han levede, stod han tidlig op, tog et Lys, gik hen paa Kirkegaarden i det bare Linned for at se, hvor han skulde ligge. Han gjorde et Par Mænd bange, som han kom imod. Da de spurgte, hvor han vilde hen, svarede han, at han vilde se, hvor han skulde ligge. De gik med ham hjem, da de kunde se, han var vild. Samme Dag døde han.

I Aarene 1866—70 var det sløjt med Lønnen. Der var jo formelig Indvandring af Sønderjyder, som løb fra deres Hjem for at slippe for tysk Militærtjeneste. Nogle af dem gav endda Penge for Ophold, andre fik lige til Kosten, saa dette virkede paa vor Løn, men dog gik alt fredeligt. Sommeraftenerne sad vi udenfor Gaarden og havde det fornøjeligt, eller ogsaa legede vi. Folk fra hele Byen kom om til Wissingsminde. Undertiden var der Dans, Musik og Svir.

Jeg var paa Wissingsminde i 11 Aar. 8 Aar som Rideknægt. 3 Aar var jeg indsat i Nummer (fulgte med et Spænd Heste) ved Hestene. Det er de skønneste og bedste Aar, jeg nogensinde har kendt. Der var næsten altid meget ordentlige Folk at tjene sammen med: 17 Karle og 11 Piger. Der kunde jo komme en enkelt ind af en anden Type, men han kunde ikke leve sammen med os andre og maatte snart rejse. Vi havde en dygtig Forkarl, ingen Forvalter, og Gaarden blev drevet mønsterværdigt. Siden fik vi en Forvalter, der havde været paa Lolland paa en rigtig Bulegaard. Han skyndte sig at faa os alle bort, og der kom det værste Rak ind i

Stedet. Saa fik jeg en Sommer Plads paa Rolles Molle. Det var en daarlig Plads, hvor Kosten var sløj. Da det blev November, kom jeg til Wissingsminde igen. Da var der kommet en ny Mand paa Gaarden, nemlig *F. T. Swendsen*. Han vilde have os alle fire Brødre, og vi var der ogsaa. Det var en udmærket Plads, men Manden var for haard ved sig selv. Han drog meget til Kolding paa Hoteller, og det kostede ham for meget. Ham kom jeg en Gang i Klammeri med. Han stævnede mig, men da jeg havde Retten paa min Side, sluttede vi Forlig. Forvalteren havde nemlig set vort Mellemværende: Herren vilde vælte min Broder, der var Forkarl. Da jeg sprang ind imellem dem, kom jeg til at slaa Herren i Panden. Han havde sagt, vi var taabelige og gale og skældt os slemt ud. Han vilde nemlig have os ud at harve St. Bededag. Vi indgik Forlig paa den Betingelse, at havde jeg givet Herren en for Panden, saa skulde hans Ord være magtesløse. Saa var jeg i Vamdrup den Sommer, kom derefter i min gamle Plads og var der paany et Par Aar. Saa kom der en ny Herre paa Wissingsminde, Hr. *C. F. A. Schlegel*, der ved Tvangsauktion 1880 fik Gaarden tilstaaet som Udlægshaver for 158,400 Kr. Han var en dejlig Mand og alt for god, og det benyttede Folkene sig for meget af. Jeg arbejdede der nu kun mest i Høsten, for jeg slog ind paa løst Arbejde. Det kunde jeg tjene mere ved. 1882 brændte Wissingsminde. Jeg har aldrig set saa stor en Brand. Jeg oplevede da en egen Tildragelse. Jeg havde mit Ophold hos mine Forældre. En Nat Kl. 2 blev jeg vækket af nogle

gamle Koner, som sagde udenfor mit Vindue: „Si da, vo de brænner!“ Jeg saa ogsaa Flammerne glimte ind paa min Væg og sprang derfor op, fik lidt Tøj paa og stak de bare Ben i Træskostovlerne. Jeg vilde løbe, men kunde ikke. Da var det hele en Drøm. Kort efter brændte saa Gaarden, Natten mellem den 2. og 3. Maj. Der var to store sammenbyggede Gaarde, der helt nedbrændte, kun Stuehuset blev reddet. Hvordan Ilden opstod, opklaredes aldrig. Wissingsminde havde dengang 17½ Td. Hk., 340 Td. Ld. Ager, 8 Td. L. Eng og 36 Td. L. Skov.¹⁾ 1891 kom Gaarden ved en Tvangsauktion til Sparekassen for Kolding og Omegn, som samme Aar solgte den for 145,000 Kr. til *Chr. Ladiges* fra Holsten, fra hvem den atter kom til Kolding Sparekasse, som 1903 afhændede den (17 Td. Hk.) for 130,000 til *Axel Hojer*, som 1915 solgte den for 400,000 Kr. til den nuværende Ejer *Soren Haue*. En Del Jord er frasolgt 1927.²⁾

I 1883 stod jeg i Træskolære, men det opgav jeg snart. Som jeg en Dag stod og borede, og en bitte Dreng sad og saa derpaa, sagde han: „Nu kom den.“ Da havde jeg boret igennem Træet. Saa blev jeg ærgerlig, smed Navrerne og lod mig leje igen til vor Nabo, hvem jeg havde tjent før. 1885 blev jeg forlovet og Aaret efter gift. Den Sommer havde jeg en Høstferie, og i denne Tid arbejdede jeg oppe paa Nørgaardslund hos P. Buch. Den første Dag jeg kom derop, fik jeg en hæftig Feber

¹⁾ Ugeskrift for Landmænd 6 R. V (1883), 115 ff. I Trap 3. Udg. (1901) V, 784 er Wissingsmindes Areal opgivet til 857 Td. L., hvoraf 10 Td. L. Eng, 27 Td. L. Skov (16½ Td. Hk.). ²⁾ Trap⁴ VIII, 572.

og en frygtelig Hovedpine. Jeg har aldrig været saa haardt angrebet siden. Jeg gik dog hele Dagen og hostede i Solheden. Om Aftenen gav Manden mig en Haandfuld Glaubesalt i et stort Glas Gammeløl, saa det blev en tyk Vælling. Han sagde, jeg havde gastrisk Feber. Jeg kunde ikke faa den gennem Halsen, men saa spædte Pe' Buch den op et Par Gange. Dernæst fik jeg en Toddy med en halv Pot Rom i. Det er den kraftigste Medicin, jeg nogensinde har faaet; Manden sagde, at mindre kunde ikke gøre det. Jeg kom i Seng, svedte, raabte i Vildelse og havde stadig frygtelig Hovedpine. Om Morgenens var jeg endnu mere daarlig end om Aftenen. Manden sagde, det kom af, at jeg ikke havde faaet nok, og saa fik jeg en Dosis mere af samme Medicin som Aftenen i Forvejen, dog kun halvt saa meget, for jeg kunde ikke faa den ned. Manden forbød mig nu at drikke andet end Rom, men det var det værste, for nu kunde jeg slet ikke taale at se, langt mindre drikke Rom. Saadan gik jeg nu i 6 Dage med den forfærdeligste Hovedpine. Saa tog min Næse til at bløde hver Eftermiddag fra Kl. 2 —4 i 5 Dage, men saa holdt Blodningen pludselig op, og jeg blev rask som aldrig for. Samme Dag blev en Karl syg paa en anden Gaard af samme Sygdom. Han laa under Doktor i 3 Uger, og alle mente, han døde, men han kom sig dog. Siden har jeg ikke fejlet noget. Efter at jeg saa i 1886 var blevet gift, kom jeg og min Kone om paa Wissingsminde, hvor vi gik paa Arbejde for næsten ingen Penge. Jeg fik 1 Kr. 20 Øre om Dagen de fem Vintermaaneder og 1 Kr. 50 Øre daglig de syv Som-

mermaaneder. Min Kone fik 20 Øre pr. Dag for at malke 20 Køer 2 Gange om Dagen, 50 Øre for at bage 1 Tønde Rug, 50 Øre for Vask en hel Dag. Vi skulde passe paa for at holde Nøden uden Døre. Vi fik 5 Børn, de skulde ogsaa have noget at spise hver Dag; men vi var enige, og vort Maal var at faa et Hjem selv. Der var ingen af os, der ejede noget, men saa kom Jordloven. Vi fik en lille Ejendom ude ved Skanderup Kirke, og der sidder vi nu og har vort eget Hjem og har det godt. I min Tid har jeg arbejdet i 49 Aar paa Wissingsminde hos syv forskellige Herrer, men nu er dette hørt op. Jeg ønsker, at enhver Arbejderfamilie maa faa eget Hjem, saa er man sin egen Herre og kan tage fri, naar man vil, ligesom Gaardmændene.

Folkemarked.

Til Kolding kom alle Vesterboerne til Marked, særlig Mikkelsmarkedet og St. Hans Markedet. Desuden var der et i Maj. Mikkelsmarkedet kom alle de unge Folk til, som var pladssøgende. De stod opstillede paa Rendebanen og falbød sig: Karlene for 4 eller 6 Rigsbankdaler og Lærred til en Skjorte og 2 Pund Uld samt Vadmel til et Par Bukser. Pigerne for 4 Rigsbankdaler, Lærred til en Særk, 2 Pund Uld og et Par jærnbesslaede Træsko. Til St. Hans Marked var det mest Karle og Piger til Høbjærgning, der tilbød sig.

Langs Fortovene paa Rendebanen var opstillet Borde og Stole, hvor der serveredes baade Punsch og stegte Aal, Snapse, Kager og Kaffe og meget

andet, som særlig hører et Marked til, saa derud skulde alle, baade unge og gamle fra Skanderup og og de omliggende Byer. Gaardmændene red derud. Tjenestefolkene gik. Enhver Gaardmand havde sin Ridehest, og det endte gjerne med, at et Par Stykker kom til at rides hjem, og den, som havde den bedste Hest til at løbe, var jo den dygtigste. Ude paa Markedet kunde Husbonden og Karlen godt sidde og spise Aal sammen paa Gaden.¹⁾

Arbejdstiden.

Arbejdstiden var om Sommeren fra Sol stod op og til den gik ned. I Høstens Tid var Dagen jo især lang. Alt Kornet blev bundet, 2 eller 3 Neg i et Halmbaand. Kornbindingen skulde helst besørge om Natten. Folkene maatte saa ud at binde „Kjerre“, og de skulde have saa meget bundet inden Davreid, at der var nok at køre ind den Dag. Det var Skik, at en Karl og en Pige fulgtes ad paa een Rad Korn, og det var gerne et Par Kærester, der valgte hinanden til Makkere. Naar de saa kom hjem Kl. 7—8, var Davren færdig, den bestod af Mælk og Grød samt et halvt Stykke Rugbrød. Saa fik de Mellemmaden henad Kl. 9. Til Middag fik de Grød og et lille Stykke Flæsk, som i Reglen var stegt. Saa ikke før Kl. 5 Eftermiddag, da fik de 1½ Stykke Brød og en Dram, hvorefter det gik løs igen, somme Tider til Kl. 11—12 og derover. Det kunde ske, at der kun gaves to Timers Søvn i Døg-

¹⁾ Se H. F. Feilbergs Ordbog over jyske Almuesmaal, Artikel *folkemarked*.

net, men dertil var intet at sige, for Manden og Konen arbejdede selv med, og det hele gik paa bedste Maade. Om Vinteren stod Tjenestefolkene og tarsk med Plejle, det gik ikke saa haardt til. Naar Kornet skulde renses, maatte Pigerne ud og hjælpe til, for det blev rensed med Sold, og det var der Kunst ved. Det gjaldt om at faa Skiddet til at løbe rundt i Midten paa Soldet, og det skulde der Øvelse til at udføre.

Pigerne maatte arbejde haardt, næsten haardere end Karlene. De maatte for det første malke Morgen og Aften, saa ud paa Marken og sprede Gødning og Mergel og ellers deltage i alt forefaldende Arbejde. De maatte ikke sidde ned og spise, men skulde altid staa op ved Bordet. Fra November til April maatte Folkene sidde Aftensæde til Kl. 10. Karlene sad da og lavede Husflidsgenstande, saasom Mangletoøj til at rulle Tøj med, eller de snoede Simer af Tag eller stift Rughalm og hvad andet nyttigt, der kunde falde for. Manden sad og røg af sin Pibe. Til Tidkort maatte Pigerne synge Viser og Mændene fortælle Historier.

Klædedragten.

I Otto Korsgaards Barndom var det Regel, at enhver, som havde været Soldat eller som naaede den Alder, fik sig en sort Hat, der var ca. 3 Kvarter høj og som alletider blev baaret til Gilde og om Søndagen. Dertil bares en lang Skødefrakke, der naaede næsten helt ned til Træskoene. Disse naaede helt op over Vristerne og var af Træ alene og med brede

Blikkramper over. Bukserne naaede til Knæene, Vesten var forsynet med blanke Knapper. Saadan saa en Husmand ud. Gaardmanden lignede ham i Dragt med den Forskel, at han havde blanke Knapper baade i Frakke og Vest, og et Par ved den nederste Ende af Bukserne paa udvendig Side. Var han rig, var de af Sølv eller af andet Metal — dertil havde han Sko med Sølvspænder paa. Saa var han i sit Puds. Til daglig var Husmand og Gaardmand klædte ligedan: hvid Vadmelstrøje med blanke Knapper, Bukser af mørkt Vadmel, klædt med bruntfarvet Faareskind, som var hjemmefarvet. Mandfolkene bar alle hvide Strømper.

Fruentimmerne var klædt i Tosel (Hvergarn), en lang Kjoles Klæde om Hovedet, og de havde skurede Træsko paa til daglig. Om Søndagen bar de lavhælede Sko eller Klodser. Saaledes omtrent var Klædedragten, det første jeg kan huske, men den skiftede efterhaanden som de gamle døde.

Haandværkere.

Industri kendtes ikke dengang i større Stil. Alt Tøjet blev lavet i Landsbyen og i Hjemmene. Der var Skræddere, Skomagere, Vævere o. s. v., som forarbejdede Tojet. Otto Korsgaard fortæller, at *Haandværkerne* havde de dejligste Hjem man kunde tænke sig. Der var altid Underholdning om Aftenen. Hos *Væveren* kom der flest Kvinder med deres Spind. Naar Konen kom med sit Garn, havde hun gerne en lille Pose Mel med, som Væveren brugte at „borste“ Garnet med, d. v. s. Melet blev opløst i Vand

og stroget paa Garnet, for at det bedre kunde holde til at væves. Endvidere medbragte hun et Faarelaar eller et Stykke Flæsk. Det kaldtes „Mued“. Det var almindeligt, at eftersom Mueden var stor eller lille, havde den Indflydelse paa, om Tøjet blev vævet løst eller fast.

Til *Smeden* medbragte man selv Kul af brændte Torv. Saa lavede han det ønskede,

Skomageren var den bedste til at fortælle Historier fra sine Rejser som Svend. Historierne var lystige at høre paa, men de var ikke alle paalidelige; efter Skomagerens eget Udsagn var de sande nok, og ingen var dygtigere end ham indenfor Faget. Skomagernes Lav var ogsaa det vanskeligste at blive optaget i. Det var ikke let for en Skomagerdreng at blive Svend, hvilket altid skete ved Paasketid. Skomagerdrengen skulde i Læretiden være Svendenes Dreng, og gik det ikke hurtigt nok, fik han af Spænderemmen. Han maatte ikke have Strømper paa, kun et Par gamle Tøfler. Blev Drengen opdaget af Svendene, naar han røg Tobak, maatte han til Straf ryge en tørret Hundel... af en særdeles lang Pige, som opbevaredes i Svendenes Lokale. Eller havde en Svend set en Skomagerdreng holde af en Pige, maatte han til Straf holde af en stor Dukke med Maske paa. I det hele taget havde Lærlingene det ikke godt i gamle Dage. Naar de havde faaet deres Svendebrev af Oldermændene, fik de Lov at rejse ud med Randslen paa Ryggen. Dengang var der ingen andre end Svende, som rejste.

Slagtere var der ikke mange af. Husmændenes Koner besørgede Slagtningen og det baade af Køer

og Svin. Der blev slagtet til Jul og Fastelavn. En vistnok ikke særlig kendt Slagteskik der i Egnen er optegnet 1909 af *Dr. phil. Marius Kristensen*: „For nogle aar siden havde jeg et ufrivilligt ophold i *Lunderskov* og gik da ud i byen for at fordrive tiden, til mit tog skulde gaa. Da kom der en mand trækende med en ko, som var pyntet med papirsrosetter og anden pynt, ved siden gik en mand og slog paa en stegepande (eller kagepande) i mangel af tromme. Koen blev trukket rundt i byen, og det blev udraabt, at idag var der fersk oksekød at faa hos den og den slagter.“ (I *Gustaf af Geijerstams: „Mina Pojkar“*, sidste Kapitel, findes meddelt et lignende Træk [svensk? eller parisisk?] oplyser M. Kr.).

Ydelser.

I første Halvdel af det 19. Aarh. var det Skik, at *Præsten* ikke fik Tiende af den Jord, der ikke var under Plov. Udenom hver Bondes Mark var der gerne en Ager, der laa i Lyng, som *Præsten* altsaa ikke kunde faa Tiende af.

Degnen havde Lov til hver Paaske at lade sin Pige gaa rundt og samle Æg. Enhver gav hende, som *Gaarden* var stor til.

Jordemoderen havde Lov til at hente nymalket Mælk en Gang om Aaret paa *Gaardene* til Ost. *Bønderne* bragte saa Mælken til en *Gaardmand*, som hun var særlig godt kendt med. Her i *Skanderup* var hun altid hos en *Gaardmand*, der hed *Kristian Hansen*. Han vilde gerne have en god Dram, hvad *Jordemoderen* ogsaa vilde, og naar *Aftenen* kom,

var de begge meget godt tilpas. Samme Jordemoder vilde gerne have et Par smaa Punsche, for hun begyndte paa Forretningen, hvortil hun var kaldet. Engang skulde en Karl hente hende til sin Husbond Anders Buchs Kone. Nu var det saadan, at Karlen og Jordemoderen ikke var gode Venner. Det var højt Sne, da han hentede hende i en Slæde, hvor hun sad bagpaa paa et Knippe Halm. Karlen kørte over baade Grøfter og Diger og tabte hende tilsidst bag af Slæden. Han saa det nok, men blev ved at køre, til han var hjemme. Da Manden kom ud og spurgte om Jordemoderen, svarede Karlen, at var hun ikke paa Slæden, var hun faldet af. Jordemoderen kom gaaende til Gaarden straks efter og var meget vred og skældte voldsomt ud. Manden svarede blot, at hun kunde sidde fast og lade være med at dingle af, da hun nok vidste, de havde travlt. Det var heller ikke saa sært, at Jordemoderen var vred, for Fortjenesten var ikke stor. For hver Fødsel fik hun 3 Mark hos en Gaardmand og mindre hos en Husmand.

Fattigvæsenet.

I Landsbyfællesskabets Tid var der ingen Bestemmelser om Fattigvæsenet. Der kendtes da ingen anden Fattighjælp, end hvad der frivillig ydedes Betlere og syge. I 1708 udkom en Forordning om „at skaffe samtlige fattige syge Ophold og Kur, skaffe de forældreløse og umyndige Føde, Røgt og Lære, at skaffe de arbejdsdygtige Arbejde“, og for at Omkostningerne derved kunde bestrides, forpligtedes en-

hver, der ikke kunde regne sig til de fattige, til at tegne sig for Bidrag, der kunde inddrives ved Udpantning, hvis de ikke betaltes; men da enhver selv bestemte, hvor stort hans Bidrag skulde være, betød denne Forordning ikke ret meget. — En lille Hjælp kunde de fattige faa, hvor der i et Sogn f. Eks. fandtes en *hellig Kilde* med en Blok ved, hvori Kildegæsterne kunde lægge milde Gaver de fattige i Sognet til Bedste. En saadan Kilde har der en kort Tid været i Skanderup Sogn, hvad vi oplyses om af en Skrivelse af ²²/₁ 1709¹⁾ fra Sognepræsten i Skanderup til Bispen i Ribe, hvori det hedder: „Udi Skanderup Sogn, nemlig ved Dollerup bye er en Kilde for to Aar siden oprunden, som af mange syge besogis; dersom en bloch maatte settis ved samme Kilde, da er det at formode, at Blockens bekaastning eyheller kunde afbetalis, men og med tiden komme de fattige i Sognet til nytte.“ Denne Sundhedskilde har jeg ingen yderligere Oplysninger kunnet finde om²⁾. 1732 kom en Forordning om, at de fattige paa Landet skulde gaa paa Omgang mellem Bønderne og have Kosten, hvor de kom, og fra den Tid kan man til Nød tale om et ordnet Fattigvæsen. Frivillige Bidrag blev ved at udgøre Hovedparten af Indtægterne, dog skulde Embedsmændene svare 1% af deres faste Indtægter. Hermed er egentlig al den Kommunalforfatning nævnt, der fandtes indtil for ca. 125 Aar siden. Grundvoelden for den nuværende Kommunestyrelse er *Forordningen af 5. Juli 1803 om Fattigvæsenet paa*

¹⁾ Ribe Bispearkiv Nr. 8 Capsa 2 (L. A.) ²⁾ Fra Ribe Amt 1926, 382. August F. Schmidt: Danmarks Helligkilder, 1926, 154.

Landet. I den bestemmes, at Præsten, Stedets Politimester¹⁾ og største Lodsejer suppleret med 3—4 af Sognets bedste Mænd, som de selv udnævnte, skulde udgøre en Kommission, der tog sig af de fattiges Sager. De fattige deltes i 3 Klasser: 1) de gamle og svage, der intet selv kunde fortjene, 2) de forældrelose Børn og 3) Folk, der vel selv kunde fortjene noget, men ikke nok til deres Underhold.²⁾ Vi skal nu høre nogle Oplysninger — meddelte af Otto Korsgaard — om Fattigvæsenet i Skanderup Sogn i Midten af afvigte Aarhundrede.

Fattigvæsenet stod det meget daarligt til med i Skanderup, men det var vel ikke bedre andre Steder. Især til Jul, Paaske og Pinse kunde man se 2 og 2 gamle Koner gaa fra Gaard til Gaard, ja somme Dage kunde der komme en hel Snes med deres Kurve og Poser. Naar de blev for gamle, kom de paa Fattighuset og fik deres Almisse, som bestod af 2 Skæpper Rug, $\frac{1}{2}$ Skæppe Gryn, $\frac{1}{2}$ Skæppe Malt og 3 Mark i Haandpenge, som de kaldtes. Saadant fik de hver tredje Maaned. Der var et Par Mand, der uddelte til Almisselemmerne.

Fattighuset i Skanderup var en gammel faldefærdig Bygning. Det bestod af seks smaa Stuer med aabne Skorstene. Der var tre Indgange i Huset, og i hver Lejlighed *skulde* bo en Kone og en Mand, ligemeget om de var Enker eller helt ukendte med hinanden. Var der Ægtefolk, boede *de* jo sammen, men det traf tit om Vinteren, at der boede flere i

¹⁾ Denne lod næsten altid Sognefogeden møde i sit Sted.

²⁾ Poul Lindholm: Almind Sogn (i Brusk Herred) S. 90. I denne Bog gives udmærkede Oplysninger om almene kommunale Forhold.

Lejligheden, for der var jo Subjekter, som ikke kunde faa Husly andre Steder. Sengeklæderne var ikke andet end Pjalter. Naar nu saadanne Rejsende kom, og der lige var uddelt Almisse, var der til Tider en vældig Svir, for der var jo nogle af de gamle, som gerne vilde have en Dram.

Der var ansat en Mand til at holde Orden baade i Fattighuset og paa Tiggerkonerne, han kaldtes *Stodderkongen*. Han var bevæbnet med en lang, krum Kæp, der var længere end han selv, og som lignede en Bispestav. Han drak ligesaa godt som de andre, saa det saa ikke ret godt ud i Fattighuset. Disse Tilstande varede til 1875, da der blev bygget en Fattiggaard med Plads til ca. 34 Lemmer. Jeg har selv set disse Scener af Fattigfolkenes Liv.

Fattigfolks Skæbne fra Vugge til Grav var omtrent saaledes: Børnene kom ud at tjene, naar de var 8—9 Aar, Drengene blev Hyrder og Pigerne Barnepiger. Saadan forblev det, til de blev konfirmerede. Saa fik Drengene Plads som Hestedrenge og Pigerne ved almindeligt Pigearbejde. Siden steg Drengene til Karle og Pigerne til Malkepiger. Naar de blev gifte, blev Mændene Daglejere, og deres Koner hjalp til ved Høstarbejde, spredte Gødning, ja undertiden maatte de ogsaa tærsk Korn, save Brænde og lignende. Saadan gik Tiden, til de blev gamle Folk. Mange havde ogsaa opdraget en Børneflok. Naar saa Mændene blev 60—70 Aar, blev de Røgttere, og Konerne maatte ud at tigge for at holde Føden i Huset, da Mandens Løn kun var 5 Rigsdaler om Aaret.¹⁾

---

¹⁾ Jfr. August F. Schmidt: Hyrdedrenge og Hyrdeliv 1926, 86.

Oplysning og Politik.

Den blinde Peder Hansen (f. 1831) meddeler, at hans Fader var en af de første, der vilde have noget at læse. Saa fik de til Rorkærgaard Aarhus Stiftstidende gennem Boghandler Meldrup i Kolding. Der var ingen direkte Postgang. Avisen blev sendt med Kagekonen. En Dag, hun kom til Rorkærgaard, sagde hun: „Tænk, hvad jeg skal til i Morgen?“ Vi kunde slet ikke gætte, hvad det var: „Jo, i Morgen skal jeg hen og skure Gulv hos Pastor Schmidth.“ Det forstod Pigerne nemlig ikke dengang.

Landposten i Skanderup Sogn gik over et Distrikt paa 6 Mil. I Førstningen kom Posten kun tre Gange om Ugen. Postsagerne blev aflagte tre Steder i hver By, da han ikke kunde naa at komme rundt til hvert Sted. I 1870'erne fandt man paa at sende Posten rundt med Skolebørnene, saa Folk kunde faa den hver Dag, om det var nødvendigt. I Gelballe betalte Posten i 1880'erne en Dreng 2 Øre for paa Hjemvejen fra Skolen at aflevere Postsagerne til Beboerne Nordost for Gelballe.

Blandt de første, der holdt Avis, var i Nagbøl Pastor Schmidth og Chr. Juhl, der var Sognefoged. Smej Mari hentede Avisen i Kolding til dem. Hun havde Brændevin med i Lejle til Sognefoged og Præst. I vore Dage gaar der fire Landposte paa Ruter igennem Sognet, foruden de to Gange daglige Postombæringer i Lunderskov, hvor der er et stort Posthus.

Det kneb ellers for Folk at blive fortrolig med alt det nye, der fremstod i Midten af forrige Aarhundrede. Saaledes var der kommen Ordre til Sogneforstander-

skabet, at Kreaturerne skulde vaskes; men det var noget, Folk var ukendte med. Pastor Schmidth, der var Formand for Sogneforstanderskabet, fik først efter en lang Forklaring gjort det begribeligt for Bønderne, der sad i Kommunalbestyrelsen, hvor nyttigt det var at vaske Kreaturerne. Det første Sogneforstanderskabsmøde der holdtes, efter at Skanderup Sogn havde faaet sit Forstanderskab ved Forordningen af 13. August 1841, var hos Jep Hansen paa Skovlundgaard i Lunderskov. Siden Fattiggarden i 1875 blev opført, har *Sogneraadet*¹⁾ holdt sine Møder i et Lokale i denne kommunale Ejendom.

Folk var heller ikke rigtig med paa, hvad en *Bank* var for en Institution. Nogle troede, det var et Sted, hvor man kunde faa Rygstykkerne varmede, men efterhaanden blev de jo klare over en Banks Betydning.²⁾

Da Jernbanen i 1875 med Kolding—Esbjerg Bannens Anlæggelse fortes igennem Lunderskov, der blev Krydsningsstation, var der Mennesker, som mente eller var blevet bildte ind, det var en Hund, der blev pint, naar de horte Lokomotivet fløjte.

Om *Politikken* er der ikke saa meget at fortælle, oplyser O. Korsgaard. Det var egentlig først i 1872, det gik op for den mindre Stand, at den havde Stemmeret ved Valget af Folketingsmænd. *Saalænge* varede det, inden alle ude paa Landet fik Forstaaelse af Grundloven fra 1849. Før 1872 troede Husmændene, at det kun var Gaardmændene, der havde Lov til at drage til Valg i Vonsild. Da Husmæn-

1) Ved Lov af 6. Juli 1867 om Landkommunernes Styrelse omdebttes Sogneforstanderskabet til Sogneraadet. 2) Jfr. den usandsynlige Historie i Fra Ribe Amt 1924, 131 f.

dene stemte med, fik den gamle Folketingsmand,¹⁾ der altid var bleven genvalgt af Gaardmændene, ikke Stemmer nok, og hans Modkandidat²⁾ sejrede. Han var Kredsens Folketingsmand i flere Aar. Nu blev der en stor Splid mellem Gaardmænd og Husmænd, ja, der blev ligefrem Had mellem Folk af forskellige politiske Anskuelse. Husmændene gik nemlig straks over til Venstrepartiet, hvorimod Gaardmændene tøvede længere. I Provisorietiden var der stadig politisk Strid. Ved Vælgermøderne blev der talt stærkt mod Estrups Styre, og det kom tit til Slagsmaal ved disse Møder. De blaa Gendarmere var ogsaa meget ildesete. Gavn gjorde de ikke, ja, der fortælles, at de fangede en Rotte i Vonsild!

I 1880'erne begyndte det at gaa tilbage for Hjemmeindustrien saa mange Landhaandværkere blev brødløse. En Del af dem drog til Byerne for at blive Fabriksarbejdere. For Arbejdsfolk var det heller ikke godt, og Bønderne gik det ogsaa udover. En Arbejdsmand fik 1 Kr. i Dagløn paa egen Kost, hvor med han skulde ernære Kone og en 5—6 Born. Endelig kom Forliget med *Estrup* i Stand³⁾, og det lysnede op i mange Forhold. I Provisorietiden⁴⁾ havde vi bl. a. en Folketingsmand, *Poul Roed*,⁵⁾ som vi Husmænd særlig var glade for. Han blev afløst af *Enevold Sørensen*.⁶⁾ Vi Husmænd blev en Tid kaldt „Rebeller“, nu hedder vi „Radikale“. Vi holder i Ære de Ord, *C. Berg* udtalte paa Stejlbjerg ved Kolding, efter at han var kommen ud af Fæng-

1) *Simon P. Raben*, repr. Vejle 6. Valgkreds 1866—72. 2) *Hans Buch* 1872—81. 3) 1894. 4) 1885—94. 5) 1881—87. 6) 1887—92.

selet. Det var Ordene: Ret for alle, Uret for ingen. Det var i 1880'erne almindeligt, at en Maanedstid for Valget skulde være, begyndte man med megen Vrovl, og en Maanedstid efter Valget gik Folk endnu og skelede efter hverandre.

Da Missionen holdt sit Indtog i Skanderup Sogn, blev det galt igen. Der var mange, der havde stemt Venstre, som nu stemte Højre. Ved Sogneraadsvalgene er det efterhaanden gaaet saadan, at Højre (Missionen) sejrede, da mange Husmænd stemte paa Højres Liste. Derover blev der stor Uenighed blandt Husmændene indbyrdes.

Senere kom saa Socialisterne. De hører vel ellers til i Byerne, men her ude paa Landet har de ogsaa vundet Indpas. Et nyt Parti fremstod i 1922, nemlig Erhvervspartiet. Ved Partiets første Valgdeltagelse steg dets Stemmetal til 39.

Det hele har forandret sig meget i den Tid, jeg kan huske, saa man næsten skulde tro, man levede i en ny Verden.¹⁾

Toldvæsen og Smugleri.

I nærværende Afsnit skal meddeles en Del Oplysninger om Smugleriet ved den gamle Toldgrænse, der en Tid gik gennem den nordvestre Del af Skanderup Sogn, hvor Kolding Aa og Lunderskov Aa („Træbrow Aa“) dannede Grænse. Det er naturligvis kun de Træk, der har Berøring med vort Sogn, som her skal omtales. Om Toldgrænsens Historie

---

¹⁾ Nedskrevet af Olto Korsgaard i Vinteren 1922.

i det hele taget henvises til *P. Eliassens* fortjenstfulde Bog: *Kongeaalen I—II* (1925—26).

I det 16. og 17. Aarhundrede var der kun to lovlige Veje for Studedrifterne fra Jylland Syd paa, nemlig over Kolding og Ribe. Da Tolden var meget betydelig for hver Stud, kan man forstaa, at *Smugleri* blev brugt i stor Stil. Kristian d. 3. befalede derfor 1545, at enhver, der smuglede Heste eller Stude ud ad ulovlige Veje mellem Ribe og Kolding (der nævnes bl. a. Vejen over Ejstrup, Gelballe og Hjarup), skulde have sine Varer forbrudt og straffes som for Tyveri. Frederik d. 2. befalede 1567, at Smuglerne skulde straffes paa Livet. En Befaling fra 1574 til Lensmanden paa Koldinghus gaar ud paa, at da nogle Købmænd er grebne i Smugleri, skal de „staa deres Ret“ i Kolding, men paa det Sted, hvor Smugleriet foregik, skal der rejses en dobbelt Galge, hvorpaa der skal fastnagles et Oksehoved med Horn til Skræk og Advarsel.¹⁾ Forskellige Bønder fik den Opgave — mod at være fri for Ægt og Arbejde af den Gaard vedkommende boede paa — at passe paa Smuglerne. Saaledes fik Tulle Iversen i Nagbøl dette Hverv overdraget 1572, hvad vi kan læse i et Brev i Kancelliets Brevbøger (Brevet er udstedt paa Koldinghus d. $25/3$ 1572), hvori meddeles, „at Tulle Ifuerssen i Nagbølle i Skanderup Sogn maa være fri for Ægt og Arbejde af den Gaard, han nu selv bor i, imod at svare sædvanlig Landgilde, Gæsteri og anden Afgift til Lensmanden paa Koldinghus og passe godt paa, at ingen Øksne, Køer, Heste, Øg eller andet Kvæg uddrives ad ulov-

¹⁾ P. Eliassen: *Kolding fra Middelalder til Nutid*, 328 f.

lige Vadesteder eller andre ulovlige Veje mellem Kolding og Skodborg; han skal tillige paase, om der sælges og dolges noget Kvæg, og i saa Tilfælde have Fuldmagt til at anholde dem, der gør det, med deres Gods og straks melde det til Lensmanden. Alt, hvad der uddrives paa forbudte Steder, skal være forbrudt til Kronen“.

En Tid (fra 1580) skulde Herredsfoged Jep Thomsen paa Noesgaard i Anst Sogn passe paa den ulovlige Oksnedrift¹⁾, og saadan har denne vanskelige Opgave været paabudt flere. Det har ingenlunde været let at passe paa. Mangfoldige Stude er i Nattens Mulm bleven drevet over Aaen.

Alle Tingbogernes Studesmuglerhistorier ligner hverandre. Kun er selvfølgelig Udgangen noget forskellig. P. Eliassen meddeler²⁾ saaledes et Træk om, hvordan 2 Stude en Septembersnat 1645 blev smuglet over et ulovligt Vadested ved „Huelbøl“. Smugleren blev truffet af Udriderne næste Morgen ved Gelballe. Han fortalte, at han i den mørke Nat „forvildede“ sig, han vilde have været til Kolding; thi han vilde naturligvis ikke smugle! En Mand fra Gelballe aflagde Ed paa, at Manden talte Sandhed, og han slap; men saa nemt gik det ikke altid.

Skanderup Sogn horte til de fire „Frisogne“, idet Toldgrænsen 1727 blev lagt Nord om Skanderup, Vamdrup, Hjarup og Seest Sogne. Da Kolding Aa var Toldgrænse, kaldtes den hyppigt Kongeaaen. 1851 ophævedes Toldgrænsen ved Kongeaaen og Kolding Aa. I Skanderup Sogn var der i Toldgrænsens Tid Kontrollorboliger paa Gaarden Spidshøj

¹⁾ Fra Ribe Amt 1925, 270. ²⁾ Koldingbogen, 329.

Nord for Lunderskov, i en Ejendom i Gl. Lunderskov og i en Gaard i Dollerup.

Under den frygtelige *Kvægsyge* i 1745 og i 1776 blev hele Toldgrænsen afspærret af Husarer, ikke alene Nord om de fire „Frisogne“, men ogsaa langs Kongeaaen helt ud til Vesterhavet. I 1776 var der posteret Husarer ved Rolles Mølle (som i Papirerne dengang ofte kaldes for Pouls Mølle), i Dollerup og paa Hvolbøl i Lejrskov Sogn. Folk maatte kun komme over den lange besatte Linje i Kolding. Selv Præsten i Skanderup maatte have særlig kongelig Tilladelse til at færdes indenfor sit Sogn, der jo deltes af Toldgrænsen.¹⁾ Til Oplysning herom findes der en Ansøgning²⁾ fra Provst Winther af ²⁵/₁₁ 1765 til Biskoppen i Ribe om Tilladelse til at passere Toldstedet ved Broen tæt ved Dollerup i Nærheden af en Mølle (=: Drabæks Mølle) og et lidet Hus. Tidligere Sognepræster har, saavidt Winther véd, uhindret kunnet passere Toldstedet baade til Hest og til Fods. 19. Oktober 1776 udstedtes et særligt „Promemoria“, der tillod Præsten at passere Toldskellet i sit eget Sogn. Tilladelsen udvidedes den 16. April 1796 til, at ogsaa Anst Herreds Provst fik Ret til „Fart over Toldskellet“. Hvorledes det er gaaet selve Beboerne i den Nord for Toldskellet liggende Del af Sognet, meldes der intet om, men det vides, at hvis en Mand skulde flytte fra den nordlige til den søndre Del af Sognet, maatte han køre den lange Omvej over Kolding!³⁾

1) P. Eliassen: Historiske Strejftog 255 ff. 2) Ribe Bispearkiv Nr. 8 Capsa 2, Pk. 1. p. A. (L. A.). 3) P. Eliassen: Kongeaaen 1925, 100.

Da det var umuligt for Husarerne om Vinteren at opholde sig langs Toldskellet, blev der opført Vagstuer („Husarhytter“) til dem. Af saadanne Vagstuer var der i Skanderup Sogn en paa Gelballe Mark, en i Lunderskov og en i Nagbøl. I Lunderskov var en Løjtnant indkvarteret, og Husarerne var vist ikke uden Skyld i den store Brand her den 31. Maj 1779, da der brændte 3 Gaarde og 2 Huse og flere Personer blev forbrændt.¹⁾

Folk benyttede alle Lejligheder til at smugle og narre Toldbetjentene. Saaledes smugledes Varer over Toldskellet i en Ligkiste i Nætterne efter *Lisbeth Julius'* Henrettelse den 1. Februar 1843. Folk troede, da de saa nogle Skikkelser med en Ligkiste færdes ved Aaen om Natten, at det var Spøgeri, og dette „Spøgeri“ gik saa længe, at Smuglerne ikke selv kunde tie med Sagens rette Sammenhæng. *Lisbeth Julius'* blev henrettet paa Hvolbøl Mark paa en højtliggende Jordlod, som Generaltoldkammeret ejede. Ingen private turde afgive Plads paa deres Jord til en Henrettelse.²⁾

Fra Nutidstraditionen findes nogle oplysende Fortællinger om Smuglere og Toldere vedrørende Skanderup Sogn. Saaledes har *Chr. Lindskov* i „Fra Ribe Amt“ 1913, 517 f. meddelt et Par Træk angaaende Sognet, som derfor skal hidsættes her.

„Smugleriet dreves paa Kraft, og Smuglerne betjente sig ofte af fiffige Midler. Saaledes var der en

1) P. Eliassen: Historiske Strejftog, 257. Se ogsaa i anf. Skrift, 259—261, Eliassens udførlige Redegørelse for et Par Husarers Overfald paa Gaardejer Hans Bransen i Gelballe.

2) P. Eliassen: Historiske Strejftog, 285 ff.

Murersvend, kaldet „Sprit Niels“, som havde været Smugler, Toldkarl og atter Smugler, til Toldgrænsen blev ophævet. Han var almindelig kendt for sin Snildhed. Som Toldkarl for Kontrolløren i Dollerup sad han engang i Nagbol Skov og skar Ris til Koste. Hans Svarrer, der ikke havde lagt Mærke til ham, kommer med en Dunk Brændevin. Niels raaber da efter ham: „Kommer dit gamle Asen nu lige i Næsen paa én; se du til, at du skrupper af!“ Og det kan nok være, at Svarrer pilede af Sted, det bedste hans Ben kunde bære ham. Engang møder Niels en Mand, som bærer et vældigt Knippe Kosteris paa Ryggen. De hilser paa hinanden og gaar hver til sin Side. Lidt senere møder Niels en anden Mand, der spørger ham: „Gik du forbi Manden med Kosterisene, og hvad tror du, der var i Risene?“ Det vidste Niels jo ikke, men med et lunt Smil fortalte Manden, at Risene gemte et Anker Sprit. En Dag kommer Brænderiejer Jorgen Konradsen fra Staved kørende med et Læs Brændevin, som han anmoder Kontrolløren i Dollerup om at faa fortoldet. Niels spørger sin Principal: „Skal jeg undersøge det?“ „Aa, det behøves ikke, Konradsen er ikke saa falsk!“ De to Mænd gaar nu ind og faar det ordnet med Tolden. Alt imens tager Niels alligevel Spundset af en af Tønderne, stikker Hæverten ned, suger en lille Portion op, som han undersøger med Gradstokken, der viser, at det er Sprit. Niels lader Spritten løbe i Tønden igen, slaar Spundet paa og lader som ingen Ting. En Tid efter siger Kontrolløren: „Det var nogle rigtig gode Heste, Konradsen havde.“ „Ja,“ svarer Niels,

„men hans Brændevin var ogsaa rigtig god.“ „Hvad mener du med det?“ spørger Kontrolløren. „Det var Sprit, han kørte med. Jeg undersøgte det“, svarede Niels. Kontrolløren bliver lidt lang i Ansigtet, men besinder sig hurtigt, tager en Daler op af Pungen, rækker den til Niels med de Ord: „Tag den, men ti saa stille med det.“ Otto Korsgaard har ogsaa et Par Smuglerfortællinger, der lyder som følger:

Om Toldkarlene gik der mange Fortællinger. En af dem boede i Dollerup i Kontrollørboligen. Han havde været Livgardist under Frederik d. 6. Han var en paapassende og haard Betjent, saa Folk drillede ham, hvor de kunde. En Dag kom en gammel Kone gaaende med en Lejle Sprit, hun havde hentet paa Østerbygaard i Vamdrup. Toldbetjenten opdagede hende lige ved hendes Hus og løb straks efter hende. Hun fik ikke Tid til at lukke Døren op, men smed Lejlen ind ad en Tavle, som var faldet ud af Husets Bindingsværksmur, og selv vilde hun bagefter, men han greb fat i hendes Skørt og holdt hende. Dog fik han ikke noget ud af det, for Lejlen var i Hus. Saa maatte han nemlig ikke tage den. En anden Gang blev han vældig snydt. Til Rolles Molle, hvor Mølleren, *Th. Poulsen*, var en rigtig Spekulanter og drev Smugleri med Brændevin, kom en Dag et meget stort Læs Brændevin. der blev læsset af ved Møllen lige ved saa Toldbetjenten, og der blev nu still Vagt af Toldkarle. Mølleren saa det sig selv. Han skulde nok narre der mange Dage, og der var stadig Vagt.

fik de travlt, da de saa et stort Oksehoved, som en Tonde Brændevin kaldtes, blive lagt paa en Vogn og kørt bort. Men Vognen var ikke kommen ret langt henad Vejen, før den blev standset af Toldkarlene og ført til Kolding. Stor blev Forskrækkelsen, da de kom dertil og fik den undersøgt. Da indeholdt den kun Vand! Imedens fik Mølleren den rigtige Brændevin smuglet over Aaen. Saadan blev Toldbetjentene tit narrede. —

Den blinde Peder Hansen (f. 1831 i Skanderup) meddeler til P. Eliassen følgende: Vi havde jo den Fordel, at Byerne laa Sønden for Toldskellet. Men skulde vi til Kolding Marked med vore Kreaturer, skulde vi betale *Akcise*. Engang da jeg var Knægt, skulde min Fader til Marked i Kolding med 6 Kreaturer. Han havde ikke Penge nok til Akcisen. Saa betalte han for de 4 Køer. Da han saa havde faaet Penge paa Markedet, kom han ud og hentede de 2 sidste. Naar Toldbetjenten narredes, havde det Folks Sympati. Tolderen, Jep Johnsen, var slem til at bande. Det „dunneker“, sagde han. Han jagede altid efter Kræmmere. Han havde mange Historier med en Smugler Nissen paa Skovdruplund (Seest Sogn). Det var ham, der en Markedsdag sagde til sine Folk: „Kør kun, æ skal Dælen gale mig nok holde æ Karl!“ Jeg veed ikke, hvad Straf han fik. Han gik jo ellers til Ejstrup og snakkede lidt med Kontroløren og fik et Spil Kort. Min Fader var engang med til en Smuglerhistorie. Man hjalp en Kræmmer over. Der var 14 Mand til at bære. En af dem gik til Tolderen for at melde det (paa Skrømt). De fik Tolderen ud, og han fik ogsaa grebet en Karl,

som kun havde Hø i sin Pose. Det skete ved Gjelballe Skov. Jeg har ogsaa paa en Mark set 150-200 Heste i Rad, der var smuglet over. Niels Poulsen meddeler: Naar blot Smuglerne var kommen over Aaen, var der ingen, som gjorde dem noget. Saa pralede de aabenlyst over deres Bedrifter! Det var ofte Brændevin, der smugledes over.

Grænsekontrollørerne skulde ogsaa forhindre den ulovlige *Brændevinsbrænding*, og Konfiskering af Brændevinstøj gav Kontrollørerne en velkommen Biindtægt, men Kontrollørerne vilde snyde hinanden indbyrdes, og derved opstod der let Stridigheder mellem dem. Saaledes var det svært at forlige de to Grænsekontrollører *Worbasse* i Skanderup og *Frode*, der en Tid boede i Gamst (o. 1775). Amtmanden blev tilsidst nødt til at ordne det saaledes, at de *uafhængig af hinanden* „inkvirerede“ om Brændevinstøj hos Beboerne.¹⁾

Vilde Dyr.

„I mine bedsteforældres tid havde *vildsvinene* en gang været op i *Gjelballe* og der været inde i et rum, hvortil døren havde staaet aaben, og saa gjort fortræd dér ved at rive en del tøj i stykker med deres hugtænder. De havde jo raget det omkring ved at søge efter føde, og havde da ikke alene spredt det, men ogsaa revet det itu.“²⁾

„I *Gamst* boede en mand, som en dag var til mølle i Rols mølle. Lav han kom op paa River lan-

¹⁾ Historiske Strejftog, 250. ²⁾ E. T. Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 1753. Meddelt af Lærer S. T. Schmidt, Fredericia.

devej, kom der først et par *ulve* efter ham og saa en hel flok. Han kom ikke fra dem og maatte skyndsomst spænde hestene fra. Den ene, som var en vrinsker, slog dem nu ihjæl. Saa blev han fri og kom hjem, men det var saa nær, at ulvene var ved at kravle op i vognen til ham.¹⁾ (Smlgn. *Ulveryg* S. 17, 47.)

Raad mod Sygdomme.

En gammel Kone plejede, naar hun første Gang om Foraaret hørte Kukmanden, stiltiende at tage en Haandfuld *Jord* og kyle ind i sin Seng. Saa blev hun fri for Lopper. — *Vejbredblade* brugtes mod daarlige Læber. Mod *Koldfeber* skulde man slaa tre Knuder paa en Vidiegren; eller ogsaa kunde følgende Formel: N. N. (den syges Navn) er ikke hjemme, Koldfeberen blive borte, hængt op i Skorstenen eller paa den syges Kammerdør, hjælpe.²⁾ — Man skal skære sine *Negle* om Fredagen, det er godt for ikke at faa Neglerødder. Naar man ingen hvide Halvmaaner har ved Grunden af Neglene, er man ikke rask.³⁾ For *Tandpine* læses: Orm, er du der inde? er du rød, skal du dø, er du sort, skal du bort, naar jeg mine ti Fingre til Jorden sætter i Navnet F., S. og den H. Aa. — En klog Mand skrev saaledes for *Tandpine*: Argos sargos fargos. Vedkommende, der fik Raadet, maatte ikke læse Seddelen, men skulde bære den om Halsen. Efter at

¹⁾ E. T. Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 1309.

²⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn VII, Nr. 1602. ³⁾ E. T. Kr.: Jysk Almueliv, Tillbd. III, Nr. 468, 476.

Tandpinen var gaaet over, skulde Seddelen begraves. — For at forjage Tandpine skal man skære et lille Stykke af hver af sine Negle paa Hænder og Fødder, lægge Stykkerne, indsvøbte i en Tot Blaar, ind til den smærtende Tand. Derpaa skal man gaa hen til et Sted, hvor Jorden ikke dyrkes, udskære en Græstørv ved et Snit med Solen, lægge Blaar-totten med Neglene i Hullet, aande tre Gange ned i dette uden Tilbagedrag og lægge Tørven ned paa sin Plads. Det skal ske ved Solnedgang og stil-tiende. I Stedet for at skære en Græstørv, kan man ogsaa skære et Hul i et Træ og siden slaa en Prop i igen.¹⁾ — Havde et Barn *engelsk Syge* var der en eller anden gammel Kone, som kurerede Sygdommen paa følgende Maade: Hun drev fire smaa Pæle i Jorden, hvorefter hun og Barnets Moder stod ved hver sin Side og puttede det helt nøgent ind under Tørven og om igen tre Gange. Denne Handling skulde foretages tre Torsdag Aftener i Træk efter Solnedgang. Hvergang Græstørven var afbenyttet, lagdes den paa Plads igen. Hvis Tørven var ved at gro fast den tredje Torsdag, kom Barnet sig. Hver Gang Barnet kom imellem de fire Pæle, pustede og fægtede den gamle Kone og gjorde saadanne sære Grimasser. Otto Korsgaard har set denne Kur finde Sted, og Barnet, der blev behandlet, helbredtes fuldstændigt og lever vist endnu som en Mand o. 60 Aar gammel. Mod engelsk Syge brugte man ogsaa at trække det syge Barn gennem en Kløft i et Træ. — Naar man *hikker*, er det Tegn paa, at man mangles et eller andet Sted. For at

¹⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn VII, Nr. 1635—37.

den hikkende kan faa at vide, hvem det er, der mangler ham (hende), skal han (hun) tænke sig om og lægge Mærke til, hvem han (hun) tænker paa i det Øjeblik, Hikken standser; thi den er det. — Naar man hikker, saa snakker de om én paa de store Steder, hvor deres Svin har ædt deres Kokkepige. Eller hvor de mangler en Hønsheyrde eller Gaasehyrde, eller hvor de mangler en Køks te djæ Hund aa en Stuepige te aa go faa Bue faa djæ Svin.¹⁾

Mod Mareridt blev, især over Hestenes Baase, tegnet et *Marekors*. Naar Hestene stod med flettede Manke om Morgenen og var svedige, havde Maren redet dem, og det varslede deres snare Død. — Naar Kalven bliver født, sidder der noget imellem Klovene, det skal gives Koen, for at den kan blive ren.²⁾ Mod *Kalvekastning* hængte man en kastet Kalv op i Røg i Skorstenen, indtil den var gennemrøget. Saa holdt Kastningen op. Eller man gravede en død Ræv ned under Køernes Baase. Det mest almindelige Middel mod Kalvekastning er dog at have en Gedebuk. Dens Lugt menes at kunne holde Kastningen borte. Praksis synes at have bevist dette. — Det var særlig godt at give syge Kreaturer, især Køer, der var syge efter Kælvningen, *Menneskeurin*. Det var ogsaa et godt Middel at vaske Heste, der havde Muk, med Urin. — En Hest, der havde *Kolik*, skulde ryge Pibe — med Bagdelen, saa vilde den komme sig. — Var en Kalv syg, var det godt at bide *Tungespidsen* af den. — Den Dag Kreaturerne skulde paa Græs, blev de *aareladte*.

¹⁾ E. T. Kr.: Jysk Almueliv, Tillbd. III, Nr. 348, 350, 352—354. ²⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn VII, Nr. 1257.

Blodet flød i alle Baase, og Tyren brummede ved det „røde“ Syn. En Mand brugte ikke at aarelade, men gav Koerne hver en *Spegesild*, der var dyppet i Tjærekanden, at spise. — Mod *Hekseri* lagdes en *Stoppenaal* eller en anden usynlig Staaltingest ved Dorene.

Cyprianus.

„I *Hjarup* var en præst, som havde *Cyprianus* og forstod at læse i den. En gang havde præsten i *Nagbølle* laant den af ham, men han var ikke saa dygtig til at bruge den, som den anden. Da han læste, kom ganske rigtig kanarien [Fanden], men han vidste nu ikke, hvordan han skulde blive af med ham igjen. For at vinde tid, opgav han ham, at han skulde rykke træerne op i haven, men da dette arbejde gik langt lettere for kanarien, end præsten havde tænkt, var denne i stor vaande for, hvad han skulde gribe til. Paa samme tid mærkede præsten i *Hjarup*, at der var noget, der kildrede ham paa brystet, og han tænkte øjeblikkelig, at det maatte være galt fat i *Nagbølle*, og lod straks spænde for og kørte derhen. Paa *Vejen* modte han præstens vogn, som var sendt for at hente ham. Saa snart han var kommen derhen og saa, hvordan det stod sig, lod han straks en skjæppe gryn smide ud i haven, for at kanarien kunde samle dem op, indtil han selv kunde faa bogen fat og læse ham bort igjen. Saa tog han bogen og læste saadan, at kanarien maatte fortrække“. ¹⁾ — En gammel Kone i

¹⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn VI, Nr. 272.

Nagbøl havde en Cyprianus, som hun brugte meget; hun kunde ikke slippe af med den igen.

Hekse og kloge Folk.

„Naar man ikke kan faa Smør, maa der en have stjaalet dette af Fløden. Man skal da, hvis man vil straffe Tyven og maaske derved faa at vide, hvem Tyven er, varme Ovnene og kaste Fløden derind, da vil den, der har stjaalet Smørret, blive skoldet. Man troede almindelig N. S. til at kunne hekse, og man var derfor ikke fri for at være bange for ham. Et Sted, hvor man ikke kunde faa Smør, anvendte man det ovenfor nævnte Middel, og netop paa samme Tid var N. S. bleven skoldet og laa til Sengs, hvilket naturligtvis bestyrkede Folk i Meningen om ham. Det maatte altsaa være ham, der havde stjaalet Smørret“¹⁾.

I Nagbøl boede en gammel Kone („Klog L.“), som beskyldtes for at kunne hekse. En Daglejer paa Nagbølgaard, der var meget stærk og meget overtroisk, bar, naar hans Ko kælvende, Kalven til Kolding. Naar Klog L. lavede Davre, tvang Duften derfra ham over i Vejgrøften, hvis han gik forbi hendes Hus, medens Davretilberedningen stod paa. Klog L. kunde ikke dø, førend der blev sat *Ild* under hendes Seng. Et Par Mænd satte derfor en Potte Ild under Sengen, og da Ånst Doktor kom te hind, var der en gruelig Kvolm aa Røg i æ Stov. Men hun døø endda. Hun kunde standse et Par *lobske Heste*, „blot ve aa ræk en Haand ud. A ved mange

¹⁾ E. T. Kr.: Danske Sagn VII, Nr. 646.

andre, som ogsaa kund det. De skuld saa ha solgt djæ Sjæl te Fanden i 24 Timer“. En gammel Kone i Lunderskov, som Børnene var bange for, kunde ogsaa stille løbske Heste, blot ved at pille ved sit Tøj el. Igen. Om hun sagde noget, vides ikke. Hvad Klog L., der ogsaa kunde *mane*, gjorde af ondt, kunde *Plovstrup-Manden* gøre godt igen. Hun skulde engang passe paa en sortbroget Ko for en gammel Mand i Lunderskov, der hed Jes. Han var udrejst. Hun malkede Koen tre Gange i Træk, saa den ikke kunde give Mælk flere Dage derefter. Jes malkede Koen næste Dag uden at ane noget, men den gav Blod i Stedet for Mælk. Han blev aldrig tilfreds med Koen senere og skilte sig af med den. — En Dag kom Klog L. forbi en Mand i Lunderskov, der skulde til at slagte et Svin. Hun tilbød at ville hjælpe, tog en Klud og vaskede Grisen paa Stikstedet. Men nu vilde den ikke dø. De blev nødt til at skolde den ihjel. Den var bleven forgjort, da Klog L. vaskede den paa Halsen. — En Mand fra Nagbøl saa en Dag, da han gik paa Jagt, en Hare sidde et Stykke henne. Han skyder paa den, men den rører sig ikke. Han skyder paa den to Gange til uden Virkning. Saa vil han gaa hen til den, men saa rejser Haren sig og gaar. Det var, ligesom den gik med et Læs Hvas bagefter sig. Manden gik meget bange hjem. Det var Heksen, der havde skabt sig om til Hare. — Klog L.s Søn kunde ikke skyde fejl paa en Hare, derimod nok paa en Agerhøne, Det mentes, at L. havde spyttet den hellige Vin og Brød i Bøsseløbet. — Klog L. brugte Iglær til at kurere syge Folk med. Hun

kunde forhindre Naboens i at kærne Smør. Naar Klog L. var skabt om til Hare, kunde hun kun skydes med en sort Knap. — En anden Gang gik en Mand paa Jagt i Skanderup. Han ser en Hare sidde paa den nøgne Græsmark. Han skyder og rammer ogsaa, men da han kommer hen til Stedet, er Haren sporløst forsvunden. Kort efter dør en gammel Mand (Medd. Oldefar), og da han er sænket i Jorden, staar Heksen ved den aabne Grav og siger: „Vor Gud ku Fanden stjärterne ligesaa godt ha toven mæ i Stej for ham. Her goe a mæ mi raadden Arm — aa pines aa kan ingen Ting!“ Haren, Manden havde skudt paa, var altsaa Heksen, som han havde ramt i Armen. Hendes Ord gjorde et uhyggeligt Indtryk paa Ligskaren, der ikke vidste, hvorfor hun havde en raadden Arm. — I *Dollerup* boede i 70'erne en gammel Kone, der hed — eller kaldtes — *Else Kabels*. Hende søgte Folk til, naar de selv eller deres Kreaturer var syge. Hun kunde helbrede for alt, men var Specialist i at kurere *Hovedpine*. Hun sagde, at Hovedet var skilt ad i to Dele, naar Folk havde Hovedpine. Hun trak dem i Håret, i en Lok her og der, og naar hun havde gjort det nogle Gange, bandt hun et Tørklæde om Hovedet paa den syge — og saa var vedkommende kureret. Kristian Rasmussens Kone i Nagbøl Skov havde lidt af Hovedpine i mange Aar. Hun kom saa til Else Kabels for at blive hjulpet. Else Kabels trak hende i forskellige Haarlokker, men hun plukkede Haarene af hende, da de sad løse paa den gamle Kone. Manden gik da i sin Vaande til Læge Pedersen i Anst og fortalte denne — efter Else Kabels — at

hans Kones Hoved var skilt ad. Lægen blev yderst forbavset ved at høre dette, og vilde saa forklare Manden, at Sammenhængen var en hel anden, hvilket Manden ikke vil tro. Lægen henter da et Dødningehoved og faar langt om længe Manden til at forstaa, at et Hoved ikke saadan kan skilles ad. Da Lægen og Læreren i Dollerup kommer op til Huset i Nagbøl Skov, kommer de først ind i Stuen, hvor der blev bagt og kogt, hvorfor Luften var mindre god. Døren stod op ind til Sovekamret bag ved Stuen, hvor den syge Kone laa. Sovekamret var et Hul, kort sagt. Der fandtes ingen Vinduer, al Lys og Luft skulde komme fra Stuen. Inde i dette mørke Rum havde Konen ligget i en 6-7 Aar, saa det var intet Under, hun havde Hovedpine, som hun ikke kunde komme sig for. *Sofie Fikken* i Fikkenhuset kunde kurere brækkede Arme. Naar Folk var syge, skulde de over at kureres ved „*Almind Dejndætter*“, hun kunde helbrede alle Slags Sygdomme. Folk valgte enten hende eller „*Kolsnap-Manden*“, der hed Poulsen. I *Gelballe* boede en meget berømt klog Kone: „*Flojstup-Konen*“, der kunde helbrede for *Drikkfældighed*. Hun blev besøgt af Folk meget langt borte fra, saaledes baade fra Ribe og Horsens! Drankerne kom aarlig i Hundredevis for at blive helbredt for deres slemme Last. En Søndag Formiddag saa Lærer *P. Nissen* (midt i 1870'erne) 12 Mand søge Raad hos hende. Ofte kom de to i Følge med hinanden. I saa Tilfælde var den ene en Følgesvend, en nær paarørende, der blot ledsagede den drikkfældige. Drankere af Overklassen søgte hende for det meste om Natten —

undertiden i lukket Vogn. Hvilke Midler Fløjstrup-Konen anvendte mod Drikfældighed, var der ingen, der vidste. Hendes Patienter havde syv Segl for Munden, hvad jo tydede paa, at de havde aflagt et edeligt Lofte om ikke at røbe, hvad der var foregaaet. Dog hørte man altid lidt. Det fortaltes, at hun rakte Patienterne en Snaps med de Ord: „Det er den sidste!“ — og naar de saa havde drukket Snapsen, viste hun dem Brændevinsflasken, den var skænket af, i hvilken der laa en død Snog, der havde lobet sig ihjæl i Brændevinen, efter at være bragt levende ned deri. Dette skulde have til Følge, at Drankeren fra da af fattede en saadan Afsky for Brændevin, at han aldrig drak den mere.

Fløjstrup-Konens Ry naaede endog helt til København, hvorfra hun fik Tilbud om at komme over og helbrede drikfældige Patienter paa et Hospital, men det vilde hun ikke. Hun mente, hun var for gammel og kunde gøre lige saa megen Gavn i Gelballe som paa et Hospital. Hun modtog en Mængde Breve baade fra Kvinder og Mænd, som hun havde helbredt for Drikkesyge. Det var rørende at læse disse Breve. Hendes første Patient blev hun kørt 6 Mil til. Det var en ung Gaardmandskone i Ribe-Egnen, der var fordrunken; hun blev kureret. Fløjstrup-Konen gav sine Patienter en lille Pose med et Baand til at hænge om Halsen, og som de skulde tage af hver Aften, naar de gik til Sengs, og tage paa om Morgen. Posen var kun nogle sammensyede Smaaklude. Det var klart, at Patienterne aflagde en frygtelig Ed paa aldrig mere at nyde Spiritus. En af hendes Patienter, der var blevet helbredt, brod sin

Ed engang paa et Hotel i Esbjerg. Lige idet han skulde til at drikke, hørte han en Klokke ringe, men der var ingen Klokke i Stuen. Det var for ham, det havde ringet. Nu vidste han, at han var fortabt, nu havde han brudt sin Ed — og blev fordrukken igen. At Fløjstrup-Konen ikke blev anklaget og indestævnet for Kvaksalveri, er næsten en selvfølgelig Ting. Hun blev ej heller idømt nogen Bøde eller forbudt at fortsætte sin Gerning, der var saa velsignelsesrig. En Skomager, der var Nabo til hende, lærte Kunsten og overtog hendes Praksis efter hendes Død. Men han overlevede ikke ret længe Fløjstrup-Konen — og tog Hemmeligheden med i Graven meddelte afdøde Lærer P. Nissen i Gelballe i 1919. *Carit Etlar* omtaler i sin Bog: Krigsbilleder (i Fortællingen „Gendarmen“) en klog Kone i Skanderup. Det er vistnok den kloge Fløjstrup-Kone i Gelballe her menes.

Fange Tyve

Hvis der blev stjaalet noget, kunde den skyldige udpeges ved at *lade Soldet gaa*. Man tog et Kornsold, i hvis Ramme man stak en Saks' Bladspidser. Under hvert Saksøje holdt to Mænd eller Kvinder deres Langfingre. Saa gav de sig til at trættes om, hvem der var den skyldige, først blev den ene, saa den anden mistænkt, og saadan blev de ved, indtil Soldet vred sig. Det mærkelige var, at den skyldige altid bekendte, meddeler Otto Korsgaard.

Engang blev der stjaalet nogle Penge hos en

Pige, og hun og de andre Piger havde en Medtjenerske mistænkt, men hun vilde ikke tilstaa. Saa hentede de en *klog Mand*. Han kaldte alle Pigerne ind i Pigekammeret, hvor han gik fra den ene Kiste til den anden. Saa pegede han pludselig med en Pind og sagde: „Der i den Skuffe i det Hjørne ligger Pengene i en blaa Klud“. Det passede, og Pigen maatte tilstaa. Paa *Lykkesgaard*, Lunderskov Mark, var der engang blevet stjålet 150 Rigsdaler. Konen i Gaarden var af en meget lidsig Natur og lod straks hente en *Spaakone* fra Kolding, en gammel krum en, der kaldtes „Krum Mari“. Hun kom ogsaa gaaende med sin Kæp til Gaarden, og fik nøjagtig Redelighed i Sagen, hvorefter hun sagde, hun vilde *vise Tyven i en Spand Vand*. Den bestjaalne, der hed K. R., fik ogsaa sit Ønske opfyldt, men hvor blev hun gal, da hun saa sin egen Sons Ansigt i Vandet. Hun jog Spaakonen ud af Gaarden, og Krum Mari rokkede saa afsted efter Kolding til K. R. fortrød imidlertid, at hun ikke havde faaet at vide, hvor Pengene var gemte. En anden Kone, Dorothea, der havde hentet Spaakonen, blev nu sendt afsted efter hende igen, men hun vilde ikke gaa med tilbage, uden at K. R. gav godt Ord igen og et godt Vederlag. Dette skete ogsaa, hvorefter Krum Mari fortalte, at Pengene laa oppe under den nederste Lægte i Kostalden over et Par røde Køer. Denne Stedsangivelse var rigtig nok. Sønnen fik nu en velfortjent Omgang af Moderen. (O. Korsgaard.)

Gelballe Fanden.

Vidt bekendt i det sydøstlige Jylland er Navnet „*Gelballe Fanden*“. I Gelballe har man aldrig vidst, hvem der er Aarsag til denne Betegnelse. Saa vidt jeg har kunnet undersøge Sagen, kendes der intet klogt (eller ondt) Menneske, som i sin Tid kunde have baaret dette fæle Tilnavn. En Gaardmand, der var lidt egen, som boede paa Gelballe Nørremark i 1860—70'erne, gav man en Overgang Navnet „*Gelballe Fanden*“, men Navnet er betydelig ældre end fra 1860—70'erne. En gammel Mand har fortalt mig, at da han o. 1860 gik fra Ferup til sin nye Plads i Gelballe og undervejs blev udspurgt af en Mand om, hvor han skulde hen, fik det Svar: „Du skal vel da ikke tjene hos *Gelballe Fanden*?“ Paa Grund af sit Fanden-Navn er *Gelballe* nævnt i *H. F. Feilbergs* Ordbog over jyske Almuesmaal (I, 440) og er dér anført i følgende Forbindelse: „Han sir ud lisom han haad van i *Gelballe*“, eller „som *Gelballe Fanen*“ o: han ser vred ud. I kaad Spot kunde siges: „Er et *et* dæj, di kaalder *Gjælballer Faanen*?“¹⁾ Til Belysning af Øgenavnet *Gelballe Fanden* tjener, at der i sin Tid skal have været et Ordsprog om *Vandel Fanden* i Randbøl Sogn: Det var en Mand, der fik dette Navn paa Grund af sin Ondskabsfuldhed.²⁾ En lignende Aarsag kan jo ogsaa være Forudsætningen for *Gelballe Fanden*.

---

¹⁾ E. T. Kristensen: *Jyske Folkeminder* IX, Nr. 190. Jfr. *Kold. Flkbl.* 29/7, 1922. ²⁾ E. T. Kr.: *Jysk Almueliv, Tillbd.* VI, Nr. 1237.

Lys og Varsler.

Hvor der vil blive bygget en Ejendom, vil der vise sig *Lys* i Forvejen. „A har set det to Gange, og det er kommet til at passe, saa a er ganske sikker i min Sag. A har set det baade ved Gartner Nielsens Ejendom inden den blev bygget og ved en Ejendom i Ø. Linnet i Sønderjylland i min Drengetid.“ (Meddelt af *Karl Mikkelsen*, Hesselvad).

Mange havde set *Forvarsler* for Jernbanetogets Komme. De havde hørt Spektakel ved Lunderskov, og dette Spektakel viste sig senere at stamme fra Toget. Enkelt har ogsaa set og hørt *Forvarsler* for den nye Vej, der nu fører fra Skanderup Kirke til Lunderskov. En Aften hørte en Pige noget *brumme* rask forbi, det var æ Vaestawn for Biler, som skulde komme til at befare den nye Vej. — Flere Mænd har set *Forvarsel* for Wissingsmindes Brand. En Aften O. K. red ude paa Marken, hørte han, at der blev arbejdet med Bjælker, høvlet, savet o. s. v. nede ved Wissingsminde. Det var et *Forvarsel* for Gaardens Brand. Andre Mænd har regulært set denne Gaard brænde (jfr. S. 209 f.).

Tro og Sagn.

Naar det synger for *Ørerne*, kan man paa samme Maade faa at vide, hvem det er, der taler om én, ved at tænke sig om og mærke sig den, man tænker paa, naar Ringningen hører op¹⁾. Naar man har laant en Synaal, maa man ikke bringe den bar til-

---

¹⁾ E. T. Kr.: Jysk Almueliv, Tillbd. III Nr. 423.

bage, men lade en Ende Traad sidde i den¹⁾ — Naar et Kvindfolks *Skort* kilter sig op for nedent, bliver hun vred inden Aften, hvis Skørtet folder sig udad, folder det sig derimod indad, bliver hun glad for Aften²⁾. — Naar man *lyver* nogen kommen, er de vrede, naar de kommer³⁾. — Naar Manden kommer hjem med en *ny Ko* eller andet Dyr, skal Konen staa i Stalddøren med sit Forklæde fuld af Hø, at det ikke skal løbe bort⁴⁾. — Naar man hader *Faarekyllingerne*, (er dem fjendske), vil de hævne sig⁵⁾. — Naar der kommer en *Loppe* paa ens Haandled, er der en god Ven, der gerne vil tale med én⁶⁾. — Naar man første Gang om Foraaret hører *Kukmanden* fastende, vil man blive syg. Eller: vil ens Ost raadne, inden Aaret gaar om⁷⁾. — Naar *Kragerne* skriger, vil der dø et Kreatur⁸⁾. -- Man maa ikke samle *Knappeaale* op Søndag eller Mandag, det giver Spektakel og Fortrædelighed i den Uge⁹⁾. — Naar *Kvas* paa Ilden giver sig til at sprutte, siges der. „Hvæm vel dæ no komm aa skjænd“¹⁰⁾. — Naar *Ilden* falder ud af Kakkellovnen, vil der snart komme fremmede, og dersom noget af det udfaldne røger, kommer der en, som ryger af en Pibe¹¹⁾. — Begynder man et stort Arbejde paa en *Mandag*, bliver man ikke færdig til bestemt Tid. Mange Folk vilde ikke flytte i en ny Plads om Mandagen, de vilde saa løbe derfra om Tirsdagen. — Man maa ikke skære Negle en Søndag eller

1) J. A. Tillb. III. Nr. 284. 2) Smsts. Nr. 309. 3) Smsts. Nr. 385.
 4) Smsts. Tillbd. I, Nr. 1053. 5) Smsts. I, Nr. 1385. 6) Smsts.
 Nr. 1403. 7) Smsts. Nr. 1438. 8) J. A. Tillbd. I, Nr. 1487.
 9) Smsts. Nr. 1563. 10) Tillbd. III, Nr. 55. 11) Smsts. Nr. 56.

Mandag, det giver Tandpine. — Et dødt Kreatur skal begraves med det samme, ligger det over Jorden nogle Dage, tager det et andet Kreatur med sig. — Man maa ikke sidde tretten til Bords, for saa skal den 13. dø, inden Aaret er omme. Det skal dog ikke gøre noget med tretten til Bords, naar der er Mad til fjorten. — En *Hestesko* slaaet over Stalddøren betyder Lykke og giver Penge. — *Tordenstene* mentes at være Kæmpeknapper. — Spyttter man en Hest i Hovedet, vil den altid være gal paa den, der spyttede. — De kommer ikke herfra inden Lille Juleaften, de har uforvarendes set Ræven i Gelballe Skov. — *Fordrive Rotter*. Man skrev et Kors med Kridt paa alle Bjælker i hvert eneste Fag Gaarden over. Ved Siden af Korset skreves *Bernhardt*, idet man hvert Aar paa Bernhardts Dag den 20. August skrev Korsene. Rotterne flyttede da, mente man. Korsene skulde skrives med hvidt Kridt, saa Rotterne kunde se dem i Mørke. (Meddelt af Hedvig Birk, Nagbøl). — Paa Nagbølgaard tjente o. 1870 en Røgter ved Navn Falkenberg, der var bange for *Nisser*. En Aften spurgte han i „æ Borrestow“ Børnene og Karlene: „Høæ I, æ skreg sist Nat?“ „Nej, hva var der da i æ Vej?“ „Æ Nisseskidt had fat i mæ!“ Der havde først været Uro i Stalden blandt Køerne. Saa kom Nis ind i Røgterens Kammer og havde nappet ham i Armen(!), hvorfor Røgteren havde skreget. En Daglejer paa Nagbølgaard var meget overtroisk. En Nat var der stor Uro i hans Tørvehus. Han troede, det var Spøgeri, og gik under Angst og Bæven op og undersøgte, hvad det var. Da var det hans Ged,

som havde stormet Forværket. (Niels Poulsen). — Oppe ved *Aldershvile* i Gelballe førte en bred Skovvej ind over Marken. Den tog en tidligere Ejer og pløjede og dyrkede, undtagen et Hjulspor. Han gjorde *Ed* paa, te det var hans Jord, han havde dyrket. Efter hans Død har der været noget *Pusleri* ved dette Ledhul. — En Alsinger Karl vilde stjæle en Eg i en lille Skov tilhørende Skanderup Nørgaard. Da han var ved at save Egen over, staar der pludselig en *sort Mand* foran ham. Karlen gik bange sin Vej. Man mener, der er en gammel Ejer af Gaarden, der gaar i Skoven og har forbandet den, da der er noget Hekseri og Ondskab ved denne Skov (jfr. S. 46). — I fordums Tid havde en Mand i Skanderup lokket en Pige. Han kom for Retten i Kolding. Han nægtede at være Barnets Fader og aflagde *Méned*. Da han kommer udenfor Raadhuset, sagde han: „Nu har a ladt mæ lej te aa plow i Helvede!“ Der var ingen Lykke ved den Mand mere. Han var ilde afholdt af Folk. En Gang var der stort Gilde paa en Gaard i Skanderup, hvor omtalte Mand ogsaa var med. Han sad sammen med nogle flere i een af Stuerne og svirede. Hver Gang Fruentimrene kom der igennem, blev de generet med slem Snak af de ubehøvlede Børster. Da Klokken var 3 siger Manden: „No skal a teen! Kan I et hœ *den gammel* stoe aa brøl ætte mæ i æ Faastow?“ Han gik, og var væk i 3 Uger. Folk troede ligefrem, at Djævelen havde hentet ham levende, men saa blev han tilfældigvis fundet af en Pige i en Mergelgrav, hvor han stod ret op og ned, han havde druknet sig. Hans Søn druknede ogsaa sig selv. Han var

den første, Pastor Moe begravede, efter at han var flyttet til Sognet. De fem første, Pastor Moe begravede i Skanderup, var Selvmordere.

Dobbeltgænger. „En Landsbymusikanter fra *Skanderup*, der hed Niels Kristoffersen, kom en Dag hen til *Gelballe* og vilde have Manden i den Gaard, som nu ejes af Boye (Gelballegaard) til at gjøre sig en Tjeneste. Idet han kommer gaaende hen ad Gaarden til, ser han ham udenfor Gaarden, men omme ved den anden Side af den, hvor Porten var. Han tænkte ved sig selv: „Haha, det var heldigt, han er i godt Humør i Dag, for hans Lue sidder højt op i Panden.“ Det Tegn kjendte han nemlig. Manden gik imidlertid om bag ved Gaarden, saa han ikke længere kunde se ham, og Musikanteren gaar saa lige ind i Gaarden og ind ad Kjøkkendøren til Konen, som stod i Kjøkkenet. Altsaa han traf hende straks: „Hvor vilde Manden hen?“ siger han saa. „Hen?“ siger hun, „han sidder her inde i Stuen“, og saa lukker hun Dagligstuedøren op. Da sidder han for Bordenden og havde ikke været ude den Dag.“ (Opt. af E. T. Kristensen efter S. Thygesen Schmidt, Fredericia.)

Bjærgkone spinder. „Fra ældgammel tid haves det sagn, at en kone til visse ubestemte tider skal sidde i en fenne nær ved *Skanderup* by og spinde under sus og brus. Broder Brodersen fra *Bredebro*, en vældig jæger, som i sin ungdom strejfede gennem mark og eng ved nattetid, fortæller: En gang kom jeg i klart maaneskin over bemældte fenne paa harejagt. Uden at jeg tænker paa andet end de hører, jeg haaber at skyde i de *Skanderup* kaalhaver, hører jeg med ét en susen og brusen rundt om-

kring og ser da lige for mig en skikkelse dreje en *rok* med et voldsomt brum og folte mig selv hvirvlet omkring et Øjeblik. Straks efter var alting forbi.¹⁾ Paa Ravnsbjærg ved Nagbøl (S. 12) skulde en Bjærgkone sidde og spinde. Jeg er tilbøjelig til at tro, at ovennævnte Sagn er paavirket af Sagnet knyttet til Ravnsbjærg. Stedsbetegnelsen Skanderup kan godt være forkert. Desuden har Meddeleren, Anna Ludvigsen, Døstrup (Tønder Amt), næppe været synderlig godt lokalkendt i Skanderup Sogn.

Her skal ogsaa meddeles et Sagn, der maaske ikke helt kan siges at høre til Skanderup Sogn, idet det i „*Skattegraveren*“ IV (1885), S. 173, Nr. 534 henføres til *Gejsing* Mark i *Anst* Sogn til en Kæmpehøj, kaldet *Spidshøj*. Da Gaarden *Spidshøj* jo ligger i Skanderup Sogn, antager jeg, at det maa være en af Kæmpehøjene ved denne Gaard, paa Skanderup Sogns Grund, hvortil Sagnet, der er meddelt til *E. Tang Kristensen* af Tjenestekarl *Peter Nissen*, Grønvang, Vejen, knytter sig. Det skal her gengives i sin Helhed.

„*Syvaarskatten*. En Gang i Krigstid skal syv Aars Skat af hele Danmarks Rige være nedgravet et Sted imellem Kolding og Ribe, men der angives flere Steder, hvor den skal ligge. Paa *Gejsing* Mark i *Anst* Sogn lige ved Landevejen mellem Kolding og Ribe ligger en stor Kæmpehøj, *Spidshøj* kaldet, hvori en stor Skat ogsaa siges at være begravet, og nogle siger, at det netop er *Syvaarskatten*. Der er flere Gange forsøgt paa at faa den opgravet, men alle Haande Spøgerier jager al Tid *Skattegraverne*

¹⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn II G, Nr. 129.

bort. For en Del Aar tilbage gravede en ved Navn Hedemann i Forening med tre andre Karle efter Skatten. Ikke et Ord maatte der tales, og de var bestemte paa ikke at lade sig kyse af de Spøgelser, som vogtede Skatten. Da de havde faaet godt begyndt med Gravningen, stod pludselig en stor sort Mand midt imellem dem, og han kom lige op af Jorden. Saa kom en Hund med gloende Øjne saa store som Tallerkener, og en Karet forspændt med Haner kørte rundt om Højen. En Stund holdt Mændene sig tapre, men til sidst blev det dem for broget, og de maatte løbe derfra uden Skatten, som derfor ligger der endnu. Der lever endnu Folk, som har kendt Hedemann, og en af dem fortæller, at han selv har set Hunden med de gloende Øjne. Han var som Dreng tillige med en Pige af hans Fader sendt til *Gelballe*. Det blev Aften, inden de kom tilbage, men saa kom de i Følgeskab med en Mand fra Gejsing, og de fulgte en Sti, som gik lige forbi Højen. Da de var komne tæt til denne, kom lige med et Hunden med de store Øjne og gik lige ved Siden af Drengen, som var den bageste. En Gang imellem drejede den Hovedet og saa op paa ham med Øjne, der var meget større end Tekopper og ikke meget mindre end Tallerkener. Han turde ikke sige noget til de andre om, hvad han saa, men holdt stadig Øjnene fast paa Hunden. Da de kom til et Sted, hvor der der stod to Heste tøjrede lidt fra Stien, blev disse bange (sagtens fordi de mærkede den underlige Hund), trampede og snøftede og løb. Men lige i det samme forsvandt Hunden. Den gik hverken frem eller tilbage, men sank lige ned i Jor-

den, for Drengen vendte ikke Øjnene fra den. Nu fortalte han de andre, hvad der var fulgtes med dem, og de klagede dem over, at han intet havde sagt, for de vilde gærne have set den Hund.“

Manden, der har fortalt Peter Nissen Sagnet, „er en Gaardmand, om hvem ingen vil tro, at han lyver, men vel, at han gemmer nogen Overtro.“¹⁾

Endelig kan nævnes som et Kuriosium, at der paa Skanderup Kirkegaard i længere Tid i 1928 har optraadt et uhyggeligt hvidt Gespenst. Politiet har nu anholdt en Chauffør, der har spillet Genfærd for at holde Grin med en Kollega.²⁾

Vejrspaadomme og Mærkedage.

Naar det *Kyndelmisse* Dag gav Sne og Uvejr, var det Tegn til tidligt Foraar. Herom lyder Verset: Kyndelmis Knuud holder deruud med to broget Stuud. — Kyndelmisse Knude holder herude, fast Vind kommer herind³⁾. Ligesaa mange Dage Lærken synger for Kyndelmisse, ligesaa mange Uger skal den tie efter Kyndelmisse.

Mathis' Dag ($24/2$) kan enten give eller brække Isen.

Gregors Tø ($12/8$) er bedre end 100 Læs Hø.

Gjetre ($17/3$) og *Bænd* ($21/3$) de røkkes om æ Ennd (om Enden af Vinteren⁴⁾).

Frue Dag ($25/3$) skal man gøre rent hos Bierne⁵⁾.

Naar Træerne drypper *Paaskemorgen*, bliver det et godt Høraar⁶⁾.

¹⁾ De øvrige Stedsagn fra Skanderup Sogn er nævnte i Afsnittet: Topografi, Skove, Stedsagn og Stednavne Side 16—52; jfr. S. 12, 13. ²⁾ Fyns Tidende $23/2$ 1928. ³⁾ J. A. Tillbd. I. Nr. 616-17. ⁴⁾ Smsts. Nr. 703. ⁵⁾ Smsts Nr.722. ⁶⁾ Smsts-Nr. 141.

Ærter skal man saa ved Fuldmaane, ellers bliver de ikke modne¹⁾.

Naar Rugen er saa høj, te den kan skjule en Lærke ved *Majdag* og en Krage ved *Pinse*, kan den blive god²⁾.

Den 9. *Maj* skulde Boghvede saas, hvordan saa end Vejret var. Jens Ravn saede altid Havre den 25. *Marts* og Boghvede den 25. *Maj* enten det var Søndag eller Søgn.

Regner det *Syvsoverdag*, ($\frac{27}{6}$) vil det regne i syv Uger i Træk.

Regner det den første *Hundredag*, regner det alle *Hundredagene* (23. Juli—23. August). Tidslerne stikker ikke i *Hundredagene* — men i *Fingrene*!

Efter *Hundredagene* er der *tre Katdage*, hvor det altid regner, og saa begynder det gode Høstvejr.

Naar Skyerne gaar fra Vester til Øster,
kan Bonden lade Kornet staa, saa længe han lyster.
Gaar Skyerne fra Sonder til Nør,
skal han tage Kornet, naar det er tør.

I Høsttiden, naar man fandt en *Mariehøne*, en lille punkteret Bille (*coccinella septempunctata*) sagde man, idet man kastede Billen i Vejret: „Vor Herres Mariehøn, flyv op te Vorherre aa bej om godt Vejr te i Morgen³⁾).

Efter *Mikkelsdag* ($\frac{20}{9}$) maa man ikke plukke Brombær; efter den Dag vil Fanden nemlig bruge Brombærrene til Skosmørelse.

Næe vi sle di *Hawerskok*,
saa ka vi di Nørre plok,
men næe vi sie di *Bogelstug*,
saa er der et manne Nørre ue⁴⁾.

1) J. A. Tillbd. I Nr. 133. 2) Smsts. Nr. 733. 3) Aug. F. Schmidt: Byhyrder 1928, 143. 4) J. A. Tillbd. I. Nr. 169.

Naar *Nymaanen* kommer i Vester, faar vi en tor Maane. Vejret bliver tort til næste Nymaane¹⁾.

Æ *Mueskuen* brøgger i Awten, i Måan vel hun tyllid (∴ det vil regne Dagen efter).²⁾

Naar *Honsene* lober i Læ for Regnen, bliver den ikke langvarig.

Skinner *Solen* imellem Bygerne, faar vi Regn i Morgen.

Man skal *spise op* for at faa godt Vejr Dagen efter.

Naar *Svalerne* flyver foran én, eller kredser nederlig ved Jorden, bliver det Regn.

En *grøn Jul* giver en hvid Paaske.

En *kold Maj* giver en varm (fyldt) Lo.

Fredagsvejr giver Søndagsvejr.

Søndagsvejr til Middag giver Ugesvejr til Fredag.

Som Vejret er *Kl. 2*, saadan vil det blive Resten af Dagen.

Aften rød gir Morgen sod — *Morgen sod* gir Aften blod.

Naar alle *Vandhuller* er fulde, faar vi Vinteren.

Naar man kan se *Læborg Kirke*, giver det Regn.

Naturlyde.

Naar Bønderne kørte fra Nagbøl til Haderslev med Smør, skulde de igennem Troldkjær ved Bastrup. Var de paa Vej til Stads, sagde Vognhjulene: „Vi kommer aldrig derud, vi kommer aldrig derud!“ Hjemad skreg de: „Vi kan gøre det saa tit, som vi skal, vi kan gøre det saa tit, som vi skal!“ Naar

---

¹⁾ J. A. Tillbd. I, Nr. 348. ²⁾ Smsts. Nr. 385.

de Gelballe Bønder kørte til Skovs om Morgenen, skreg de bageste Vognhjul (de manglede Smørelse) langsomt og klagende: „Vi kommer aldrig derud, vi kommer aldrig derud!“ Om Aftenen paa Hjemturen sagde samme Hjul rapt og raskt: „Vi kommer i Morgen igen, vi kommer i Morgen igen!“

Gaader.

Hvad er det, der raaber uden Lunge, taler uden Tunge og tager Del i Fryd og Smerte og har dog intet Hjerte? (Kirkeklokken.)

Hvorfor stryger man *Leen*, naar man holder op med Arbejdet?

Svar: „En skal stryge *Leen*, naar man gaar af Engen og kysse Konen, naar man staar af Sengen, saa har man en skarp *Le* og en glad *Kone*!“

Mundheld, Anekdoter, vittige Svar og Sejer.

„Du er nok kræsen ligesom Hans Madsens Kat, den vilde ikke have Æbleskiver.“

„Er du snart færdig?“ „Om lidt varer det ikke saa længe, som det har gjort.“

„Hvad er Klokken?“ „Et Kvarter i straks, slog halv nys for lidt siden“ (eller: „rund, spilfuld af Hjul“).

Svar til en nysgerrig: „Skulde du spørge fra nogen?“ „Ja!“ „Saa kan du hilse og sige, du fik ingen Besked.“

„Kan du *holde* Varmen?“ „Ja!“ „Det er skidt, saa bliver der ingen Varme til vi andre.“

Om et Pjathoved siges: „Han taler som en Træsko, der er aaben i begge Ender.“

„Hvorlangt er der til N?“ „Omtrent en halv Mil.“
 „Naaja, *omtrent* er jo paa Størrelse med en Træsko.“

Til en Mand, der hyppigt siger „aallere“ (∴ allerede) siges: „Hvor mange Æg er der i en „Aallere“ (∴ „Aallerede)?“

Folk, der kommer i Plads silde, kommer ilde.

En „Fyr“ er enten en Ræv eller en gildet Hankat.

„Det er godt at have Skovly“, sagde Ræven, den satte sig under en Harve.

„A tænder ikke min Cyklelygte, a gjør et Nar ad Vorherre.“

Fløde, som svømmer ovenpaa Kaffen, kaldes spøgende Kys.

„Sikken stue Kys dær æ te dæj, hwaa mon do ska fo den fræ?“¹⁾

„Det regner!“ „Saa gør vi ligesom de gør paa Fyn.“ „Hvad gør de der?“ „De lader det regne.“

Om én, der er langsom i Vendingen og ikke kan blive færdig med noget, siges: „Det tar syv lange og syv brede, inden han bliver færdig.“ Eller: „Inden han faar snodt (∴ snydt Næsen) aa bejen (∴ spist) er æ Ti gan.“

Om en, der er tung i Vendingen, siges: „Han er ligesaa let som den Fugl, vi kalder en Ko.“

Om en Kryster: „Han er ræd for en død Høne, selvom han har en Kæp i Haanden.“ Eller: „Han sidder med Livet i den ene Haand og Kasketten i den anden“. „Han er en rigtig Ræjskræjer“ (∴ ræd Skrædder).

Svar til en, der spørger dumt: „Du spørger saa dumt, at ti Vise ikke kan svare dig.“ Eller: „Du spørger om mere end ti Vise kan svare paa.“

¹⁾ E. T. Kr.: J. A. Tillbd. III, Nr. 207.

„Han er saa dum, han kan et dø aa skal ha Peeng for aa blyw begravet.“

„Det gaar over min Forstand og langt ind i Præstens.“

„Han ser lidt jemmer (?: enfoldig) ud“.

„Han er *rundtombe* i æ *Trekant*“.

„Han ligner en af de tamvilde fra Læso¹⁾“.

Noget man ikke kan svare paa: „Det maa du spørge vor Høns om“.

Om en selvklog: „Han kunde godt undvære Hovedet i 14 Dage“.

Om en vigtig: „Han tror, han er en S... , og vi andre er ingenting“.

Til en, man vil rose: „Du er slet ikke saa lidt tumpe, der er slet ikke saa faa, der skal narre dig“

„Hvad tar du for at holde Folk for Nar?“

„Doren laster ingen, den kan der ikke klages nok paa“.

„Det lyder utroligt, men derfor kan det godt være Løgn“.

„Om Forladelse!“ „Ingen Tilgivelse!“ Eller: Stor Forseelse, gør det igen en anden Gang!“

„God Morgen!“ „Det kan du selv være!“

Alt skal have en Ende, men en Pølse skal have to.

Man ved altid Raad for en Pølse, der er for lang.

I Travlhed, naar noget gaar itu: „Det raver et saa vidt mæ en Pøls i æ Slawttid“.

Til en Dreng, man vil rose: „Du er en Svend, det var din Mor ikke, derfor tog din Far hende“.

Efter en truffet Aftale: „Saa ses vi i Morgen med godt Humør og frisk Halm i Træskoene.“

¹⁾ Jfr. H. Grüner Nielsen: Læsofolk i gamle Dage. 1924, 157 („Klunter“ contra „Tamvilde“).

Om Morgenen: „Hvad, er du allerede opstanden og græder ikke?“

„Hvorlænge sidder i oppe om Aftenen?“ „Til vi gaar i Seng“.

„Hvorlænge sover du om Morgenen?“ „Til jeg bliver vaagen“.

„Det er dog en Skam“. „Ja, det er næsten halvanden“.

„Nu skal du have tusind Tak og fire“.

„Du er stærk — men det er da at lugte til“.

Om en, der er kommen af rig Familie: „Han stammer fra den store Ende“.

„Det kommer igen, men ikke alt“, sagde Manden, han gav sin So tre Sider Flæsk, men fik kun to igen.

„Det gaar lige op“, sagde Manden, han laa paa Ryggen og brækkede sig.

„Han er klog paa Kattens Død, naar den gaar med Tarmene om Halsen“, siges om en selvklog Mand.

„Med Forlov?“ „Ja, forlov dig bare, men ikke med den, a skal have“.

Det er godt at have noget til Gode, naar det ikke er Klo.

Det tager sin Tid, men saa faar det ogsaa sin Skabning.

Om en slet Person: „Ham er der ikke mere godt i, end der er Honning i en Tudse“.

„Er du allerede færdig med at spise?“ „Ja“ „Du spiser ikke meget af en gammel Mand — at være“.

„Det klæder dig rask, naar du render“.

„A kan bestæl møj i lang Tid“

Til en, der skal skynde sig: „Du skal sætte det lille Ben i for“.

Spørger man om noget, man skal spise, er giftigt eller ej, svares: „Ja, det dor du efter“.

„Hvad er det, du laver?“ „En Himstregimst“.

„Haresteg er rar!“ „Har du nogensinde smagt det?“ „Nej, men a har snakket med en Mand, der kendte en anden Mand, som havde kendt en Mand, der havde smagt Haresteg, og han sagde, det var rart“.

Efter Middagen: „Nu siger a Tak for mie, det a har ædt æ nie“. Eller: „Nu er a hverken svolten eller mæt, men rigtig godt forædt“.

„Afsted“, det er hen aa hæng sig.

„Teen“ (∴: gaa), er Nør o.

„De andre“, det er Svinene.

„Syv“ (7), det er mange.

„Værsko (∴: Vær saa god)! „Tak *Stovle*“!

Drengene blev af Karlene sendte hen at laane en *Moddingskraber* eller for at købe for 5 Øre *Pokkelblo*, *Dukatfrø* el. lign.

En Mand talte hyppigt fejl: „Godaw, er æ Hund hjem, vil æ Mand bi?“ — „Nu er Gregersens Hund blowen skødt da; den røv 7 Hons aa mi Faaes ny Kasket ihjel!“ Eller: „Hvor mange er Klokken?“ „Den er henved fem Minutter i halv Elleve godt!“

„Haap, skiid, Klaashui, si hvaadan do kyer!“ sagde han Manden fra Gelballe (til den, der ikke korer godt eller har Fejl ved Køretøjet.¹⁾

„Do sku hæn i Naabel Skow aa wæ Faarsanger faa(r) æ Brommelbi“ (til en, der synger falsk).²⁾

Skanderup Sogn er blevet kaldt „det kaade Sogn“, da Folkene var meget letfærdige der(?).³⁾

„Han er ovre fra den vrang Side“, siger de, der bor Sønden for Kolding Aa, om dem, der bor Norden for Aaen.⁴⁾

¹⁾ E. T. Kr.: Jyske Folkeminder IX, Nr. 245. ²⁾ Smsts. Nr. 173. ³⁾ Smsts. Nr. 86. ⁴⁾ Smsts. Nr. 36.

„Det gaar an“, sagde Skanderup Præst, de bar ham fra Kroen til Kirken. Regeringen havde truet ham med Afsked, dersom han tiere gik til Kros, inden han begyndte Gudstjenesten; saa reddede By-mændene ham ved at *bære* ham fra Kroen til Kirken.¹⁾ Henlæggelsen af dette Mundheld til Skanderup er sikkert forkert, idet Mundheldet er knyttet til *SpanDET* Præst i Sønderjylland;²⁾ Skanderup og SpanDET er nok forvekslede.

Remser.

Flere Remser, der især blev sagt af Skoleeleverne, var lidt uhoviske. En Remse, dannet i Lighed med Remsen: „Det regner, sa Per Degner, kryb i Skjul, sa Niels Jul“ o. s. v., handlede om en Mands Gris, der løb Gelballe By igennem, og paa sin Tur besøgte den alle de Folk, hvis Navne man evnede at danne Rim paa. Lignende Remser kendes jo fra hele Landet. (Om *Byremsen* se Side 198.) Af *Tælleremser* blev ved Udtagning til Leg vist kun brugt:

„Ene mene mink mank,
klink, klank,
ose bose bakke dej,
eje veje væk med dig.“

Vrovleremse fra Gelballe: „A va jen Gang hen i en anden Mands Rowager aa stjeel Pærer. Saa kom æ Mand, dæ æjet æ Løg aa hent æ Hawwer. „Hva Fanden ve do i mi Ært aa stjeel Hommel?“ Saa tow han mæ i mi højer Arm aa mi venster Bien

¹⁾ E. T. Kr.: Skattegraveren I, Nr. 598. ²⁾ Skattegraveren X Nr. 502—503.

aa smej mæ øver en stue Stiengjæe, aa deæ hoppet en Frø ud aa. A ka mæ Sandhie sæjj, te aalle æ a bløwen saa ræj for nowwe Ul, som a blow-et faa den Ræv. Saa gik a let hen, aa deæ kom a te en Damm, te der var let Vand i, o deæ blow a en Geej waar; saa laj a mi Bøs mæ Pøls aa skod en Fandeme, te æ Fie røg aa en". Efter „Skattegraveren“ VII (1887), S. 212 Nr. 813, meddelt af Mads Jepsen, Kongsted. Her er Remsen omskrevet til Gelballe-maalet, medens den i Skattegraveren er meddelt i Fredericiaegnens Maal.

Om Folkemaalet.

Det er ikke muligt nu at give en saa indgaaende Undersøgelse af *Folke- og Sprogforholdene* i Skanderup Sogn, som *Anker Jensen* og *Peter Skautrup* har givet det for *Aaby*¹⁾ og *Tvis*²⁾ Sognes Vedkommende, fordi Befolkningen i Skanderup Sogn i den sidste Menneskealder i usædvanlig Grad har skiftet Karakter, idet der er flyttet en Mængde Folk til Sognet fra andre Egne, og til Gengæld er mange Mennesker, fødte og opvoksede i Sognet, rejst udensogns. Som Eksempel herpaa kan blot anføres Strækningen mellem Lunderskov og Gelballe, hvor mit (A. F. S.) Barndomshjem har været paa *Lykkesgaard* fra 1903 (afhændet 1923).³⁾ Paa nævnte temmelig tætbebyggede Omraade findes nu kun fire-fem Hjem, hvis Beboere har gammel Rod i Sognet, dog med den Undtagelse, at Konerne i et Par af Hjem-

¹⁾ Dania V, 218 ff. ²⁾ Danske Studier 1921, 97 ff. ³⁾ Jfr. Fra Ribe Amt 1922, 596.

mene er udensogns fra, og deres Maal er da heller ikke den nærmeste Egn. Og saaledes er det i hele Sognet. Jeg tør paastaa, at der nu i Aaret 1928 ikke findes synderlig flere end 100 Mennesker i Skanderup Sogn, som taler Egnens gamle Folkemaal *uforfalsket*, og færre vil der jo blive med Tiden. Den temmelig store Stationsby *Lunderskov* har her haft Indflydelse, ligesom de talrige Indflyttere fra andre Egne har udvisket mange af det stedlige Maals Ejendommeligheder. Ved et almindeligt Møde i Forsamlingshus, paa Hotel eller et lignende Sted, kan man faa at høre Maal fra mange af Jyllands Egne og undertiden ogsaa enkelte Ømaal. Forholdsvis mange taler sønderjysk eller de otte Sognes Maal, som Maalet i *Skanderup* og *Nagbøl* forøvrigt er lidt paavirket af. I *Lunderskov* er der kun grumme faa, som endnu siger *a* til sig selv, og dette er naturligvis mest ældre Folk. Mange unge Karle holder *delvis* op med at sige *a*, naar de har været Soldater, opholdt sig en Tid paa Øerne, i Nærheden af en Købstad eller en Stationsby. Ligesaa gaar det ogsaa Pigerne. Derimod kender jeg ingen Eksempler paa, at et Højskoleophold har haft mærkbar Indflydelse paa den jyske Tale.

Skanderup Sogns Folkemaal hører helt til *Vestjysk*¹⁾, dog med den lille Undtagelse, at Folkene i Skanderup og Nagbøl (?: de, som taler den gamle Dialekt), har lidt sønderjysk Betoning i enkelte

1) Marfus Kristensen: *Nydansk*, 54 f. § 22, 2—6. 69, 15. M. Kristensen og V. Bennike: *Kort over danske Folkemaal*, 158, 170. Kort Nr. 89. Jfr. hermed Johs. Brøndum-Nielsen: *Dialekter og Dialektforskning* 1927, 91 ff.

Ord. Eksempel: *Kirkesti*; Skanderup [æ kjæ-r'gesdi]¹⁾, Gelballe [æ kjer'gesdi]. Den ostslesvigske musikalske Akcent er ganske lidt kendelig i disse to sydligste Byer i Sognet.²⁾ Jeg mener ogsaa flere Gange hos gamle Folk, der ikke har rejst meget, at have hørt en Udtale, der stærkt minder om den „snævre“ Udtale af Selvlydene e, o og ø, som særtegner Nr. Tyrstrup Herreds Folkemaal³⁾.

Der er lidt Forskel paa de ældres og yngres Udtale af enkelte Ord: langt o ɔ: aa. *Kolding*, ældre [ko-ling]; yngre [kaal(l)ing]. Eller aa ɔ: a. *Far*, æ [fæa'æ]; y [fa'e]. Langt o ɔ: a i Datid. *Fandt*, æ [fond'], y [fand'] o. s. v. Der er naturligvis Vaklen i de unges Udtale af de nævnte Ord, undertiden bruger de den ældre Form, tiest dog den yngre. I Stednavnene gør den yngre Udtale sig undertiden ogsaa gældende, saaledes i Bynavnet *Nagbol*: æ [naabel], y. [nagbøl]. Om Stednavnenes Udtale faar man et lille Indtryk ved at læse den, paa Grund af manglende Typer, yderst simplificerede Lydskrift i det herværende Afsnit om Stednavne Side 22—47. En Liste over Skanderup Sogns Stednavne, skrevet med gennemført Lydskrift, findes i *Stednavneudvalget* (Top. 2667).

Til Slut skal gives en lille sammenhængende Sprogprøve paa *Gelballemaalet* (mit Barndomsmaal). Prøven er taget fra *J. Jacobsens: Tæjelownssjow* (1903),

1) Om Lydskriften se S. 22, Note 2. 2) Jfr. M. Kr.: Nydansk, 70c. 3) Se Danske Folkemaal I (1927), 58 ff. (Morten Kamphøener og Marius Kristensen: Tyrstrup-Maalet og dets skarpe Afgrænsning) og Sønderjydsk Maanedsskrift, 4. Aarg. (1927), 83, (Aug. F. Schmidt: Fra Kongeaegnen).

36: „Men de kan gjaen vær, de haad waan bejer for vos begge tow, om vi haad læt de Giwten vær. — Vi fæk manne Bøhn, lidt o fortien, o Stine waar ett waan te o hold Hus mæ lidt.“ Paa Gelballemaalet maatte disse Ord skrives paa følgende Maade (de enkelte Afvigelser fremhæves): „Men de *ka(n) gjen ve-æ*, de haad *wa'n beje(r) faa* vos begge tow, om vi haad *lat* de *Gyw'ten ve-æ*. — Vi fik [*fæk*] manne *Bø'en*, *let aa* fortien, *aa* Stine *wa* ett *wan* te aa *haald* Hus mæ *let*.“ (Jfr. Vrovleremsen foran S. 261 f.)

Som man vil se, er Forskellen paa *Vejen-Læborg* Sognenes Maal og Skanderup Sogns (specielt Gelballes) Maal kun lille, og i Tæjelownssjows Fortællinger faar man da ogsaa næsten et korrekt Indtryk af det Sogns Maal, som her har været lidt paa Tale.¹⁾

Afsluttende Bemærkninger.

(Gravskrifter.)

Meddelelserne om Folkeliv og Folketro især vedrørende de sidste 70—100 Aar i Skanderup Sogn viser, at her var Kaarene omtrent de samme som i andre Sogne. I Landsbyfællesskabets Tid var Bønderne her dog aldrig undergivet saa haarde Kaar som i visse andre Egne af Danmark, fordi de blev Ryttergodsbonder under Koldinghus. Det skadelige Herregaardstræleri prægede dem ikke. Hovmark og Hovplage mindes ikke i de gamles Fortællinger; men dog var Arbejdet alligevel i gammel Tid haardt og Kaarene tarvelige, set med Nutidsmenneskers Øjne. Den aandelige Synskreds var snæver og gik neppe

¹⁾ Se nu ogsaa N. P. Boghs Artikler i Kold. Flkbl. 14°, 16°/₂ 1928 (Dialekterne paa Kolding-Eggen).

ud over Sognets Grænser, hvis Forhold de gamle Bønder saa til Gengæld kendte fortrolig, dybt og nøje. Selv smaa Begivenheder gav Anledning til mange Samtaler og huskedes længe.

I Sommeraftenen legede Ungdommen paa Bygaden, de gamle saa' til og morede sig eller fortalte ræddelige Historier. De lange, mørke Vinteraftener, naar Gaardens Folk, unge og gamle, var samlede enten til Aftensæde (Husflid), eller naar Bydelavet var indbudt til Gilde, taltes der om Spøgelsler og Genfærd, Krige, Pest og om onde Aar; om Præster, der kunde mane eller om Hekse, der kunde vise skjulte Ting og skabe sig om til Harer. En havde set den hvide Dame sidde med sit Barn paa Skødet ved den nu tildækkede Mergelsgrav paa Gelballegaards Mark; en anden havde hørt om Grisen, der skulde flyve over Lykkesgaard; en tredje havde set Vaestawn for dennes eller hins Død. Drengene og Pigerne hørte paa de gamles Fortællinger med bankende Hjerter. De smaa Piger trak Benene højt opunder Skørterne, de turde ikke se ned under Bordet; Drengene var heller ikke rigtig dristige ved at skulle alene ud i Aftenmørket. Alle Fortællingerne var for de meddelende *Virkelighed*.

Men der kom nye Tider med nye Krav. Sognets Folk fik at vide, at Fædrelandet var mere end Jorden og Kongen. Der var noget, som hed Folkestyre, Landet havde en fri Forfatning; alle voksne retskafne Mænd havde Ret til at stemme Mænd ind i Rigets Raad. Hvem skulde man stemme paa ved Folketingsvalget i Vonsild? *Partipolitikken* satte ogsaa i Skanderup Sogn Skel mellem Klasser. I Estrups

Tid i 1880—90'erne var den politiske Strid stærkest. De fleste i Sognet var imod Estrup og hans blaa Gendarmer; senere kom Venstre til Magten.

Efterhaanden kom *kirkelige Spørgsmaal* til at spille en større Rolle end næsten alle andre. Den gammeldags fredsommelige Rationalisme skulde ikke blive ved at leve i de nye Tider. Gammel Folketro og gammeldags simpel og eenfoldig Gudsfrygt maatte pakke sammen, da de nye Aandens Tider kom. En stor Personlighed, en Stridens Mand, Pastor C. J. Moe, havde Mod og Vilje til at tale stærke og dømmende Ord til sit Sogns Folk. Hans Ildtale afstedkom en aandelig Brand, som sent vil slukkes. Blandt andet foraarsagede han, at en Del af Sognets Beboere dannede deres egen Menighed og byggede selv en Kirke (jfr. S. 144 ff.) i det Aar, Pastor Moe forlod Sognet efter mange Aars Præstegerning. Han vil mindes længe — baade af Tilhængere og Modstandere. Imellem de kirkelige Retninger i Sognet er der siden 1885, da Moe kom, bleven udkæmpet mangan en aandelig og materiel Kappelstrid, der vel har bevirket Fremskridt, men om disse altid har fremelsket *det Gode*, turde være et stort Spørgsmaal.

Hvis man vil have et Indtryk af Troslivets Udvikling i den nyeste Tid i Skanderup Sogn, kan man faa dette ved at undersøge *Gravskrifterne*¹⁾ (her ses bort fra biografiske Data) paa Sognets Kirkegaard. Man vil af disse kunne se, hvorledes man saavel i vore Bedsteforældres Tid som i den nyeste Tid i Gravskrifter mindedes og mindes de afdøde. Gravskrifterne, der skal give Efterverdenen et Vidnesbyrd

¹⁾ Oplegnede Sommeren 1921.

om den afdødes Personlighed, yder jo ogsaa Bidrag til Forstaaelse af de efterlevendes Tro.

Af gamle Gravskrifter findes der ca. 15 læselige paa Kirkegaarden. Disse stammer i alt væsentligt fra Aarene o. 1802—1883.¹⁾ De fleste af disse Indskrifter er — i Overensstemmelse med Tidens skriftlige Udtryksmaade — lange og patetiske, og er Udtryk for ægte Kristentro og oprigtig Tillid til Gud, ligesom de giver et umiddelbart Indtryk af de efterlevendes Sorg over Tabet af en paarørende. Her skal meddeles de mest karakteristiske af disse Gravskrifter.

En stor, fladtliggende Gravsten har følgende Indskrift:

„Her hviler Niels Buch, født den 13de Februar 1739. Død den 26de October 1802. I Aaret 1765 blev han givet med Inger Jensd.r Dons, i hvilket Ægteskab han avlede 5 Børn, af hvilke 4 endnu lever.

Ham satte kjærlig Mage dette Minde
til Tak for al hans Kjærlighed
og naar hun til det træder, Taarer rinder,
og Bøn opstiger om hans Aften-Fred.“ —

„Den Krands du fletted til Minde
som Fader, Frænde, Ven,
kan ikke falnes nogensinde
i Hjerterne du skænked den.“ (Død 1858.)

Syd for Kirken staar fem gamle Jernkors over en Familie fra Gelballe. Det ene Kors har følgende Indskrift: „Her Wiler Støvet af Gaar Mand Toge Jensens Kone af Gjelballe Maren Knusen f. P. Fors-

---

¹⁾ Om Pastor Lyngbyes Gravsten se Side 130.

lund i Leierskov Sogn d. 19. April 1824 do d. 11. Februar 1859. 2 Børn modtog hende i Evigheden. Gienforening Er mit Haab.“ —

„Trofaste Hustru, kjærlige Veninde,
ommeste Moder, Søster huld og tro,
du gik som prøvet og som tro Christinde
indtil din Frelsers Himmelbo.“ (Død 1864.) —

„Bag Gravens Mulm boer Lys og Fred,
naar her er saet i Kjerlighed,
det, Hustru, Moder, gjorde du,
i Jesu Favn Du hviler nu.“ (Død 1864.) —

„En ærlig Christen, trofast Ægtefælle, kjærlig Fader. Hans Hustru og 5 Børn modtog ham i Evigheden. I Stovets Dal rejstes ham dette Minde af en taknemmelig Søn“.

I det følgende skal til Sammenligning med de ældre Gravskrifter meddeles alle de nyere. Kun ved enkelte skal vedføjes nogle Bemærkninger. Med faa Undtagelser er alle de anførte Indskrifter sat af Mennesker, der hører til Indre-Mission.

Alt af Naade. —¹⁾ Dine Døde skulle leve. Es. 26. 19. — Es. 26. 13. — Es. 28. 16. — (Disse tre Indskrifter hører til samme Familiebegravelse). D. S. 28. 16. — D. S. 84. 6. — Jesus sagde: Jeg er Opstandelsen og Livet. Johs. 11. 25. — Ps. 68. 20. — Gud være Tak, som giver os Sejer ved Jesus. — Guds Naadegave er et evigt Liv i Kristus vor Herre. — Dv. Ps. 32. 1. V. — Tænk paa, jeg ham skal se, hvem her jeg tænker paa. — Sandelig sandelig siger jeg dig, i Dag skal du være med mig i Pa-

1) Tankestregerne gør Skel mellem Gravskrifterne.

radiset. — Den, som sejrer, ham vil jeg gøre til Piller i Guds Tempel. Aab. 3. K. Fra Venner i Herren. — Saligè ere de Døde, som døe i Herren. Aab. 14. 3. (3 saadanne Gravskrifter). — 1. Pet. 1. K. 25. V. — Johs. Ev. 11. K. 25. V. — Herren har taget dig forud, vi samles igen hos ham, det er vor Trøst. — Jeg er Vejen og Sandheden og Livet; der kommer ingen til Faderen uden ved mig. Johs. 14. 6. — Phil. 3. 20. — Herre! Nu lader du din Tjener fare i Fred ligesom du har sagt: Thi mine Øjne have set din Fred. — Gjensynets Glæde er vort Haab. — Det er troværdig Tale og aldeles værd at annammes, at Christus Jesus kom til Verden at gjøre Syndere salige. 1. Tim. 1. 15. — At leve er mig Christus og at dø en Vinding. Pilip. 1. Cap. 21. V. (To saadanne Indskrifter.) — Job. 1. 21. — Herren er Fred. 1. Dom. 6. 24. — Kristus døde for mig. — Denne var med Jesus af Nazareth. Math. 26. 71. — Den, som kommer til mig, vil jeg ingenlunde kaste hen ud. Johs. 6. 37. V. — Herre, hvor mange ere dine Gerninger, Du gjorde dem alle viseligen. Salme 104. 24. — Herrens Naade er mig nok. — Salig den Mand. Ps. 1. 6. — Jesus er Synderes Ven. — Mødes i Himlen o herlige Tanke. (Denne sidste Indskrift staar over den sidst døde af tre voksne Søskende.) — Herren er min Hyrde. — De, som tro, gaa ind i Hvilen. Ebr. 4. 3. — Saa er der ingen Fordømmelse for dem, som ere i Christus Jesus. 1. Rom. 8. 1. — Frelst af Naade. — Herren kender sine. — Vort Borgerskab er i Himlene (3 Indskrifter). — Tak for Jesus. — Fortabt i sig selv, Frelst i Jesus. (Over en vanfør Pige). — Es. 26. 19. —

Salig er den, som ikke forarges paa mig. — En Mand, der var meget for Indre-Mission i Sognet og særlig i Gelballe, fik følgende Indskrift: „Saligt er det Menneske, hvis Styrke er i Herren. D. S. 84,6.“ Paa en lille Sten paa samme Grav med Form som en opslagen Bibel staar følgende: „Gud være Tak for sin uudsigelige Gave. 2. Cor. 9. 25. Tak for Naaden i Jesus. Fra Samfundet i Gjelballe.“ — Paa en anden Gravsten staar: Han var de hellige til megen Nytte. — Johs. Evg. 3. K. 16. V. — Hun vandrede med Gud, og Gud tog hende. Enok. — Es. 43. 25. — Han var i Korset tro og stille. — Ps. 34. 20. — Jesus sagde, jeg er Opstandelsen og Livet; hvo, som tror paa mig, om han end dør, skal han dog leve. — Velsignet være dit Minde. 2. Tim. 4. 7.—8. — Herren gav, Herren tog. (To Indskrifter.) — Sov sødt. Job. 1. 21. — Filip. 3. 20. (To Indskrifter.) — Hver, som tror paa Sønnen, har et evigt Liv. Johs. Ev. 3. 36. — Han vandrede med Gud, og Gud tog ham. 1. Mosebog 5. 24. — Johs. 10. 1.—18. — Jesus min Fred. — Phil. 1. 21. — Og nu Brødre befaler jeg eder Gud og hans Naades Ord. Apostlenes Gr. 20.—32. — Hvil i Guds Fred. — Herren er min Hyrde. — Ps. 121. 4. V. — Kostbar i Herrens Øjne er hans Helliges Død. (Over et Ægtepar.) — Herren er Fred. — Og Herrens Forløstes Sorg og Suk skulle fly. Es. 51. 11. — Holder mig ikke op, thi Herren haver givet Lykke paa min Rejse; lader mig fare, og jeg vil vandre til min Herre. 1. Mosebog 24. Cap. 56. V. (2 Indskrifter). — Fred være med eders Støv. — Jesus sagde: Hver den, som lever og tror paa mig, skal i al Evighed

ikke dø. Joh. 11. 26. — Sov sødt i Jesus. — Sov sødt i Jesu Navn. — Modtage hende i Evighed igjen er mit Haab. — At sige Verden ret Farvel. — Herren er god, og hans Miskundhed varer evindeligen. — Herre, hvor mange ere dine Gjerninger, du gjorde dem viseligen. Ps. 104. 24. V. — Saa er da nu ingen Fordømmelse for dem, som ere i Christus Jesus. Rom. 8. 1. — Herren er min Hyrde. — Herre, du har kjærligen annammet min Sjæl fra Fordærvsens Grav. Es. 38. 17. V. — Jesus sagde, den, som kommer til mig, vil jeg ingenlunde kaste ud. Johs. 6. 37. — Jeg er Opstandelsen og Livet. Johs. 11. 25. — I min Faders Hus ere mange Boliger. — Job. 1. Cap. 21. V. — Rom. 8. K. 11. — Herre, nu lader du din Tjener fare i Fred. — Døden adskiller os, Livet forener os igjen. — Men dersom vi ere Børn, ere vi og Arvinger, nemlig Guds Arvinger og Kristi Medarvinger. Rom. 7. 17. — Salige ere de døde, som døe i Herren. —

— — —

Saa skal de Gravskrifter nævnes, hvor de afdøde ikke horte til Indre-Mission.

O, venlige Grav, i din Skygge bor Fred, din tavse Indvaaner af Sorger ej ved. — Velsignet være dit Minde. — Dybt savnet, aldrig glemt. — Mindet bevares af din Mand og Børn. — Vi mindes eder med Kærlighed. — Tak for alle gode Minder. — Farvel kære Broder. — I Liv og i Død. — Først bag Gravens dunkle Hegn finder man Lykken. — Gud gav, Gud tog i Fryd i Savn, Gud æres skal i Jesu Navn. — Alt af Guds Naade. — Min Naade er dig nok. 2. Cor. 12. — Mindes i Kærlighed. —

Man vil at de foranstaaende Gravskrifter se, at forholdsvis mange af dem indeholder Ord af Jesus. En Del af disse Ord synes valgte mer eller mindre tilfældige, men *alle* er de Udtryk for den kristelige Glæde over Livet bag Graven og for den dybe Forvisning om Guds Naade.

Paa adskillige Gravstene har de efterlevende for-eviget den afdødes Stilling og Stand (Gaardejer, Baneformand, Maskinpudser o. s. v.).

Paa Børnegravstenene findes de almindelige Indskrifter; Farvel lille Hans. — Sov sødt lille Kjeld o. s. v. Paa en Del af de nyeste Mindestene (i 1921: 24) over Børn ses Navne som Ester, Teddy, Harry, Willy, Helmer — Navne, der ellers er yderst sjældne i Navnegivning paa Landet. Tre Børnegravstene er skænket af Søndagsskolebornene. To Børnegravstene har den smukke Indskrift: Lader de smaa Børn komme til mig og formener dem det ikke; thi Guds Rige hører saadanne til. Marcus Cap. 10. 14.

Et Gravmæle, som særlig bør fremhæves, er *Kri-gergraven* i Kirkegaardens sydvestlige Hjørne. Paa Stenen over de faldne Soldater staar følgende: „Her- under hviler tre danske Soldater, faldne i Kampen for Fædrelandet i Slaget ved Ejstrup d. 23. April 1849. Deres Navne kendes ikke, men deres Daad skal lyse for kommende Slægter.“ Man kan vanskelig tænke sig en skønnere Indskrift over faldne Krigere end disse faa og hjertegribende Ord. Paa Kriegergraven, der har Form som en lille Høj, staar Kirkegaardens Flagstang.¹⁾

¹⁾ Jfr. Kolding Folkeblad 10, 6 1922, 11, 3 1925 og her S. 95.

Der er tilbage at nævne Gravskriften: „Elsket og savnet“, der i 1921 fandtes indhugget paa 29 Gravstene; men den Gravskrift, der helt dominerer i Antal er: „*Hvil i Fred*“, der i 1921 fandtes paa ikke mindre end 42 Gravstene. Om denne megetsigende Gravskrift skal meddeles, at de 32 Indskrifter af denne Type er fra efter 1901, de fleste dog fra efter Aar 1910. Det synes heraf at fremgaa, at man i vor Tidsalder med dens Travlhed og Uro stærkt ønsker Fred efter det urolige Jordeliv. Fra ældgamme Tid har det været „Skabningens Forlængsel“ at opnaa Gravens Fred og Guds Fred.

I „*Hvil i Fred*“ findes i en Hovedsum udtrykt det Løsningens Ord, som de gamle, stille Bondeslægter, der i de mange Tider har boet paa Skanderup Sogns Jord, stunded imod. Naar de ved Livets Ende blev sænket i Jorden paa Kirkegaarden, var det bedste, de kunde efterlade sig, et *godt Eftermæle* hos Byens Folk. Det gode Minde opnaaede enhver, der havde gjort Ret og Skel til alle Sider, og det var den moralske Vandel, der var Betingelsen for, at de hedengangne kunde faa Ro til at *hvile i Fred* hos Fædrene i Fædrenes Jord.

Tilføjelser og Rettelser.

Til Side 8. Den 8. Maj 1928 afgik *P. Eliassen* ved Døden, 53 Aar gammel. I Forordet til nærværende Arbejde har jeg kort omtalt, hvorfor jeg har tilegnet ham „Skanderup Sogn“. Hans talrige historiske Arbejder vedrørende Kolding By og dens Opland, om Kongeaen m. v. vil til sene Tider

knytte hans Navn til Sydøstjylland og den nu slettede Kongeaagrænse. Hans historiske Redegørelser vil altid være af stor Betydning for kommende Slægters Forskere. Personlig skylder jeg hans Forfatter-skab meget, og med dyb Vemod erfarede jeg hans tidlige Død. Danske Hjemstavns-historikere vil nævne hans Navn blandt de bedste inden for deres Rækker og ære hans Minde. (Se Nekrologer i Kolding Folkeblad d. 8/5, 11/5 1928 og i Hejmdal d. 8/5 1928.)

S. 26 nederste L.: 1863, læs 1683.

S. 52 f. Fra o. 1660—1668 var Koldinghus' Indtægt af Hartkorn fra Anst Herred overdraget Hans Schach, Lensmand paa Riberhus. Tidsbestemmelsen er usikker, men 1665 og 1668 nævnes Anst Herred som hørende til Riberhus (se Riberhus Jordebog 1665, R. A.; Anst Herreds Tingbog 1668. Fol. 3. L. A.). Anst Herred nævnes ikke i Hans Schachs Lensudnævnelse (se J. Kinch: Ribe Bys Historie II [1884], 419), men Overdragelsen er nævnt i ovenanførte Jordebog og Tingbog (se ogsaa P. Eliassen: Historiske Strejftog, 62).

Skanderup Sogn hørte under Koldinghus Amt, men ved Sporons Udnævnelse til Amtmand bestemtes det fra Rentekamret d. 18/9 1793, at Sognet ved den forestaaende Deling af Amtet i Vejle og Ribe Amter skulde henhøre under Ribe Amt. Skønt Ribe Amt oprettedes 1796, henlagdes Sognet dog først i 1799, den 22/7 til dette Amt (jfr. *Hans Knudsen* i „Saml. t. j. Hist. og Top.“ 4 R. V Bd. 1926, 273 og Omslaget af „Fra Ribe Amt“ 1927).

Ifølge 4. Udgave af Traps „Danmark“ VIII Bd. 1928, 571 har Skanderup Sogn nu Tingsted i Kol-

ding og horer under Rets- og Politikreds Kolding Købstad m. m., Ribe Amtsstuedistrikt, Anst-Slavs Lægekreds (Ø.-Gesten), Anst m. fl. Herreders Skattekreds, Slavs Herreds Vurderingskreds, Vejle Amts 6. Folketingskreds, Ribe Amts 1. Forligskreds og 7. Udskrivningskreds' 75. Lægd.

S. 64. L. 5 f. n.: Frederik 4, læs Kristian 6.

S. 78. L. 8 f. o. læs: Aar 1803 opgives den samlede Sum for Sognets Hartkorn til at være 232 o. s. v. I L. 10—11 f. o. slettes: Af (Middeltal) pr. Td. Hartkorn var da 450 Rdl.

S. 112, Note 3. Meningen med Indskifterne er, at Arbejderne er udført efter Befaling af henholdsvis Christiern Lange og Caspar Markdanner ved Kirkens Præst og Værge Knud Mogensen (jfr. Saml. t. j. Hist. og Top. 4 R. V Bd, 274).

S. 121. L. 10 f. o.; Kjærnen, læs Kjærven.

S. 123. L. 13 f. o.: Tiendeydelser, læs Tiendeydere.

S. 135 f. Da Pastor *Schmidth* var Præst i Melsinge paa Fyn (1828—1830) sagde han en Dag til Konfirmanterne, om de vilde tage nogle Pennefjer med til ham næste Gang. Der kom da ogsaa nogle med en hel Haandfuld, men Per Jeronimus's Jørgen havde kun to. Saa siger Præsten, da han nu flyer ham dem: „Naa, du har kun to, jaja, liden Hjælp er ogsaa Hjælp, sagde Myren, hun p. . . . . i Havet.“ (Efter Evald Tang Kristensen: Kuriøse Overhøringer II, Nr. 180; jfr. Hardsyssels Aarbog 1925, 135.)

S. 137. Pastor C. J. Moe er født den 22. Maj 1848 og døde den 21. Juni 1927. I November 1926 udsendte C. J. Moe sine „Oplevelser“ (O. Lohses Forlag. 152 S. Ill.), hvor han S. 66—139 skriver

om sin Præstegerning i Skanderup Sogn. Det er med stor Interesse, man læser dette Afsnit, der yder *sit* Bidrag til de aandelige Forhold i Skanderup Sogn i den Tid, da Moe var Sognets Præst. Af Anmeldelser af Moes Oplevelser skal her henvises til nogle, der supplerer eller korrigerer Kapitlet om Skanderup. Kolding Folkeblad d. 22. Jan. 1927 (H. J. Birk), smsts. 29. Jan. (Th. Thomsen), smsts. 3. Fbr. (C. C. Hjortkjær), smsts. 5. Fbr. (Th. Thomsen, M. Skovgaard), smsts. 14. Fbr. (Palle Kirk). Svendborg Avis 18. Decbr. og 23. Decbr. 1926 (Anders Nørgaard). Fyns Tidende 23. Jan. 1927 (H. J. Birk), smsts. 29. Jan. 1927 (Alfred Lyder Andersen). Fyns Venstreblad d. 4. Fbr. 1927 (August F. Schmidt).

Af Artiklerne, der fremkom efter Pastor Moes Død, skal anføres saamange, som jeg har faaet fat i. Svendborg Avis d. $\frac{21}{6}$, $\frac{23}{6}$, $\frac{25}{6}$, $\frac{30}{6}$ 1927. Kolding Folkeblad d. $\frac{22}{6}$, $\frac{23}{6}$ 1927. Fyns Tidende d. $\frac{22}{6}$, $\frac{25}{6}$ 1927. Kristelig Dagblad d. $\frac{22}{6}$ 1927. Fyns Venstreblad d. $\frac{22}{6}$, $\frac{24}{6}$, $\frac{25}{6}$ 1927. Kolding Folkeblad d. $\frac{26}{6}$ 1927 (Begravelsesreferat). Jfr. Svendborg Avis $\frac{2}{7}$ (Formandsskiftet), Morsø Soc.-Dem $\frac{2}{8}$ (Harboøreaffæren), Svendborg Avis $\frac{21}{11}$ 1927 (Anm. af Moes sidste Prædikensamling: „De gamle Stier“).

Til S. 140 L. 3 f. o. Skanderup Missionshus blev opført 1889 (se Carl Moe: Oplevelser, 84).

S. 144 ff. I Skanderup Efterskoles Aarskrift, hvis første Hefte udkom i December 1927, har Asger B. Eskesen, Anders Nørgaard, Palle Kirk og Mathilde Rosenstand Schacht levende skildret Valgmenighedens og Skanderup Efterskoles Historie.

S. 161 L. 13 og 14 f. o.: læs 1860 (jfr. Kold. Flkbl. 13/9 1899).

S. 172 f. n. Fra de fattige Bondetider i 1820'erne. I et Brev i Landsarkivet af 26/7 1825 (Ribe Stiftamt. Indkomne Breve, Anst-Slavs Herreder angaaende) findes et karakteristisk Eksempel paa, hvorledes Pengesforholdene var i 1820'erne. Gaardmand Jens Lavridsen i Gelballe ansøger nemlig i dette Brev Stiftamtmand v. Castenschiold om at faa Lov til at vente med at betale sine kongelige Skatter for 1824 til Efteraaret 1825, fordi hans Huse om Vinteren i haardt Vejr var blæst om, og det var ham umuligt i denne haarde Tid at betale baade Reparation og Skatter. Ansøgningen, der er anbefalet af Herredsfoged Finsen, Kolding, blev sikkert bevilget. Helt op i 1830'erne har vi Eksempler paa, at det var haarde Tider. Den blinde P. Hansen meddelte i 1910 til P. Eliassen, at han i 1837 maatte gaa fire Mil for at laane 4 Daler til sin Fader (Ejeren af Rørkærsgaard i Skanderup), som ikke godt kunde betale sin Skat. (Se Kolding Folkeblad d. 29/2 1928.)

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Forord	7
Geologi og Oldtidsminder. (Isens Virkninger (9), Oldtidshøje og Oldfund (10), Baadfund (15), Montfund (15))	9
Topografi, Skove, Stedsagn og Stednavne. (Hieder (16), Skove (18), Bebyggelse (21), Skanderup (22), Dollerup (23), Nagbøl (23), Lunderskov (24), Gelballe (24), Klebæk (26), Hesselvad (28), Gelballes Marknavne (29), Lunderskøvs Marknavne (37), Dollerups Marknavne (39), Nagbøls Marknavne (41), Skanderups Marknavne (43), Gaardnavne (48), Øgenavne (51), Villanavne (51), Gadenavne (51))	16
Historie. (Jurisdiktion m. v. (52 jfr. S. 275 f.), Tingsvidner (53), Slægten Sandberg (54), Selvejere m. v. (55), Skattelister (56), Jordebogsindberetninger (57), Aigifter (58), Markbøger (60), Mandtal 1686 (60), Rytterdistrikter (61), Rytterbønder (62), Landmilits (65), Stavnsbaand (65), Hoveri (66), Tinget paa Bremhøj (67), Slagsmaal (68), Interiører (69), Ryttergodssalg (72), Udskiftning (76), Folketællingslister (79), Statiik (79))	52
Krige. (Kejserkrigen 1629 (82), Torstensonskrigen 1644 (82), Svenskekrigen 1657—60 (83), 1848 (85), Slavekrig og Folkevæbning (85), Slaget ved Ejstrup 23. April 1849 (88), Soldaters Hjemkomst (95), 1864 (96), Fjendens Ankomst til Skanderup og Gelballe (97), Varsel (99), Straffe (100), Tyveri (101), Østrigernes Slagtemetode (102), Slaget ved Vorbasse (102), Ægtkørsel (104), Dreng og Soldater (106))	82

	Side
Kirken. (Beliggenhed og Kirkeveje (107), Kirkens Arkitektur m. v. (108), Kalkmalerier (110), Døbefont (110), Alter (110), Degnestol (111), Skriftestol (111), Prædikestol (112), Stolestader (113), Trætavler (113), Krusifix (113), Orgel (113), Kirkeklokken (114), Kors og Kugle (114), Sagn om Friskud (114), Rabalder i Kirke (115), Regnskabsbog 1617—62 (115), Kirkeejere (116), Kirkefiende (116), Ligkapel (117)).....	107
Præster og Præstegaarden. (Præsteslægten Buch (118), Præstens Indtægter 1690 (121), Sagn om Buchfamilien (126), Præsterne Horne, Blæhr og Holm (127), Pastor Winther (128), Pastor Lyngbye (129), Pastor Høyrup (130), Høyrups Indtægter (132), Pastor Gade (134), Pastor Schmidth (135, jfr. S. 276), Pastor Jørgensen (136), Pastor Moe (137, jfr. S. 276 f.), Pastor Berthelsen (138), Præstegaarden (139), Gammeldags Kirkegang (140), Konfirmation (141), Mormoner (142), Indre-Mission (143)).....	118
Valgmenigheden. (Pastor Helweg (144), Pastor Nørgaard (145), Pastor Eskesen (146)).....	144
Skanderup Efterskole.	147
Skolevæsenet. (Sædedegne (151), kgl. Rytterskole (153), Skolevæsenets Organisation (154), Skoler (156), Lærere i Skanderup (157), Dollerup (160), Lunderskov (162), Gelballe (163), Gammeldags Skolegang (167))	151
Folkeliv og Folkeminder. (Indledning (169), Folkelivsskildringer (170), Materialets Art (171)).....	169
Landsbyerne. (Størrelse, Beliggenhed og Form (173), Bygninger (174)).....	173
Aarets Fester. (Jul og Nytaar (175), Fastelavn (179), Paaske (180), Maj (180), St. Hans (180), Høst (180), Efteraarsmøder (182))	175
Livets Højtider. (Bryllup (183), Barsel (185), Dødsfald og Begravelse (186)).....	183
Mindre Sammenkomster. (Sommerfæstnerne (188), Teglovnsøj (189), Baller (189), Legestuer (190), Smugkroer (191))	188
Smaatræk fra det daglige Liv. (Ridetur (192), Stjært-handel (193), Dyreskuer (194), stjerne Pibe (194), Haglvejr (195), Svinehandel (195), Renlighed (195), „Brandspande“ (196), Nagbølgaard (196), Dollerupgaard (197), Byremse (198)).....	191

	Side
Livet paa Wissingsminde og en Husmands Levnedsløb. (Otto Korsgaards Erindringer og Slægt (198), Højen-Præst (199), Spøgeri (200), Schultz og hans Folk (201), Ejere (201), Daglejerhus (202), Læge hentes (202), Koldfeber (203), Daglejerkaar (203), Rapstærskning (205), Beluring af Kærestepar (206), Daglejerbegravelse (207), Folkeløn og Pladser (208), Ejere (209), Ildebrand (209), Ejere og Areal af Wissingsminde (210), Kur (211), Daglejer og Husmand (211))	198
Folkemarked	212
Arbejdstiden	213
Klædedragten	214
Haandværkere. (Væver (215), Smed (216), Skomager (216), Slagter (216)).....	215
Ydelser	217
Fattigvæsenet. (Hellig Kilde (219), Forordninger (219), Fattighus (220), Stodderkonge (221), Fattigfolks Kaar (221)).....	218
Oplysning og Politik. (Landpost og Aviser (222), Sogneforstanderskab (222), Bank og Jernbane (223), Politik (223), Folkelingsmænd (224), nye Strømminger (225)).....	222
Toldvæsen og Smugleri. (Studesmugleri (226), Toldskellet (227), Kvægsygen (228), „Spøgeri“ (229), Kontrollører narres (230), Akcise (232), Brændevinsbrænding (233)).....	225
Vilde Dyr	233
Raad mod Sygdomme. (Vejbredblade, Negle, Tandpine (234), Engelsk Syge, Hikke (235), Marekors, Kalvekastning, Muk, Kolik, aarelade (236), Spegesild, Stoppenaal (237)).....	234
Cyprianus	237
Hekse og kloge Folk. (Smørkærning (238), Klog L. og hendes Bedrifter (238), Else Kabels (240), Sofie Fikken (241), „Fløjstrup-Konen“ helbreder Drankere (241)).....	238
Fange Tyve	243
Gelballe Fanden	245
Lys og Varsler	246

	Side
Tro og Sagn. (Ører (246), Skørt, lyve, ny Ko, Faarekyllinger, Lopper, Kukmand, Krager, Knappenaale, Ild, Mandag (247), 13, Hestesko, Tordensten, fordrive Rotter (248), „Spøgeri“ (248), Méned (249), Dobbeltgænger (250), Bjergkone spinder (250), Syvaarsskatten (251), Kogleri ved Skattegravning (252), sær Hund (252), „Gespenst“ (253)).....	246
Vejrspaadomme og Mærkedage	253
Naturlyde	255
Gaader	256
Mundheld, Anekdoter, vittige Svar og Sejer	256
Remser	261
Om Folkemaal	262
Afsluttende Bemærkninger. (Karakteristik (265), Gravskrifter (268), Kriegergraven (273), „Hvil i Fred“ (274))	265
Tilføjelser og Rettelser. (P. Eliassen † (274), Jurisdiktion m. v. (275), Indskrift, Præster, Trykfejl m. v. (276), fattige Tider (278)).....	274
Indholdsfortegnelse	279
Efterskrift	283

Efterskrift.

Ogsaa til Trykningsudgifter af nærværende anden Del af „Skanderup Sogn“ har jeg erholdt Understøttelse fra *Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencrone-ske Stiftelse* og fra *Historisk Samfund for Ribe Amt*, hvorfor jeg bringer en ærbødig Tak. Uden økonomisk Støtte havde det ikke været mig muligt at faa udgivet „Skanderup Sogn“. Jeg fæster nu min Lid til, at der i min Barndomsegn er saa megen Interesse for mit Arbejde, at det med Tiden vil kunne faa saa mange Købere, at jeg kan faa Underskuddet ved Trykningsomkostningerne af Bogens begge Dele dækkede. Iøvrigt henvises til Forordet Side 7—8.

Galtrup Højskole, Mors, i Juli 1928.

August F. Schmidt.
